

**Vaikų, iškrentančių iš bendrojo
lavavimo sistemos, skaičiaus mažinimas:
prevencinių grupių veikla
ugdymo institucijose**

Mokomoji knyga

TURINYS

Pratarmė	5
Socialinės pedagoginės pagalbos institucijose veiklos modeliavimas.....	7
Grupinio darbo organizavimo metodai	61
Krizių valdymas ugdymo institucijose	135
Socialinių partnerių vaidmuo teikiant socialinę pagalbą.....	197

PRATARMĖ

Dėl netobulos mokyklinio amžiaus vaikų apskaitos sistemos sunku pasakyti, koks vaikų skaičius šiuo metu nelanko mokyklos ir pasitraukia iš švietimo sistemos. Nustatytos tik pagrindinės mokyklos nelankymo priežastys: psichologiniai asmenybės ypatumai, dideli mokymosi krūviai, nepatenkinamos socialinės vaiko ir jo šeimos sąlygos, konfliktiški santykiai su pedagogais ar bendraamžiais, nepakankama pedagogų ir kitų specialistų kompetencija dirbti su nesimokančiais ar pamokas praleidinėjančiais vaikais, pavėluotai suteikta arba nekvalifikuotai teikiama socialinė pedagoginė pagalba. Siekiant mažinti pasitraukiančių iš švietimo sistemos vaikų skaičių, LR Švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gruodžio 14 d. įsakymu Nr. ISAK-2571 buvo patvirtintos „Vaikų sugrąžinimo į mokyklas gairės“, numatančios galimus šios problemos prevencijos ir sprendimo būdus bei mechanizmus. Vienas iš gairių prioritetų – siekiant užtikrinti pagalbos, teikiamos rizikos grupės, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams ir jų šeimoms, efektyvumą ir kompleksiskumą, būtina tobulinti specialistų, dirbančių šioje srityje, kvalifikaciją.

Atliepdama minėtojo dokumento nuostatas 2006 m. gegužės mėn. Lietuvos socialinių pedagogų asociacija, vienijanti socialinius pedagogus ir kitus vaiko gerovės srityje dirbančius specialistus, pradėjo įgyvendinti ES struktūrinių fondų finansuojamą projektą „Vaikų, iškrentančių iš bendrojo lavinimo sistemos skaičiaus mažinimas, stiprinant prevencinių grupių veiklą ugdymo institucijose“ Nr. BPD2004-ESF-2.4.0-03-05/0077. Projekto tikslas – efektyvinant prevencinių grupių veiklą ugdymo institucijose, parengti mechanizmą, kuris padėtų mažinti iškrentančių iš ugdymo sistemos vaikų skaičių. Projektas skirtas vaiko gerovės specialistų – mokytojų, socialinių pedagogų, psichologų, visuomenės sveikatos priežiūros specialistų - dirbančių su iškritusiais iš švietimo sistemos vaikais, naujų kompetencijų įgijimui bei turimų plėtojimui, siekiant užtikrinti veiksmingą prevencinių grupių veiklą ugdymo institucijose.

Ši knyga – vienas iš projekto rezultatų. Joje pristatomi projekto metu parengti keturi multidisciplinariai moduliai (*"Socialinės pedagoginės pagalbos institucijose veiklos modeliavimas"*, *"Grupinio darbo organizavimo metodai"*, *"Krizių valdymas ugdymo institucijose"*, *"Socialinių partnerių vaidmuo teikiant socialinę pagalbą"*), skirti vaiko gerovės specialistų kompetencijų tobulinimui.

Projekto autoriai ir vykdytojai tikisi, kad ši knyga bus naudinga įvairiose ugdymo įstaigose dirbantiems vaiko gerovės specialistams, siekiantiems efektyvinti prevencinio darbo organizavimą ir tobulinti socialinės pedagoginės pagalbos teikimą.

Projekto vadovė Auksė Petruškevičiūtė

MODULIS “SOCIALINĖS PEDAGOGINĖS PAGALBOS INSTITUCIJOSE VEIKLOS MODELIAVIMAS”

Modulio rengėjai:

dr. Odetta Merfeldaitė- Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

Andrejus Piliavecas – Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras

Svetlana Zaivej - Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

1 TEMA. SOCIALINĖS PEDAGOGINĖS PAGALBOS SAMPRATA

Temos turinys:

Socialinės pedagoginės pagalbos samprata

Pedagoginės pagalbos samprata

Psichologinės pagalbos samprata

Specialiosios pedagoginės pagalbos samprata

Pagalba švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose suprantama kaip specialistų, mokyklos darbuotojų vykdoma veikla, susijusi su mokinių socialinių ir pedagoginių poreikių tenkinimu, leidžianti didinti vaiko ugdymo(si) kokybę, padidinanti švietimo veiksmingumą (Švietimo pagalbos ikimokyklinio amžiaus vaiką namuose auginančiai šeimai tvarkos aprašas, Žin., 2004, Nr. 94-3451; Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai, Žin. 2004, Nr. 100-3729). **Socialinės pedagoginės pagalbos** sąvoka apibrėžta 2003 m. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (Žin., 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853). Dokumente pabrėžiamas įvairių institucijų bendradarbiavimas, siekiant užtikrinti vaiko teises į mokslą, saugumą ir mokymuisi reikalingas sąlygas. Mokslininkai (J. Vaitkevičius (1995), L. A. Beliajeva ir M. A. Beliajeva (1998), V. Kučinskas ir R. Kučinskienė (2000), L. V. Mardachajev (2002), L. I. Aksenova (2001), J. Oliferenko, T. I. Šulga, I. Dementjeva (2002), M. A. Galaguzova (2002), A. V. Mudrik (2002), I. Aksenova (2001), G. Kvieskienė (2005)), nusakydami socialinės pedagoginės pagalbos sampratą, akcentuoja socialinės pedagoginės veiklos kryptingumą, orientaciją į tam tikras grupes ir profesionalų, teikiančių socialinę pedagoginę pagalbą, svarbą. Kiti mokslininkai socialinę pedagoginę pagalbą apibrėžia kaip pedagogiškai orientuotą socialinę pedagoginę veiklą, skirtą vaikų auklėjimo ir socialinėms problemoms spręsti ir išskiria socialinę pedagoginę pagalbą vaikams invalidams, našlaičiams, teisės pažeidėjams ir rizikos grupės vaikams (Aksenova, 2001, Olifrenko, Šulga, Dementjeva, 2002).

Analizuojant socialinės pagalbos vaikams paskirtį, galima daryti išvadą, kad pagrindinė šios pagalbos sudedamoji dalis – **pedagoginė pagalba**, susijusi su vaiko ugdymu ir lavinimu, besiremianti jo vystymusi ir sėkminga socializacija. Mokslininkų (Kučinsko,

Kučinskienės, 2000, p. 21) teigimu, socialinis darbas mokykloje – pagalbos teikimas mokiniams, jiems adaptuojantis mokykloje ir įveikiant pedagoginį apleistumą. Daugelis tyrinėjimų sujungia dvi sąvokas – „socialinė“ ir „pedagoginė“ pagalba – giminingais ryšiais, nes jos abi turi vieną tikslą visuomenėje – socialinio palikimo perėmimo, sociokultūrinio ugdymo ir žmogaus vystymosi funkcijų realizavimą.

Psichologinė pagalba - tai mokinio asmenybės ir ugdymosi problemų įvertinimas ir sprendimas, psichologinės pagalbos teikėjams bendradarbiaujant su mokinio tėvais (globėjais, rūpintojais) ir mokytojais, juos konsultuojant. Šios pagalbos tikslas - padėti mokiniui atgauti dvasinę darną, gebėjimą gyventi ir mokytis, o pagrindiniai uždaviniai:

- nustatyti mokinio psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas ir padėti jas spręsti;
- stiprinti mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) gebėjimą bendrauti su mokiniiais, turinčiais psichologinių problemų;
- padėti laiduoti palankias psichologines sąlygas ugdymo(- si) procese.

Psichologinės pagalbos paskirtis – padėti mokiniui atgauti dvasinę darną, gebėjimą gyventi ir mokytis (Žin., 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853).

Specialioji pedagoginė pagalba apibrėžiama kaip pedagoginių priemonių sistema, padedanti užtikrinti veiksmingą specialiųjų poreikių turinčių asmenų ugdymą. Remiantis specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašu, galima teigti, jog šios pagalbos tikslas - didinti specialiųjų poreikių turinčio mokinio (vaiko) ugdymosi veiksmingumą. Šiam tikslui įgyvendinti numatyti tokie uždaviniai:

- nustatyti mokinių (vaikų) specialiuosius ugdymosi poreikius ir juos tenkinti;
- stiprinti mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) gebėjimą ugdyti mokinius (vaikus), turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių;
- padėti laiduoti palankias ugdymosi sąlygas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams (vaikams) (Dėl specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo, Žin., 2005, Nr. 107-3938).

Specialiojo ugdymo paskirtis – padėti specialiųjų poreikių asmeniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, įveikti socialinę atskirtį. 21 straipsnyje apibrėžtas socialinės pedagoginės pagalbos teikimas vaikui ir mokiniui, kurį reglamentuoja Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos patvirtinti socialinės pedagoginės pagalbos teikimo bendrieji nuostatai. **Specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos paskirtis** – didinti specialiųjų poreikių asmens ugdymosi veiksmingumą. (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, Žin., 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853).

Klausimai ir užduotys

1. Apibūdinkite socialinės pedagoginės psichologinės pagalbos ugdymo institucijoje sampratą.
2. Nustatykite svarbiausias savo ugdymo institucijos socialines pedagogines psichologines problemas.

Eil.Nr.	Teiginiai	Aktualu	Mažai aktualu	Neaktualu
1.	Mokinių fizinė prievarta, patiriama iš kitų mokinių	1	2	3
2.	Mokinių emocinė prievarta, patiriama iš kitų mokinių	1	2	3
3.	Mokinių seksualinė prievarta, patiriama iš kitų mokinių	1	2	3
4.	Mokinių fizinė prievarta mokykloje (iš mokytojų)	1	2	3
5.	Mokinių emocinė prievarta (iš mokytojų)	1	2	3
6.	Alkoholio problemos tarp mokinių	1	2	3
7.	Narkotikų problemos tarp mokinių	1	2	3
8.	Toksinių medžiagų vartojimas tarp mokinių	1	2	3
9.	Nėštumas/tėvystė	1	2	3
10.	Reketas tarp mokinių	1	2	3
11.	Grasiniai, susiję su savęs žalojimu	1	2	3
12.	Vaikų su specialiaisiais poreikiais integracija	1	2	3
13.	Mokyklos nelankymas	1	2	3
14.	Nenoras mokytis	1	2	3
15.	Vaikų ir mokytojų konfliktai	1	2	3
16.	Neįdomus laisvalaikio organizavimas	1	2	3
17.	Mokinių netinkamas elgesys	1	2	3
18.	Mokinių pervargimas	1	2	3
19.	Mokytojų abejingumas mokinių problemoms	1	2	3
20.	Lošimai, kompiuteriniai žaidimai	1	2	3
21.	Bėgimas iš pamokų	1	2	3
22.	Kita (įrašykite).....	1	2	3

3. Aptarkite grupėje socialinių, pedagoginių, psichologinių problemų vertinimus ir išskirkite penkias aktualiausias socialines, pedagogines, psichologines problemas savo bendruomenėje.

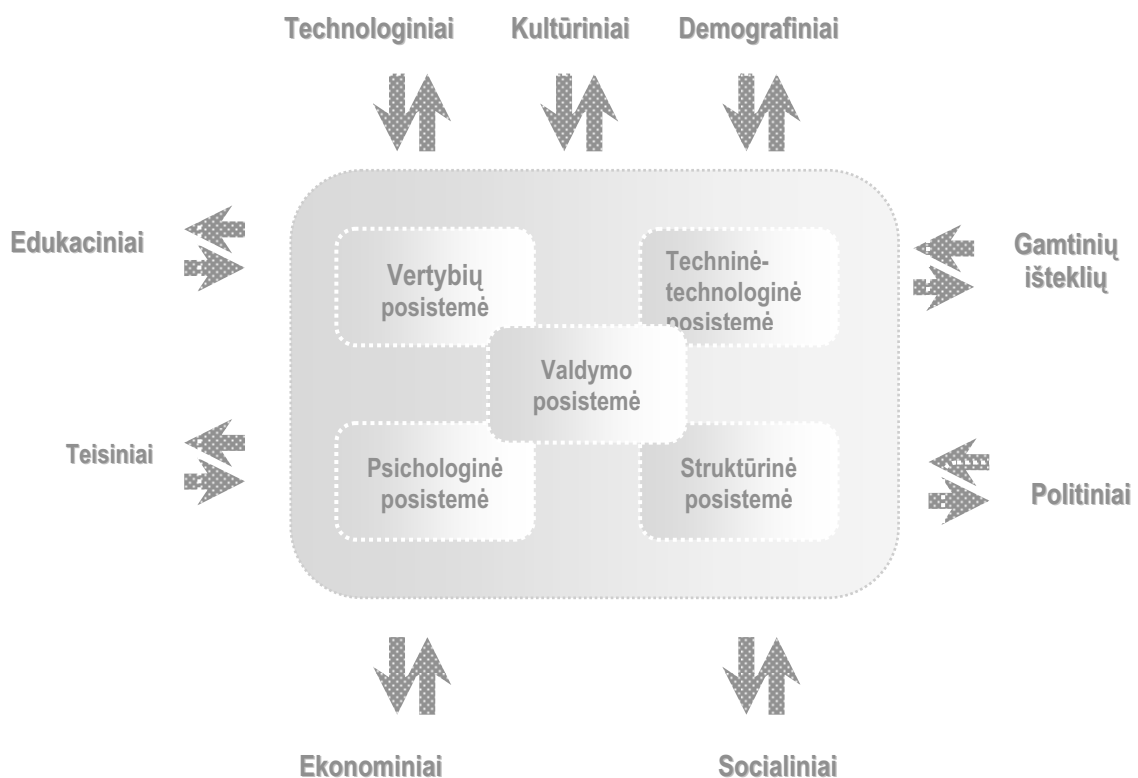
Eil. Nr.	Problemos
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

2 TEMA. SOCIALINĖS PEDAGOGINĖS PAGALBOS VEIKLOS PRIELAIIDOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Temos turinys:

Socialinės pedagoginės pagalbos veiklos išorinės ir vidinės prielaidos

V. Targamadzė (1999), remdamasi B. Bitino (1996) išskirtais ugdymo realybės lygmenimis, mokyklą veikiančius išorinius veiksnius priskiria societariniam ugdymo lygmeniui. Šiam lygmeniui priskiriami valstybės teisiniai veiksniai, reglamentuojantys mokyklos misiją, funkcijas ir veiklą (Targamadzė, 1999, p. 19). Vadinas, šie veiksniai yra bendri visoms ugdymo institucijoms. Išorės veiksniais įvardijami kultūriniai, technologiniai, gamtinių išteklių, politiniai, ekonominiai, edukaciniai, demografiniai, socialiniai veiksniai (3 pav.)^{*}.

1 pav. Organizacijos, kaip atviros sistemos, ryšiai su aplinka (pagal E. Kast ir I. E. Rosenzweig (cit. Jucevičienė, 1993, p. 12; Targamadzė, 1996, p. 19))

^{*} 1.3 skyriuje analizuojami išorės veiksniai, labiausiai turintys įtakos SPPK atsiradimui bendrojo lavinimo mokykloje.

Vieni iš svarbiausių išorės veiksnių, turinčių įtakos socialinės pedagoginės pagalbos veiklai, yra *ekonominiai ir socialiniai veiksniai*. Visuomenės išsivystymo lygio kilimas, vyraujantis gamybos pobūdis, techninio ir intelektualio potencialo paklausa reikalauja gebėjimo veikti grupėje, savidisciplinos, kritinio mąstymo, gebėjimo reflektuoti. Tokioje ekonominėje socialinėje situacijoje individui, be profesinių žinių, būtinos socialinė ir asmeninė kompetencijos, palengvinančios kūrybišką kiekvieno asmens veikimą (Sakalas, 2003, p. 10; Targamadzė, 1999, p. 23; Guščinskienė, 2000, p. 28–29). Vadinasi, mokykloje svarbu ugdyti ne tik kūrybišką asmenybę, gebančią prisitaikyti prie kintančių visuomenės reikalavimų ir socialinių ekonominių šalies sąlygų, bet ir padėti jai spręsti kylančias socialines pedagogines problemas. Taigi mokykla turi suteikti paramą ir kvalifikuotą pagalbą. Ekonominiai veiksniai lemia mokyklai skiriamų lėšų didėjimą, o tai tiesiogiai veikia kvalifikuotų specialistų darbą mokykloje. Kvalifikuoti specialistai lemia kokybišką socialinių pedagoginių paslaugų teikimą ugdymo institucijoje. *Kultūriniai veiksniai* daro įtaką mokyklos kultūrai – vertybėms, tradicijoms ir pan. Mokykla funkcionuoja tam tikroje kultūrinėje aplinkoje, kurią sudaro konkrečios tradicijos, papročiai ir jų besilaikantys žmonės. Nors visos vertybės yra gana pastovios ir stabilios, tačiau kultūrinėje aplinkoje vyksta pokyčių, turinčių įtakos mokyklos kultūrai, vienam iš svarbiausių veiksnių, sąlygojančių organizacijos funkcionavimą ir žmonių elgesį joje (Guščinskienė, 2000, p. 123). Nacionalinė kultūra, ugdytiniai, šalies visuomenės normos gali ir skatinti, ir stabdyti mokyklos raidą. Todėl vienas iš pagrindinių mokyklos uždavinių nūdienos visuomenėje – gebėjimas prisitaikyti išliekant funkcionaliai ir produktyviai. Šio uždavinio siekiama pabrėžiant organizacijos narių savarankiškumą, palaikant jų iniciatyvą, skatinant sveiką rungtyniavimą ir stengiantis nenukrypti nuo pagrindinių organizacijos tikslų bei uždavinių. Tokioje situacijoje iškyla būtinybė perorganizuoti mokyklas į besimokančias organizacijas, gebančias reflektuoti vidinę ir išorinę informaciją, transformuoti ją į organizacijai naudingas žinias ir taip prie naujų reikmių pritaikyti mokymo metodus ir elgsenos normas (Simonaitienė, 2004, p. 9; Dobranskienė, 2002, p. 83). Institucija turi išlikti adaptyvi bendroje ekosistemoje (Robbins, 2003, p. 312–313, Sakalas, 2003, p. 11, Šimanskienė, 2002, p. 78).

Dabartinės visuomenės gyvenimas yra paremtas technikos laimėjimais, sparčiomis ir beveik tobulomis komunikacijos priemonėmis. *Mokslo ir technologijų* plėtra diktuoja naujus pasaulio vystymosi procesus, naujas, senam pasauliui nebūdingas tendencijas. Technologijos iš esmės keičia šių dienų žmonių gyvenimą, valstybės valdymą. Keičiasi santykiai tarp piliečių ir valstybės, keičiasi visų valstybių ateitis (Sakalas, 2003, p. 10; Targamadzė, 1999, p. 23; Robbins, 2003, p. 304). Šiuolaikinė švietimo sistemos tobulinimo

raida yra neatsiejiama nuo technologijų integravimo į švietimo plėtros procesą, nes švietimas – pagrindinė žmogiškųjų išteklių plėtros, konkurencingumo, užimtumo ir socialinio stabilumo laidavimo priemonė. Besikurianti šiuolaikinė informacinė visuomenė kelia vis daugiau sudėtingesnių reikalavimų, nuo kurių negali atsilikti mokykla. Be to, kyla vis naujų ir sudėtingesnių socialinių uždavinių ateičiai, kurie daro įtaką švietimo kaitos tempui ir pobūdžiui. Informacinėje visuomenėje pagrindinė tendencija turėtų būti mūsų gebėjimas paskirstyti ir apdoroti nuolat didėjančią informacijos kiekį, pasinaudojant technologiniais sprendimais. Kita vertus, žinių visuomenė eina įkandinė informacinės visuomenės – žmogus, remdamasis savo žiniomis, turi įvaldyti informacines ir komunikacines technologijas tam, kad, jomis naudodamasis, galėtų sparčiau įgyti naujų žinių. Informacinių ir komunikacinių technologijų diegimas daro poveikį ugdymo sampratai ir mokymo sistemai. Pokyčiai vienoje srityje sukelia pokyčių kitoje. Ir atvirkščiai – nepakeitus vienos srities veiksnių, neįmanomi spartūs pokyčiai kitoje. Todėl mokykla turi atitikti informacinės visuomenės keliamus reikalavimus, kuriais sudaromos palankios sąlygos įgyvendinti įvairias pagalbos formas.

Ne mažesnę įtaką SPPK veiklos organizavimui daro *demografiniai veiksniai*. Sukaupti statistiniai duomenys (remiamasi Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 birželio 21 d. duomenimis, < <http://www.std.lt/lt/pages/>>, žiūrėta [2006-08-15]) rodo, kad tradicinės šeimos išgyvena krizę: mažėja santuokų, skyrybos tampa gana dažnu reiškiniu ir tai lemia augantį nepilnų šeimų, kurias sudaro motina ir vaikai, skaičių, mažėja gimstamumas, vis daugiau gimsta nesantuokinių vaikų. Iš esmės pasikeitė migracijos procesai, kurie ypač veikia mokyklas, turinčias prisitaikyti ir mokytis veikti išlaikant kitų kultūrų tapatumą. Tai lemia ugdymo institucijos specialistų darbo pobūdį, socialinių pedagoginių problemų kaitą ir būtinybę užtikrinti socialines pedagogines paslaugas mokyklose (Kvieskienė, 2005, p. 58–90; Leliūgienė, 2002, p. 52–53).

Vieni iš svarbiausių išorės veiksnių, lemiančių pagalbos veiklos kryptis – *teisiniai ir politiniai veiksniai*. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose, užtikrinant švietimo plėtotės prieinamumą, tęstinumą ir socialinį teisingumą, pabrėžiamas kryptingos pedagoginės, kultūrinės paramos vaidmuo visoms vaikams auginančioms socialinės rizikos šeimoms įgyvendinamos kryptingos pedagoginio ir socialinio darbo su problemų turinčiais vaikais programos (Žin., 2003, Nr. 71-3216).

Švietimo gairėse (2002) pažymima, kad mokyklos pradeda kryptingai dirbti su socialinę riziką patiriančiais vaikais ir jų šeimomis. Per 2003 – 2005 metus visose bendrojo lavinimo mokyklose ima veikti rizikos vaikams skirtos pedagoginės ir socialinės paramos programos, siekiama užtikrinti socialiai apleistų vaikų privalomą ikimokyklinį, priešmokyklinį, pradinį ir

pagrindinį ugdymą. (Švietimo gairės, 2002, p. 37) Taigi visų pakopų ugdymo institucijų vienas iš uždavinių yra suteikti socialinę, psichologinę ir specialiąją pagalbą.

Mokymosi prieinamumą ir mokymosi kokybę laiduoja Lietuvos švietimo sistemos teisinė bazė: 1998 metais gruodžio 15 d. priimtas Lietuvos Respublikos Specialiojo Ugdymo Įstatymas Nr. VIII -969 nustatė specialiojo ugdymo sistemos sandarą, valdymo ir specialiųjų poreikių asmenų ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo, papildomojo ugdymo, profesinio ir aukštesniojo mokymo, aukštojo mokslo ir suaugusiųjų švietimo organizavimo pagrindus. (Lietuvos Respublikos Specialiojo Ugdymo Įstatymas, 2003-06-17, Žin., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28)). Remiantis šiuo įstatymu apibrėžta specialioji pedagoginė pagalba - pedagoginių priemonių sistema, padedanti užtikrinti veiksmingą specialiųjų poreikių asmenų ugdymą. Šio įstatymo ketvirtojo skirsnio 23 straipsnyje numatytas pedagoginės, psichologinės, socialinės ir medicininės pagalbos teikimas specialiųjų ugdymo(si) poreikių asmenims ir jų tėvams (ar vaiko globėjams): specialiąją pedagoginę pagalbą teikia specialieji pedagogai, turintys aukštąjį išsilavinimą ir pedagogo psichologo kvalifikaciją darbui su specialiųjų poreikių asmenimis; psichologinę pagalbą specialiųjų poreikių asmenims teikia psichologai, turintys ne mažesnę kaip psichologijos magistro laipsnį arba jam prilygstantį studijų kvalifikacinį laipsnį; socialinę pagalbą teikia socialiniai darbuotojai; nemokamos pedagogo padėjėjo, skaitovo, palydovo, gestų kalbos vertėjo paslaugos specialiųjų poreikių asmenims švietimo įstaigose teikiamos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka. Šie specialistai, įgyvendindami specialiojo ugdymo uždavinius, padeda specialiųjų poreikių asmeniui suvokti bendrąsias žmogaus vertybes ir puoselėti dorą, kaip būtina demokratinės gyvensenos pagrindą; rengia specialiųjų poreikių asmenis savarankiškam gyvenimui vietos bendruomenėje; teikia kvalifikuotą specialiąją pedagoginę psichologinę pagalbą specialiųjų poreikių asmenims; užtikrina lygias teises specialiųjų poreikių asmenims įgyti pradinį, pagrindinį, vidurinį išsilavinimą, profesiją; pripažindami specialiųjų poreikių vaikų ir suaugusiųjų gebėjimus ir galias, sudaro tęstinio ugdymosi galimybes ir sudaro sąlygas specialiųjų poreikių asmenims integruotai ugdytis bendrojo ugdymo įstaigose. 2000 metais rugpjūčio 17 d. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymais Nr. 1056 ir Nr.1057 nustatyta specialiojo ugdymo skyrimo tvarka, reglamentuojanti specialiojo ugdymo skyrimo tvarką ir trukmę, ir švietimo įstaigos specialiojo ugdymo komisijos sudarymo ir darbo organizavimo tvarka, reglamentuojanti specialiojo ugdymo komisijos sudarymą, veiklos turinį ir darbo organizavimą. Švietimo įstaigos specialiojo ugdymo komisijos paskirtis– spręsti asmens specialiųjų ugdymosi poreikių pradinio vertinimo, jų siuntimo į pedagoginę psichologinę tarnybą, ugdymo

organizavimo ir ugdymo turinio klausimus švietimo įstaigoje (Dėl švietimo įstaigos specialiojo ugdymo komisijos sudarymo ir darbo organizavimo tvarkos, Žin., 2000, Nr. 71).

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. balandžio 24 dienos nutarimu Nr. 471 (Žin., 2001, Nr. 36-1220) patvirtina Socialinių pedagogų etatų steigimo švietimo įstaigose 2001–2005 m. programą (toliau – Socialinių pedagogų steigimo programa), kuri buvo pripažinta kaip viena iš Lietuvos Respublikos švietimo reformos programos sudedamųjų dalių ir kaip priemonė Socialinių ir pedagoginių vaikų mokymosi sąlygų sudarymo programai (Žin., 1999, Nr. 52-1696), Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinei programai (Žin., 1997., Nr. 21-510), Nacionalinės narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės 1999–2003 m. programai (Žin., 2001, Nr. 8-235) įgyvendinti. Socialinių pedagogų etatų steigimo programos paskirtis – aktyvinti socialinį ir prevencinį darbą mokyklose, <...> organizuoti darbą su rizikos grupės vaikais, tėvais, <...> sudaryti visiems moksleiviams ir vyresniam jaunimui geresnes socialines ir edukacines ugdymosi sąlygas (Žin., 1999, Nr. 52-1696). Vienas iš Lietuvos vyriausybės 2004 m. Vasario 23 d. nutarimu Nr. 209 patvirtintos Vaikų ir jaunimo socializacijos programos (Žin., 2004, 2006 Nr. 30-995) tikslų – telkti vietos bendruomenes (savivaldybes) ir socialinius partnerius, didinti jų galimybes rūpintis vaikų ir jaunimo socializacija; užtikrinti socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitą pagalbą socialinę atskirtį patiriantiems vaikams ir jaunimui.

Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programoje numatomi kompleksiniai ir koordinuoti veiksmai ir priemonės smurtui su visomis jo apraiškomis šalinti, socialinių darbuotojų ir socialinių pedagogų bendradarbiavimo su teisėsaugos pareigūnais ir sveikatos priežiūros įstaigų specialistais skatinimas, vykdant smurto prevenciją ir valdant krizines situacijas (Žin., 2005, Nr. 58-2021).

LR švietimo įstatyme pagalba mokiniui (informacinė, psichologinė, socialinė pedagoginė, specialioji pedagoginė ir specialioji) įvardijama kaip viena iš švietimo sistemos sudedamųjų dalių (Žin., 1991, Nr. 23-593, Žin., Nr. 63-2853). To pagrindu 2004 m. birželio 3 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymais Nr. 837 ir Nr. 838 buvo patvirtinti psichologinės pagalbos mokiniui teikimo tvarkos ir specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašai. 2004 m. birželio 15 d. Švietimo ir mokslo ministro patvirtintame įsakyme Nr. Isak – 941 „Dėl bendrųjų socialinės pedagoginės pagalbos nuostatų patvirtinimo“ skelbiama, jog bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai nustato socialinės pedagoginės pagalbos teikimo mokiniams tikslus, uždavinius, principus, formas, rūšis gavėjus, teikėjus ir organizavimą. (Dėl bendrųjų socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatų patvirtinimo, Žin. 2004, Nr. 100-3729).

Igyvendinant Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. rugsėjo 17 d. įsakymą Nr. ISAK-1462 „Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir nusikalstamumo prevencijos“ (Žin., 2004, Nr. 145-5281) sudaromos prevencinės darbo grupės mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse. Šių grupių paskirtis – spręsti prevencinio darbo klausimus mokykloje vykdant teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS prevencijos klausimus bei organizuojant pagalbos mokiniui, mokytojui ir tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą. (Žin., 2004, Nr. 184-6824).

Lietuvos švietimo teisinėje bazėje taip pat numatyta, kokie specialistai ir kokiais būdais turėtų teikti pedagoginę, psichologinę ir socialinę pagalbą, todėl tikslinga išsamiau paanalizuoti socialinio pedagogo, specialiojo pedagogo ir psichologo funkcijas.

Atlikta teisinių dokumentų, reglamentuojančių pedagoginės, psichologinės pagalbos teikimo specifiką ir statistinių duomenų analizė rodo, kad mokykla, atliekanti gyvybiškai svarbią funkciją, nepajėgi užtikrinti vaikui kokybiško, visą gyvenimą trunkančio mokymosi. Dėl šių priežasčių kyla būtinybė analizuoti ir tirti pedagogų teikiamą pagalbą. Gerai organizuota pagalba – tai vienintelė priemonė, padedanti grąžinti vaikus į mokyklą, sužadinti jų norą mokytis, įkvėpianti vaikui pasitikėjimą savo jėgomis ir optimizuojanti viso mokymosi proceso daromą poveikį asmenybės raidai. Galima teikti, kad tobulinant mokymosi proceso kokybę, galimybes ir sąlygas, pirmiausia reikia išanalizuoti mokykloje organizuojamos pagalbos mokymosi nesėkmėms įveikti veiksmingumą. Nustatyti specialistų darbo funkcijų dubliavimosi sritis ir darbo turinio spragas, tenkinant pedagogų, mokinių ir jų tėvų pedagoginės, psichologinės ir socialinės pagalbos poreikius.

Ne mažiau svarbūs *vidiniai veiksniai*. Mokslininkai V. Targamadzė, B. Bitinas vidinius veiksnius sieja su ugdymo institucijos lygmeniu (Targamadzė, 1999; Bitinas, 1996). Remiantis E. Kast ir I. E. Rosenzweig (cit. Jucevičienė, 1993, p. 12), V. Targamadze (1999), A. Sakalu (2003), R. Dobranskiene (2002) galima teigti, kad šį lygmenį apima penkios mokyklos kaip institucijos posistemės: *vertybių, valdymo, psichosocialinė, techninė ir technologinė, struktūrinė*.

Vertybių posistemė. Mokykla – vienintelė vieta, kurioje susikerta visuomenės reikalavimai, mokinių ir mokytojų lūkesčiai ir mokymosi poreikiai (Dalin, Rolf, Kleekamp, 1999, p.14). Viena iš mokyklos, kaip organizacijos, funkcijų – socialinė, tačiau socialinės pedagoginės pagalbos komandos gali veikti tik mokykloje, kurioje bus sudaromos palankios sąlygos asmeninei iniciatyvai ir rizikos tolerancijai, konfliktų tolerancijai, bendravimui ir

tinkamai kontrolei (Dobranskienė, 2002, p. 83; Kvieskienė, 2005, p. 167). Kaip pažymi B. Bitinas, bendruomenės narius svarbu skatinti bendrumui, suvokiant savo ir bendruomenės galimybes bendrai veikti: „tik susiformavęs kolektyvas laikytinas šiuolaikinės pilnutinės asmenybės ugdymo priemone“ (Bitinas, 2004, p. 220). V. Targamadzės (1996, p. 25) teigimu, ieškant dermės tarp įvairių sistemos dimensijų reikia ieškoti mechanizmo, siejančio institucijos ir individo poreikius. Toks mechanizmas gali būti ir komanda, kurioje egzistuoja sąveika ne tik tarp asmenų, bet ir tarp institucijos reikalavimų ir individo poreikių.

Valdymo posistemė. Visa organizacijos veikla skirta organizacijos tikslams įgyvendinti. Visi tikslai turi atitikti organizacijos ir daugumos narių vertybes. Tikslų supratimas mokyklos bendruomenės nariams teikia orumo, pasitikėjimo savimi ir kitais (Dobranskienė, 2002, p. 77). Kadangi mokykla yra švietimo įstaiga, jai, kaip organizacijai, keliami tikslai sietini su bendrojo ugdymo uždaviniais. Tik tinkamai suformuluotos mokyklos problemos padeda tiksliai numatyti mokyklos ateities perspektyvas (Fullan, 1998; Jucevičius, 1996; Dobranskienė, 2002, Bendrojo lavinimo mokyklos audito metodika, 2000). Jei valdymo posistemė turi galimybę valdyti mokykloje vykstančius procesus, ji sudaro prielaidas socialinei pedagoginei pagalbai (Targamadzė, 1999, p. 27). Svarus ir mokyklos vadovo vaidmuo, kuriant darbo grupes mokykloje, užtikrinant jų veiksmingą veiklą, skatinant mokyklos kolektyvo aktyvumą, pasitikėjimą vienas kitu (Dalin, Rolf, Kleekamp, 1999, p. 199).

Psichosocialinės posistemės komponentai – žmonių ištekliai, nuostatos ir motyvai, apimantys bendruomenės narių požiūrį į visą gyvenimą trunkančio mokymosi idėjas, mokyklą, saviraiškos motyvus mokykloje, komunikavimo ryšius, susidedančius iš tinkamos verbalinės ir neverbalinės informacijos perdavimo, darbuotojų kvalifikaciją. Nuo specialistų kvalifikacijos ir jų veiklos mokykloje priklauso socialinės pedagoginės pagalbos veiklos kryptys, teikiamų paslaugų kokybė, tinkama komunikacija. Pakankama koordinacija ir komunikacija tarp įvairių specialistų užtikrina socialinės pedagoginės pagalbos veiksmingumą.

Techninę ir technologinę posistemę sudaro trys komponentai: informacija, technika, technologija. Tikslinga ir objektyvi pedagogų, mokslinės literatūros teikiama informacija, naudojama technika, įvairios mokymo formos padeda individualizuoti ir diferencijuoti ugdymo procesą (Targamadzė, 1999, p. 26) ir taip sudaro sąlygas platesnėms pagalbos teikimo galimybėms.

V. Targamadzė (1999, p. 25–26) *struktūrinei posistemei* priskiria šešis komponentus: užduotis, darbo grupes, valdžią, informacijos srautus, procedūras ir taisykles. Viena iš svarbiausių kiekvienos mokyklos užduočių – kiekvienai veikiančiai grupei sudaryti optimalias darbo sąlygas. Vadinasi, užduočių sprendimo kokybė iš esmės priklausys nuo

grupių darbo sąlygų kokybės. Mokykloje, kurioje paisoma bendruomenės poreikių, rūpinamasi svarbiausiais ištekliais, yra užtikrinama komandos veiklos parama. Nuo užduočių, kurias atlieka mokykla, formalių ir neformalių darbo grupių struktūros, administracijos, informacijos keitimosi pobūdžio ir vidaus taisyklių priklauso SPPK atsiradimas ir vieta institucijoje bei informacijos sklaidos pobūdis.

Klausimai

1. Apibūdinkite socialinės pedagoginės pagalbos veiklos prielaidas ugdymo institucijoje.
2. Įvardykite svarbiausius teisinius ir politinius socialinės pedagoginės pagalbos atsiradimo veiksnius.

3 TEMA. SOCIALINIŲ PEDAGOGINIŲ PROBLEMŲ KLASIFIKAVIMAS

Temos turinys:

Socialinių pedagoginių problemų klasifikacija

Mokslininkai skirtingai klasifikuoja pedagogines psichologines problemas. A. Ališauskas (2002) nurodo, kad bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams būdingos šios socialinės problemos: netinkamas elgesys per pamokas ir pertraukas (neklauso mokytojų, mušasi ir kt.), neatlieka namų darbų, vėluoja į pamokas, ateina į mokyklą nepavalgę, neišsimiegoję, praleidinėja pamokas, namuose mušami ar kitaip skriaudžiami, nusikalstamai elgiasi (vagia ir kt.), nelanko mokyklos, bėga iš mokyklos, vartoja alkoholį, rūko (Ališauskas A., 2002, p.56-57).

R. Giedrienė (1995) nurodo, kad tėvai ir pedagogai nuolat susiduria su įvairiomis vaikų ir paauglių elgesio, bendravimo sutrikimų apraiškomis. Dažniausiai skundžiamasi neadaptiviu, situacijai neadekvačiu bendravimu su tėvais, pedagogais ir bendraamžiais; agresyviu ir delinkventišku elgesiu; emociniais sutrikimais – nerimastingumu, slogia nuotaika, baime; sutrikusia mokymosi motyvacija, nenoru ir nesugebėjimu mokytis dėl priežasčių, nesusijusių su intelekto ar specifinių pažintinių funkcijų sutrikimais; visuomenėje įprastų elgesio normų nepaisymu; atsipalaidavimo tendencijomis, pasireiškiančiomis malonumų ir nepatirtų įspūdžių ieškojimu vartojant alkoholį, narkotikus, dalyvaujant orgijose ir t. t. (Giedrienė R., 1995, p.7).

L. Bulotaitė (2000) nurodo šias moksleivių psichologines problemas: įtempti santykiai su tėvais, bendravimo problemos su mokytojais, klasės draugais, draugais, nepasitikėjimas savimi, miego sutrikimai, nuotaikos svyravimai be priežasties, įtampa. Daugeliui moksleivių nemaloni mokyklos aplinka, jie nerimauja dėl pažymių, sunkiai įveikia mokymo programą, jaučia baimę ir įtampą. Nemaža dalis moksleivių prisipažino, kad rūkymas ir alkoholio vartojimas – tai vienas šių problemų sprendimo būdų. (Bulotaitė L., 2000, p.51).

Socialinai pedagogai, psichologai, klasių auklėtojai išskiria šešias problemų grupes: 1) problemos, susijusios su vaikų psichine sveikata, asmenybės vystymusi; 2) problemos, susijusios su neadekvačiu „savęs vertinimu“; 3) problemos, susijusios su nepalankia situacija šeimoje: vaiko teisių pažeidimai, prievarta prieš vaiką; 4) problemos, susijusios su vaikų neadekvačiu ir deviantiniu elgesiu; 5) vaikų ir paauglių dezadaptacijos problemos; 6) problemos, susijusios su konfliktais ir moraliniu psichologiniu klimatu mokykloje, mikrosociume (Educational thinking in Social and Special Education concerning children and youngsters in care, prieiga per internetą <<http://columbia.edu/cu/musher/>, [žiūrėta 2006-04-05]).

Išanalizavus minėtų autorių tyrimų duomenis galima teigti, kad vaikų socialinės ir psichologinės, kartu ir pedagoginės problemos tarpusavyje yra labai susijusios. Vaiko problemas galima suprasti trejopai: asmenybine, socialine ir pedagogine prasme. Apibendrinus mokslinių šaltinių duomenis nustatyta, kad vaikų tiek socialinės, tiek psichologinės problemos yra susijusios su šeima, pačių vaikų netinamu elgesiu ir bendravimo ypatumais.

Mokslininkai (Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000), Bagdonas A. (1994) ir kt.) pažymi, kad vaikų pedagoginėms, socialinėms ir psichologinėms problemoms spręsti reikalinga kompleksinė pagalba ir darbas turi vykti integruotai. Vaiko problemoms spręsti reikalinga ne tik šeimos, bet ir tinkama pedagogų, socialinių pedagogų ir psichologų parama. Spręsdami vaiko problemas ugdymo įstaigoje, specialistai turi teikti kompleksinę pagalbą: analizuoti, spręsti ir padėti vaikams. Skirtingi specialistai kompleksinių vaiko problemų pavieniui išspręsti negali.

A. Ališauskas (2002) nurodo, kad sunkumai teikiant mokiniams pagalbą yra susiję su mokinio šeima, tėvais, lėšomis ir materialiniais ištekliais, pedagogais ir mokiniu, kuriam teikiama pagalba. Tinkamai teikti vaikui pagalbą trukdo komplikuoti pedagogų santykiai su mokinio tėvais, šeima (Ališauskas A., 2002, p.56-57).

Remiantis socialinių pedagoginių problemų grupėmis, mokslininkų L. A. Beliajevos, M. A. Beliajevos (1998), M. A. Galaguzovos (1998), G. Kvieskienės (2005)

tyrimais ir socialinio pedagogo pareigine instrukcija (Žin., 2002, Nr. 101-4526), galima išskirti šias socialinės pedagoginės pagalbos veiklos kryptis:

1) socialinės pedagoginės pagalbos organizavimas ugdytiniui (ugdytinio poreikių įvertinimas, socialinės pedagoginės pagalbos ugdytiniui plano sudarymas, individualių darbo su ugdytiniu metodų taikymas, ugdytinių veiklos, padedančios tobulinti socialinį funkcionavimą, organizavimas, socialinio pedagoginio poveikio veiksmingumo analizavimas ir įvertinimas);

2) darbas ugdytinių grupėse (ugdytinio vietos socialinėje grupėje įvertinimas, ugdytinių veiklos grupėje organizavimas, grupėje vykstančių pokyčių analizavimas);

3) saugios aplinkos kūrimas (ugdytinio aplinkos, jos reikšmingumo ugdytinio socialiniam funkcionavimui vertinimas, visuomenės švietimo organizavimas siekiant išvengti neigiamų socialinių reiškinių);

4) bendravimas su ugdytojais ir institucijomis, turinčiomis įtakos ugdymui (bendradarbiaujama su ugdytinių šeimos nariais, ugdymo institucijomis, koordinuojamas socialinės pedagoginės pagalbos teikimas).

Socialinės pedagoginės pagalbos krypčių turinio analiz išryškina asmenų, teikiančių socialinę pedagoginę pagalbą, funkcijas: 1) diagnostinę (vertybinių asmenybės orientacijų, sunkumų su aplinka, struktūros ir pedagoginės aplinkos kompetencijos analizė); 2) informacinę (informacijos paieška ir teikimas); 3) prognozavimo (asmenybės intelektualinės, dvasinės ir komunikacinės, raidos perspektyvos numatymas); 4) projektavimo (socialinės pedagoginės pagalbos programos parengimas asmeniui ar asmenų grupei); 5) organizacinę koordinuojamąją (socialinės pedagoginės pagalbos priemonių įgyvendinimas).

Klausimai

1. Įvardykite socialinių pedagoginių problemų ugdymo institucijoje klasifikacijos problemas.

4 TEMA. SOCIALINĖS PEDAGOGINĖS PAGALBOS TEIKIMO LYGMENYS

Temos turinys:

Socialinės pedagoginės pagalbos teikimo lygmenys: nacionalinis, regioninis, bendruomeninis, institucinis

Analizuojant socialinę pedagoginę pagalbą, būtina aptarti socialinės pedagoginės pagalbos teikimo lygmenis, kurių kiekviename numatyti skirtingi pagalbos teikėjai. G. Kvieskienė (2005, p. 161–163) socialinę pedagoginę pagalbą skirsto į keturis lygmenis: nacionalinį, regioninį, bendruomeninį ir institucinį. *Nacionaliniu lygmeniu* veikia nacionalinio lygio institucijos: ministerijos, departamentai, tarybos, nacionalinės nevyriausybinių organizacijos, nacionaliniu lygiu pripažįstamos religinės konfesijos, darančios įtaką vaiko gerovei ir pozityviai socializacijai.

2000 metais naujai įsteigta *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga*. Tai institucija, kuri kontroliuoja, kaip įgyvendinamos vaiko teisės, ar jos nėra pažeidžiamos. Jos tikslas – vaiko teisių gynimas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierių skiria Seimas ketveriems metams. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius vadovaujasi 2000 m. gegužės 25 d. priimtu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymu. Šio įstatymo esminis tikslas yra sudaryti teisinės prielaidas, leisiančias užtikrinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ir kitų su vaiko teisių apsauga susijusių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, taip pat kontroliuoti valstybinių, savivaldos, nevalstybinių institucijų ir organizacijų ir privačių asmenų veiklą, dėl kurios gali būti pažeidžiamos vaiko teisės. Įstatymas suteikia vaiko teisių apsaugos kontrolieriui teises, pareigas ir funkcijas. Viena pagrindinių – kontroliuoti vaiko teisių įgyvendinimą pagal Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, taip pat teikti pasiūlymus Prezidentui, Seimui, Vyriausybei dėl galiojančių teisės aktų, susijusių su vaiko teisių apsauga, pakeitimo ir rengimo ar naujų teisės aktų priėmimo. Nepaisant to, ji neformuoja ir negali formuoti valstybinės politikos šioje srityje.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra atsakinga už darbo neturinčių asmenų profesinio rengimo ir rengimo darbo rinkai politiką, socialinės pagalbos šeimoms ir vaikams, netekusiems tėvų globos, valstybės politikos įgyvendinimą, ministerijų bendradarbiavimo koordinavimą ir sąveiką įgyvendinant valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje. Ministerija taip pat teikia metodinę pagalbą vaiko teisių apsaugos tarnyboms savivaldybėse. Ji vaidina pagrindinį vaidmenį vaiko teisių apsaugos srityje ir daugiašaliame bendradarbiavime nacionaliniu lygiu vaikų ir jaunimo politikos srityje. 2002 metais

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai buvo priskirtas pagrindinis vaidmuo koordinuojant veiksmus tarp ministerijų, renkant informaciją vaikų klausimais, kuriant tinklą ir teikiant praktinę pagalbą savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnyboms. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai nustatytos pagrindinės jos funkcijos: formuoti ir įgyvendinti vaiko teisių apsaugos politiką, organizuoti tarpžinybinį bendradarbiavimą tarp valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų vaiko teisių apsaugos srityje, kaupti, sisteminti ir analizuoti kitų institucijų ir įstaigų pateiktą informaciją vaiko teisių apsaugos klausimais ir kt. Taip pat nustatyta Švietimo ir mokslo, Sveikatos apsaugos, Vidaus reikalų ministerijų kompetencija vaiko teisių apsaugos srityje, atsižvelgiant į joms priskirtą veiklos sritį. Švietimo ir mokslo ministerijai, Sveikatos apsaugos ministerijai, Vidaus reikalų ministerijai, Teisingumo ministerijai yra paskirtos skirtingos kompetencijos įgyvendinant vaiko teisių apsaugos politiką pagal jų kompetenciją.

Švietimo ir mokslo ministerija yra atsakinga už valstybinio švietimo politiką, švietimo standartų nustatymą, kriterijų ir finansavimo būdų apibrėžimą, pedagoginių tyrimų inicijavimą, mokytojų rengimą, pradinį profesinį rengimą. Švietimo ir mokslo ministerijos patariamajai institucijai – Kolegijai – pirmininkauja švietimo ir mokslo ministras. Kolegija aptaria ministerijos įsakymų ir aktų projektus ir dalyvauja ministerijos struktūrinių padalinių, departamentų ir kitų ministerijai atsiskaitančių įstaigų vadovų svarstymuose ir ataskaitų pristatyme. Ministerija yra tiesiogiai atsakinga už keturias įkalinimo įstaigas su specialiu mokymu ir globos funkcijomis vaikams ir paaugliams, kurie pažeidžia įstatymus. Švietimo ir mokslo ministerija teikia praktinę pagalbą specializuotoms internatinėms mokykloms, kurias steigia ir valdo apskritys.

Teisingumo ministerija yra atsakinga už nepilnamečių teismų procesus ir yra pagrindinė besitęsiančios nepilnamečių justicijos sistemos reformos tarnyba.

Vidaus reikalų ministerija dirba su visomis policijos pajėgų šakomis, jai taip pat priklauso Kauno nepilnamečių auklėjimo darbų kolonija, kurioje yra atskiras skyrius mergaitėms. Šiuo metu veikia Vidaus reikalų ministerijos Policijos departamentui pavaldus nepilnamečių socialinės pagalbos ir prevencijos centras. Centras pagal savo kompetenciją dalyvauja nepilnamečių teisės pažeidimų ir nusikaltimų prevencijoje.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija įgyvendina sveikatos apsaugos politiką, sveikatos priežiūros reformą tiek asmens, tiek visuomenės sveikatos priežiūros srityje, rengia įstatymų, Vyriausybės nutarimų ir kt. teisės aktų projektus. Įgyvendinant Neatidėliotinų veiksmų kovai su smurtu prieš vaikus priemonių planą ir siekiant, kad laiku būtų suteikta pagalba skriaudžiamiems vaikams, sveikatos apsaugos ministro įsakymu „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 1

d. įsakymo Nr. 65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo” pakeitimo” (Žin., 2003, Nr. 27-1108) pakeistas informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos 5.3 punktas. Pagal šį punktą konfidencialumo reikalavimas netaikomas ir informacija gali būti suteikta tik tarnybiniais tikslais, neturint raštiško paciento sutikimo, teismui, prokuratūrai, kvotos organams, savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnyboms ir kitoms institucijoms, kurioms tokią teisę suteikia Lietuvos Respublikos įstatymai.

Regioniniu lygmeniu veikia regioninės reikšmės institucijos, bažnyčių centrai, regioninės nevyriausybines organizacijos. Visos šios institucijos skatinamos kurti regioninį socialinės pedagoginės pagalbos modelį, ypatingą dėmesį skiriant rizikos regionams. *Bendruomeniniu lygmeniu* veikia artimiausios bendruomenės pagrindinės institucijos: seniūnija, mokykla, bažnyčia, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, policijos nuovados, privačių institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovai. Bendruomenės veikla priklauso nuo tose vietovėse plėtojamų tradicijų ir bendruomenės institucijose dirbančių profesionalų iniciatyvos ir kompetencijos.

Apskričių viršininkai įgyvendina valstybinio švietimo politiką, vykdo valstybines ir tarprajonines programas, užtikrina jų jurisdikcijoje esančių švietimo institucijų veikimą ir aprūpinimą, prižiūri visuomeninių, savivaldybėms priklausančių ir nevyriausybinių švietimo įstaigų bendrąją švietimo politiką. Savivaldos institucijos – miestų (rajonų) savivaldybės ir apskričių administracija – vaiko teisių apsaugą garantuoja ir vykdo per savivaldybių Tarybas, vietos savivaldos vykdomąsias institucijas, vaikų teisių apsaugos tarnybas, policijos komisariato nepilnamečių reikalų pareigūnus, švietimo ir kitų institucijų, susijusių su vaikų apsauga, darbuotojus. Savivaldos institucijos rengia ir įgyvendina vaikų teisių apsaugos, vaikų teisių pažeidimų prevencijos priemones savo teritorijoje. Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos vaikų teises, interesus ir socialinę apsaugą, 1994 metais pradėtas kurti vaikų teisių apsaugos tarnybų tinklas miestuose ir rajonuose.

Bendruomeninis lygmuo. Mokykla išlieka viena svarbiausių ugdymo institucijų. Kiekvienas mokykloje dirbantis pedagogas turi būti suinteresuotas kuo anksčiau pastebėti galimus vaiko teisių pažeidimus ir ieškoti efektyvių būdų vaiko teisių pažeidimų prevencijai ar jų pašalinimui. Šio įstatymo 21 straipsnis numato, kad mokykla, teikdama mokiniui socialinę pedagoginę pagalbą, bendradarbiauja su socialinę pagalbą teikiančiomis tarnybomis, sveikatos priežiūros ir teisėtvarkos institucijomis ir konsultuoja mokinio tėvus (globėjus, rūpintojus) ir mokytojus. Socialinės pedagoginės pagalbos mokykloje paskirtis – padėti vaikui įgyvendinti jo teisę į mokslą, užtikrinti jo saugumą mokykloje: šalinti priežastis,

dėl kurių vaikas negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti, sugrąžinti į mokyklą ją palikusius vaikus, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikui pasirinkti mokyklą pagal protines ir fizines galias, joje adaptuotis. Mokyklos socialinis pedagogas yra svarbus mokyklos komandos narys, kuris dirba kartu su mokyklos administracijos darbuotojais, mokytojais, vadovais, psichologais, auklėtojais, logopedais, kt. mokyklos darbuotojais (Kvieskienė, 2005).

Instituciniu lygmeniu veikia institucijoje dirbantys socialiniai pedagogai, psichologai, pedagogai, kiti darbuotojai. Pagrindinė atsakomybė formuojant socialinės pedagoginės pagalbos modelį tenka institucijos vadovams.

Apibendrintai mokyklos specialistų pareiginėse instrukcijose išskirtų funkcijų analizė pateikiama 1 priede. Remiantis nagrinėtų dokumentų turiniu galima išskirti 13 svarbiausių mokyklos specialistų atliekamų funkcijų:

1. Įvertinimo (renka informaciją, analizuoja, daro išvadas);
2. Konsultacinę (pataria, padeda, konsultuoja);
3. Korekcinę (skatina, įgalina, padeda adaptuotis, aktyvina, mobilizuoja);
4. Vadybinę (organizuoja, telkia, planuoja, priima sprendimus ir už juos atsako);
5. Šviečiamąją (informuoja, aiškina);
6. Koordinacinę (palaiko ryšius, siunčia (perduoda) informaciją);
7. Prevencinę (numato neigiamus reiškinius, poelgius ir padeda jų išvengti);
8. Teisinę (atstovauja vaiko interesams, gina juos);
9. Socialinio ugdymo;
10. Įgalinimo (padeda orientuotis, judėti ir pan.);
11. Inovacijų (naujovių taikymas);
12. Tiriamoji (faktų atskleidimas, tyrimas, rekomendacijų rengimas);
13. Profesinio kuravimo (pagalba kitam specialistui).

Pagrindinių funkcijų raiška pavaizduota 1 lentelėje.

1 lentelė

Mokyklos specialistų atliekamų funkcijų (pagal pareigines instrukcijas) raiška

Funkcijos	Spec. pedagogas	Psichologas	Logopedas	Mokytojo padėjėjas	Socialinis pedagogas
Diagnostinė/ įvertinimo					
Koordinacinė					
Vadybinė					
Korekcinė					
Ugdomoji/					
Konsultacinė					
Šviečiamoji					
Inovacijų					
Profesinio kuravimo					
Tiriamoji					
Įgalinimo					
Prevencinė					
Teisinė					

Pažymėtina, kad pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo modelyje aptinkami trys lygmenys: institucinis, savivaldybių, nacionalinis. *Institucinio lygmens* pagalba siekiama užtikrinti pirminę specialiąją pedagoginę ir psichologinę pagalbą artimiausioje vaiko aplinkoje. *Antruoju lygmeniu* teikiama specialioji, pedagoginė, psichologinė pagalba, jei jos negali suteikti pirmojo lygmens specialistai dėl jų pačių stygiaus arba specializacijos stokos, todėl išryškėja pedagoginių psichologinių tarnybų vaidmuo. *Trečiuoju nacionaliniu lygmeniu* šalies pedagoginis psichologinis centras atsakingas už specialiosios, pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo šalies strategijos ir jos įgyvendinimo formulavimą (Pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelis, Žin., 2003, Nr. 74-3451).

Klausimai

1. Išvardykite socialinės pedagoginės pagalbos teikimo lygmenis.
2. Apibendrinkite socialinės pedagoginės pagalbos specialistų svarbiausias funkcijas ir jų raišką ugdymo institucijose

Užduotis

1. Parenkite socialinę pedagoginę pagalbą teikiančių institucijų modelį šiais lygmenimis:
 - nacionaliniu
 - savivaldos
 - bendruomeniniu

Lygmenys	Institucijos	Atsakomybė teikiant socialinę pedagoginę pagalbą
Nacionalinis		
Savivaldos		
Bendruomeninis		

2. Išanalizuokite kiekvieno specialisto funkcijų turinį ir jų persidengimą

Funkcija	Turinys	Soc. pedagogas	Psichologas	Logopedas	Spec. pedagogas	Kl. auklėtojas	Administracijos atstovas

5 TEMA. SOCIALINĖS PEDAGOGINĖS PAGALBOS UGDYMO INSTITUCIJOSE MODELIAVIMAS

Temos turinys:

Modeliavimo samprata

Institucinis ir tarpinstitucinis socialinės pedagoginės pagalbos modeliai

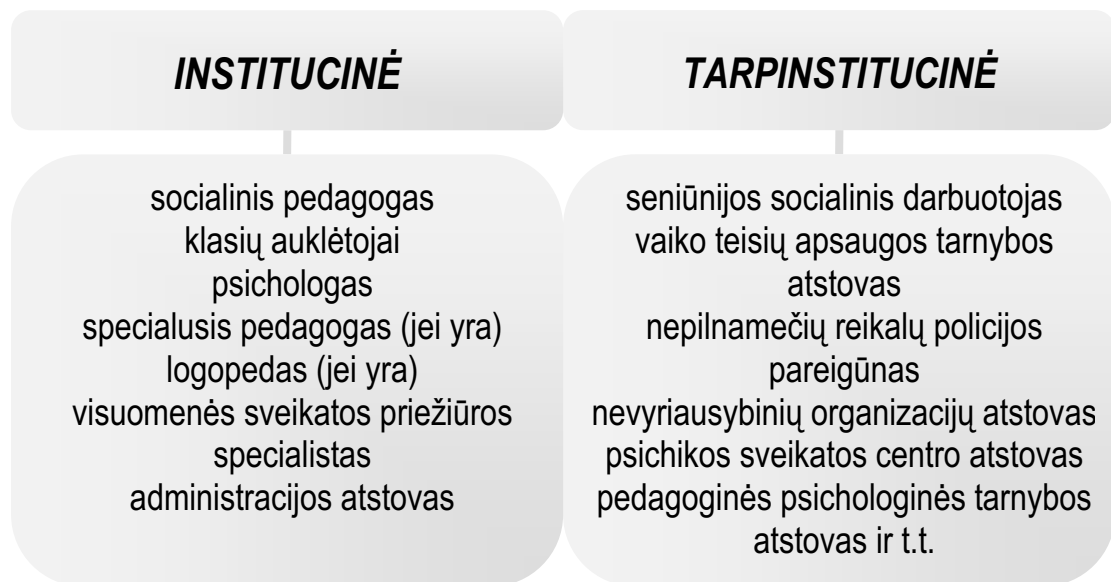
Socialinės pedagoginės pagalbos ugdymo institucijoje modelio konstravimas

Modeliavimas (lot. *modulus* – matas, pavyzdys; angl. *modelling*; vok. *Modwellierung*) – tai tam tikrų objektų, objektų sistemų arba proceso santykių ir elgsenos

atskleidimas sudarant ir tyrinėjant modelius (Tidikis, 2003, p. 425). Psichologijoje modeliavimas suprantamas kaip psichinių procesų ir būsenų tyrimas, naudojantis jų realiais (fiziniais) arba idealiais, daugiausiai matematiniais, modeliais, t. y. objektų arba ženklų sistemomis, atkuriančiomis kai kurias svarbiausias originalo sistemos ypatybes. Jei abi sistemos iš dalies panašios, modelį galima naudoti kaip tiriamosios sistemos pakaitą arba reprezentantą (*Psichologijos žodynas*, 1993, p. 173). Modeliavimas plačiąja prasme išreiškia bendrą pažinimo aspektą. Siaurąja prasme modeliavimas – specifinis pažinimo būdas, kuriame viena sistema (pažinimo objektas) persikelia į kitą (modelis) (Kričevskij, Dubovskaja, 2001, p. 56). Sociologijoje modeliavimas suteikia galimybę tirti socialinius reiškinius atgaminant juos mitiniuose modeliuose, pakeičiančiuose pažinimo procesuose originalą, ir gauti naujų žinių apie tiriamą dalyką.

Modelis – objekto ar objektų sistemos sąlyginis vaizdas (schema, aprašymas, atvaizdavimas) (Plečkaitis, 2004, p. 285). *Tarptautinių žodžių žodyne modelis* apibrėžiamas kaip pavyzdys, pagal kurį gali veikti mašina, organizacija, pramonės įmonė ir pan. (*Tarptautinių žodžių žodynas*, 1985, p. 325). Mokslininkai nurodo, kad modelis – tai įsivaizduojama ar praktiškai realizuota sistema, kuri, atvaizduodama tiriamąjį objektą, suteikia mums naujos informacijos apie šį objektą (Кричевский, Дубовская, 2001, p. 56). *Galima teigti, kad modelis – tai sąlyginis tiriamo objekto vaizdinys, apibūdinantis idealią situaciją. Vadinasi, socialinės pedagoginės pagalbos komandos veiklos modelį galima apibrėžti kaip sąlyginę socialinės pedagoginės pagalbos veiklos sistemą.*

Remiantis pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo modeliu Lietuvoje ir mokslininkų (H. A. Lawson, 1998, 1997; K. Briar-Lawson, 1997) tyrimais, pagalba pagal *dalyvaujančių veikloje institucijų skaičių* gali būti skirstoma į institucinę ir tarpinstitucinę.

2 pav. Pagalbos lygmenys.

Institucinę pagalbą suteikia tik vienos institucijos specialistai, siekiantys užtikrinti mokiniams reikiamas socialines paslaugas. Skiriamos šios institucinėa pagalbos veiklos formos ir sritys: 1) neįgalių mokinių integracija; 2) psichinės sveikatos, socialinių įgūdžių, savipagalbos prevencinių programų rengimas ir įgyvendinimas; 3) mokinių poreikių analizė ir pagalba; 4) rūpinimasis rizikos grupės vaikais.

Kai problemai spręsti neužtenka vienos institucijos specialistų, įtraukiami kitų institucijų atstovai, galintys suteikti kompetentingą pagalbą sprendžiant iškilusią problemą. Tokio tipo pagalba įvardijama kaip *tarpinstitucinė*.

Tarpinstituciniam bendradarbiavimui būdingi ypatumai:

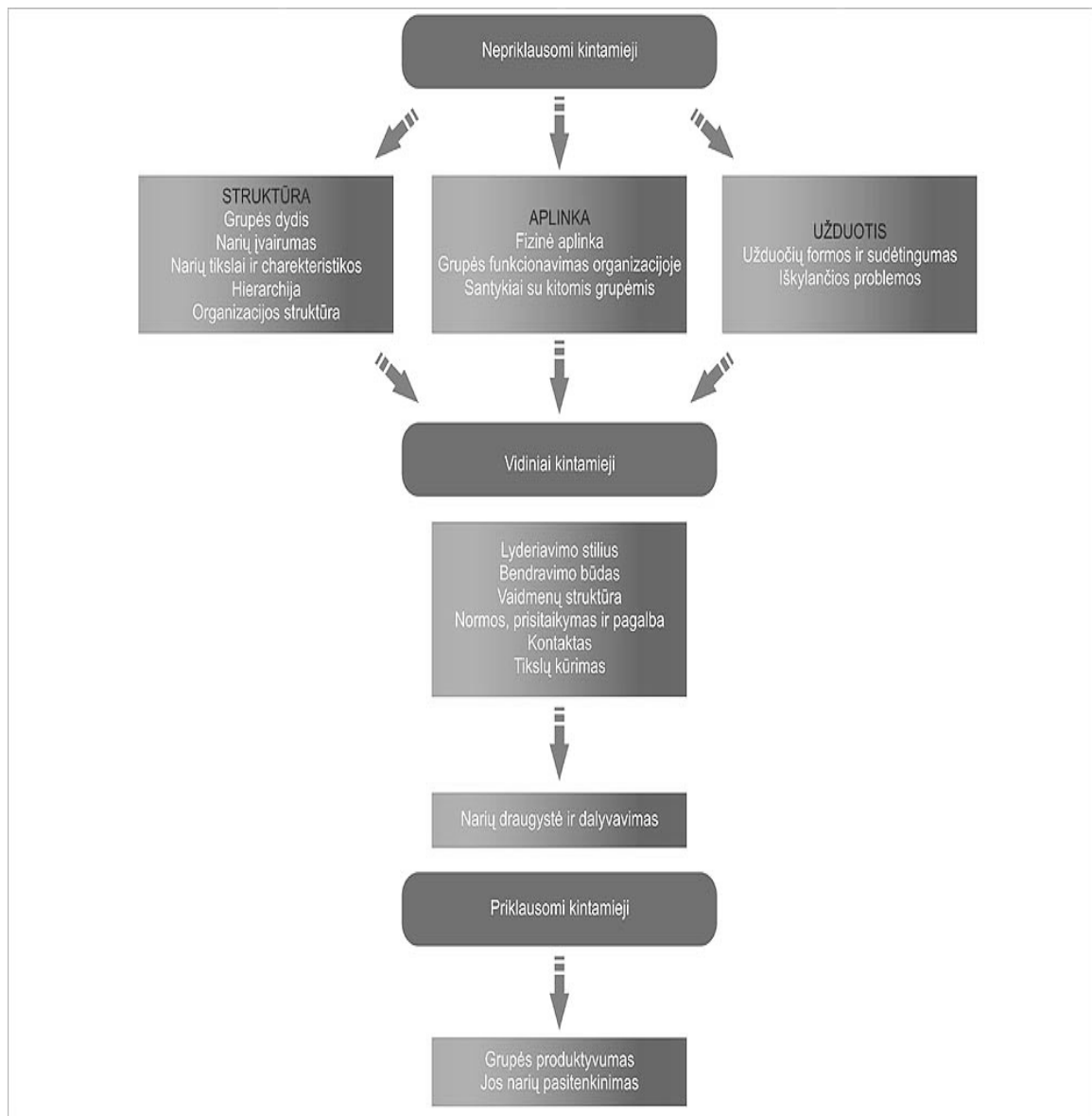
1. Priklausomybė. Kiekvienas komandos narys priklausomas nuo savo ir nuo kito specialisto tikslų.
2. Inovacijos. Kuriamos naujos profesionalios bendradarbiavimo programos ir struktūros, ieškant naujų tarpinstitucinių ar institucinių bendradarbiavimo būdų ir modelių.
3. Lankstumas. Vaidmenų kaita atsižvelgiant į komandos galimybes ir veiklos situaciją.
4. Atsakomybė. Prisiimama kolektyvinė ir asmeninė atsakomybė už komandos tikslų įgyvendinimą.
5. Rezultatų vertinimas. Vertinami komandos ir kiekvieno komandos nario rezultatai.

Konstruojant socialinės pedagoginės pagalbos modelį atsižvelgta į mokyklą kaip atvirą sistemą, kurios kaip organizacijos pagrindinius požymius lemia ryšiai su išorine aplinka;

mokyklos vidiniai poreikiai ir galimybės, ištekliai, mokyklos bendruomenės grupių sąveika; esminiai vertybiniai konkrečios mokyklos pagrindai: filosofija, misija, bendri tikslai, strategija bei pedagoginės sistemos bendra struktūra, turinys, organizacija, technologijos (Targamadzė, 1999, p. 22–47; Dobranskienė, 2002, p. 70, Dalin, Rolf, Kleekamp, 1999, p. 14–161) ir remtasi:

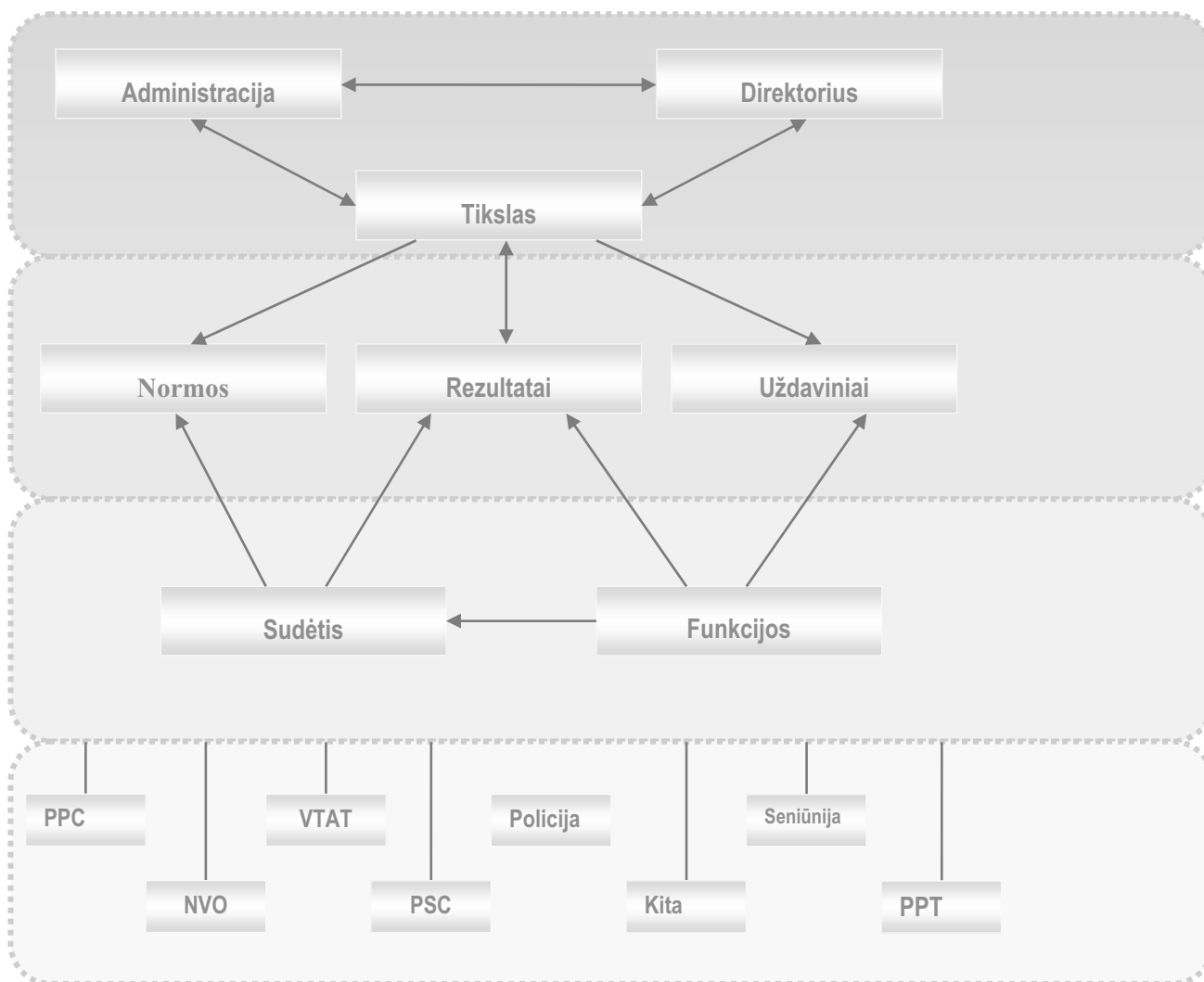
1) *socialinio darbo modeliais: bendravimo modeliu*, skirtu darbui su šeima, siekiant geresnės šeimos komunikacijos, kai darbuotojas suprantamas kaip komunikacijos modeliuotojas (Satir, 1976); *ekologiniu*, orientuotu skatinti grupių funkcionavimą ir organizacines struktūras, socialinį tinklą ir fizinę aplinką (Germain, Gitterman, 1980); *integruojančiu modeliu*, skatinančiu vaidmenų, komunikacinių modelių, šeimos atsakomybės ugdymą (Sherman, 1981); *vietinės plėtros modeliu*, skirtu bendruomenės galimybių plėtotei ir integracijai, kai problemos sprendžiamos kartu su bendruomene ir procese orientuojamasi į tyrimus, projektus (Cox, Erlick, Rothman, Tropman, 1987); *tarpininkavimo modeliu*, orientuotu į individo sąveiką su aplinka (Shulman, 1999); *socialinio planavimo modeliu*, pagrįstu bendruomenės organizavimu (Cox, Erlick, Rothman, Tropman, 1987); *užduoties modeliu*, naudojamu trumpiems pagalbos procesams ir probleminėms gyvenimo situacijoms spręsti (William, Sanders, Horn, 1995).

2) *grupę veikiančių kintamųjų struktūros modeliu*, kuris suteikia specifikos kiekvienos organizacijos veiklos modeliui (3 pav.).

3 pav. Grupę veikiančių kintamųjų modelis

3) Pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo modelio lygmenimis (Žin., 2003, Nr. 74-3451), Sveikatos konsultavimo tarnybų modeliu (<<http://www.chronology.ndo.co.uk>>, [žiūrėta 2006 05 20]), kuriuose išskiriami pagalbos lygmenys ir komandų sudarymo sąlygos.

4 pav. SPP modelis bendrojo lavinimo mokyklose

(PPC – Priklausomybės prevencijos centras, VTAT – Vaiko teisių apsaugos tarnyba, NVO – nevyriausybinių organizacijų, PSC – psichikos sveikatos centrai, PPT – pedagoginės psichologinės tarnybos)

Toliau bus aptariami kiekvieno lygmens komponentai. Vienas iš pagrindinių valdymo lygmens komponentų – ***socialinės pedagoginės pagalbos tikslo formulavimas***. Tikslas - tai bendro pobūdžio grupės/organizacijos/institucijos ateities įsivaizdavimas. G. Hendrix teigimu, konkrečių, aiškių veiklos tikslų numatymas yra gyvybiškai svarbus organizacijos ir/ar komandos problemų sprendimo būdas (Hendrix, 1996; <<http://www.workteams.unt.edu>>, [žiūrėta 2003-05-06]). J. Katzenbach, D. Smith (1993) išryškina tikslo charakteristikos elemento sudėtingumą: tikslo nebuvimas sukelia ne tik vadybinių (pvz., neproduktyvi ir neefektyvi veikla), bet ir psichologinių problemų (pvz., nerimas, baimė, cinizmas). Kai kurios problemos, pavyzdžiui, motyvacijos stoka, nebendradarbiavimas, atsirandančios dėl komandos tikslo nebuvimo, gali būti vadinamos *mišriomis*, nes yra aktualios įvairioms veiklos sritims (Katzenbach, Smith, 1993, p. 10.)

Tikslo formulavimo taisyklės:

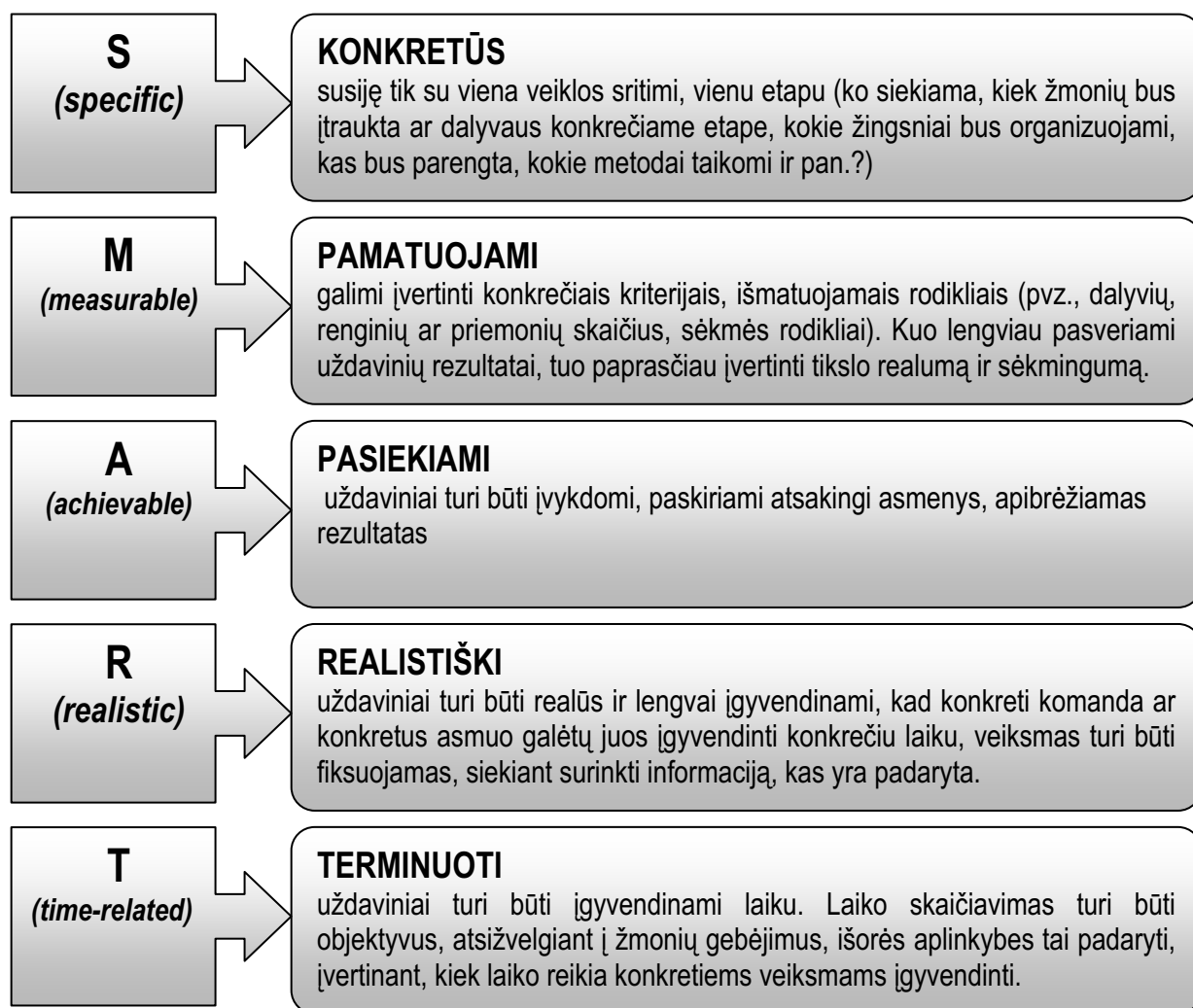
- rišlu, sakinyse gali apimti keletą susijusių dėmenų, kuriuos norima pabrėžti;
- numatoma kryptis, kurioje reikia pokyčių;
- šie pokyčiai įvardjami;
- veiksmazodžiai – *plėsti, didinti, gerinti, išnaudoti, pasiekti, sumažinti, iširti, sustiprinti, įgyvendinti, pradėti, sukurti, įdiegti, prisitaikyti, atnaujinti, modernizuoti*.

Formuluojant tikslą svarbiausias vaidmuo tenka *mokyklos direktoriui*. Remdamasis Reikalavimais valstybinių ir savivaldybių mokyklų nuostatomis (Žin., 2004, Nr. 124-4495) mokyklos direktorius: 1) formuoja visuomenės poreikius atitinkančius mokyklos veiklos tikslus; 2) inicijuoja ilgalaikių ir trumpalaikių mokyklos veiklos programų rengimą; 3) rūpinasi pedagoginės, psichologinės ir socialinės pagalbos mokiniams teikimu.

Tikslai konkretinami formuluojant *uždavinius*, kurie yra nukreipti į paslaugų gavėjų mokinių poreikius ir atitinka socialinės pedagoginės pagalbos teikimo principus. Remiantis Bendraisiais socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatais išskiriami šie socialinės pedagoginės pagalbos principai:

- 1) lygių galimybių – kiekvienam mokiniui užtikrinamas pagalbos prieinamumas;
- 2) visuotinio – pagalba teikiama visiems mokiniams, kuriems jos reikia;
- 3) kompleksinio – pagalba teikiama pagal poreikį kartu su kitomis švietimo sistemos pagalbos formomis;
- 4) veiksmingumo – remiamasi profesionalia vadyba, tinkamais ir laiku priimtais sprendimais;
- 5) individualumo – pagalba teikiama atsižvelgiant į konkretaus mokinio ar mokyklos problemas (*Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai*, Žin., 2004, Nr. 100-3729). Siekiant užtikrinti veiklos veiksmingumą, uždaviniai turi būti konkretūs ir aiškūs; jų sudėtingumas turi atitikti darbuotojų kvalifikaciją; turėtų būti nustatytas aiškus užduočių atlikimo terminas. Formuluojant uždavinius svarbu atsižvelgti į turimus darbo, materialinius ir finansinius išteklius.

„SMART“ (*sumanus, išradingas*) apibrėžimas uždaviniams

Su tikslais ir uždaviniais tiesiogiai siejasi veiklos *funkcijos* (Savanevičienė, Šilingienė, 2005, p. 110). Remiantis švietimo dokumentų, reglamentuojančių socialinę pedagoginę pagalbą, analize galima išskirti šias funkcijas: socialinės pedagoginės diagnostikos, informacinę, socialinį pedagoginį prognozavimą, socialinį pedagoginį projektavimą, organizavimą. *Socialinė pedagoginė diagnostika* suprantama kaip sisteminė asmenybės vertybinių orientyrų, tarpusavio santykių ir santykių su aplinka problemų analizė; mikrosociumo galimybių analizė ir pan.; *informacinė funkcija* apima subjektų, vykdančių vaikų ir jaunimo socializaciją, švietimas, konsultavimas siekiant užtikrinti visavertę socializaciją ugdymo institucijoje; *socialinis pedagoginis prognozavimas* – asmenybės vystymosi galimybių konkrečioje makrosistemoje nustatymas: psichosocialinių, intelektualinių, dvasinių, komunikacinių, veiklos ir pan.; *socialinis pedagoginis projektavimas* – individualių socialinių pedagoginių programų sudarymas asmeniui, grupei, bendruomenei siekiant išspręsti problemas; *organizavimo funkcija* apima socialinės pedagoginės pagalbos planų įgyvendinimą, sutelkus bendruomenės jėgas.

Remiantis konkrečia socialinių problemų analize institucijoje ir apibrėžtu tikslu, funkcijos numatomos ir detalizuojamos socialinės pedagoginės pagalbos (ar prevencinės darbo) grupės veiklos plane.

Kiekvieno pagalbą teikiančio nario tikslus ir charakteristikas geriausiai apibūdina jo profesinės veiklos sąsajos su galimu vaidmeniu teikiant pagalbą. Remiantis socialinę pedagoginę pagalbą mokykloje reglamentuojančiais dokumentais galima pateikti teorinį komandos narių atsakomybės pasiskirstymą (2 lentelė). Šis atsakomybės skirstymas yra sąlyginis ir gali būti naudingas pirmame komandos kūrimosi etape, kol nėra išskirta komandos narių atsakomybė.

INSTITUCINIO LYGMENS GRUPĖS NARIŲ VEIKLOS APRAŠAS

2 lentelė

Komandos narių veiklos sritys

Komandos

narys

Veiklos sritys

Socialinis pedagogas	1. Pagalbos teikimo plano rengimas, jo įgyvendinimo mokykloje ir už jos ribų koordinavimas. 2. Pagalba vaikams, kai neužtenka klasės auklėtojo ar mokytojo kompetencijos. 3. Mokinių, mokinių grupių, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) konsultavimas, siekiant padėti išsiaiškinti ir suprasti tai, kas vyksta jų gyvenimo ir mokymosi erdvėje, mokyti ir naujai elgtis. 4. Tyrimų organizavimas – aplinkos poveikio mokinio ar mokinių ugdymosi sunkumams analizė. 5. Socialinių ir gyvenimo įgūdžių formavimas – gebėjimas priimti sprendimus ir spręsti problemas, mokymas kūrybiškai ir kritiškai mąstyti, bendrauti, pažinti save, elgtis visuomenėje priimtinais būdais, valdyti emocijas, sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymas bei kt. 6. Elgesio korekcija, socialiai priimtino elgesio modeliavimas; nusikalstamumo, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, savižudybių ir kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija. 7. Išteklių telkimas socialinių partnerių bendruomenėje paieškai; pagalbos tinklo vaikui ir jo šeimai kūrimas; projektų inicijavimas, kūrimas bei įgyvendinimas; mokyklos savivaldos aktyvinimas; tėvų (globėjų, rūpintojų) švietimas ir kt. 8. Pagalbos komandos telkimas mokykloje, siekiant veiksmingai spręsti vaiko problemas.
----------------------	--

Logopedas	1. Mokinių kalbos raidos ypatumų įvertinimas, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų, specialiųjų ugdymosi poreikių mokykloje ar, esant labai ribotam mokinio mobilumui dėl ligos ar patologinės būklės, mokinio namuose įvertinimas; 2. Siūlymai skirti specialiąją pedagoginę pagalbą mokiniams, turintiems kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų: sąrašą mokinių, kuriems numato teikti specialiąją pedagoginę (logopedo) pagalbą, suderinama su mokyklą aptarnaujančia pedagogine psichologine tarnyba ir teikia tvirtinti mokyklos vadovui, o jam šį sąrašą patvirtinus pateikia mokyklos specialiojo ugdymo komisijai; 3. Bendradarbiavimas su mokytojais, specialiųjų poreikių mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais), kitais asmenimis, tiesiogiai dalyvaujančiais ugdymo procese, mokyklą aptarnaujančios pedagoginės psichologinės tarnybos specialistais, numatymas specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tikslų ir uždavinių, jų pasiekimo būdų ir metodų, atitinkančių specialiuosius mokinių poreikius ir galimybes, ir jų taikymas; 4. Ugdymo programų – individualių, pogrupinių ir grupinių – specialiųjų poreikių mokinio/mokinių kalbos ugdymui sudarymas, jų taikymas, savo veiklos ataskaitų rengimas; 5. Specialiųjų poreikių mokinių kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų šalinimas; 6. Pagalba mokytojams rengti, pritaikyti mokiniams, kuriems paskirta specialioji pedagoginė pagalba, mokomąją medžiagą ir mokymo priemones; 7. Konsultavimas: mokytojų, specialiųjų poreikių mokinių tėvų (globėjų, rūpintojų) ir kitų asmenų, tiesiogiai dalyvaujančių ugdymo procese specialiosios pedagoginės pagalbos mokiniams teikimo klausimais; 8. Specialių mokymo priemonių rengimas ir naudojimas specialiosios pedagoginės (logopedinės) pagalbos teikimo procese, skirtų specialiųjų poreikių mokinių kalbai ir kitiems komunikacijos sutrikimams lavinti; 9. Mokyklos bendruomenės švietimas aktualiais kalbos raidos, kalbos neišlavėjimo ar sutrikimų prevencijos ir jų šalinimo, specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo klausimais.
-----------	---

Psichologas	Mokyklos psichologo veikla yra kompleksinė, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su švietimo, vaikų globos įstaigomis bei šeimomis ir apima šias kryptis: 1. Konsultavimo – tai pagrindinė mokyklos psichologo veiklos kryptis. Konsultuojama siekiant aptarti ir nustatyti vaiko, tėvų (ar teisėtų vaiko atstovų), pedagogų problemas, planuoti veiklą joms spręsti ir numatyti tiesioginio poveikio būdus. Mokyklos psichologas dažniausiai pateikia rekomendacijas ir moko ugdymo proceso dalyvius tiesioginio poveikio būdų, bendradarbiauja su tėvais (ar teisėtais vaiko atstovais), pedagogais, švietimo, vaikų globos įstaigų vadovais ir kitais su vaiko ugdymu susijusiais asmenimis. 2. Psichologinio įvertinimo – tai konsultavimo tikslais reikalingų duomenų apie vaiko psichologinės problemos būklę gavimas, remiantis psichologiniais metodais. Psichologinio įvertinimo atlikimą reglamentuoja Lietuvos psichologų sąjungos standartizuotų psichologinio įvertinimo metodikų reglamentas (žr. priedą Nr. 3). 3. Tyrimo – tai mokslinis, sistemingas psichologinių faktų kaupimas, jų atskleidimas ir analizė; rekomendacijų rengimas, remiantis tyrimo medžiaga, jų teikimas ir diegimas praktinėje veikloje. 4. Psichologinio švietimo – tėvų, pedagogų ir kitų su vaiko ugdymu susijusių asmenų švietimas aktualiais vaiko psichologijos, amžiaus tarpsnių, pedagoginės ir socialinės psichologijos klausimais. Pagrindinėje ir vidurinėje (gimnazijoje) mokykloje konsultuoja lytinio švietimo ir priklausomybių prevencijos, tolesnio mokymosi ir profesijos pasirinkimo, gabumų ir kūrybiškumo klausimais; koreguoja klasių tarpasmeninius santykius; atlieka psichologinius tyrimus. 5. Psichologinių problemų prevencija – psichologinių problemų prevencijos poreikio įvertinimas (mokyklos bendruomenės grupių tyrimas), prevencinių priemonių bei programų rengimas, organizavimas ir įgyvendinimas.
-------------	--

Klasės auklėtojas	Klasės auklėtojas: 1. Rūpinasi moksleivių asmenybės ir socialiniu ugdymu ir branda; 2. Buria klasėje dirbančių mokytojus ir kitus specialistus (bibliotekininką, psichologą, specialiųjų pedagogą, logopedą, socialinį pedagogą, asmens sveikatos priežiūros darbuotoją, papildomojo ugdymo organizatorių ir kt.) klasės moksleivių ugdymui planuoti ir derinti; 3. Siekia pažinti moksleivių polinkius, poreikius, interesus; 4. Siekia, kad mokiniai dalyvautų svarstant ugdymo turinį, formas ir metodus; 5. Rūpinasi moksleivių sveikata, jų sauga, padeda jiems reguliuoti darbo ir poilsio režimą; puoselėti sveiką gyvenseną; 6. Padeda moksleiviams formuoti vertybines nuostatas, ugdo jų pilietiškumą, gebėjimą vadovautis demokratiniais bendravimo principais; 7. Bendrauj su kiekvienu moksleiviu ir jo šeima, informuoja tėvus (ar vaiko globėjus) apie jo mokymąsi ir elgesį, mokyklos nelankymo priežastis; 8. Suteikia vaikui reikiamą pagalbą pastebėjęs, kad jo atžvilgiu taikomas smurtas, prievarta, seksualinis ar kitokio pobūdžio išnaudojimas, ir apie tai informuoja mokyklos vadovus bei Vaikų teisių apsaugos tarnybą; 9. Padeda moksleiviams spręsti kylančias psichologines, bendravimo, mokymosi ir kt. problemas; 10. Padeda moksleiviams pasirinkti tolesnę mokymosi ar veiklos sritį.
Administracijos atstovas	1. Organizuoja ugdymo plano, bendrųjų programų vykdymą, pamokų ir papildomo ugdymo tvarkaraščių sudarymą; 2. Vadovauja neįgalių vaikų integravimosi programų įgyvendinimui, organizuoja Specialiojo ugdymo komisijos darbą; 3. Teikia pagalbą pedagogams, prižiūri, kaip vykdomi mokyklos veiklą reglamentuojantys dokumentai; 4. Stebi ugdymo procesą ir vertina ugdymo rezultatus; 5. Skatina pedagogus tobulinti kvalifikaciją, dalykiškai bendradarbiauti; 6. Tvarko moksleivių ir mokyklos baigimo dokumentų apskaitą; 7. Vykdo moksleivių teisės pažeidimų prevenciją, informuoja suinteresuotas institucijas apie vengiančius mokytis vaikus ir įstatymų nustatyta tvarka taiko poveikio priemones; 8. Organizuoja tėvų (ar vaiko globėjų) švietimą.

1. Teikis sveikatinimo veiklos metodines konsultacijas mokytojams, mokiniams, jų tėvams (globėjams, rūpintojams) ir kaupia metodinę ir informacinę medžiagą mokinių sveikatos išsaugojimo ir stiprinimo klausimais;
2. Teikia informaciją sveikatos išsaugojimo ir stiprinimo klausimais ir šią informaciją skleidžia (mokyklos stenduose, renginiuose, viktorinose ir pan.) mokyklos bendruomenei;
3. Inicijuoja mokyklos sveikatinimo projektų (programų) rengimą ir dalyvauja juos įgyvendinant;
4. Padeda mokiniams ugdyti sveikos gyvensenos ir asmens higienos įgūdžius;
5. Prižiūri mokinių maitinimo organizavimą, skatina sveiką mitybą ir sveikos mitybos įgūdžių formavimą;
6. Vertina, ar mokyklos aplinka atitinka visuomenės sveikatos priežiūros teisės aktų reikalavimus, dalyvauja nustatant prioritetinius mokyklos aplinkos ir sąlygų gerinimo klausimus;
7. Teikia pasiūlymus mokyklos vadovui dėl reikalingų priemonių, užtikrinančių traumų ir nelaimingų atsitikimų prevenciją mokykloje;
8. Vertina, ar ugdymo proceso organizavimas atitinka visuomenės sveikatos priežiūros teisės aktų reikalavimus;
9. Padeda kūno kultūros mokytojams komplektuoti fizinio ugdymo grupes, teikia informaciją apie mokinių galimybes dalyvauti sporto varžybose;
10. Kaupia informaciją apie kasmetinį mokinių sveikatos profilaktinį patikrinimą, informaciją apibendrina ir ne rečiau kaip 1 kartą per metus (mokslo metų pradžioje) pateikia mokyklos bendruomenei ir kitoms institucijoms teisės aktų nustatyta tvarka;
11. Pateikia asmens sveikatos priežiūros įstaigų specialistų rekomendacijas dėl mokinių sveikatos klasės auklėtojai (mokytojams) ir prižiūri šių rekomendacijų įgyvendinimą mokykloje;
12. Nustato lėtinių neinfekcinių ligų rizikos veiksnių (alkoholio, tabako, narkotikų vartojimas ir kt.) paplitimą;
13. Dalyvauja mokyklos prevencinio darbo grupėse, sprendžiančiose mokinių psichologines, adaptacijos ir socialines problemas;
14. Padeda organizuoti mokinių imunoprofilaktiką;
15. Teikia informaciją visuomenės centrui apskrityje, įtaręs užkrečiamąją ligą ar apsinuodijimą mokykloje;
16. Įgyvendina apskrities visuomenės sveikatos centro specialistų nurodytų užkrečiamųjų ligų epidemiologinės priežiūros priemones mokykloje;
17. Teikia ir koordinuoja pirmąją medicinos pagalbą.

Specialusis pedagogas	1. Atlieka pedagoginį mokinių vertinimą, nustato, ar mokinių žinių, mokėjimų, įgūdžių, gebėjimų lygis atitinka ugdymo programas ir įvertina pažangą mokykloje ar, esant labai ribotam mokinio mobilumui dėl ligos ar patologinės būklės, mokinio namuose; 2. Bendradarbiaudamas su mokytojais, specialiųjų poreikių mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais), kitais asmenimis, tiesiogiai dalyvaujančiais ugdymo procese, mokyklą aptarnaujančios pedagoginės psichologinės tarnybos specialistais, numato ugdymo tikslus ir uždavinius ir jų pasiekimo būdus ir metodus, atitinkančius specialiųjų poreikių mokinių poreikius bei galimybes, ir juos taiko; 3. Rengia sutrikusių funkcijų lavinimo individualiąsias, pogrupines ir grupines programas (tik dirbantis mokykloje, vykdančioje ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo programas), veiklos ataskaitą; 4. Padeda specialiųjų poreikių mokiniams išmokyti ugdymo turinį (specialiojo pedagogo kabinete ar grupėje/klasėje) ir lavina jų sutrikusias funkcijas, atsižvelgdamas į kiekvieno specialiųjų poreikių mokinio gebėjimus, ugdymosi galimybes, mokymosi ypatumus; 5. Pataria mokytojams, kaip pritaikyti specialiųjų poreikių mokiniams mokomąją medžiagą ir mokymo priemones, rengti ugdymo programas (dirbantis mokykloje, vykdančioje ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo programas), modifikuoti ir adaptuoti bendrąsias programas; 6. Teikia metodinę pagalbą mokytojams, specialiųjų poreikių mokinių tėvams (globėjams, rūpintojams) ir kitiems asmenims, tiesiogiai dalyvaujantiems ugdymo procese, ir juos konsultuoja specialiųjų poreikių mokinių ugdymo klausimais; 7. Naudoja ugdymo procese mokymo priemones atsižvelgdamas į specialiųjų poreikių mokinių amžių, specialiuosius ugdymosi poreikius, individualius gebėjimus ir ugdymo turinį; 11. Šviečia mokyklos bendruomenę specialiųjų poreikių mokinių ugdymo, specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo klausimais, formuoja mokyklos bendruomenės ir visuomenės teigiamą požiūrį į specialiųjų poreikių mokinius;
-----------------------	--

Kaip matyti iš 2 lentelės, visiems institucinės komandos specialistams – socialiniam pedagogui, psichologui, logopedui, specialiajam pedagogui, visuomenės sveikatos priežiūros specialistui – priskiriama bendradarbiavimo su vienu ar keliais socialiniais partneriais ir prevencijos programų koordinavimo atsakomybė. Socialinio pedagogo, komandos telkėjo, ir psichologo, komandos pozityvaus klimato skatintojo, atsakomybė nėra priskiriama kitiems komandos nariams. Mokyklos administratoriaus atsakomybė – komandos veiklos stebėjimas, vertinimas, veiksmingos prevencinės veiklos užtikrinimas – sutampa su tiesiogine jo atsakomybe bendrojo lavinimo mokykloje.

Institucija gali įtraukti kitas institucijas, kurias pasirenka pagal sprendžiamos problemos pobūdį. Skirtingus problemos aspektus identifikuojant platesniame visumos arba daugiaprofesiniame ir metasisisteminame kontekste, galima geriau suprasti, kokius pirminės intervencijos būdus reikėtų taikyti konkrečiais atvejais (Furnissas, 2002, p. 79). Kaip matyti iš 3 lentelės, pagrindinė kitų institucijų atstovų atsakomybė SPPK veikloje – informacinė, konsultacinė, metodinė pagalba bei pagalba, organizuojant prevencijos programas, atliepančias bendrojo lavinimo mokyklos ir socialinės/-ų institucijų tikslus.

TARPINSTITUCINIO LYGMENS INSTITUCIJŲ VEIKLOS APRAŠAS

3 lentelė

PLC	Vaikams, sergantiems priklausomybės ligomis: 1. Taiko individualius ir grupinius psichoterapijos gydymo, psichologinius socialinius ir mokomuosius metodus pacientams ir jų tėvams bei globėjams; 2. Atlieka infekcinių ligų, žmogaus imunodeficitu viruso (ŽIV), tuberkuliozės, virusinių hepatitų diagnostiką tarp asmenų, vartojančių narkotines medžiagas.
NVO	Dauguma nevyriausybinių organizacijų atlieka vieną ar daugiau iš žemiau išvardytų funkcijų: • Paslaugų teikimas. Savo nariams arba klientams teikia tokias paslaugas kaip socialinė rūpyba, sveikatos apsauga, apmokymai, informacinės paslaugos, konsultacijos ir parama. • Atstovavimas interesams arba aktyvus dalyvavimas visuomeniniuose reikaluose. Čia priklauso organizacijos, kurios naudoja įvairias kampanijas, lobizmą ir kitus metodus, gindamos tam tikrą idėją ar kurios nors grupės interesus ir siekdamos pakeisti viešąją nuomonę ar politiką. • Savitarpio pagalba ar pagalba sau. Organizacijos, dažniausiai suformuotos grupių asmenų, kurie turi bendrų interesų arba poreikių, siekiant suteikti savitarpio pagalbą, informaciją, paramą ir bendradarbiavimo galimybę. • Išteklių ir koordinavimas. Tai vadinamosios „tarpininkaujančios organizacijos“, kurios koordinuoja viso sektoriaus arba konkrečioje srityje dirbančių organizacijų veiklą, teikia joms informaciją ir paramą. Tokios organizacijos atlieka svarbų vaidmenį, būdamos jungtini tarp nevyriausybinių sektoriaus ir viešosios valdžios institucijų.
VTAT	1. Vykdo vaiko teisių apsaugą; 2. Organizuoja prevencinį darbą su tėvais (kitais vaiko atstovais pagal įstatymą); 3. Kreipiasi į atitinkamas teisėsaugos institucijas, kad asmenims, keliantiems grėsmę vaiko saugumui ir sveikatai, įstatymų nustatyta tvarka būtų taikomos civilinės, administracinės ar baudžiamosios poveikio priemonės; 4. Teikia pagal savo kompetenciją metodinę paramą savivaldybės įstaigų, susijusių su vaiko teisių apsauga, darbuotojams; 5. Konsultuoja tėvus, mokytojus, auklėtojus ir pačius vaikus jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais; 6. Organizuoja asmens, norinčio tapti likusio be tėvų globos vaiko globėju (rūpintoju), pasirengimą globoti (rūpintis); 7. Atlieka pasirengimo būti vaiko globėju (rūpintoju) vertinimą, priima sprendimą dėl fizinio arba juridinio asmens tinkamumo skirti vaiko globėju (rūpintoju); 8. Organizuoja likusio be tėvų globos vaiko laikinąją ir nuolatinę globą (rūpybą); 9. Atlieka vaikų laikinosios ir nuolatinės globos (rūpybos) priežiūrą šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose ir įstaigose, nevyriausybinių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose; 10. Nustato vaikus, kuriems reikia globos (rūpybos), užtikrina šių vaikų, taip pat šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose, nevyriausybinių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose globojamų (rūpinamų) vaikų apskaitą; 11. Kaupia ir sistemina informaciją apie savivaldybėje esančius vaikus, kurie įstatymų nustatyta tvarka gali būti įvaikinami (toliau vadinama – galimi įvaikinti vaikai), ir asmenis, kurie nori įvaikinti; 12. Teikia įvaikinimo tarnybai informaciją apie savivaldybės teritorijoje esančius galimus įvaikinti vaikus ir asmenis, kurie nori įvaikinti; 14. Kaupia pranešimus apie smurtą patyrusius vaikus, organizuoja pagalbą smurtą patyrusiems vaikams; 15. Išduoda teisės aktų nustatyta tvarka dokumentus dėl vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes; 16. Duoda sutikimą rūpintojui gyventi skyrium nuo rūpinamo nepilnamečio, sulaukusio 16 metų.

1. Organizuoja ir vykdo vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, prostitucijos, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją;
2. Pagal kompetenciją padeda pataisos inspekcijoms kontroliuoti teismo skirtų įpareigojimų ir / ar draudimų vykdymą vaikams:
 - 2.1. kuriems bausmės vykdymas atidėtas (Baudžiamojo kodekso 92 str.);
 - 2.2. lygtinai atleistiems nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmė jiems pakeista švelnesne bausme (Baudžiamojo kodekso 94 str.);
3. Dirba individualų darbą ir kontroliuoja elgesį vaikų:
 - 3.1. kuriems taikyti Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo numatyti įpareigojimai, jeigu teritorinės policijos įstaigos vadovas įgaliojo jį tai daryti. Į policijos profilaktinę įskaitą nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas įrašo tik tuos vaikus, kuriems paskirti konkretūs teismo įpareigojimai ir jeigu skirtų įpareigojimų viešą kontrolę gali vykdyti pagal savo kompetenciją.
 - 3.2. kuriems taikyta kardomoji priemonė – namų areštas, jeigu teritorinės policijos įstaigos vadovas, gavęs teisėjo ar teismo nutartį, įgaliojo jį kontroliuoti kardomosios priemonės sąlygų laikymąsi;
 - 3.3. kuriems taikyta kardomoji priemonė – atidavimas tėvams, rūpintojams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, prižiūrėti;
 - 3.4. kuriems taikyta kardomoji priemonė – įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje.
4. Jei teisės aktuose nustatyta, individualiai dirba ir su kitais vaikais.
5. Nustato:
 - 5.1. teisės pažeidimą (-us) padariusius vaikus, rengia jų administracinių teisės pažeidimų bylas;
 - 5.2. vaikus, vartojančius narkotikus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, valkataujančius, elgetaujančius, teikia jiems neatidėliotiną socialinę pagalbą bei informuoja apie juos tėvus ar kitus atstovus pagal įstatymą. Vaiko tėvams ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą teikia informaciją apie institucijas (tarnybas) ir organizacijas, kurios yra kompetentingos padėti vaikui ir šeimai;
 - 5.3. vaiko teisių pažeidimo faktus ir apie tai informuoja vaikų teisių apsaugos tarnybą;
 - 5.4. tėvus ar globėjus (rūpintojus), neatliekančius pareigos dorai auklėti ir prižiūrėti vaikus, piktnaudžiaujančius savo teisėmis ar pareigomis ir savo elgesiu darančius jiems neigiamą įtaką, žiauriai su jais besielgiančius, seksualiai juos išnaudojančius, ir raštu informuoja apie tai vaiko teisių apsaugos tarnybą;
 - 5.5. vaikus, likusius be tėvų ar globėjų (rūpintojų) globos, vaikus, kuriems dėl sveikatos būklės ar kitų priežasčių reikalinga neatidėliotina pagalba, nedelsdamas informuoja apie juos vaiko teisių apsaugos tarnybą, jeigu reikia, suderinęs su vaiko teisių apsaugos tarnyba, įkurdina juos atitinkamą vaikų globą ir priežiūrą užtikrinančiose įstaigose;
 - 5.6. suaugusius asmenis, nugirdžiusius vaikus, įtraukusius juos girtauti, vartoti narkotikus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, į nusikalstamą veiklą, užsiimti azartiniais lošimais, elgetavimu, prostitucija, ir nustatyta tvarka informuoja apie tai teritorinės policijos įstaigos vadovą, o jei veikia užtraukia tik administracinę atsakomybę – rengia administracinių teisės pažeidimų bylas,
 - 5.7. vaikų teisės pažeidėjų, kitas neformalias jų grupuotes, jų veiklos pobūdį, grupavimosi vietą, kitas aplinkybes ir nustatyta tvarka informuoja apie tai teritorinės policijos įstaigos vadovą.
6. Apibendrina, sistemina ir analizuoja vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, narkomanijos, smurto prieš vaikus būklę, priežastis ir aplinkybes aptarnaujamoje teritorijoje, imasi priemonių joms šalinti.
7. Teisės aktų nustatyta tvarka priima ir nagrinėja gyventojų pranešimus, skundus ir pareiškimus dėl vaikų padarytų teisės pažeidimų, dėl tėvų ar globėjų (rūpintojų), neprižiūrinčių, netinkamai auklėjančių vaikus.
8. Bendradarbiauja su kitais policijos padaliniais, vaiko teisių apsaugos tarnybos, savivaldos, švietimo, medicinos, kitų suinteresuotų institucijų darbuotojais bei nevyriausybių organizacijų atstovais, vietos bendruomene sprendžiant nepilnamečių nusikalstamumo, smurto prieš vaikus, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, prostitucijos prevencijos klausimus, imasi priemonių apsaugoti vaikų, padariusių teisės pažeidimus bei nukentėjusių nuo teisės pažeidimų, teises ir teisėtus interesus.
9. Tvarko informacijos apie aptarnaujamą apylinkę bylą, kurioje kaupiami duomenys apie vaikų mokymo ir ugdymo, globos įstaigas, institucijas ir nevyriausybines organizacijas, vykdančias vaikų teisės pažeidimų prevenciją, nepilnamečių susibūrimo vietas, klubus, kavines, nepilnamečių grupuotes; nepilnamečius, padariusius administracinius teisės pažeidimus; nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas. nepilnamečius, įrašytus į profilaktinę įskaitą; vaikus, patyrusius (patiriančius) fizinį, seksualinį, psichinį smurtą; gyvenančius ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis vaikus; socialinės rizikos šeimas, kuriose yra nepilnamečių vaikų; asmenis, darančius neigiamą įtaką vaikams, įtraukiančius juos į nusikalstamą veiklą, girtauti, vartoti narkotines medžiagas; tarnybinės veiklos rezultatus ir kita kriminogeniniu požiūriu svarbi informacija;

Šaltinis: Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcija (2005 m. kovo 29 d. įsakymas Nr.5-V-208).

Socialinis darbuotojas	1. Vertina ir nustato pagalbos poreikį asmeniui, šeimai ar bendruomenei ir inicijuoja jos teikimą; 2. Planuoja socialines paslaugas asmeniui, šeimai ar bendruomenei; 3. Organizuoja socialinį darbą ir socialinių paslaugų teikimą asmeniui, šeimai ar bendruomenei; 4. Vertina socialinio darbo su asmeniu, šeima ar bendruomene ir pagalbos teikimo jiems veiksmingumą.
Psichikos sveikatos centrai	1. Atlieka psichikos ligų, alkoholizmo, narkomanijos ir kitų priklausomybės ligų epidemiologinius tyrimus, analizuoja duomenis, teikia siūlymus VPSC 2. Tobulina ir siūlo psichologinės reabilitacijos įgyvendinimo priemones; 3. Organizuoja psichikos ir priklausomybės ligų prevenciją, palaiko ryšius su visuomeninėmis organizacijomis; 4. Rengia seminarus psichikos sveikatos klausimais 5. Teikia informaciją šalies gyventojams apie sveiką gyvenseną ir psichikos higieną, konsultuoja gydymo ir kitais klausimais į VPSC besikreipiančius asmenis; 6. Leidžia švietėjiško pobūdžio leidinius psichikos sveikatos temomis.
PPT	1. Įvertina tėvams (globėjams rūpintojams) sutikus specialiuosius ugdymosi poreikius, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas asmenų nuo 3 iki 18 metų (turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių – iki 21 metų, jei mokosi bendrojo lavinimo ar specialiojoje mokykloje, ir vyresnius, jei nori įgyti pagrindinį išsilavinimą), gyvenančių savivaldybės teritorijoje ir/ar ugdomų mokyklose bei vaikų globos namuose, kurių steigėja yra savivaldybės taryba; 2. Teikia pagalbą: 2.1. psichologinę, specialiąją pedagoginę Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka ir informacinę specialiųjų ugdymosi poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turintiems asmenims; 2.2. informacinę, konsultacinę, metodinę - tėvams (globėjams, rūpintojams), mokytojams; 3. Teikia suinteresuotoms institucijoms informaciją apie asmens specialiuosius ugdymosi poreikius ir jų tenkinimą, gavusi asmens ar jo tėvų (globėjų, rūpintojų) sutikimą. Tarnybos specialistai: 1. Dirba komandos principu, bendradarbiaudami su specialiųjų ugdymosi poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčio asmens tėvais (globėjais, rūpintojais), mokytojais, su juo dirbančiais specialistais; 2. Stengiasi pažinti specialiųjų ugdymosi poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčius asmenis natūraliomis jų gyvenimo ir ugdymo sąlygomis; 3. Nustato sutrikimus, atlieka nuodugną asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimą psichologiniu, pedagoginiu, medicininiu ir socialiniu aspektais, vertinimo rezultatus aptaria su tėvais (globėjais, rūpintojais), mokytoju (-ais), priskiria specialiųjų poreikių asmenis specialiųjų ugdymosi poreikių grupei; 4. Prireikus pakartotinai vertina asmens specialiuosius ugdymosi poreikius; 5. Gali dalyvauti mokyklos specialiojo ugdymo komisijos veikloje, jeigu mokykloje nėra vieno, kelių ar nė vieno specialisto (psichologo, logopedo, specialiojo pedagogo).

Lyderiavimas – tai sugebėjimas pritraukti prie savęs žmones, siekiant konkrečių organizacijos tikslų (Albrechtas, 2005, p. 204–205). Mokslininko J. Adair teigimu, lyderiavimas palaiko komandos gyvybingumą, padeda išlaikyti jos organizacinę struktūrą, išsaugant kuo pilnesnę individualią struktūrą (Adair, 2003, p. 264). Mokslininkas D. Eden nustatė, kad, kuo daugiau lyderiai tikisi iš pavaldinių, tuo pastarieji pasiekia geresnių veiklos

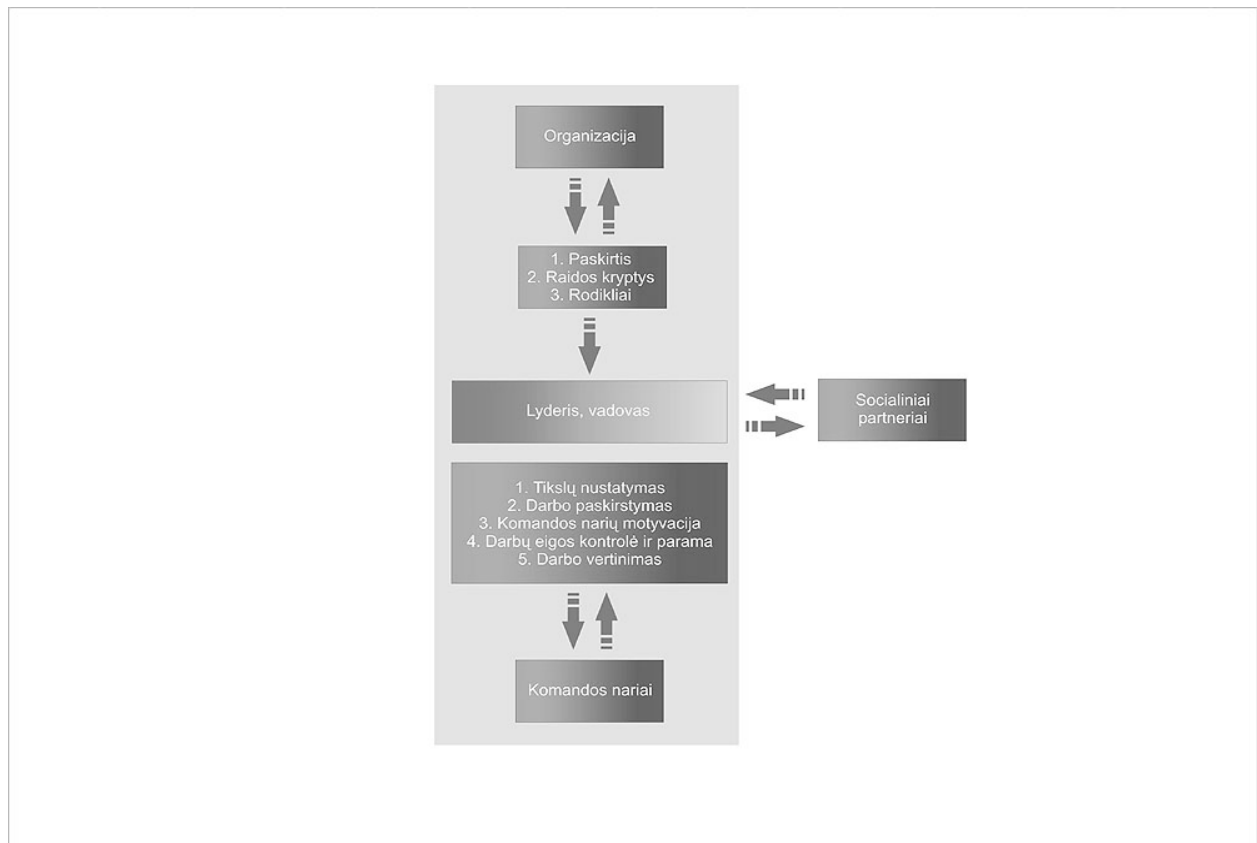
rezultatų (Eden, 1990, p. 394–398). K. W. Mossholer ir N. Bennet taip pat pabrėžia ir tiesioginę priklausomybę tarp lyderio nusiteikimo ir darbuotojų motyvacijos veikti. Autoriai pabrėžia, kad kuo pozityviau lyderis nusiteikęs, tuo mažiau darbuotojų palieka darba (Mossholer, Bennet, 1997, <<http://www.articles.com>>, [žiūrėta 2005-12-04]).

Lyderystės teorijose išskiriamos dvi lyderių rūšys – transakciniai ir transformaciniai. Transformaciniai lyderiai daugiau dėmesio skiria į užduotį, orientuoti elgsenai ir intervencijai, skatinančiai norimą elgseną ir parodančiai veiklos spragas. Šio tipo lyderiai įkvepia komandą efektyviai veiklai, siekiant bendrų tikslų. Organizacijose populiarėja ne išrinkti lyderiai, o iškylantys, t. y. lyderystė priklauso nuo konkrečios komandos užduoties. B. M. Wright ir J. L. Cordery nurodo, kad tokios savivaldžios komandos greičiau priima sprendimus, komandos nariams atveriamos galimybės išmokti naujovių, didėja pasitenkinimas darbu ir pan. (Wright, Cordery, 1999, p. 97). Šiaurės Amerikos tyrinėtojai K. Louis, M. Miles (1990), M. Fullan (1991) nustatė ryšį tarp mokyklos veiklos efektyvumo ir lyderio vaidmens. Šį ryšį patvirtino britų tyrinėtojai D. Weindling ir P. Earley (1987) bei D. Torrington ir J. Weightman (1989). Mokslinėje literatūroje įvardijamos šešios komandos lyderio funkcijos: 1) inicijavimas: užduočių, tikslų, procedūros, problemų sprendimo; 2) faktų pagrindimas: jausmų, emocijų ir nuomonės raiška; 3) informacijos paieška: nuomonių, faktų, jausmų paieška; 4) aiškinimas: idėjų interpretavimas; 5) koordinavimas: bendrų idėjų realizavimas; 6) vertinimas: kritinis idėjų vertinimas, siekimas geriausiai įvykdyti užduotį (Leigh, 1993, p. 120, Люис, 2004, p.129-130). Komandos lyderis, siekdamas, savo komandos veiklos kryptingumo, privalo sukurti veiksmingą veiklos strategiją. Kaip nurodo J. Albrechtas, labai svarbu, kad komandos lyderis išsiskirtų puikiomis profesinėmis savybėmis, gebėtų nustatyti glaudų ryšį su eiliniaisiais komandos nariais ir supažindintų pasekėją su paskirtos užduoties turiniu ir norimais rezultatais (Albrechtas, 2005, p. 205). Komandos lyderio profesionalumą taip pat lemia nuolatinis prisitaikymas prie situacijos, siekiant priimti visiems komandos nariams tinkamiausius sprendimus. J. Adair, D. Liuis nustatė tiesioginę lyderio funkcijų (tikslų nustatymo, darbų paskirstymo, motyvavimo, kontrolės, paramos, įvertinimo) priklausomybę nuo organizacijos paskirties, raidos krypčių, rodiklių bei tarpusavio lyderio funkcijų, komandos narių, socialinių partnerių ryši, lemiantį komandinės veiklos veiksmingumą (Адаир, 2006, p. 51; Дж. Люис, 2004, p. 129-130).

Remiantis mokyklos prevencinio darbo grupių aprašu (Žin., 2004, Nr. 145-5281), numatančiu grupės vadovu mokyklos direktorių ar jo pavaduotoją ugdymui, galima daryti prielaidą, kad pagalbos teikimui turėtų vadovauti administracijos vadovas. Tačiau remiantis komandinio darbo principais, pabrėžiančiais lyderio komandinio darbo kompetencijas, galime daryti prielaidą, kad lyderis gali būti ir socialinis pedagogas.

LYDERIO VAIDMUO KIEKVIENOJE KOMANDOS FORMAVIMOSI PAKOPOJE

Pakopa	Lyderio vaidmuo
<i>Pradžios pakopa</i>	• Padėkite pažinti vienas kitą • Išdėstykite, kokią Jūs norite matyti komandą – aiškiai suformuluokite užduotis • Pasidalinkite sėkmės vizija • Paklauskite, kokios komandos mintys apie prioritetus • Pasakykite komandai, kas jums šioje komandoje yra svarbiausia • Padėkite suprasti komandos paskirtį • Venkite per didelio spaudimo
<i>Rūšiavimo pakopa</i>	• Padėkite komandai sudaryti pagrindinių užduočių sąrašą • Stenkitės išspręsti tarpusavio santykių problemas • Dėmesio centre turi būti problemos, o ne asmenybės • Paskirkite laio neišspręstiems klausimams spręsti
<i>Stabilizavimosi pakopa</i>	• Organizuoja pagrindinę komandos veiklą • Paskirstomos kai kurių komandos narių funkcijos • Padedama kiekvienam suvokti savo buvimą šioje komandoje
<i>Siekimo pakopa</i>	• Rūpinasi faktišku darbų atlikimu • Išlaiko komandos susikcentravimą – būti konkrečiam užduodant klausimus, įtraukiant žmones į veiklą ir planuojant laiką • Reguliariai skatina ir teikia grįžtamąją informaciją • Skatina žmones imtis atsakomybės • Reguliariai teikia grįžtamąją informaciją apie pažangą
<i>Tikslo pasiekimo pakopa</i>	• Skatinkite bendravimo intensyvumą • Remkite narių savarankiškumą • Suteikite išteklių ir skatinkite komandos augimą • Į kiekvieną užduotį žiūrėkite kaip į komandos darbo galimybę • Labiau pabrėžkite komandos, o ne individualius nuopelnus

6 pav. Lyderio vaidmuo

Sprendimų priėmimas. Nors problemų prigimtis būna labai įvairi, sprendimų priėmimo plano sandara yra standartinė. Tokią sandarą, pasak mokslininkų, sudaro: problemos diagnostika, problemų formulavimas, problemų analizė, alternatyvų formulavimas, sprendimo priėmimas, sprendimo įgyvendinimas, kontrolė ir įvertinimas.

1. *Problemų diagnostika* siekiama išsiaiškinti problemas ir jos sprendimo galimybes.
2. *Formuluojant problemą* išskiriama ir tikslinama pagrindinė problema, kol ją vienodai supranta visi komandos nariai.
3. *Problemų analizė* siekiama visapusiškai išsiaiškinti visą informaciją, susijusią su pateikta problema.
4. *Formuluojant alternatyvas* taikomi įvairūs grupinio darbo metodai, aptariami suformuluotų kelių ar kelių alternatyvų privalumai ir trūkumai, įvertinamas pasirinktas variantas.
5. *Sprendimo priėmimas* susijęs su vienos ar kelių alternatyvų atranka, kurios veiksmingiausiai padėtų išspręsti esamą problemą.
6. *Sprendimo įgyvendinimas* apima laiko problemai spręsti numatymą, funkcijų pasiskirstymą ir sprendimo vyksmą.

7. *Kontrolė ir įvertinimas* nustatoma, kaip laiko požiūriu įgyvendinamas problemos sprendimas, jei reikia, nustatomi koregavimo veiksmai (adaptuota pagal A. Sakalą (1998); J. Albrechtą (2005); V. Targamadžę (1999)). Socialiniai pedagogai/darbuotojai priimdami sprendimą remiasi vadybiniais problemų sprendimo modeliais, kurių populiariausias - sisteminis modelis.

Socialinės pedagoginės pagalbos veiklos rezultatas susijęs su tikslu ir jo galutiniu įgyvendinimu. Mokslininkų R. D. Snee, K. G. Kelleher, J. G. Myers, S. Reynard (1998) nuomone, rezultatus turėtų vertinti patys pagalbos teikėjai, užduoties pateikėjas, mokyklos bendruomenės nariai.

Klausimai ir užduotys

1. Pasvarstykite

Narys	Kokios naudos galiu gauti dalyvaudamas komandinėje/prevencinės darbo grupės veikloje	Dėl ko esu nesuinteresuotas dalyvauti komandinėje/prevencinės darbo grupės veikloje	Kokios naudos galiu atnešti komandinėje/prevencinės darbo grupės veikloje

2. Aptarkite su kolegomis ir užrašykite

Komandos/Prevencinės darbo grupės narys	Komandos/Prevencinės darbo grupės nario galims atsakomybė

1. Naudodamiesi „proto šturmo“ metodu, pagalvokite, kaip būtų galima motyvuoti savo komandos/prevencinės darbo grupės narius. Sudarykite skatinamųjų priemonių ir būdų sąrašą.
2. Parenkite socialinės pedagoginės pagalbos modelį konkrečiai institucijai:
 - situacijos įvertinimas,
 - tikslo ir uždavinių formulavimas,
 - atsakomybių numatymas,
 - veiklos plano parengimas,
 - rezultatų įvertinimo kriterijų nustatymas.

6 TEMA. SOCIALINIŲ PARTNERIŲ SAMPRATA IR VAIDMENYS

Temos turinys:

Partnerystės samprata

Socialinių partnerių samprata ir vaidmenys

Bendradarbiavimo modelis

Pagrindinės sąvokos.

Socialinis dialogas – tai priemonė diskutuoti, bendrauti ir kartu spręsti problemas; socialinis dialogas, tapęs problemų sprendimo priemone, gali padėti palaikyti socialinę darną visuomenėje, siekti interesų darnos, mažinti socialinę įtampą atsižvelgiant į šalies poreikius bei gerinti teikiamų profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų kokybę. *Socialinė partnerystė* yra dialogas, suvokiamas kaip derybų ir konsultacijų procesas tarp įvairių socialinių partnerių – valstybinių, darbdavių, profesinių sąjungų ir kitų institucijų. Socialinė partnerystė gali apimti pačias įvairiausias socialines- ekonomines sritis, tačiau dažniausiai dėmesys sukoncentruojamas į darbo rinkos ir švietimo bei socialinės politikos klausimus. *Socialinis bendradarbiavimas* – abipusė žmonių veikla ar įtaka siekiant bendrų tikslų, palaikant konstruktyvius ryšius su tėvais, mokytojais, kolegomis ir darbdaviais, profesijos konsultantais, visuomeninių organizacijų ir darbo rinkos įstaigų specialistais, skatinant ir plėtojant profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugas ir užtikrinant efektyvų profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimą atskiro asmens atžvilgiu, įvertinant konkrečios bendruomenės, regiono bei šalies ekonominius, socialinius, švietimo ir užimtumo plėtotės planus. *Socialinės partnerystės šalys* – socialiniai partneriais laikomos švietimo institucijos, jų darbuotojai, darbdavių atstovai ir jų organizacijos, profesinės asociacijos, absolventai, profesinės sąjungos.

Mokslinėje literatūroje išskiriami keturi bendradarbiavimo su socialiniais partneriais uždaviniai:

1. Skatinti komunikaciją tarp suinteresuotų pusių, sprendžiančių socialinius klausimus, t.y. vystyti socialinį bendradarbiavimą;
2. Keistis informacija, nuolat ją atnaujinti;
3. Reglamentuoti bendradarbiavimą sutarčių pagrindu;
4. Vykdyti bendradarbiavimo monitoringą, t.y. nuolatos stebėti, analizuoti ir vertinti vykdomo socialinio bendradarbiavimo būklę.

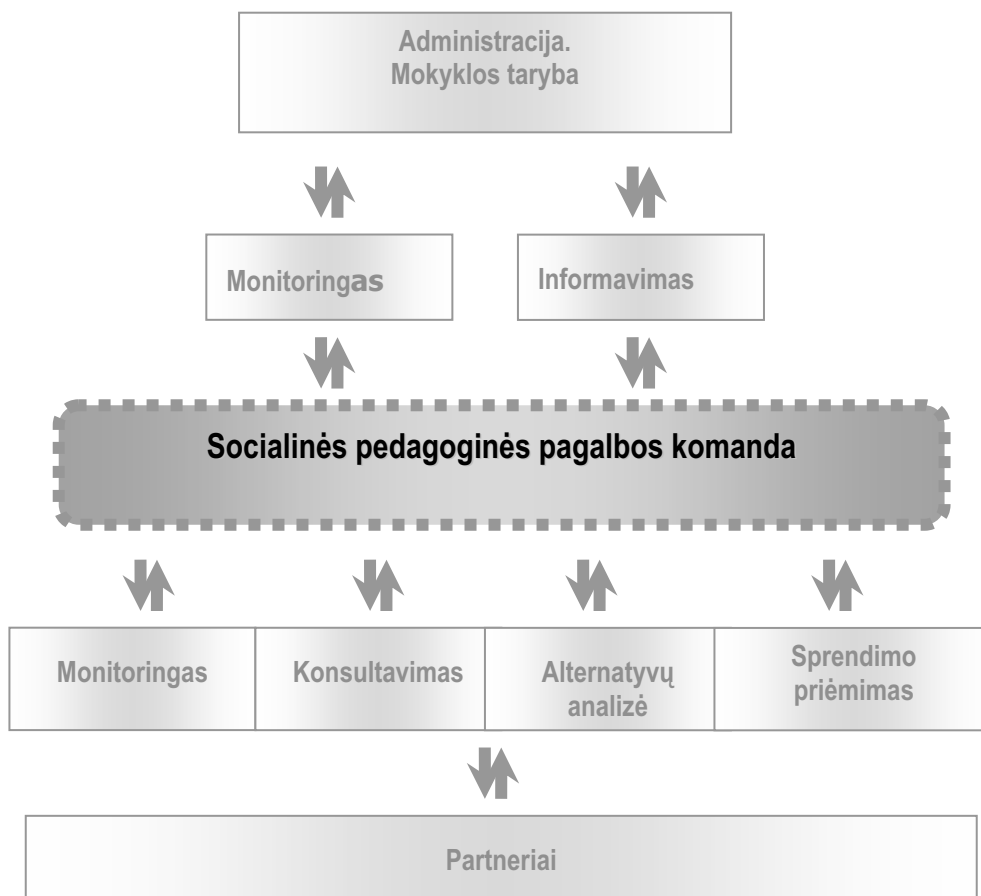
Socialinės partnerystės principai:

1. Šalių pagarbos, lygiateisiškumo ir geranoriškumo teisėtiems savitarpio interesams;
2. Laisvų bendrų derybų;
3. Savanoriškumo ir savarankiškumo priimant šalis susaistančius įsipareigojimus;
4. Galiojančios teisinės sistemos nepažeidžiamumo;
5. Realus įsipareigojimų vykdymo;
6. Objektvios informacijos suteikimo, bešališkumo;
7. Tarpusavio kontrolės ir atsakomybės;
8. Bendradarbiavimo metodų ir formų kompleksiskumo, tęstinumo.

Socialinių partnerių bendradarbiavimo metodai yra:

1. *Informavimas* – efektyvus ir dažniausiai naudojamas bendradarbiavimo metodas, kurio tikslas – teikti žinias socialiniams partneriams apie bendradarbiavimo galimybes ir skleisti naudingą informaciją. Informavimas apima informaciją apie dabartinę ir būsimą socialinės partnerystės veiklą; informaciją apie esamą darbo santykių būklę, struktūrą ir galimus profesinio informavimo ir konsultavimo sistemos pokyčius; informaciją apie numatomas naudoti priemones tuo atveju, kai galimi socialinių partnerių nesutarimai; kitą informaciją, susijusią su socialinio bendradarbiavimo veikla;
2. *Konsultacijos*, kuriomis užtikrinamas optimalus bendradarbiavimas keičiantis aktualia informacija, kuriant ir siekiant bendrų tikslų, konsultavimas reiškia pasikeitimą nuomonėmis ir dialogo tarp socialinių partnerių užmezgimą bei plėtojimą;
2. *Patarimai* – naudojami konsultacijos metu, siekiant gauti pagalbą iš socialinio partnerio, išsiaiškinti aktualias problemas ir rasti optimalų problemos sprendimo būdą;
3. *Mokymai*, kurie užtikrina profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų kokybę ir plėtrą.

Socialinių partnerių bendradarbiavimo veikla apima konsultavimą, alternatyvų analizę, sprendimų priėmimą ir stebėseną (7 pav.).

7 pav. **Bendradarbiavimo modelis**

Socialiniai partneriai į komandos veiklą gali būti įtraukiami pagal iškeltos ir sprendžiamos problemos ar numatytos veiklos pobūdį. Vadinasi, socialiniai partneriai gali būti kviečiami pagal poreikį, jiems priskiriant skirtingus vaidmenis ir atsakomybę.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo sėkmę užtikrina tiksliai apibrėžtos bendradarbiaujančių organizacijų veikimo ribos, tik joms būdingų vaidmenų žinojimas ir atlikimas. Taip pat vienos žinybos turi gerai išmanyti kitų žinybų veiklą. Bendraujant tarpinstituciniu lygmeniu svarbu, kad specialistai (socialinės pedagoginės pagalbos teikėjai) neperžengtų savo atsakomybės ribų: dažnai kratomasi atsakomybės arba imamasi neadekvačios atsakomybės už tuos sprendimus, už kuriuos jų įstaiga neatsako ir kuriems priimti jiems trūksta kvalifikacijos (Furnissas, 2003, p. 94–97). Taigi tarpinstitucinėje veikloje labai svarbi kiekvieno pagalbos teikėjo atsakomybė ir visų jų tinkama elgsena vienas kito atžvilgiu ir tikslų derinimas su kiekvienos institucijos tikslais.

Socialinio bendradarbiavimo sąlygos yra:

1. Sukuriamas bendradarbiavimo teisinis pagrindas, t. y. bendradarbiavimas tarp socialinių partnerių reglamentuojamas sutartimis. Socialiniams partneriams nereglamentuojant bendradarbiavimo, lieka reali grėsmė, kad priimami susitarimai, veikiami įvairių priežasčių, gali būti neįgyvendinti;
2. Tarp bendradarbiaujančių partnerių išlaikomas galios balansas, t.y. socialiniai partneriai yra lygiaverčiai partneriai ir vienodai suinteresuoti bendradarbiavimo produktyvumu;
3. Partneriai pripažįsta teisėtus vienas kito interesus;
4. Partneriai pozityviai žiūri į bendradarbiavimą;
5. Sudaromos galimybės reikštis asmeninei partnerystės dalyvių iniciatyvai.

Socialinio bendradarbiavimo trikdžiai:

1. Socialinio bendradarbiavimo teisinio pagrindo nebuvimas;
2. Interesų skirtumai ir bendrų rezultatų siekimo būtinybės nesuvokimas;
3. Socialinės partnerystės principų nesuvokimas;
4. Prielaidų manipuliavimui ir nesąžiningumui atsiradimas neįteisinus sutartimis bendradarbiavimo sąlygų;
5. Socialinio bendradarbiavimo nekūrybiškas ir formalus taikymas,
6. Lygiavertiškumo principo ignoravimas;
7. Koordinavimo nebuvimas.

Socialinės partnerystės bendradarbiavimo efektyvumo vertinimo tipai:

1. Formuojamasis vertinimas numato efektyvaus socialinių partnerių bendradarbiavimo kryptis bei veiksmus. Šio vertinimo tikslas – konstruktyviomis pastabomis skatinti socialinio bendradarbiavimo pažangą;
2. Diagnostinis vertinimas taikomas atskleidžiant socialinio bendradarbiavimo tikslų ir uždavinių adekvatumą darbo rinkos poreikių pokyčiams, reikalingų pokyčių (ir kokių) planavimui ir įgyvendinimui, siekiant pašalinti egzistuojančius bendradarbiavimo trikdžius, planuoti tolimesnio efektyvaus bendradarbiavimo galimybes;
3. Socialinio bendradarbiavimo efektyvumas nustatomas atsižvelgiant į socialinės partnerystės bendradarbiavimo kriterijus (socialinių partnerių skaičių, bendradarbiavimo sutarčių skaičių, bendros veiklos vykdymą ir kt.). Kuriant naują partnerystę ar palaikant jau esamą, reikia išspręsti nemažai klausimų.

1	Kurios žinybos / organizacijos turi dalyvauti? Daug žinybų / organizacijų gali dalyvauti, tačiau ar visos jos turi būti įtrauktos į partnerystę. Ar yra žinybų – svarbiausių partnerių? Ar tai bus tos pačios žinybos skirtinguose rajonuose?
2	Kaip turi būti sudaryta partnerystė? Kai kurios partnerystės remiasi vietos valdžia ir veikia kaip neformalios daugiašalės grupės. Kai kurios įregistruotos kaip labdaringos organizacijos. Kai kurios veikia kaip savarankiškos asociacijos. Kiekvienas modelis turi savo privalumų, tačiau kuris yra geriausias?
3	Kaip turi būti tvarkoma ir vykdoma programa? Kai kada reikia nuspręsti, kokia turi būti valdymo ar vadovavimo grupės forma strateginiams klausimams spręsti. Kai kuriose programose yra antrosios pakopos valdymas projektų įgyvendinimui prižiūrėti. Dauguma programų turi koordinatorius ir tikslines grupes pagal temas. Ar yra „geriausias“ variantas?
4	Kokios turi būti „vadovavimo grupė“ funkcijos? Kokie turi būti grupės įgaliojimai ir atsakomybė? Kokį vadovavimo stilių pasirinks grupė?
5	Kokia turi būti „vadovavimo grupės“ sudėtis ir dydis? Didelės grupės pasidaro nerangios, žmonės pradeda jaustis nereikalingi. Koks dydis yra geriausias? Ką galima padaryti, norint išlaikyti geriausią dydį, neatstumiant „naudingų“ partnerių? Koks vyresybės lygis yra geriausias? Ar tai turi būti BCU vadas ar bendruomenės saugumo inspektorius? Ar savivaldybės turi turėti kelis atstovus? Ar joms turi atstovauti pareigūnai ar išrinkti nariai? Kaip reikia spręsti amžiaus, lyties ir etninius klausimus?
6	Kaip ir kuriam laikui turi būti skiriami „vadovavimo grupės“ nariai? Ką reikia daryti, kad būtų paskirtas tinkamas asmuo? Jeigu prašysite, kad žinyba paskirtų atstovą, gali būti atsiųstas mažai suinteresuotas asmuo. Kaip galima įveikti šį sunkumą ir ar turi būti skiriama nustatytam laikotarpiui, ar visam laikui?
7	Kokių reikės metinių lėšų ir kaip jas gauti? Kokios yra svarbiausios išlaidos, kurias reikia padengti, ir kokią metinę sumą tai gali sudaryti? Kaip galima gauti lėšų?
8	Ką galima padaryti, kad žinybos prisiimtų įsipareigojimus ir pasitikėtų viena kita? Partneriai dažnai menkai suvokia, kokį darbą dirba kiti partnerystės nariai. Dažnai tarp jų tyro nepasitikėjimas ir baimė, ypač kai reikia dalintis informacija ir resursais. Kai kurie dalyviai dirba nenoriai. Kaip galima įveikti šiuos sunkumus?
9	Ką galima padaryti, kad partneriai dirbtų veiksmingai? Dauguma partnerystės žinybų paprastai neturi arba turi labai nedaug patirties ar žinių apie bendruomenės saugumą. Nepaisant to, jų prašoma dalyvauti, priimant strateginius sprendimus ir skirstant resursus. Ką galima padaryti, siekiant geriau juos parengti darbui? Ir svarbiausia - ką galima padaryti, kad partneriai siektų rezultatų?
10	Ką daryti, kad pagrindas būtų tvirtas? Kai kurios partnerystės iš pradžių dirba gerai, tačiau neilgai. Atstovavimo lygis sumenkėja ir projekto lėšos baigiasi, todėl sumažėja projekto prestižas ir veiksmingumas. Ką reikia daryti?

T. Furnissas (2003) pabrėžia septynių etapų, siekiant efektyvios tarpinstitucinės veiklos, laikymosi naudą. Pasak mokslininko, tarpinstitucinės veiklos metu būtina išsiaiškinti ir apibrėžti kiekvienos konkrečiai specialistų sistemai priklausančios įstaigos ir kiekvieno specialisto oficialią atsakomybę ir uždavinius, susieti įstaigos konkrečius tikslus ir su tuo susijusius veiksmus su platesniu kelių sričių specialistų vykdomos intervencijos kontekstu ir gerbti kitų specialistų ar įstaigų užimamą poziciją ir jų profesinę atsakomybę, atkreipiant dėmesį į atsakomybę už tai, kokią poveikį jų veiksmai turės kitų specialistų galimybėms atlikti savo užduotis ir įsipareigojimus.

7 lentelė

Bendradarbiavimas su partneriais

Pavadinimas	Veikla
Oficialios atsakomybės analizė	Išsiaiškinama kiekvienos konkrečiai specialistų sistemai priklausančios įstaigos ir kiekvieno specialisto oficiali atsakomybė ir uždaviniai
Skirtingų konkrečių užduočių vykdymo (teigiamas arba neigiamas įvertinimas)	Apibrėžiama kiekvienos įstaigos oficiali atsakomybė ir uždaviniai, kad galima būtų įvertinti atliktą užduotį
Konkrečių užduočių su apibrėžtu tikslu efekto nustatymas	Pabrėžiama būtinybė susieti kiekvienos įstaigos konkrečius tikslus ir su tuo susijusius veiksmus su platesniu kelių sričių specialistų vykdomos intervencijos kontekstu
Blogo rezultato prognozės dėl konkrečių įsipareigojimų	Visų įstaigų konkrečius veiksmus, kuriais siekiama apibrėžto tikslo, susiejus su platesniu įvairių šakų specialistų komandos vykdomos intervencijos kontekstu ir nustačius, kad vienos įstaigos konkretūs veiksmai, žvelgiant platesniu aspektu, tikriausiai duos atvirkščią efektą, negu buvo planuota, galima prognozuoti blogą rezultatą, t. y. priešingą tam, kurį numatė pačios tą veiksmą planavusios įstaigos ir specialistai
Specialistų užduočių ir atsakomybės gerbimas	Kolegų specialistų atliekamus savo srities veiksmus privalome gerbti netgi tuo atveju, jeigu kitų specialistų ir įstaigų veiksmų ir planų analizė rodo, kad žvelgiant platesniu kelių sričių specialistų bendros veiklos aspektu galutinis rezultatas tikriausiai bus priešingas nei tas, kurio siekiama. Mes neturime perimti jų darbo, net jei analizė rodo, kad kolegų veiksmai tikriausiai sužlugdys intervenciją ir padarys antrinę žalą klientui
Poveikio kitų specialistų užduotims ir atsakomybei tyrimas	Kokią poveikį kitų specialistų darbui ir mūsų pačių profesinei atsakomybei daro konkrečios įstaigos veiksmai, atliekami vykdant kelių šakų specialistų intervenciją. Bandymai perimti kito specialisto arba įstaigos darbą ar įsikišti į jį dažnai suskaldo specialistų tinklą. Reikėtų visada gerbti kitų specialistų ar įstaigų užimamą poziciją ir jų profesinę atsakomybę, tačiau kartu atkreipti dėmesį, kad jie taip pat privalo prisiimti visišką atsakomybę už tai, kokią poveikį jų veiksmai turės kitų specialistų galimybėms atlikti savąsias užduotis ir įsipareigojimus, kai vykdoma kelių sričių specialistų intervencija
Gero rezultato prognozės	Parodyti pozityvų pasirinkimą

Klausimai

1. Apsvarstykite ir aptarkite grupėje

Institucijos atstovas	Kokios naudos jis gali gauti dalyvaudamas jūsų veikloje	Dėl ko jis gali būti nesuinteresuotas dalyvauti jūsų veikloje	Kokios naudos gali atnešti sprendžiant jūsų problemas

3. Įvardykite specialistų ir socialinių partnerių vaidmenis ir atsakomybę sprendžiant socialines pedagogines problemas.

Problema	Specialistas	Atsakomybė
Artimųjų netektis	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Skyrybos	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	

Smurtas	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Savižudybės	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Dėmesio sutrikimai	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Hiperaktyvumas	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	

	Administrācijas atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psih. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Nerimas	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psih. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Baimės	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psih. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Fobijos	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psih. tarnyba	

	Priklausom. prevencijos centrai	
Neurozės	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Depresija	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Socialinė atskirtis	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Pedagoginis apleistumas	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	

	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Bendrieji adaptacijos sunkumai	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	
Tautinių mažumų atstovai	Socialinis pedagogas	
	Psichologas	
	Logopedas	
	Specialus pedagogas	
	Klasės auklėtojas	
	Administracijos atstovas	
	VTAT darbuotojas	
	Seniūnijos soc. darbuotojas	
	Policijos atstovas	
	Ped. psich. tarnyba	
	Priklausom. prevencijos centrai	

3. Su kokiais dar sunkumais esate susidūrę, dalyvaudami partnerystėje? Sužymėkite juos pagal svarbą ir tada aptarkite būdus, kaip sumažinti pačius rimčiausius sunkumus.

1	Tai tik paplepėjimo vieta.	
2	Mes niekaip negalime sudominti pagrindinio žaidėjo.	
3	Niekas nieko nedaro tarp susirinkimų.	
4	Atstovai neperduoda mūsų informacijos savo žinyboms ir atvirkščiai.	
5	Pirmininkaujantis yra visiškai netikęs!	
6	Nėra resursų.	
7	Mūsų veikla neįvertinama.	
8	Kiekvienas turi savo programą.	
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		

4. Aptarkite būdus, kaip sumažinti pačius rimčiausius sunkumus. *[vertinkite socialinių partnerių veiklos veiksmingumą (1 – neveiksminga, 3 veiksminga)]*

Bendrai veiklai reikalingos sąlygos	Partneris	Vertinimas		
		1	2	3
Realizmas				
Kūrybingumas				
Novatoriški gebėjimai				
Atvirumas ir lankstumas				
Įsiklausymas, pagarba ir pasitikėjimas				
Tarpusavio pripažinimas				
Supratimas				
Skaidrumas ir poreikis bendrauti				

5. Išsirinkite vieną aktualiausią socialinę problemą bendruomenėje. Pamąstykite apie bendruomenio lygmens socialinių partnerių tinklą.

1	Kurios žinybos / organizacijos turi dalyvauti? Daug žinybų / organizacijų gali dalyvauti, tačiau ar visos jos turi būti įtrauktos į partnerystę. Ar yra žinybų – svarbiausių partnerių? Ar tai bus tos pačios žinybos skirtinguose rajonuose?
2	Kaip turi būti sudaryta partnerystė? Formali, neformali
3	Kokios turi būti „vadovavimo grupės“ funkcijos? Kokie turi būti grupės įgaliojimai ir atsakomybė? Kokį vadovavimo stilių pasirinks grupė?
4	Kokia turi būti „vadovavimo grupės“ sudėtis ir dydis? Didelės grupės pasidaro nerangios, žmonės pradeda jaustis nereikalingi. Koks dydis yra geriausias? Ką galima padaryti, norint išlaikyti geriausią dydį, neatstumiant „naudingų“ partnerių? Koks vyresnybės lygis yra geriausias?
5	Kaip ir kuriam laikui turi būti skiriami „vadovavimo grupės“ nariai? Ką reikia daryti, kad būtų paskirtas tinkamas asmuo?
6	Ką galima padaryti, kad žinybos prisiimtų įsipareigojimus ir pasitikėtų viena kita? Partneriai dažnai menkai suvokia, kokį darbą dirba kiti partnerystės nariai. Dažnai tarp jų tvyro nepasitikėjimas ir baimė, ypač kai reikia dalintis informacija ir resursais. Kai kurie dalyviai dirba nenoriai. Kaip galima įveikti šiuos sunkumus?
7	Ką galima padaryti, kad partneriai dirbtų veiksmingai? Dauguma partnerystės žinybų paprastai neturi arba turi labai nedaug patirties ar žinių apie bendruomenės saugumą. Nepaisant to, jų prašoma dalyvauti, priimant strateginius sprendimus ir skirstant resursus. Ką galima padaryti, siekiant geriau juos parengti darbui? Ir svarbiausia - ką galima padaryti, kad partneriai siektų rezultatų?

6. Pagalvokite:

Kokie požymiai rodo, kad jūsų projektas/partnerystė yra gerai organizuoti?

Kaip palaikyti atsidavimą ir entuziazmą? Kaip tai patikrinti?

Kaip informuoti kitus žmones, įtraukti juos į veiklą?

7. Parenkite socialinio tinklo pristatymą. Sukurkite socialinio tinklo reklaminį plakatą, skirtą vietos bendruomenei.

PAGRINDINIAI MODULIO STUDIJŲ ŠALTINIAI

Šaltiniai

1. Adair J. 2006: *100 patarimų vadovui*, Vilnius: Alma Litera.
2. Albrechtas J. 2005: *Asmenybė ir karjera*, Vilnius: UAB „Naujoji Matrica“.
3. Vijeikis J., Vijeikienė B. 2000: *Komandinio darbo pagrindai*, Vilnius: Rosma
4. Juozaitis A. M., Vilimienė R. 2000: *Nevyriausybės organizacijos: nuo aiškos strategijos link efektyvios veiklos*, Vilnius: Danielius.
5. Johnson L. C. 2001: *Socialinio darbo praktika*, Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
6. Targamadzė V. 1999: *Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektas*, Kaunas: Technologija.
7. Savanevičienė A., Šilingienė V. 2005: *Darbas grupėje*, Kaunas: Technologija.
8. Dobranskienė R. 2002: *Mokyklos bendruomenės vadyba*: monografija, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

PAPILDOMA LITERATŪRA

Šaltiniai

1. Baršauskienė V., Janulevičiūtė – Ivaškevičienė B. 2005: *Komunikacija: teorija ir praktika*, Kaunas: Technologija
2. Guščinskienė J., Sapežinskienė L., Švedienė L. 2003: *Komandos organizavimo principai: reabilitacijos specialistų komandos pavyzdžiu*, Kaunas, Technologija.
3. Furnissas T. 2002: *Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą. Darbo organizavimas, psichoterapija, teisinė apsauga ir priežiūra*, Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
4. Everald. B., Morris G. 1997: *Efektyvus mokyklos va4ldymas*, Vilnius: Poligrafija ir informatika
5. *Darbo ir organizacinė psichologija*, 2000. Red. Dr. Nik Chmiel. Kaunas: Poligrafija ir informatika
6. Černius V. J. 2006: *Žmogaus vystymosi kelias nuo vaikystės iki brandos*, Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 30–38.
7. Bitinas B., Giedraitienė E. 1997: *Socialinis pedagogas: pareigybė ir kvalifikacinė charakteristika*, Vilnius, Klaipėda

MODULIS “GRUPINIO DARBO ORGANIZAVIMO METODAI”

Modulio rengėjai:

dr. Rokas Uscila - Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras

Jūratė Kanapinskaitė - Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

Asta Railienė- Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

1 TEMA : GRUPINIO DARBO SAMPRATA

Temos turinys:

- 1.1. Grupės sąvoka ir požymiai
- 1.2. Grupių tipai
- 1.3. Grupė ir komanda

1.1. Grupės sąvoka ir požymiai

Pasak Savanavičienės ir Šilingienės (Savanavičienė, Šilingienė, 2005) iki šiol nėra tvirtai nusistovėjusio grupės apibrėžimo, nes grupės terminu įvardijami gana įvairūs žmonių susibūrimai. Bendriausias grupės apibūdinimas pateikiamas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“(2000): grupė – tai visuma asmenų, kuriuos jungia bendri interesai, reikalai ir kt. Dauguma grupės apibrėžimų skiriasi, nes skirtingi autoriai jas apibūdina pagal skirtingus požymius. 1 lentelėje patiekama skirtingų autorių įvardijami grupės apibrėžimai ir jų formulavimo požymiai.

1 lentelė

Grupės apibrėžimai

(parengta pagal Savanavičienė, Šilingienė, 2005)

Požymis	Grupės apibūdinimas	Autorius
SANTYKIŲ ARBA TARPUSAVIO SĄVEIKA	<i>Kai tarp dviejų ar daugiau žmonių užsimezga tam tikri santykiai, susiformuoja grupė</i>	Lingren
	<i>Tarpusavyje kontaktuojančių, vienas į kitą reaguojančių ir esminiais klausimais sutinkančių individų suma</i>	Olmsten
	<i>Atvira tarpusavio sąveikos sistema, kurios veikla sąlygoja sistemos struktūrą, o sėkminga tarpusavio sąveika daro įtaką sistemos identiškumui</i>	Stodgill, 1959
NARYSTĖ	<i>Toks skaičius žmonių, kurie veikia vienas kitą tiesiogiai viename ar keliuose susibūrimuose, kur kiekvienas narys kitą narį suvokia ganėtinai aiškiai</i>	Bales, 1950

	<i>Vienetas, kurį sudaro daugybė atskirų narių, kolektyviai suvokiančių šį vienetą ir galinčių vieningai veikti</i>	Smith, 1945
TARPUSAVIO PRIKLAUSOMYBĖS	<i>Visuma individų, kurie palaiko santykius vienas su kitu, todėl tampa iš dalies priklausomi vienas nuo kito</i>	Cartwright; Zander, 1968
BENDRAS TIKSLAS	<i>Visuma individų, kurie tampa jos nariais, norėdami pasiekti tam tikrą tikslą</i>	Mills, 1949; Deutsch, 1949; Freeman, 1936
STRUKTŪRINIAI SANTYKIAI	<i>Dviejų ar daugiau individų sistema, kurie tarpusavyje taip susiję, kad tam tikru laipsniu palaiko šios sistemos funkcionalumą; tarp grupės narių susiformuoja tam tikri santykiai, atsižvelgiant į kiekvieno grupės nario vaidmenį, ir susiklosto tam tikros normos, reguliuojančios visos grupės ir atskirų jos narių elgesį</i>	McDavid; Harari, 1968

Apibendrinant įvairių autorių suformuluotus grupės apibrėžimus galima išskirti esminius grupės požymius:

- ❑ **Tiesioginis kontaktas tarp grupės narių**
- ❑ **Bendradarbiavimo trukmė ir pastovumas**
- ❑ **Grupės autonomiškumas ir identifikacija** (Savanavičienė, Šilingienė, 2005)

Grupė – tai individų visuma, turinti tiesioginį kontaktą tarp grupės narių, apibrėžta bendradarbiavimo trukme, pastovumu, autonomija bei identiškumu, siekiant bendrų tikslų (Savanavičienė, Šilingienė, 2005)

Kodėl žmonės siekia būti tam tikros grupės nariais? Yra keletas veiksnių, lemiančių tokį siekį:

Saugumas. Susijungę į grupę žmonės jaučiasi saugesni ir stipresni. Grupei lengviau apsiginti nuo priešų, lengviau įtikinti kitus savo teisumu, išsikovoti geresnes sąlygas ir t. t. Žmonės grupėje linkę labiau pasitikėti savimi ir tampa atsparesni grėsmėms.

Savęs vertinimas ir statusas. Grupė suteikia žmogui savo vertės jausmą. Pripažinimas grupės nariu ir gautas grupės nario statusas, palyginti su tais, kurie grupei nepriklauso, didina buvimo grupės nariu vertę, o kartu kelia ir savo vertės jausmą.

Socialiniai poreikiai. Grupė patenkina socialinius žmogaus poreikius. Grupės nariai reguliariai bendrauja tarpusavyje. Daugumai žmonių tokie reguliarūs santykiai yra pagrindinė priežastis, dėl kurios jie siekia tapti grupės nariais.

Galimybės. Tai, ko negali pasiekti vienas žmogus, dažnai tampa pasiekiamu grupe. Tai kiekybės jėga, per tą patį laiką grupei žmonių leidžianti padaryti daugiau nei galėtų atlikti vienas žmogus.

Tikslo siekimas. Norint sėkmingai atlikti sudėtingas užduotis, gali neužtekti vieno žmogaus gebėjimų. Atskiri žmonės, darydami tai, ką sugeba geriausiai, gali „sujungti“ bendram tikslui savo gebėjimus ir įgūdžius ir pasiekti kokybiškai naują tikslą ar sukurti naują produktą.

Organizacijose, kaip ir kasdieniame gyvenime, randame žmonių grupių. Čia esančios žmonių grupės dažnai pasiskirsto darbus ir atsakomybės sritis. Kiekviena naujai įsikūrusi arba auganti įmonė priima į savo kolektyvą naujų darbuotojų, formuoja naujas darbo grupes, skyrius, padalinius arba renka specialistų grupę bendram projektui. Formuojant grupę arba ją reorganizuojant paprastai susiduriama su tais pačiais etapais ir dėsningumais.

1.2. Grupių tipai

Grupės skirtingų mokslininkų klasifikuojamos labai įvairiai. A. Suslavičius išskiria **pirmines grupes**, kurioms priskiria visą žmogaus mikroaplinką. Vėliau individas patenka į platesnį grupių ratą - **antrines grupes** - pradedant gyvenamosios vietovės bendruomene ir baigiant regionu ar valstybe. Tai apibrėžiama kaip makroaplinka (Suslavičius 1998, p. 112).

A. Jacikevičius (1995) teigia, jog žmonių grupės pirmiausia yra skirstomos į *sąlygines* ir *realias grupes*. **Sąlyginėmis** vadinamos grupės, sudaromos loginio mąstymo keliu, pagal tam tikras bendras ypatybes. Pavyzdžiui, pagal lyties požymius žmonės skirstomi į vyrus ir moteris, pagal amžiaus ypatybes – į vaikus ir suaugusiuosius, pagal profesiją – į pedagogus, medikus, teisininkus. Sąlyginai sudaromoms grupėms būdingas teorinis jungimas į grupę. Į tokias grupes nariai nesijungia savo praktine veikla. Tarp tokios grupės nėra ne tik tarpasmeninių santykių, bet ir tie asmenys gali būti niekada nesusitikę, gali nieko nežinoti vieni apie kitus.

Realiomis yra laikomos tokios grupės, kurių nariai veikia tuo pačiu metu bendroje erdvėje ir turi vienokių ar kitokių tarpusavio santykių. Pavyzdžiui, tokios grupės yra šeima, klasės moksleiviai, kokios nors įstaigos darbuotojai. Tokios grupės dar įvardijamos kaip *kontaktinės*, nes čia tarp grupės narių yra šiokių tokių kontaktų. Kontaktai gali vykti per paprastus susitikimus, pokalbius. Taip pat pažymimas dar vienas realios grupės požymis – grupės galimybė būti tam tikros elgsenos ar veiklos subjektu. Veiklos subjektu grupė tampa tuomet, kai dauguma grupės narių stengiasi atlikti tuos pačius pakeitimus objektuose, nors jų tikslai gali būti ir skirtingi (Suslavičius, Valickas, 1999).

Daugelis autorių savo darbuose išskiria **mikro-** ir **makrogrupes**. Jas lemia grupės sudarančių asmenų skaičius: mikro- (mažas), makro- (didelis). Didelės **makrogrupės** nariai gali ir neturėti tiesioginių kontaktų, todėl jos gali būti įvardijamos kaip sąlyginės, ir priešingai, jeigu

tokių grupių nariai veikia tuo pačiu metu bendroje erdvėje ir turi vienokių ar kitokių kontaktų, jos gali būti realios. Didžiausia makrogrupe galime laikyti visą žmoniją, kuri turi bendrų ypatybių, skirtingų nuo žemesniųjų gyvūnų grupių (psichiniai reiškiniai).

Mikrogrupėmis vadinamos tokios grupės, kurias sudaro nedidelis skaičius individų, jų nariai turi daugiau ar mažiau bendrų veikimo tikslų ir tiesioginių kontaktų. Pavyzdžiui, šeima, mokyklos klasė, studentų grupė, šokių kolektyvas ir pan. Mikrogrupės specifiką sudaro tai, kad jos nuolat bendrauja. Todėl tokia grupė visuomet yra kontaktinė, turinti įvairių tarpasmeninių santykių. Mikrogrupės struktūra priklauso nuo to, kokios asmenybės ją sudaro, kokie tarpasmeniniai santykiai tarp grupės narių, koks joje psichologinis klimatas, kokie veikimo tikslai. Taip pat mikrogrupė yra kitų struktūrinis kitų grupių elementas. Pavyzdžiui, studentų akademinė grupė yra tam tikros aukštosios mokyklos struktūrinis elementas, o aukštoji mokykla yra visų Lietuvos aukštųjų mokyklų sistemos padalinys. Galėtume išskirti ir tam tikrus mikrogrupės ypatumus: autonomija (savivalda), narių tarpusavio kontrolė (pasiskirstymas rolėmis, užimamomis pozicijomis), optimalus dydis (gali būti 20 – 30 narių, mažiausia mikrogrupė susideda iš dviejų narių) (Jacikevičius A., 1995, p.48).

Žmonės paprastai priklauso kelioms ar net keliolikai grupių. Todėl A. Jacikevičius (1995) išskiria ir **referentinę grupę**. Tai tokia grupė, kuri reikšmingiausia asmenybei. Į šią grupę labiausiai orientuojamasi veikiant (šeima, draugai), ji yra imama etalonu vertinant savo padėtį (paauglys gali jaustis nejaukiai klasėje, tačiau krepšinio komandoje jis geriausias žaidėjas), kurios nariu žmogus nori tapti, kurios vertybės yra priimanamos kaip teisingiausios. Tačiau yra ir kitokių grupės skirstymų. Pagal grupėje susidariusių santykių tarp atskirų grupės narių pobūdį skiriamos **formalios** ir **neformalios grupės**. Kitaip literatūroje įvardijamos kaip oficialios ir neoficialios grupės (Jacikevičius, 1995). **Formalios grupės** – tai specialiai, laikantis tam tikrų taisyklių, kieno nors sudaromos grupės pagal etatų sąrašą, taisykles, organizacijos nuostatus ir pan. Moksleivių klasė – formalios grupės pavyzdys. Formalių grupių organizacijos taisyklėse dažniausiai numatomos ir atskirų grupės narių oficialios rolės, kurias jie turės atlikti, ir tam tikri dalykiniai santykiai tarp grupės narių. Panašiai formalios grupės apibrėžiamos ir vadybos srityje (Heller, 2000). **Neformalios grupės** – tai grupės, susiformavusios skatinamos tam tikrų aplinkybių, specialių poreikių formalioje grupėje arba už jos ribų. Jos dar vadinamos mažosiomis grupėmis. Tokios grupės susidaro pačios, niekas formaliai jų nekuria, nėra jokių narių santykius reguliuojančių oficialių taisyklių. Tokių grupių pagrindas – vertybių, gyvenimo būdo, tikslų panašumas. Pasak A. Suslavičiaus, formali grupė (jis ją įvardija kaip oficialią), vykdydama visuomenei reikšmingus, viešus uždavinius, negali patenkinti visų savo narių kai kurių poreikių, pavyzdžiui, bendravimo,

emocinio artumo. Ne toks yra oficialios grupės tikslas. Todėl ir kuriasi neformalios (neoficialios), arba mažosios, grupės (Suslavičius, 1998).

Pasak A. Jacikevičiaus (1995), **neformalios grupės** susidaro be specialaus organizavimo, psichologinės motyvacijos pagrindu. Priežasčių susidaryti tokioms grupėms tiek pat daug, kiek daug yra įvairių tarpasmeninių santykių. Pavyzdžiui, neformalios grupės formuojasi tarpusavio simpatijos, pažiūrų panašumo pagrindu dėl to, kad pripažįstamas ne pagal instrukcijas, bet iš vidinio įsitikinimo kitų asmenų autoritetais arba kompetencija kurioje nors srityje. Taip pat, jei esama giminystės ryšių, interesų bendrumo, teritorinio artimumo (draugai kilę iš vieno miesto, kaimo ir pan.). Neformalios grupės gali atsirasti ir visiškai savaime, be jokio ryšio su formaliomis grupėmis. Pavyzdžiui, kaip kieme žaidžiantys vaikai ilgainiui pasiskirsto rolėmis – vienas lyderis, antras jo varžovas, trečias sekėjas, ketvirtas stengiasi sudominti kokiais nors pokštais ir pan. Šias roles galėtume grupėje įvardyti kaip atsiradusius vaidmenis. Dažniausiai **neformalios grupės** susidaro **formalių grupių** viduje kaip antroji struktūra. Formaliose grupėse, be oficialių taisyklių, taisyklėmis reglamentuotų santykių, greitai susiklosto sudėtingas neformalių santykių tinklas. Gali atsirasti simpatijos, pagarbos, draugystės ir kt. panašių santykių tarp formalių grupės narių, nors jų niekas specialiai neprogramavo. Atsiranda ir atstūmimo, antipatijos, niekinimo, priešiško santykių. **Neformalios grupės**, atsiradusios formalios grupės viduje, gali būti **uždaros** ir **atviros** kitiems formalios grupės nariams. Jos gali būti **pasyvios** arba **aktyvios** priklausomai nuo to, kokią įtaką jos daro ar nedaro kitiems formalios grupės nariams. Jos skiriasi ir savo pastovumu. Neformalios grupės yra neatskiriama formaliųjų grupių dalis. Mat formaliose grupėse neformalus dalykai pagyvina ir skatina jų darbą. Pavyzdžiui, kai mokiniai susiburia į laikinas projektų ar darbo grupes ir kartu vykdo specialius uždavinius. Priklausomai nuo situacijos, formalių grupių struktūros gali sutapti arba nesutapti. Taigi neformali grupė gali susiformuoti formalios grupės viduje ir jos nariai gali būti tie patys. Tačiau formalios ir neformalios grupės struktūra gali ir nesutapti. Taip atsitinka dažniausiai todėl, kad formalios grupės asmenų pasiskirstymas rolėmis, oficialūs grupės tikslai ar elgsenos ir santykių normos neatitinka atskirų grupės narių poreikių. Norint išvengti nepalankios psichologinės atmosferos, siekiant nustatyti teigiamus santykius su kitais žmonėmis, kitaip sakant, ieškant psichologinio komforto veikloje, formuojasi neformalios grupės.

1.3. Grupė ir komanda

Pasak Vijeikienės ir Vijeikio (2000), komanda – tai kartu dirbančių asmenų grupė, kurioje visų asmenų buvimas yra būtinas bendram tikslui įgyvendinti ir kiekvieno grupės nario

individualiems poreikiams patenkinti (Vijeikienė, Vijeikis; 2000, p. 12). Komandos darbo principai yra bendradarbiavimas ir tarpusavio pagalba. Kiekvienas komandos narys atlieka tam tikrą rolę šios grupės veikloje, bendrai užduočiai atlikti. Jis taip pat turi (pagal situaciją) ir lyderiavimo, ir narystės (dalyvavimo) teisę. Komandoje priimant sprendimus siekiama susitarimo. Čia sprendžia visi komandos nariai. Komandos nariai pasižymi aukšta motyvacija, kai įgyvendinami bendri tikslai, nes individualūs poreikiai ir tikslai iš principo sutampa su komandos. Santykiai komandoje grindžiami tarpusavio pasitikėjimu, supratimu, abipuse pagarba ir priėmimu. Komanda yra lanksti struktūra, kuri pajėgi prisitaikyti prie naujų aplinkybių ir aplinkos pasikeitimo, įvertinti savo veiklą, ją keisti, nepraradama efektyvumo lygio. 2 lentelėje pateikiami grupių ir komandų skirtumai.

2 lentelė

Grupių ir komandų skirtumai
(Vileikienė; Vijeikis, 2000)

Darbo grupė	Komanda
Grupėje yra vienas ryškus jos lyderis. Jis atsako už visos grupės darbo rezultatus.	Lyderio atsakomybę pasiskirsto visa komanda.
Grupės tikslai nėra specifiniai. Jie atitinka bendrus organizacijos tikslus.	Komanda turi specifinius, aiškius ją vienijančius tikslus, kitaip tariant, „tiklo jausmą“.
Grupės laimėjimai - dažnai individualaus darbo vaisius.	Komandos darbo produktas – individualaus ir bendro darbo rezultatas.
Grupės darbo efektyvumas parodo grupinio darbo rezultatų įtaką kitų organizacijos padalinių veiklai.	Komandos efektyvumą nusako tiesioginis jos darbo rezultatų vertinimas.
Grupės darbe egzistuoja akivaizdi individuali atsakomybė.	Komandos darbe yra akivaizdi individuali ir visos komandos atsakomybė.
Vertinamas ir atlyginamas individualus darbas.	Vertinamas ir atlyginamas komandos darbas, taip pat vertinamos individualios pastangos, atliekant bendrą komandos užduotį.
Grupės susirinkimai trumpi ir neproduktyvūs.	Komandos susitikimuose sprendžiamos problemos, atvirai diskutuojama dėl iškilusių problemų.
Susitikimuose grupės nariai diskutuoja, nusprendžia, kam nors paveda atlikti darbus.	Susitikimuose komanda diskutuoja, nusprendžia ir visi kartu padaro, kas reikia. Kiekvienas prisiima rolę pagal pomėgius ir sugebėjimus.
Grupė laikosi visuomeninių normų, įstatymų.	Komanda turi savo vidinį elgesio kodeksą – įvairias nerašytas elgesio taisykles ir kt.
Grupės struktūra, pateikta ją formuojant.	Komanda turi savo vidinę struktūrą.

Komandą visuomet sudaro grupė žmonių, siekiančių bendro tikslo, tačiau ne kiekviena grupė yra komanda. Komanda – tai efektyviai veikianti susitelkusi grupė, kurios sėkmę lemia vaidmenų pasiskirstymas bei tarpusavio bendradarbiavimas

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. Kiekvienas individualiai užbaikite šiuos sakinius:

Aš esu ypatingas (-a) tuo, kad.....

Aš norėčiau pakeisti savo.....

Mano darbo grupė ypatinga tuo, kad

Aš norėčiau pakeisti savo darbo grupėje

2. Grupėse aptarkite tai, ką užrašėte, ir dideliame baltame lape užrašykite bendro darbo rezultatus:

Mes esame ypatingi tuo, kad.....

Mes norėtume pakeisti savo.....

Mūsų darbo grupė ypatinga tuo, kad

Mes norėtume pakeisti savo darbo grupėje

3. Dirbdami grupėse aptarkite, ar jūsų prevencinio darbo grupė veikia pagal grupės ar komandos principus. Kodėl?

2 TEMA: GRUPINIAI PROCESAI

Temos turinys:

- 2.1. Grupių vystymosi stadijos
- 2.2. Vaidmenys grupėje
- 2.3. Bendravimas ir bendradarbiavimas grupėje
- 2.4 Grupės sutelktumas
- 2.5. Grupės veiklos normos

2.1. Grupių vystymosi stadijos

Kiekviena nauja grupė formavimosi periodu pereina keletą dėsningų fazių nuo nebrandžių, neefektyvių iki brandžių, efektyvių ir motyvuotų grupių. Grupės vystymosi procesas, pereinant skirtingas raidos fazes, nusakomas skirtingu grupės narių bendradarbiavimo pobūdžiu, vadinamas grupės dinamika (Savanavičienė, Šilingienė, 2005). Autoriai

(Savanavičienė, Šilingienė, 2005; Vileikienė, Vijeikis, 2000 ir kt.), nagrinėjantys grupių raidą pateikia 4 grupių vystymosi fazes:

Formavimasis. Žmonės į naują grupę suburia bendri tikslai arba bendra veikla, tačiau paprastai jie vienas kito dar nepažįsta. Šiame etape būna daug neapibrėžtumo: neaiškūs grupės tikslai, lyderiai ir neaiški pati grupės struktūra. Dažniausiai žmonės šiame etape stebi ir „tikrina“, koks elgesys grupėje bus priimtinas. Etapas baigiasi, kai žmonės ima suvokti save kaip grupės nari.

Sąmyšio, arba audros, etapas. Paprastai šis etapas siejamas su grupėje kylančiais konfliktais. Šie konfliktai ir jų baigtis lemia tolesnę grupės hierarchinę struktūrą. Praktiškai kiekviena grupė turi savo lyderį ar lyderius. Organizacijose paprastai būna formalūs lyderiai, vadovaujantys imonei, skyriui ar darbo grupei. Jeigu grupėje išsiskiria ryškūs neformalūs lyderiai, audros etapas gali užsitęsti. Šio etapo pabaigoje grupėje nusistovi hierarchinė struktūra, grupės nariai pasiskirsto vaidmenis ir atsakomybės sritis.

Normalizavimasis. Trečiasis etapas pasižymi artimais grupės narių tarpusavio santykiais ir darna. Šiuo etapu grupės nariai jaučia stiprų identifikacijos grupę jausmą, nustatomos grupės elgesio normos. Grupės normos gali būti priimtinos ne visiems grupės nariams. Paprastai grupės dauguma arba sprendimo teisę turintys grupės nariai daro spaudimą kitiems grupės nariams, kad šie paklustų grupės standartui. Jei būti grupėje asmeniui svarbu, tikėtina, kad jis sutiks su grupės normomis ir standartais, nors ne visi standartai jam bus priimtini. Šios srities tyrimai rodo, kad net 75% asmenų bent viena grupės norma būna nepriimtina, tačiau jie neprieštarauja kitiems grupės nariams ir prisitaiko. Neretai žmonės vienu metu priklauso kelioms grupėms. Gali būti, kad elgesio normos skirtingose grupėse taip pat skiriasi. Tokiais atvejais žmonės gali skirtingose grupėse skirtingai elgtis.

Veiklos etapas. Šiame etape grupė visapusiškai veikia. Grupės energija nukreipiama nuo vienas kito pažinimo ir supratimo į užduočių atlikimą. Tai pats efektyviausias grupės gyvavimo etapas, kuriame pasiekiami svarbiausi tikslai. Šiame etape grupė susiformuoja į komandą.

Kiekviena grupė labai individualiai išgyvena šias raidos stadijas, nebūtinai kiekviena grupė turės visas jas pereiti, tačiau toks procesas yra labiausiai paplitęs.

Grupėje vykstančius procesus labai sąlygoja grupės brandos lygis. Grupės brandos lygis priklauso nuo grupės narių tarpusavio sąveikos proceso, kurį lemia:

- Grįžtamasis ryšys, kuris leidžia pamatyti save kitoje šviesoje;
- Noras keistis;
- Bandydas elgtis, mąstyti kitaip;
- Naujas darbo/veiklos stilius (Savanavičienė, Šilingienė, 2005).

2.2. Vaidmenys grupėje

Vaidmuo – tai grupės nario elgsenos pobūdis, kurį jis natūraliai prisiima, išreikšdamas savo įnašą ir santykį su kitais grupės nariais (Savanavičienė, Šilingienė, 2005). Kiekvienas grupės narys atlieka konkretų vaidmenį bendrai užduočiai atlikti, t. y. kiekvienas grupinis vaidmuo yra lygiavertis, vienodai svarbus grupei. Vaidmenys grupėje nėra griežtai nustatyti ir statiški, vienas asmuo gali atlikti ne vieną vaidmenį grupėje. Grupinis vaidmuo priklauso nuo mūsų asmenybės, charakterio ir elgesio. Mokslininkai iki šiol nesutaria, kiek ir kokių vaidmenų gali būti ir reikia grupėje, kurie jų būtini, kurie gali būti kompensuojami. Skirtingų autorių vaidmenų grupėje skirstymas pateikiamas 3 lentelėje.

3 lentelė

Grupės narių vaidmenys

M. Woodcock	J. F. Cragan ir D. W. Wright	M. R. Belbin
grupės lyderis	užduoties įvykdymo lyderis	kompanijos darbuotojas
ambasadorius	socialinis - emocinis lyderis	pirmininkas
diplomatas	įtampos mažintojas	formuotojas
kokybės kontrolierius	informacijos teikėjas	augantis
bandytojas	pagrindinis neigėjas	tyrėjas
teisėjas	klausinėtojas	vertintojas
prisitaikėlis	tylus stebėtojas	grupės darbuotojas
rėmėjas	aktyvus klausytojas	darbų užbaigėjas
ekspertas	protokoluojantis	
novatorius	savanaudis	
rezultatų siekėjas		
vertintojas		

Vijeikis, Vijeikienė (2000) pateikia M. Belbin sukurtą vieną populiariausių grupės vaidmenų skirstymą: sėjikas, išteklių tyrinėtojas, koordinatorius, formuotojas, patarėjas-vertintojas, komandos žmogus, vykdytojas, užbaigėjas, specialistas. Toliau pateikiamas trumpas kiekvieno vaidmens apibūdinimas:

- SĖJIKAS. Šis žmogus labai protingas ir originaliai mąstantis. Pagrindinis jo įgūdis – naujų idėjų generavimas ir sudėtingų problemų sprendimas. Kitaip tariant, jis užmezga naujas idėjas, kurias likusi komandos dalis puoselėja ir subrandina. Jis – žmogus, turintis daug idėjų, tačiau nėra tas, kuris idėjas įgyvendintų praktiškai. Jis greitai praranda susidomėjimą. Ir kadangi nelinkęs kreipti dėmesio į smulkmenas, tai nuolat ką nors praleidžia ir daro žioplų klaidų. Paprastai yra intravertas, jautrus kritikai ir pagyrimams.

Jei komandoje atsirastų keli sėjikai, neatmetama galimybė, kad jie pradės konfrontuoti, nė nemanydami priimti vienas kito sprendimų. Galima teigti, kad tai vien idėjų žmogus.

- IŠTEKLIŲ TYRINĖTOJAS. Jis pakankamai kūrybingas, bet negeneruoja naujų idėjų, kaip tai daro sėjikai. Jam labiau patinka iš ko nors paimti neapdorotą idėją ir ją išvystyti. Jis atsipalaidavęs, ekstravertas ir smalsus, įgudęs diplomatas ir derybininkas. Jis žvelgia išorėn, turi daugybę kontaktų už komandos ribų. Bet kartu greitai išsisemiantis, jei jo entuziazmo nepalaiko kiti komandos nariai, greitai susilpnėja. Galima teigti, kad tai kontaktų žmogus.
- KOORDINATORIUS. Jis yra disciplinuotas ir kontroliuojantis save, turintis polinkį susikaupti užduočiai. Tai padeda išlaikyti komandą, dirbančią užsibrėžtam tikslui. Koordinatorius yra stipri vienijanti jėga komandoje. Koordinatorius turi autoritetą ir yra gerbiamas kolektyvo narių. Dėl to jis dažnai tampa vaidmenų nustatytoju komandoje. Galbūt jis nėra protingesnis už kitus komandos narius, taip pat nėra kūrybiškesnis. Bet jo stiprybė tai, kad gali išreikalauti įgūdžių ir žinių iš kitų komandos narių ir nukreipti juos bendriems komandos tikslams. Galima teigti, kad tai komandos lyderis.
- FORMUOTOJAS. Jis yra dinamiškas ir kupinas impulsyvios energijos. Jis moka bendrauti, tačiau impulsyvus ir nekantrus, dažnai susierzina. Formuotojui mestas iššūkis orientuoja ir motyvuoja jį laimėti. Jis nori gerų rezultatų ir darys spaudimą kitiems, kad tų rezultatų pasiektų. Diskusijose visad ieško pavyzdžio, jungia idėjas, tikslus į vieną vykdomą projektą. Nuolatinis komandos narių „vaikymas“ verčia atlikti darbus, tad jis dažnai būna komandos lyderis. Todėl jis atrodo savimi pasitikintis, dažnai abejoja. Jo pasitikėjimas savimi sustiprėja, kai pasiekia rezultatų. Jo pranašumas, kad gali nukreipti dėmesio į problemas ir nepaisydamas jų tęsti darbus. Galima teigti, kad tai veiklos žmogus.
- PATARĖJAS – VERTINTOJAS. Jis protingas, stabilus ir intravertas. Jo stiprybė – kitų idėjų analizė, bet ne generavimas. Linkęs pasverti visus „už“ ir „prieš“ ir retai priima neteisingus sprendimus. Dažnai jis neleidžia komandai imtis klaidingų veiksmų. Tai objektyvus mąstytojas, nelinkęs kritikuoti vien dėl kritikavimo, kritikuoja tik tada, kai mato plano ar argumentų trūkumus. Kartais patarėjas gali būti netaktiškas, kadangi linkęs stačiokiškai išdėstyti savo nuomonę. Tačiau jis visada išliks sąžiningas. Būtina išlaikyti jo motyvaciją ir pozityvumą, nes nusivylęs gali pradėti daryti neigiamą įtaką komandai.
- KOMANDOS ŽMOGUS. Yra remiantis, jautrus ir socialus. Dėl to aiškiausiai atpažįsta komandoje vyraujančias tendencijas. Jis yra geras klausytojas ir diplomatas, lojalus komandai ir populiarus. Jo buvimas komandoje sumažina tarpasmenines problemas. Todėl vertingiausias tokiose komandose, kuriose vyrauja konfliktai. Kaip lyderis, populiarus ir

motyvuotas, tačiau kartais stingantis ryžtingumo ir dinamiškumo. Galima teigti, kad tai geras komandos darbuotojas.

- **VYKDYTOJAS.** Jis – esminio komandos darbo atlikėjas. Tai žmogus, kuris komandos idėjas ir sprendimus paverčia vykdomais uždaviniais. Jis bendrus planus paverčia veiksmo planais. Jis yra laimingas, atlikdamas bet kokią užduotį. Jam nepatinka staigūs pasikeitimai, patinka tvarka. Todėl vykdytojas gali būti šiek tiek nelankstus ir linkęs priešintis idėjoms, kurios nesusijusios su reikalu. Galima teigti, kad tai geras organizatorius.
- **UŽBAIGĖJAS.** Jis rūpinasi dėl to, kas gali atsitikti bloga, todėl nebus laimingas, kol nepatikrins kiekvienos detalės. Jis sąžiningas ir netolerantiškas kitų nerūpestingumui. Punktualus ir niekada nepraleidžiantis termino. Galima teigti, kad tai geras komandos darbo korektorius - kontrolierius.
- **SPECIALISTAS.** Jis linkęs nuolat tobulinti savo darbo srities žinias. Todėl neretai pasiekia aukštą profesionalumo lygį. Pagrindinė problema, kad jis nelinkęs domėtis kito darbu ir gali tapti vienišiumi. Jis turi stimulą tapti siauros srities ekspertu. Tad komandose, kurių veikla grindžiama specializuotais įgūdžiais ir žiniomis, jis tampa pagrindiniu veikėju. Ir tokiomis aplinkybėmis jis gali atsiskleisti kaip geras vadybininkas. (Vijeikis, Vijeikienė, 2000)

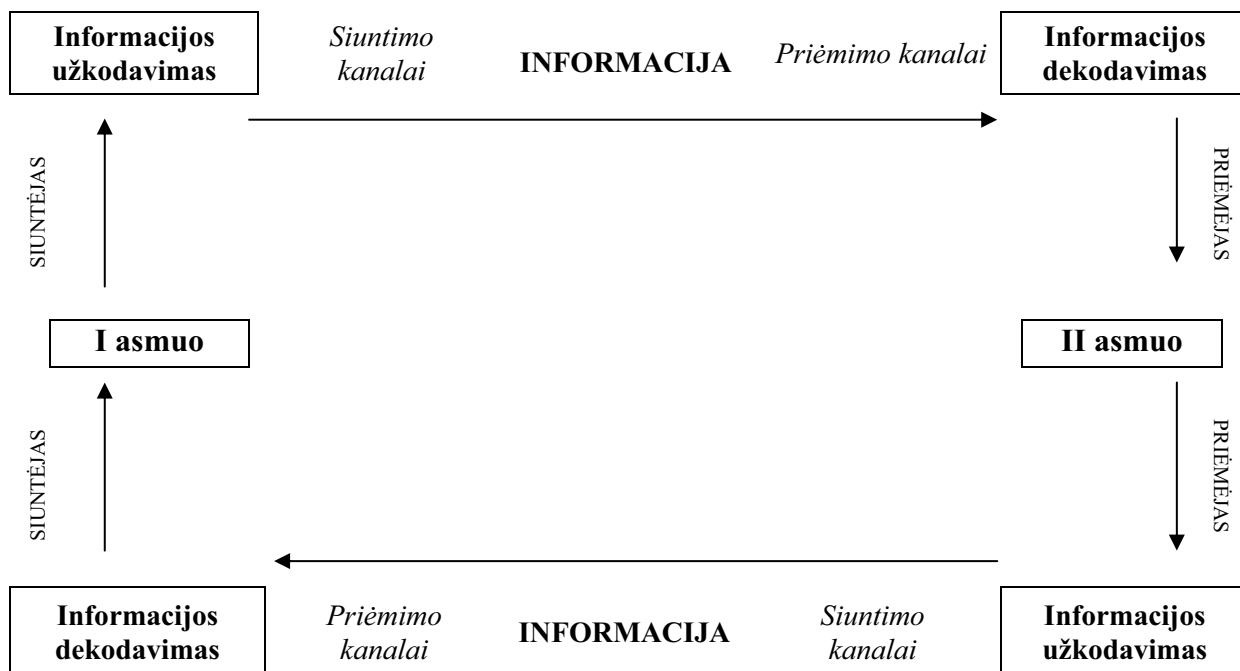
Keletas žmonių tikrai neatitiks nei vieno vaidmens aprašymo, o daugelis atitiks dviejų ar trijų vaidmenų charakteristikas. Dažniausiai išvardijami 6 pagrindiniai veiksniai, kurie labiausiai lemia grupės sėkmingumą:

- Vadovaujantis asmuo;
- Vienas stiprus kvėpėjas;
- Geras protinių sugebėjimų paskleidimas;
- Asmeninių charakteristikų įvairovė, padedanti atsirasti plačiam grupės vaidmenų spektrui. Sėkmingai veikiančiose grupėse narių pareigos atitinka jų vaidmens profilį;
- Vaidmenų balanso grupėje nebuvimo atpažinimas ir galimybė jį atstatyti.

2.3. Bendravimas ir bendradarbiavimas grupėje

Bendravimo procese dalyvauja mažiausiai 2 žmonės. Vienas – informacijos siuntėjas - korespondentas, o kitas – gavėjas - recipientas. Informacijos siuntėjo tikslas – vienokiu ar kitokiu būdu paveikti kitą, todėl jis siunčia tam tikrą informaciją, kurią užkoduoja. Gavėjas, norėdamas suprasti šį pranešimą, turi jį dekoduoti (1 paveikslas). Bendravimo sėkmė priklauso nuo abiejų pusių. Siuntėjai ir gavėjai gali būti iš karto keli žmonės, žmonių grupės ir t. t. Pranešimo neįmanoma perduoti be kodo, t. y. be tam tikrų ženklų, kurie nusako turinį. Kodai – tai pirmiausia kalbos ženklai: raidės, žodžiai, garsai. Kodas – tai ir sutartiniai ženklai žemėlapyje, ikonos

kompiuteryje, kurčėbylių gestai, Brailio raštas ir kt. Informacijos siuntėjas koduodamas informaciją suteikia jai ypatingą reikšmę, todėl skirtingų siuntėjų siunčiama ta pati informacija gali būti pateikiama visiškai skirtingai.

1 pav. Bendravimo proceso schema (Almonaitienė ir kt; 2006)

Literatūroje pateikiamos šios grupės būdingos bendravimo sistemos, numatančios nevienodą grupės narių dalyvavimo laipsnį:

- ❑ grandinėlės sistema;
- ❑ rato sistema;
- ❑ ašies sistema;
- ❑ daugiakanalė sistema.

Grandinėlės atveju grupės narys bendrauja tik su savo kaimynais, o kraštiniai grupės nariai neturi vienas su kitu tiesioginio ryšio. Tokia bendravimo sistema galima griežtoje biurokratinio valdymo paremtoje grupėje, kur žemiausio lygio tarnautojai praktiškai nebendrauja su organizacijos vadovais – ryšys palaikomas tik per tarpines grandis.

Bendraujant pagal *rato* sistemą ryšys taip pat palaikomas tik su kaimyniniais grupės nariais, tačiau sistema yra uždara, t. y. egzistuoja atgalinis tiesioginis ryšys. Tokia sistema remiasi žaidimo „sugedęs telefonas“ principu, kur ratu vienas kitam perduodama žinia galų gale pasiekia patį siuntėją, ir galima išsiskirti pamatyti, ar tiksliai buvo perduota žinia.

Ašies sistema numato stipraus grupės lyderio buvimą. Jis yra ašies centre: kiti grupės nariai bendrauja tik per jį. *Ašies* sistema efektyviausia tada, kai grupei tenka spręsti gana paprastas užduotis. Lyderis arba vadovas greitai paskirsto darbus ir priima sprendimus. Tada bendraujama aiškiau ir dalykiškiau, kyla mažiau nereikalingų diskusijų ir blaškymosi.

Daugiakanalės sistemos atveju kiekvienas grupės narys turi galimybę tiesiogiai bendrauti su visais kitais nariais. Sudėtingoms užduotims spręsti labiausiai tinka daugiakanalė sistema. Ji suteikia daugiau galimybių diskutuoti ir keisti informacija tarp visų grupės narių. Be to, pastebėta, jog toks bendravimas teikia grupės nariams didesnę pasitenkinimą negu bendraujant ašies principu. Atlikdami užduotį, žmonės jaučia didesnę malonumą, labiau stengiasi ir gali pasiekti geresnių rezultatų, jeigu bendraujama daugiakanale sistema. Dirbant grupėje, svarbu skirti pakankamai dėmesio tiek bendravimui, tiek atskirų grupės narių elgesiui, t. y. lavinti jų teigiamas asmenines savybes ir socialinius įgūdžius.

Mokslininkų nustatyta, kad informacijos perdavimo procese verbalinės priemonės – t. y. vien žodžiai – perduoda tik 7 proc. visos informacijos, garsinės priemonės (balso tonas, intonacijas, garsas) - 38 proc., o neverbalinės priemonės – net 55 proc. Profesorius Berdvislas atliko panašius tyrimus, siekdamas sužinoti, kokią vietą žmonių bendravime užima neverbalinis elgesys. Jis nustatė, kad vidutiniškai žmogus kalba žodžiais tik 10-11 minučių per dieną ir kad kiekvienas sakinytis vidutiniškai skamba ne ilgiau kaip 2,5 sekundes. Jis taip pat atskleidė, kad žodinis bendravimas pokalbyje sudaro mažiau nei 35 proc., o daugiau nei 65 proc. informacijos perduodama neverbaliniais gestais. Dauguma tyrėjų mano, kad verbalinis „kanalas“ naudojamas informacijai perduoti, tuo tarpu neverbalinis apibrėžia tarpasmeninius santykius, o kartais net užima žodinio pranešimo vietą. (Pizas;1994)

Nežodinio bendravimo aspektų sąrašas:

- *Kūno kontaktas*: naudojamas sveikinant ir atsisveikinant; rodo draugystę ir artimumą;
- *Kūno artumas*: šis aspektas skirtingose kultūrose skirtingai suprantamas;
- *Kūno orientacija*: bendradarbiaujantys žmonės sėdasi greta vienas kito;
- *Kūno laikysena* rodo, ar žmogus yra įsitempęs, ar atsipalaidavęs;
- *Gestas*: perduoda bendrą emocinę įtampą;
- *Linksėjimas galva*: skatina kitus daugiau kalbėti;
- *Veido išraiška*: perduoda emocijas ir nuostatas kitų asmenų atžvilgiu, tačiau veido išraišką žmonės labai valdo, todėl ją sunku interpretuoti. Iš jos tučtuojau sužinome reakciją, tai, ką sako kiti žmonės;
- *Akių judesiai*: naudojami rinkti informacijai apie kitų reakciją;

- *Išvaizda (drabužiai, veidas, plaukai)* naudojama informacijai apie save siųsti pavyzdžiui, pranešti apie savo profesiją ir statusą;
- *Emocinis kalbos tonas:* patikimesnis emocijų rodiklis negu veido išraiška, kadangi jį sunkiau kontroliuoti.

Patarimai, kaip tobulinti bendravimo procesą grupėje:

- Atkreipti dėmesį, kai žmogaus kūno kalba prieštarauja sakomiems žodžiams ir reiškiamiems jausmams;
- Stebėkite, kad jūs ir žmogus, su kuriuo bendraujate, neturėtumėte klaidingų nuostatų ir įsitikinimų;
- Stenkitės bendrauti atvirai;
- Venkite neaiškumų;
- Nepiktinaudžiaukite žodžiais „visi“, „niekas“, „visada“, „niekada“, „visur“, „niekur“ ir pan.;
- Mokykitės klausyti;
- Reikškite savo jausmus ir norus kalbėdami pirmuoju asmeniu.

Aktyvus klausymas. Klausymas - tai vienas iš sudėtingiausių įgūdžių, kurį reikia įgyti norint išmokyti efektyviai bendrauti. Geri vadovai daugiau kaip 50 proc. laiko praleidžia klausydami kitų.

Dauguma žmonių, kuriems nesiseka bendrauti, yra blogi klausytojai. Jie mėgsta kalbėti, bet nemėgsta klausyti.

Skiriamos šios nesugebėjimo klausytis formos:

1. Apsimestinis klausymas
2. Sceninis klausymas
3. Egoistinė klausymo forma
4. Stimuliuojantis klausytojas
5. Įtarūs klausytojai
6. Atakuojantys klausytojai
7. Bejausmiai klausytojai

Moksliniais tyrimais nustatyta, kad žmogus 70 proc. laiko būna budrios būsenos: 9 proc. šio laiko jis rašo, 16 proc. – skaito, 30 proc. – kalba, 45 proc. – klauso.

Vienas pagrindinių būdų, padedančių stiprinti bendravimą su kalbėtoju ir gilinti savo klausymo sugebėjimus, yra atidumas. Galima parodyti savo dėmesį balsu (klausinėjant) bei fiziškai (kūno kalba):

- ramus sėdėjimas ir žiūrėjimas pašnekovui į akis rodo susidomėjimą, tuo o supimasis kėdėje ir dairymasis – priešingą požiūrį;

- klausytojas bandytų apibendrinti mintyse kalbėtojo žodžius;
- aktyvus klausymas įgalina įsiminti daugiau informacijos nei pasyvus klausymas ir daro girdimą informaciją naudingesnę ir prasmingesnę.

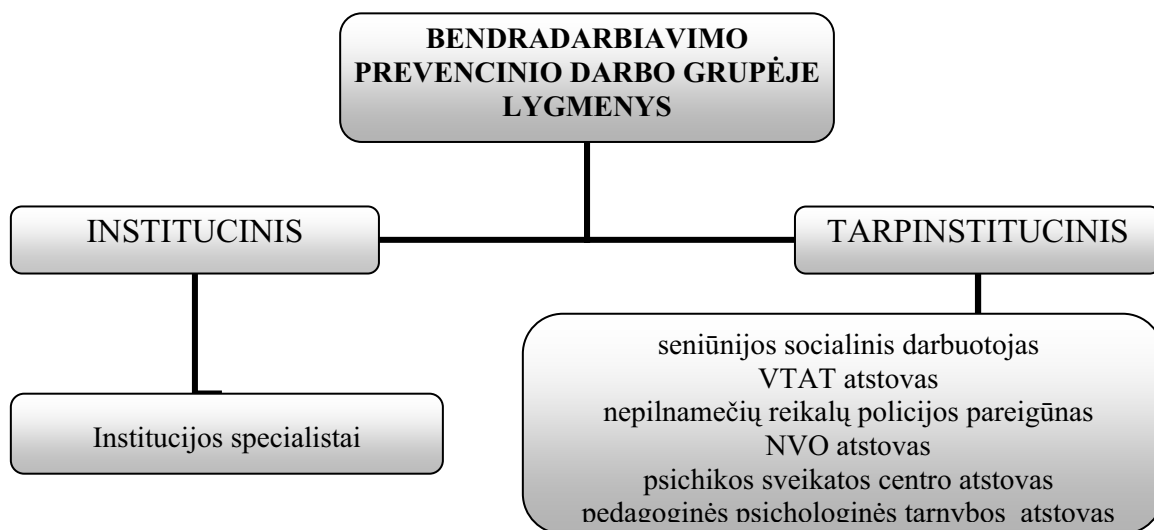
Bendradarbiavimo samprata

Bendradarbiavimas – tai žmonių tarpusavio suvokimas (socialinė percepcija).

Bendradarbiavimas – tai pasikeitimas informacija (komunikacija). Vienas kitam informaciją mes galime perduoti naudodami įvairius būdus: kalbą (žodinį, arba verbalinį) ir mimiką, gestus (nežodinį, arba neverbalinį).

Bendradarbiavimas – tai tarpusavio sąveika siekiant įgyvendinti socialinius uždavinius.

Yra skiriami 2 bendradarbiavimo grupėje lygmenys: grupės (institucinis) lygmuo ir tarpgrupinis (tarpinstitucinis) lygmuo (2 paveikslas)

2 pav. Bendradarbiavimo prevencinio darbo grupėse lygmenys

Bendradarbiavimo trikdžiai:

1. Bendradarbiavimo teisinio pagrindo nebuvimas;
2. Interesų skirtumai ir bendrų rezultatų siekimo būtinybės nesuvokimas;
3. Partnerystės principų nesuvokimas;
4. Prielaidų manipuliavimui ir nesąžiningumui atsiradimas neįteisinus sutartimis bendradarbiavimo sąlygų;
5. Socialinio bendradarbiavimo nekūrybiškas ir formalus taikymas;
6. Lygiavertiškumo principo ignoravimas;
7. Koordinavimo nebuvimas.

2.4. Grupės sutelktumas

Grupės sutelktumą galima gerinti įvairiais būdais, kurių dažniausiai įvardijami yra:

Konkurencijos skatinimas. Konkuravimas, konfliktai su pašaliniais asmenimis ar kitomis grupėmis padidina grupės sutelktumą.

Tarpasmeninio patrauklumo didinimas, t. y. darbui grupėje suburiami žmonės, kurių esminės vertybės yra tos pačios.

Tarpusavio sąveikos didinimas.

Grupėje susiklosčiusius tarpusavio santykius galima apibūdinti keletu rodiklių, nusakančių grupės sutelktumą:

1. grupės psichologinis darnumas;
2. grupės psichologinis klimatas;
3. grupės konfliktiškumas (Savanavičienė, Šilingienė, 2005).

Grupės psichologinis darnumas – tai teigiama atskirų grupės narių tarpusavio sąveika. Jacikevičius (1995) išskiria tris pagrindines psichologinio darnumo rūšis:

- Psichofiziologinis darnumas, kuris paremtas psichomotorinių reakcijų ir kitų psichofiziologinių ypatumų atitikimu;
- Socialinis psichologinis darnumas, priklausantis nuo bendraujančių žmonių tinkamumo atlikti vienas ar kitas roles, savęs vertinimo ypatumų, charakterio panašumų bei skirtumų, analogiško situacijų suvokimo ir vertinimo, emocijų ir jausmų;
- Socialinis vertybinis darnumas, pagrįstas vertybių, vertybinių orientacijų ir stereotipų panašumu, bendrais tikslais, interesais.

Darnios grupės pasiekia geresnių veiklos rezultatų, yra efektyvesnės.

Psichologinis grupės klimatas. Jis pirmiausia priklauso nuo grupės darbo sąlygų, vadovavimo grupei pobūdžio ir grupės narių tarpasmeninių santykių. Išvardytųjų veiksmų įtaka psichologiniam grupės klimatui nėra lygiavertė.

Grupės konfliktiškumas. Bet koks konfliktas grupėje, nesvarbu, kiek grupės narių jis tiesiogiai paliečia, neigiamai atsiliepia visam grupės darbui. **Konfliktas** – priešingų, nesuderinamų tendencijų susidūrimas, sukeliantis stiprių, nemalonių išgyvenimų. Grupėje vykstančius konfliktus galima skirstyti pagal dalyvius: asmeniniai, tarpasmeniniai, asmenybės ir grupės, tarpgrupiniai. Asmeniniai konfliktai kyla asmenybės viduje, kai žmogus susiduria su įvairiu išorės poveikiu, kai nesutampa žmogaus ir grupės tikslai ar vertybės, kai žmogus turi per didelį ar per mažą darbo krūvį, patiria stresą, nepasitenkinimą darbu ir pan. Tarpasmeninių konfliktų ištakos – dviejų ar daugiau charakterių, požiūrių, tikslų grupės narių santykiai. Asmenybės ir grupės konfliktai kyla dėl grupės spaudimo asmenybei ar individui

nesitaikymo su grupe. Tarpgrupinių konfliktų priežastis – kylantys prieštaravimai tarp kelių grupių. Kaip teigia Savanavičienė, Šilingien (2005), pagal priežastis konfliktai grupėje gali būti skirstomi į *neatitikimo* (kyla dėl skirtingo tikslų ar veiklos pasekmių supratimo), *įvertinimo* (kyla dėl skirtingo tikslų siekimo būdų supratimo), *pasidalijimo* (kyla dėl negebėjimo grupėje pasidalinti ištekliais) ir *santykių* (kyla dėl grupės narių vienas kito poreikių neįvertinimo).

Konfliktų sprendimas gali būti:

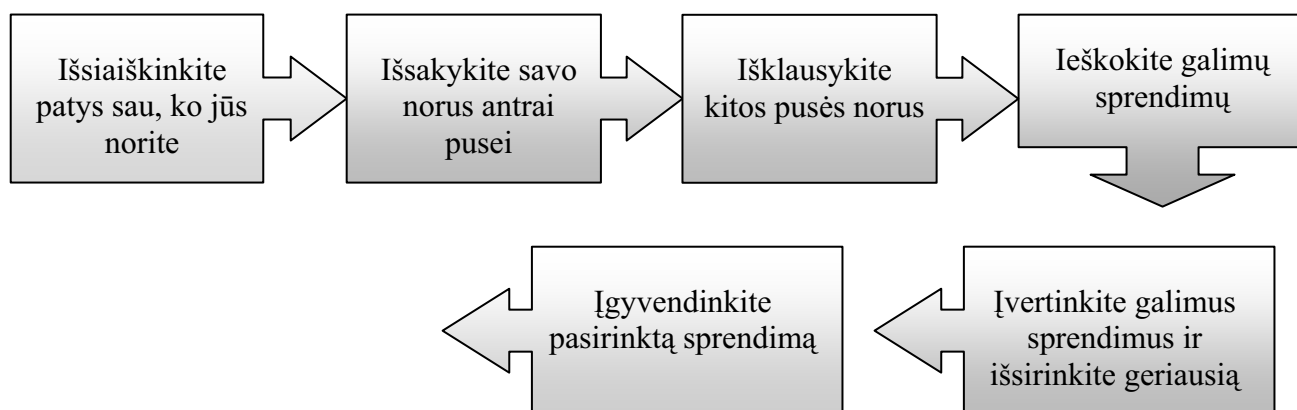
- ❑ **Konstruktyvus (pozityvus)** – kai siekiama pašalinti, išspręsti konfliktą.
- ❑ **Destruktyvus (negatyvus)** – kai konfliktas gilinamas ir aštrinamas.
- ❑ **Konformistinis** – kai daromos nuolaidos arba kai vengiama kalbėti apie skausmingus, aštrius dalykus (4 lentelė)

4 lentelė

Konfliktų sprendimo stiliai

Konstruktyvūs konfliktų sprendimo būdai	Nekonstruktyvūs konfliktų sprendimo būdai
Kompromisas	Aukojimasis
Bendradarbiavimas	Kova
	Vengimas

D. Shapiro (1996) pristato konstruktyvų konfliktų valdymo modelį, kuris literatūroje dar vadinamas septynių žingsnių modeliu (3 pav.)

3pav. Konstruktyvaus konfliktų valdymo modelis

JAV psichologas K. Thom siūlo koncentruoti dėmesį į šiuos konfliktų tyrimų aspektus:

- Kokios elgesio formos konflikte būdingos žmonėms?
- Kurios jų yra produktyvios, o kurios destruktivos?
- Kaip būtų galima skatinti produktyvų elgesį? (Almonaitienė ir kt., 2006)

Jis siūlo dvimatį konfliktų reguliavimo modelį: svarbiausia kooperacija, tai yra dėmesys kitų konflikto dalyvių interesams; kita savybė – savo interesų gynimo akcentas. Siūlomi penki konflikto sprendimo stiliai:

1. Vengimas, kuriam nebūdingas siekis kooperuotis, taip pat tendencijos pasiekti savo tikslus.

Svarbiausia – asmenybės savisauga. Tikimasi, kad kiti prisiims atsakomybę už ginčytino klausimo sprendimą. Daroma viskas kad būtų išvengta jam nenaudingos įtampos, nemalonumų. Dažnai atidėlioja ginčytino klausimo sprendimą.

2. Varžymasis, siekimas patenkinti savo siekius kitų sąskaita. Tai siekimas laimėti bet kokia kaina, rungtyniaujant pasiekti savo; ginami savi norai, mažai paisoma kitų, labai stengiamasi, reikalaujama, kad būtų daroma taip, kaip jis mano. Toks žmogus pokalbyje dažnai demonstruoja savo logikos, požiūrio ir pažiūrų privalumus.

3. Prisitaikymas. Savo interesų aukojimas dėl kito. Konflikto metu bando raminti kitą šalį, išsaugoti gerus santykius, neužgauti kito žmogaus jausmų, atidus kito norams, dažnai visa tai daro pamiršdamas save. Užuo aptaręs abiejų šalių skirtumus, jis dažnai akcentuoja panašumus.

4. Kompromisas. Kai abi pusės taikstosi, nuolaidžiauja. Ieškomas didžiausių privalumų ir trūkumų derinys, tinkantis abiem konfliktuojančioms pusėms.

5. Bendradarbiavimas. Situacijos dalyviai pasiekia alternatyvą, patenkinančią abiejų šalių interesus. Šiuo atveju visi laimi. Problema apsvairstoma tiesiogiai, aiškiai apibrėžiama, kokie interesai ir požiūriai pažeisti. Ginčiuose aktyviai siekiama savo tikslo, kitus bando įtikinti savo pozicijos privalumais, siekia įveikti kylančius nesutarimus su kita konfliktuojančia šalimi. Stengiasi, kad kiti jį palaikytų, kad būtų atsižvelgta į visų interesus ir norus. Jis rūpinasi ir savimi, ir kitais.

2.5. Grupės veiklos normos

Normos – tai konkrečioje organizacijoje veikiančios tam tikros komandos veiklos taisyklės, dažnai apimančios visą institucijos politiką ir veiklos procedūras. Normos - tai nerašytos darbo atlikimo taisyklės, numatančios, kas turi būti padaryta ir ko negalima daryti, koks elgesys yra priimtinas ir koks nepriimtinas. Normų sistema atsiranda kartu su grupės struktūros - formalios ar neformalios - formavimusi. Normos atlieka keletą svarbių funkcijų, tarp kurių svarbiausia yra tai, kad normos leidžia grupės nariams iš dalies numatyti vienas

kito elgesį. Kai grupės nariai nežino, ko laukti iš kitų narių, dažnai susiduriama su sunkumais atliekant uždavinį arba sąveikaujant tarpusavyje. Tokiu būdu susidūrimas su nelauktu elgesiu veda prie konflikto atsiradimo. Normos apima įvairius grupės egzistavimo aspektus, pvz., darbo taisykles, atlikimo terminus, bendravimo taisykles, konfidencialumą ir pan. Dalykiškai svarbios yra normos, nusakančios darbo sunkumo bei produktyvumo lygį. Normos yra svarbios grupės identifikacijai ir jos narių ištikimybei. Egzistuoja teigiamas ryšys tarp ištikimybės grupei iš vienos pusės ir narių produktyvumo iš kitos. Be to, ištikimi grupės nariai yra aukštos nuomonės apie savo vadovą (Likert, 1967). Grupės normos gali būti priimtinos ne visiems grupės nariams. Paprastai grupės dauguma arba sprendimo teisę turintys grupės nariai daro spaudimą kitiems grupės nariams, kad šie paklustų grupės standartui. Jei būti grupėje asmeniui svarbu, tikėtina, kad jis sutiks su grupės normomis ir standartais, nors ne visi standartai jam bus priimtini. Šios srities tyrimai rodo, kad net 75 proc. asmenų bent viena grupės norma būna nepriimtina, tačiau jie neprieštarauja kitiems grupės nariams ir prisitaiko. Neretai žmonės vienu metu priklauso kelioms grupėms. Gali būti, kad elgesio normos skirtingose grupėse taip pat skiriasi. Tokiais atvejais žmonės gali skirtingose grupėse skirtingai elgtis. Grupinėje veikloje labai svarbu nustatyti:

- ❑ Kada ir kas apibrėžia grupės veiklos normas;
- ❑ Kokie komunikacijos būdai vyrauja grupėje;
- ❑ Kas, kada ir kaip vertina grupės veiklą.

Paprastai normas ir vertybes nusakome žodžiais: „Mes visada...“, „Mes niekada...“, „Kai taip nutinka, mes...“ ir pan. Normas galima apibrėžti stebint, išsiaiškinant, koks elgesys grupėje skatinamas, apdovanojamas, o koks slopinamas, baudžiamas. Grupės normų poveikis – teigiamas ar neigiamas – individui neabejotinas. Normos stiprina bendrumo jausmą, padeda palaikyti tvarką, įvertinti ir kontroliuoti savo elgesį, perteikia nerašytas ir net neišsakomas taisykles, gali skatinti požiūrį *mes-jie*, daro įtaką elgesiui (kalbai, aprangai, siekimui konkuruoti).

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. Įvardykite, kokį vaidmenį jūs atliekate prevencinio darbo grupėje.
2. Įvardykite, kokį vaidmenį jūs turėtumėte atlikti prevencinio darbo grupėje.
3. Paanalizuokite savo indėlį į prevencinės darbo grupės veiklą ir užpildykite 5 lentelę.

5 lentelė

Veiklos prevencinio darbo grupėje analizė

Vaidmuo grupėje, grupės narys	Kokios naudos galiu gauti dalyvaudamas grupės veikloje	Dėl ko esu nesuinteresuotas dalyvauti grupės veikloje	Kokios naudos galiu duoti dirbdamas grupėje

2. Dirbdami grupėse aptarkite individualaus darbo rezultatus (lentelė Nr. 5) ir bendrai atlikite savo darbo grupės narių atsakomybės analizę (lentelė Nr. 6)

6 lentelė

Grupės narių atsakomybės analizė

Grupės narys	Grupės nario galima atsakomybė

3. Naudodamiesi „Konflikto apžvalgos“ analizės lentele (7 lentelė), atlikite šias užduotis:

- Stulpelis 1. Surašykite žmones, su kuriais jums tenka reguliariai bendrauti prevencinio darbo grupėje.
- Stulpelis 2. Prie kiekvieno žmogaus vardo užrašykite kurio nors tarp jūsų kilusio konflikto detales. Pagalvokite, kokia, jūsų manymu, buvo konflikto priežastis. Jei negalite prisiminti nė vieno konflikto, kilusio tarp to žmogaus ir jūsų, palikite tuščią vietą.
- Stulpelis 3. Užrašykite, kaip jūs elgėtės, kad išspręstumėte konfliktą; kaip elgėsi kitas žmogus ir kaip elgėsi kiti žmonės. Pasistenkite, kad informacija būtų kuo tikslesnė.
- Stulpelis 4. Prie kiekvieno konflikto pasistenkite įvertinti ir įrašyti, kas laimėjo. Ar laimėjote jūs? Ar laimėjote abu? Ar abu pralaimėjote?

Šiame etape nekalbėkite su kitais žmonėmis. Tai, ką užrašote, yra konfidencialu. Jūs galėsite pasidalyti tik ta informacija, kuria pats norėsite.

7 lentelė

Konflikto apžvalgos lentelė

Pagrindiniai kontaktai socialiniame tinkle	Konfliktinė situacija (pobūdis ir priežastys)	Konflikto sprendimas	Laimėjimas/pralaimėjimas

3 TEMA: DARBO GRUPĖSE ORGANIZAVIMAS IR VALDYMAS

Temos turinys:

- 3.1. Darbo grupėse organizavimo metodai
 - 3.1.1. Bendrieji darbo grupėse organizavimo principai
- 3.2. Sprendimų priėmimas grupėse
 - 3.2.1. Kokybiniai ir kiekybiniai sprendimo priėmimo metodai
 - 3.2.2. Grupinis sprendimų priėmimas
- 3.3. Vadovo vaidmuo priimant grupinius sprendimus
- 3.4. Grupinio sprendimo priėmimo privalumai
- 3.5. Grupinio darbo organizavimo trūkumai

3.1. Darbo grupėse organizavimo metodai

Dirbant grupėje ypač svarbus vaidmuo tenka darbo *organizavimui, vaidmenų ir funkcijų atlikimui, refleksijai, grįžtamajam ryšiui*. Tinkamai organizuotas grupės darbas duoda kur kas geresnius grupės veiklos rezultatus. Užduočiai aptarti reikia skirti pakankamai laiko – išsiaiškinti, kas buvo sunku, ką nauja atrado, suprato apie save ar apie grupę. Grįžtamasis ryšys yra informacijos apie tai, kaip sekėsi atlikti užduotį, suteikimas – konstruktyvūs pasiūlymai, kaip sėkmingai atlikti užduotį, paskatinimai ir kt. Ypač vertingas socialinis paskatinimas – teigiamas įvertinimas, pagyrimas.

Darbo grupėse organizavimo metodo parinkimas priklauso nuo daugelio veiksnių:

- ☐ Grupės dalyvių amžiaus;
- ☐ Dalyvių sukauptos darbo grupėse patirties;
- ☐ Grupės dydžio;
- ☐ Grupės veiklos tikslų;
- ☐ Grupės gyvavimo laiko ir pan.

Darbo grupėje organizavimo metodus tikslingiausia parinkti atsižvelgiant į grupės raidos stadiją (8 lentelė).

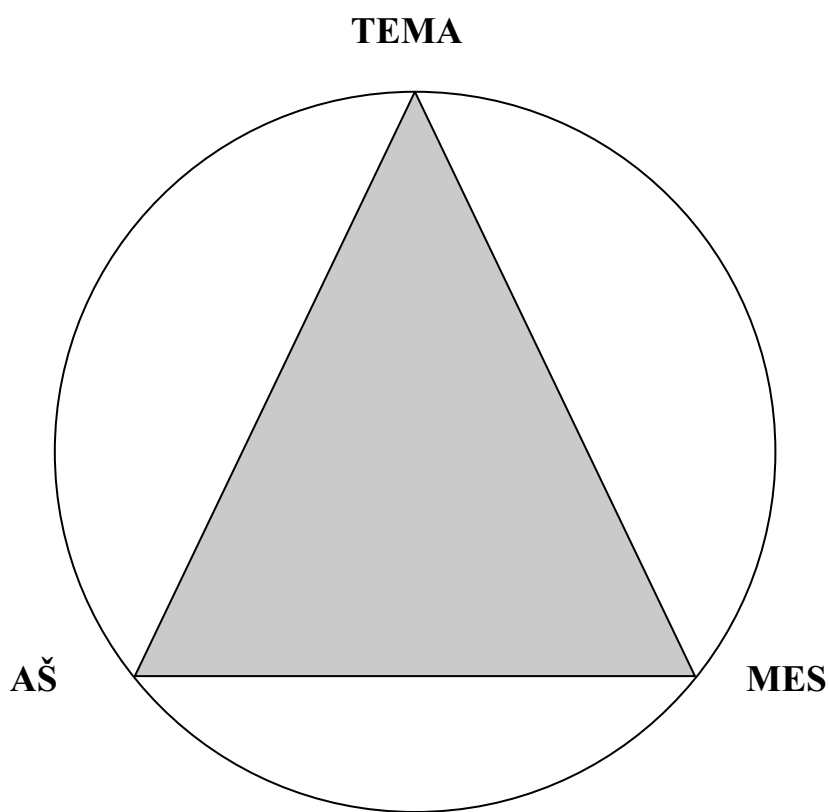
Darbo grupėje organizavimo metodai

Grupės raidos fazė	Taikytina programa	Metodų pavyzdžiai
ORIENTACIJOS	Įtampos ir baimės tarp grupės narių mažinimas; Pozityvios patirties pasidalijimas; Aiškaus grupės veiklos plano pateikimas; Aiškos darbo tvarkos nustatymas (kur, kaip dažnai rinksis grupė).	Susipažinimo metodai; Metodai, kurių tikslas – kontakto tarp grupės narių stiprinimas; Metodai, skirti grupės dalyvių lūkesčiams išsiaiškinti; Metodai, skirti darbo grupėje taisyklėms išsiaiškinti..
KOVOS DĖL VALDŽIOS	Atmosferos grupėje gerinimas; Aiški grupės vadovo pozicija; Grupė nusistato savo veiklos normas	Metodai, skirti grupės sutelktumui stiprinti;; Kooperacijos, bendradarbiavimo metodai; Metodai, kurie padeda atsiskleisti kiekvieno grupės nario privalumams; Metodai skirti komunikacijai grupėje gerinti.
PASITIKĖJIMO	Grupės vadovas perduoda atsakomybę grupės nariams; Leidžiama pačiai grupei veikti.	Vaidmenų/rolių metodas; Diskusijos; Debatų; Metodai, skirti grupės veiklai viešinti.
DIFERENCIACIJOS	Vadovas – grupės veiklos organizatorius ir informatorius: rūpinasi patalpomis, reikiamomis priemonėmis, užtikrina grupės kontaktavimo galimybes su kitomis grupėmis; Veiklos vertinimas; Grupės narių indėlio į bendrą rezultatą vertinimas ir reflektavimas.	Metodai, skirti tarpusavio bendravimui (gali būti ir už mokyklos ribų); Bendros akcijos, renginiai Įvairūs sprendimams priimti, problemoms spręsti skirti metodai.
IŠSISKYRIMO	Veiklos ir jos rezultatų aptarimas ir vertinimas	Metodai, skirti veiklos refleksijai; Metodai skirti ateities perspektyvoms numatyti.

Iš 8 lentelėje pateiktų aprašymų matyti, kad vieni metodai skirti grupės sutelktumui stiprinti (atliekant stiprėja tarpusavio ryšiai grupėje, skatinamas bendradarbiavimas), kiti – darbo našumui grupėje didinti.

Organizuojant darbą grupėje galima remtis Ruth Cohn pasiūlytu į temą nukreiptos interakcijos modeliu (Cohn). Šis modelis išryškina temą kaip centrinę užduotį ir kaip pagrindą atskleidžia asmeninę motyvaciją ir asmeninį santykį su tema, taip pat bendrus ir

nekonfliktinius santykius grupėje. Modelio pagrindas – temos, individo ir grupės elementų pusiausvyra grupinės veiklos procese (4 paveikslas). Modelyje „Tema“ reiškia grupės veiklos tikslą, pvz.: tam tikros problemos sprendimas. „Aš“ reiškia atskirus grupės narius su jų lūkesčiais ir norais, mintimis, jausmais, patirtimi temos atžvilgiu, kitų grupės narių („Mes“) atžvilgiu. „Mes“ reiškia grupę, grupės narių buvimą kartu ir komunikaciją, grupės atmosferą ir grupės normas, įtakos ir vaidmenų pasiskirstymą grupėje ir pan. Apskritimas reiškia būtinas darbui grupėje arba su grupe sąlygas (vieta, patalpos, finansiniai ir žmonių ištekliai, institucijos (ar kelių) lūkesčiai, grupės dalyvių kasdienė veikla).

4 pav. Į temą nukreiptos interakcijos modelis (Cohn).

Kad grupės proceso metu būtų pasiekta pusiausvyra tarp visų modelio komponentų, autorė pateikia pagalbinius reikalavimus ir taisykles, kurios labiau atspindi laikyseną, kuri yra grindžiama reikalavimais ir kurią grupė turėtų suvokti pasitelkusi taisykles:

Postulatas 1 : būk sau vadovas

Prisiimk atsakomybę už save ir savo veiksmus grupėje. Apmąstyk, ko tikiesi ir ką gali pasiūlyti grupei. Vadovaukis savimi, atstovauk sau ir tam, ko tu tikiesi ar iš tiesų nori, nesiiek tik taip, kaip kiti iš tavęs laukia ar reikalauja.

Postulatas 2: trikdytojai turi pirmenybę

Sustabdyk grupės darbą, jei tu daugiau nebegali jame dalyvauti, jei nebegali susikonsultuoti ar turi užsiimti kita veikla, jei atmosfera grupėje kelia tau įtampą, jei nesupranti užduoties ar jos atlikimo būdų, jei jautiesi esąs nesuprastas.

Pagalbinės postulatų taisyklės:

- ☐ Kalbėk pats. Kalbėk vartodamas asmeninę „aš“ formą, o ne beasmenę „mes“;
- ☐ Kaip galima mažiau klausinėk, nes klausime glūdi paslėptas noras pasisakyti;
- ☐ Pašaliniams pokalbiams suteik pirmenybę. Jie trukdo ir tuo pat metu yra labai svarbūs, kitaip jų nebūtų;
- ☐ Stenkis, kad vienu metu kalbėtų tik vienas žmogus;
- ☐ Bendraudamas būk nuoširdus;
- ☐ Išsakyk savo jausmus ir kaip galima ilgiau jų nekomentuok;
- ☐ Pastebėk savo kūno signalus ir atkreipk dėmesį į kitus.

Darbo grupėje organizavimo metodai yra kertiniai akmenys siekiant grupės tikslo. Metodams pasirinkti ir sėkmingai pritaikyti būtina aiškiai suformuluoti grupės tikslus. Nesant aiškaus tikslo, grupės nariams yra kur kas sunkiau priimti metodą, nes jie negali suvokti pasiūlyto metodo prasmės. Priimti metodą reiškia suprasti jo tikslą, dalyvauti jame ir įgyti naujos patirties. Metodai yra sėkmingi tik tada, kai yra suderinti grupės tikslai, turinys, grupė, būtinos sąlygos ir institucijos. Prieš pradėdant taikyti tam tikrą metodą būtina apsvarstyti:

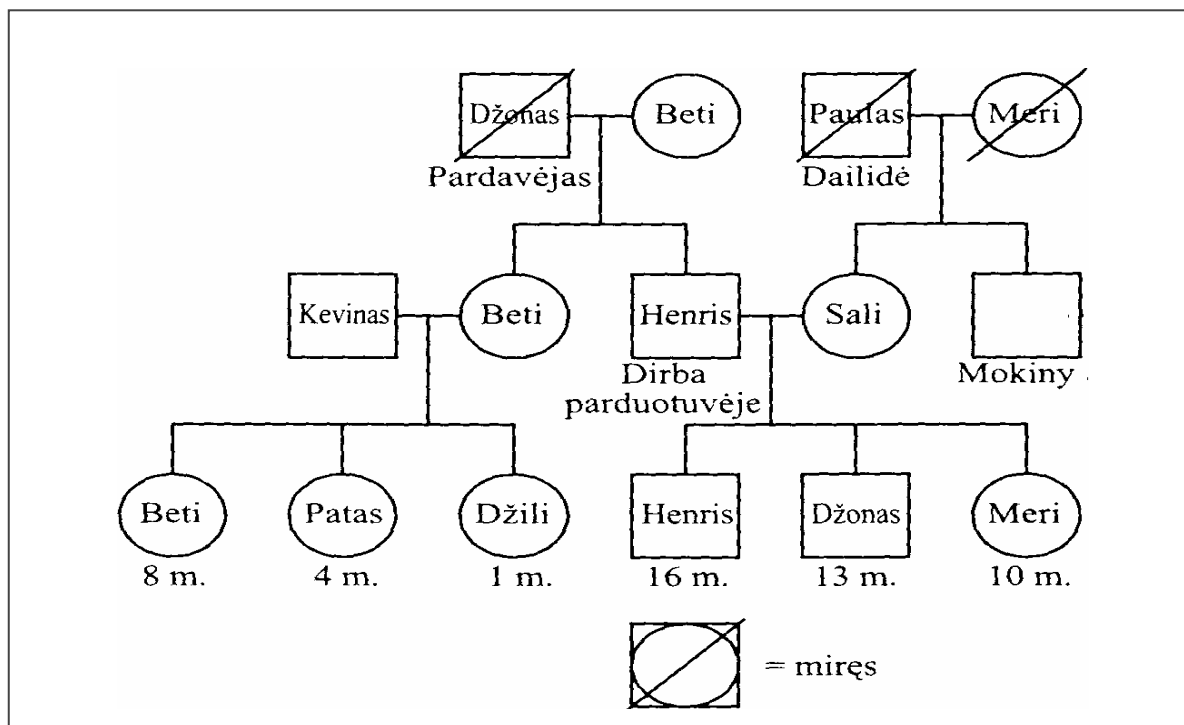
- ☐ Kokie yra grupės tikslai?
- ☐ Ar galimas prasmingas turinio ir tikslų sujungimas?
- ☐ Kokia yra dabartinė grupės situacija?
- ☐ Kokie yra grupės narių interesai ir poreikiai?
- ☐ Kokie grupės narių tarpusavio santykiai?
- ☐ Kokios patirties darbo grupėse turi grupės nariai?
- ☐ Kokie yra darbo grupėje apribojimai (patalpos, ištekliai ir pan.)?
- ☐ Kokie išoriniai reikalavimai grupei yra keliami?

Grupinio darbo metodų pavyzdžiai:

(parengta pagal Navaitis G., 2002, Psichologinis šeimos konsultavimas : teorijos ir metodai. Vilnius : Tyto alba)

Genograma – tai grafiškai išdėstyta schema, kuri teikia žinių apie šeimą kaip socialinę sistemą. Kitaip sakant, tai paprasčiausias šeimos medis, kuriame daugiau dėmesio skiriama socialinių duomenų pateikimui. Tai yra trijų, keturių ar daugiau šeimos kartų žemėlapis, kuriame pateikti genealoginiai ryšiai, svarbiausi šeimos įvykiai, užsiėmimai, netektys, šeimos migracija ir išsisklaidymas, šeimos narių tautybė ir vaidmenys, informacija apie pasiskirstymą ir bendravimo modelius. Genograma braižoma dideliame popieriaus lape. Ji turi būti aiški, lengvai suprantama ir tyrinėjama. Genogramos rėmai yra tokie patys kaip genetinių ar genealoginių schemų. Vyriskos lyties asmenys žymimi kvadratais, moteriškos lyties – apskritimais. Jei asmens lytis nežinoma - trikampaiais. Pastarąjį simbolį galima naudoti, jei pavyzdžiui, klientas sako: „*Aš manau, kad senelio šeimoje buvo septyni vaikai, bet aš nežinau, ar jie buvo vyrai, ar moterys*“ arba „*Mano motinai prieš penkerius metus iki mano gimimo buvo persileidimas, bet aš nežinau, kokios lyties buvo kūdikis.*“ Sutuoktinių pora žymima linija, brėžiama tarp kvadrato ir apskritimo: vertėtų šalia linijos užrašyti vedybų datą. Vaikai paprastai žymimi iš eilės pagal amžių, pradedant nuo vyriausiojo kairėje lapo pusėje. Skyrybos paprastai žymimos nutrūkstančia linija ir taip pat reikėtų užrašyti ant linijos skyrybų datą. Mirę šeimos nariai pažymimi atitinkamoje lytį figūroje kryželiu „x“ arba figūra perbraukiama ir užrašomi mirties metai. Tokiu būdu atkuriamas sudėtingas, bet tipiškas šeima. Labai naudinga aplink šeimos narius pažymėti nutrūkstančia linija ar kita spalva didelį apskritimą, rodantį, kurie nariai sudaro kartu gyvenančią šeimą. Tai padės darbuotojui greitai nustatyti, kas yra kas sudėtingose atkurtų šeimų schemose. Iš tokių dalių, išdėstytų horizontaliai ir žyminčių dabartinę brolių, seserų ir pusbrolių, pusseserių kartą, ir išdėstytų vertikaliai, žyminčių generacijos laiką, galima schematiškai atvaizduoti bet kurią šeimą, tereikia pakankamo popieriaus lapo, kantrybės ir informacijos. Nubraižius šeimos struktūros rėmą, labai svarbu jį kuo daugiau užpildyti įvairiais duomenimis, kad būtų atvaizduota konkrečios analizuojamos šeimos istorija. Genogramos padeda surinkti daug įvairiapusės informacijos apie klientą. Pirmieji ir antrieji šeimos narių vardai parodo šeimos asmenis, atspindi, kaip parenkami vardai. Kad išsiaiškintume, kokia yra kliento vieta šeimoje ir kokie lūkesčiai bei padėties pasikeitimai galėjo paveikti savojo „aš“ vertės pojūtį, reikia nustatyti, kieno vardu buvo pavadintas klientas. Toliau reikia išsiaiškinti, koks jis buvo, koks buvo jo vaidmuo ir, ko gero, svarbiausia, kokio pobūdžio buvo kliento tėvų santykiai su šiuo giminaičiu. Kartais tokios reikšmės ar ryšiai nėra akivaizdūs ir gali būti pastebėti tik po kruopštaus analizavimo. Gimimo datos leidžia nustatyti, kokio amžiaus buvo šeimos nariai svarbių įvykių metu, kuriuo vedybinio gyvenimo metu gimė vaikai, kokio amžiaus buvo tada tėvai. Tam tikra prasme gimimo, vedybų ir mirties datos vaizduoja šeimos judėjimą laike.

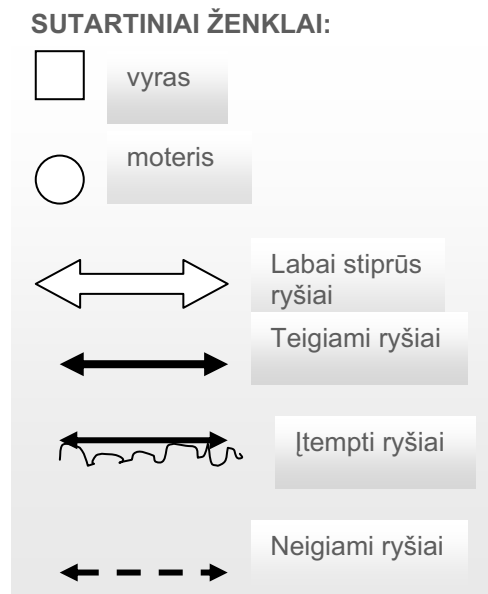
Sudarant kliento genogramą labai svarbu išsiaiškinti visus šeimos įvykius, kurių datos yra artimos jo gimimo datai. Šeimos patirtos didelės netektys tuo metu gali būti labai reikšmingos. Tendencija mirusius šeimos narius pakeisti naujagimiais yra beveik universali ir ji ypač atspindi parenkant vardus šeimos nariams. Gimimo datos taip pat parodo asmens vietą tarp brolių ir seserų. Tai padeda išryškinti tokius potencialius vaidmenis, kaip „atsakingas vyresnysis“, „pirmagimis sūnus“ arba „pagrandukas“. Taip pat gali būti svarbu nustatyti, kas dar šeimoje užėmė panašią poziciją. Vieta tarp brolių ir seserų gali būti reikšmingas šaltinis nustatant tarpgeneracinę tapatybę. Gimimo vieta ir dabartinė gyvenamoji vieta atspindi šeimos judėjimą erdvėje. Tokia informacija parodo, kaip išsisklaidė šeima ir kokia buvo jos migracija ar imigracija netekties, pokyčių ir socialinių pasikeitimų periodais. Tokia informacija taip pat gali parodyti, kad šeimos gyvenamoji vieta keitėsi labai nežymiai, išskyrus tai, kad galbūt kiekvienoje kartoje vienas narys visada nutoldavo nuo šeimos. Jei paaiškėja, kad klientas yra toks šeimos „klajūnas“, tai gali būti labai vertinga informacija. Šeimos judėjimo erdvėje vaizdas gali daug pasakyti apie šeimos ribas ir normas judėjimo požiūriu: ar šeimoje yra prisirišimas, ar jos nariai lengvai išsisklaido. Be to, tampa akivaizdi pasaulio istorijos įtaka šeimai, nes gyvenamosios vietos pokyčiai gali būti karo, persekiojimo, migracijos į vakarus, spaudos, industrializacijos proceso ar net klimatinių arba ekologinių pokyčių pasekmė. Šeimos narių užsiėmimas (profesija) parodo jų interesus ir sugebėjimus, sėkmes ir nesėkmes ir kintančią socioekonominę padėtį, kurių įvairovė būdinga daugeliui šeimų. Profesijos taip pat gali atskleisti tam tikrus modelius šeimoje, lūkesčius ir pasmerkimus. Iš faktų apie šeimos narių sveikatą ir mirties priežastis susideda išsamus šeimos sveikatos istorijos vaizdas, išaiškėja kliento požiūris į savo ateitį. Jis gali nulemti asmens savirealizacijos laipsnį. Tokių demografinių duomenų rinkimas siekiant išsiaiškinti šeimos sistemą gali užimti daug laiko. Genograma yra klasikinė šeimos duomenų rinkimo ir jų panaudojimo priemonė bet kokioje praktikoje, orientuotoje į šeimą. Nesvarbu, kokia praktikos aplinka, jei į individą žiūrima jo visos sistemos kontekste, genograma gali pateikti visą tokios sistemos vaizdą ir padėti klientui ir pagalbą teikiančiajam suvokti šios sistemos poveikį ir jo sąsajas su sprendžiamomis problemomis, pvz., sprendžiant tėvų ir vaikų konfliktų problemas, genogramos padeda išsiaiškinti tokių konfliktų priežastis ar prototipus.

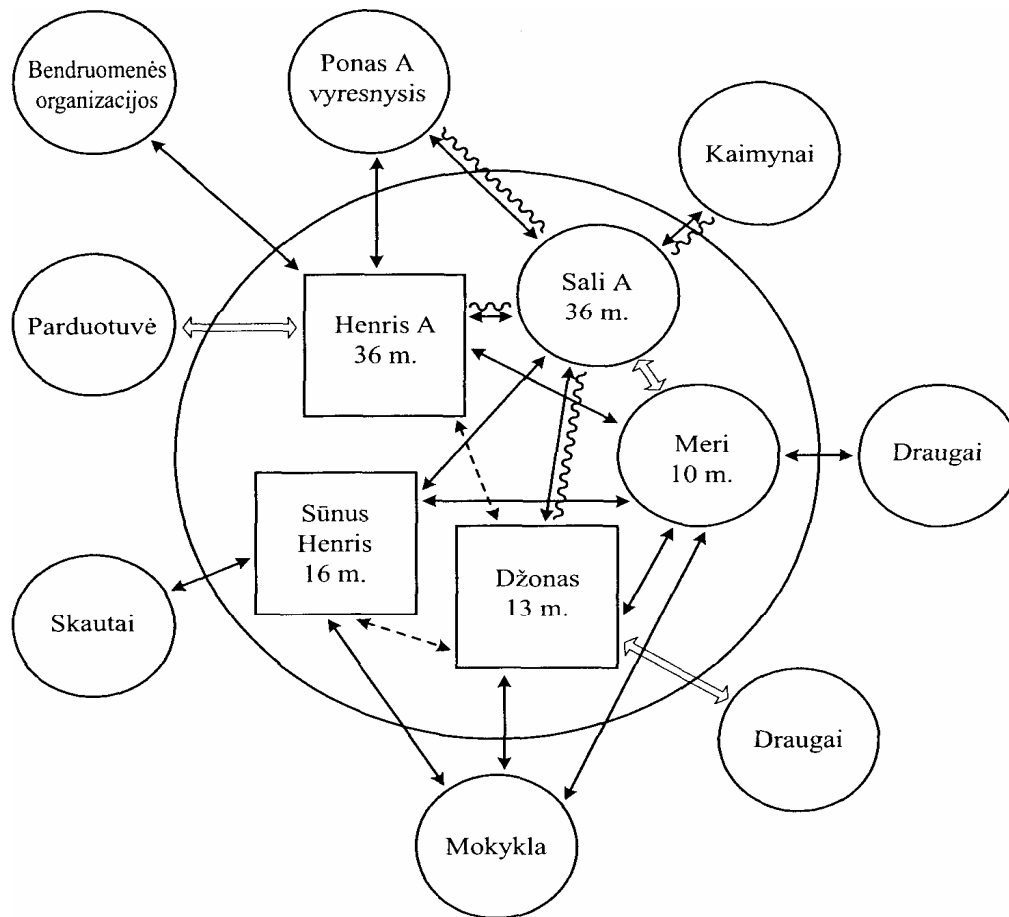
5 pav. Genogramos pavyzdys

Ekožemėlapis yra vaiko ar jo visos šeimos poreikių ir ryšių su bendruomene grafinis pavaizdavimas. Metodas naudojamas kaip vertinimo, planavimo ir tarpininkavimo priemonė. Šis metodas ypač tinka vaikams, kurių sunkumus lemia įtempti santykiai šeimoje, kurie pernelyg priklausomi nuo aplinkinių. Metodą pravartu taikyti ir tuomet, kai būtina identifikuoti žmones ar institucijas, galinčias padėti vaikui spręsti jo problemas. Ekožemėlapis pradedamas lapo centre nupiešus didelį apskritimą, kuris reiškia pagrindinę šeimos sistemą arba namus. Apskritimo viduje vaizduojama šeimos sudėtis ir ryšiai tarp šeimos narių. Vyrishkos lyties asmenys žymimi kvadratais, moteriškos - apskritimais. Šeimos narių tarpusavio ryšiai nurodomi kaip tradiciniuose genealoginiuose medžiuose arba genetinėse schemose. Apskritimo ar kvadrato viduryje nurodomas asmens vardas, amžius, darbo vieta ir pan. Aplink šeimos apskritimą pateikiamos dažniausios sistemos, su kuriomis šeima yra susijusi: darbas, išplėstinė šeima, poilsis, sveikatos rūpyba, mokykla ir panašiai. Ryšiai tarp šeimos ir įvairių sistemų vaizduojami linijomis, nubrėžtomis tarp šeimos apskritimo ir tų sistemų. Ryšio pobūdį galima išreikšti brėžiamos linijos tipu (punktyrinė, ištisinė ir pan.). Labai naudinga pažymėti išteklių, energijos arba interesų kryptį linijų galuose nubrėžiant rodykles. Jei tikslas yra apibūdinti visos šeimos sistemos ryšius su aplinkos sistema, ekožemėlapyje gali būti pavaizduojami šeimos, kaip visumos, ryšiai. Jei vienas šeimos narys ar atskiri nariai susiję su išorine sistema skirtingai, ryšiai gali būti nubrėžiami tik

tarp atskirų šeimos narių ir išorinės sistemos. Tai padeda išryškinti įvairių šeimos narių ryšių su pasauliu kontrastus. Nubraižyti ekožemėlapi nėra sunku. Paprastas būdas išmokyti taikyti ekožemėlapių metodą – nusibraižyti savo paties ar draugo ekožemėlapi. Po tokių bandymų kiekvienas yra pasiruošęs pasinaudoti šia priemone darbe su klientu.

Ekožemėlapių sudarymas suteikia galimybę informacijos rinkimo ir įvertinimo procese aktyviau dalyvauti klientui, padeda jam geriau susivokti, priimti save. Pvz., apytuštis ekožemėlapis padeda klientui objektyviai įvertinti savo vienišumą ir uždarumą. Informacija, gauta kuriant vaiko ryšių tinklo schemą, kartais atskleidžia problemas, kurios aptariant vien šeimos vidinius santykius buvo nepastebėtos.

6 pav. Ekožemėlapis pavyzdys

Sociograma – tai schema, vaizduojanti grupės narių tarpusavio santykius. Šis metodas atskleidžia lyderius, atstumtuosius, atliekamus vaidmenis. Metodas remiasi savistaba ir kitų narių vertinimu. Sociograma sudaroma klientui pateikiant klausimus:

- su kuriuo draugu/šeimos nariu jūs paprastai...
- su kuriuo asmeniu/šeimos nariu jūs norėtumėte...
- kurį asmenį/šeimos narį laikote...

Pirmojo ir antrojo tipo klausimai orientuoja konsultuojamąjį į tam tikrą veiklą, trečiojo - atskleidžia tiriamojo nuomonę apie kitų šeimos narių gebėjimus arba autoritetinęumą. Sociogramos metodas padeda produktyviai kalbėtis, papildoma atvirųjų klausimų metodą. Šis metodas ypač veiksmingas, kai pokalbyje dalyvauja įvairaus amžiaus vaikai.

Aktyvus susirinkimas. Aktyvusis susirinkimas rengiamas, kai reikia greitai (per 1,5-2 val.) įvertinti poreikius, išsiaiškinti lūkesčius ir problemas tam tikru klausimu. Šis metodas ypač tinka, kai norima, kad sprendžiant problemas dalyvautų kuo daugiau žmonių. Jis ypač praverčia, kai dalyviai - jauni žmonės, nes vyksta intensyviai, be tuščių kalbų ir duoda aki-vaizdžių rezultatų. Tokiuose susirinkimuose gali dalyvauti netgi 11-12 metų vaikai. Viršutinės

amžiaus ribos nėra. Susirinkimas vadinamas aktyviuoju, mat kiekvienas dalyvis gali jame išsakyti savo nuomonę. Tai įmanoma tik todėl, kad dirbama grupėmis.

Instrukcijos:

Prieš pradėdant darbą dalyviai suskirstomi grupelėmis.

Kiekviena grupelė išsirenka sekretorių. Sekretoriai supažindinami su savo vaidmeniu: diskusijoje jie nedalyvauja, o tik užrašo viską, ką sako grupės dalyviai. Jeigu ko nors nesuprato, gali paklausti, bet turi būti nešališki ir užrašyti mintį taip, kaip buvo sakyta. Be to, sekretoriai turi pasirūpinti, kad kiekvienas dalyvis galėtų pasakyti, ką nori (tai ypač svarbu dirbant su jaunimu).

Struktūra:

Susirinkimas susideda iš keturių dalių.

Pirmoji dalis – „Kritika“. Pradedama nuo kritikos, kad žmogus pirmiausia galėtų nusimesti neigiamų emocijų našta. Dalyviai kalbama tema išsako viską, kas jiems nepatinka. Nevalia ginčytis ar įrodinėti. Sekretoriai užrašo tai, ką sako dalyviai. Ši dalis trunka 10-15 minučių, ir tada kiekvienos grupės atstovas visiems perskaito savo grupės pareikštą kritiką.

Antroji dalis – „Kas patinka, pozityvu“.

Per 10-15 minučių dalyviai išsako viską, kas, jų nuomone, daroma gerai. Sekretoriai, kaip ir pirma, viską užrašo, o pabaigoje atstovai garsiai perskaito grupės mintis.

Trečioji dalis – „Pasiūlymai“. Ji trunka 15-20 minučių. Tai žvilgsnis į netolimą ateitį, idėjų metas. Ką galime pakeisti? Ko turėtume imtis? Ką įmanoma nuveikti su tomis priemonėmis, kurias turime? Sekretoriai užrašo visas mintis.

Prieš skaitant pasiūlymus susirinkimo vadovas kiekvienam dalyviui išdalija po lapelį ir pasirūpina, kad visi turėtų rašiklius.

Grupių atstovams lėtai skaitant pasiūlymus, kiekvienas dalyvis pasižymi 2-6 (skaičių nurodo vadovas) labiausiai patikusias idėjas. Jei dalyvis gerų idėjų atrinko daugiau, nei buvo nurodyta, teks jas peržiūrėti ir kai kurias išbraukti.

Ketvirtoji dalis – „Mes norime tai įgyvendinti“. Ji trunka 10-15 minučių. Dalyviai savo atrinktus pasiūlymus perskaito grupėse ir drauge aptaria. Tada kiekviena grupė išrenka 5-6 geriausias idėjas, kurias, jos nuomone, vertėtų įgyvendinti pirmiausia.

Kai skaitomi galutiniai grupių pasiūlymai, galima padiskutuoti ir ilgiau. Dalyviai gali paaiškinti, kaip norėtų vieną ar kitą pasiūlymą įgyvendinti. (Kjaergaard, Martinėnienė; 2000)

Problemos sprendimo modelis

Problemos sprendimo modelis – universali įvairių problemų sprendimo schema. Taikant šį modelį problema analizuojama pradedant nuo bendros situacijos analizės, identifikuojama pagrindinė problema, sudaromas pagalbos teikimo planas (6 paveikslas).

6 pav. Problemos sprendimo modelis

3.1.1. Bendrieji darbo grupėse organizavimo principai

Požiūris į darbą grupėse gan prieštaringas. Daugelis autorių sutinka, kad grupinis darbas turi didelę įtaką efektyviam institucijų darbui, bet yra daug skeptikų. Nepasitikėjimas kyla dėl netinkamo grupinio darbo organizavimo. Galimybė išvengti grupinio darbo pavojų ir organizuoti efektyvų grupinį darbą atsiranda tik tada, kai darbas grupėse yra tinkamai organizuojamas ir efektyviai valdomas.

Taigi norint, kad grupinis darbas būtų sėkmingas, reikia atsižvelgti į kelis svarbius momentus:

1. Grupė turi turėti aiškų tikslą. Tai būtina sąlyga, nes priešingu atveju grupinis darbas virstų tuščiu laiko gaišimu ir neduos norimų rezultatų.

2. Turi būti aiškiai apibrėžti grupės įgaliojimai ir veiklos sritys. Kiek laiko darbuotojai gali atsitraukti nuo savo tiesioginių pareigų, kas jiems už tai mokės, kiek laiko įmonės sąskaita jie gali spręsti problemą ir panašiai.

3. Pasirenkamas optimalus grupės dydis (9 lentelė). Patirtis rodo, kad optimalus grupės dydis – nuo 5 iki 11 žmonių. Mažesnių grupių veikla nėra tokia efektyvi, nes per didelė asmeninė atsakomybė, lyderių spaudimas. Didesnėse grupėse prarandama galimybė reikšti savo nuomonę, atsiranda varžymosi elementas, be to, sugaištama daug laiko.

9 lentelė

Grupės dydis ir veiklos efektyvumas

Narių skaičius	Grupėje vykstančių procesų charakteristikos
2 - 6	Besikeičiantis vadovavimas, nėra struktūros, organizavimas nereikalingas, stipri tarpasmeninė sąveika
7 - 12	Prasideda struktūrizacija ir vaidmenų diferenciacija, mažėja tarpasmeninė sąveika
13 - 25	Būtina struktūrizacija ir vaidmenų diferenciacija, išsiskiria pogrupiai, tarpasmeninė sąveika sudėtingesnė
26 ir daugiau	Būtinamas vadovavimas, formuojasi pogrupiai, didesnis anonimiškumas, stereotipinės nuostatos, tarpusavio kovos

4. Parenkama tinkama grupės sudėtis. Visų pirma į grupę būtina įtraukti tuos darbuotojus, kurie tiesiogiai susiję su sprendžiama problema, nes galima pasinaudoti jų patirtimi. Pageidautina, kad darbe dalyvautų skirtingų pažiūrų darbuotojai. Geriausia, kai grupė formuojasi savanoriškai, net jei tai daroma iš viršaus.

5. Skiriamas tinkamas grupės vadovas. Nuo jo pozicijos ir elgesio daugiausiai priklauso grupės veiklos efektyvumas. Pagrindinė problema – vadovo skyrimas formalizuojant grupę, ji praranda dalį efektyvumo, todėl geriausia, kai grupę pati pasirenka vadovą. Vadovą reikia mokyti, jei jam nepakanka kvalifikacijos organizuoti grupės darbą.

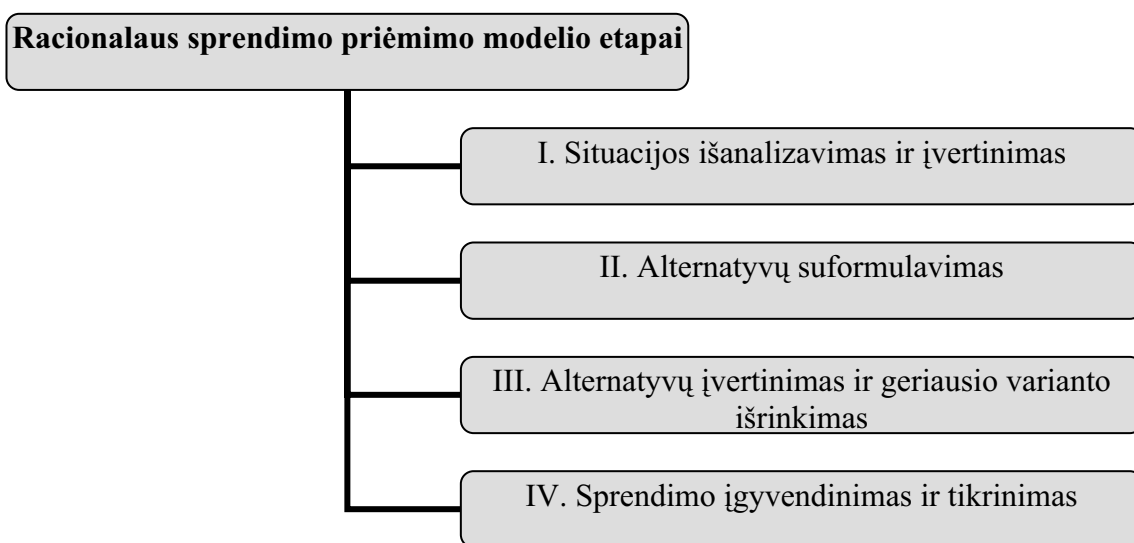
6. Grupės nariai turi būti susipažinę ir sugebėti pritaikyti įvairius grupinio darbo ir sprendimų priėmimo metodus. Sprendimų priėmimas – ne pati sudėtingiausia dalis. Sunkiausia juos įgyvendinti. Kai priimant sprendimą dalyvauja darbuotojai, kurie jį vėliau įgyvendins, jie iš anksto įvertina visas galimas problemas, todėl padidėja atsakomybė už priimtus sprendimus.

Išskirtieji darbo grupėse organizavimo elementai – savotiškos gairės, kurias kiekviena grupė turėtų pritaikyti sau. Nėra vienos bendros taisyklės, tačiau pagrindinis principas tas, kad grupinis darbas turi būti efektyvesnis nei pavienių individų darbas ir rezultatas, pasiektas grupinio darbo metu, turi būti produktyvesnis nei specialistų, dirbančių pavieniui. Grupės sutelkiamos tada, kai užduotis negali būti atlikta individualiai.

3.2. Sprendimų priėmimas grupėse

Sprendimo priėmimas – tai veiksmų konkrečiai problemai spręsti krypties nustatymas ir parinkimas arba pasinaudojimas konkrečia galimybe. Sprendimų priėmimo procedūra yra reikšmingiausia iš visų asmens atliekamų procedūrų. Sugebėjimas priimti arba organizuoti sprendimų priėmimą labai nulemia sėkmingą asmens socializaciją. Daugelį sprendimų priimame daug negalvodami, tačiau kai kurie iš jų reikalauja ypatingų pastangų ir turi lemiamą reikšmę. Priimant sprendimus svarbu tinkamai pasirinkti modelį ar metodą, kad rezultatai duotų didžiausią naudą. Norėdami sėkmingai priimti sprendimą turime pereiti visus sprendimo priėmimo etapus, kad detalčiai išanalizuotume problemą ir pasirinktume geriausią alternatyvą. Neatlikę šių veiksmų galime priimti klaidingą sprendimą, kuris įvairiose srityse turi skirtingų pasekmių. Klaidingo sprendimo padariniai gali būti nelabai naudingi ar net žalingi.

Sprendimo priėmimo etapai. Asmenys, pasirenkaantys sprendimus ir apsvarstantys riziką, naudoja racionalų sprendimo priėmimo modelį (7 paveikslas). Joks pasirinkimo būdas negali garantuoti, kad jis bus sėkmingas, tačiau manoma, kad asmenys, kurių požiūris racionalus, priims teisingus sprendimus. Šis modelis susideda iš 4 etapų.

7 pav. Racionalaus sprendimų priėmimo modelis

Iš pradžių reiktų įvardyti ar suformuluoti problemą. Problemą įvardijus, reikia nustatyti priežastis. Priežastims nustatyti gali padėti šie klausimai: Kokie vidaus ar išorės pokyčiai galėjo pagilinti problemą? Kurie žmonės labiausiai susiję su problemos atsiradimu? Ar jie savo veiksmais prisideda prie problemos? Įvardijus priežastis, svarbu nustatyti būsimų sprendimų tikslus. Antrame etape yra siūloma suformuluoti alternatyvas problemai spręsti.

Kyla pagunda priimti pirmą sugalvotą sprendimą. Dažnai tam įtakos turi laiko stoka. Tačiau, norint priimti geresnį sprendimą, reiktų suformuluoti daugiau alternatyvų. Tam galima naudoti „proto šturmo“ metodą. Pasiūlytas alternatyvas būtina aptarti ar persvarstyti, įvertinti jų savybes ir pasirinkti geriausią variantą. Tam padės klausimai: Ar ši alternatyva reali? Ar ši alternatyva – patenkinantis sprendimas? Kokios galimos pasekmės laukia pasirinkus būtent šią alternatyvą? Pasirinkus tinkamą alternatyvą belieka ją įgyvendinti. Tai galima daryti laikantis tokio plano: Kas turi būti padaryta? Kada tai turi būti padaryta? Kokios (kieno) pagalbos reikės? Kokių išteklių reikės?

3.2. 1. Kokybiniai ir kiekybiniai sprendimo priėmimo metodai

Grupėje priimami sprendimai dažniausiai būna kolektyviniai, nes priimtas sprendimas turi įtakos visiems grupės nariams. Todėl ir yra taikomi kokybiniai ir kiekybiniai sprendimo priėmimo modeliai.

Kokybiniai sprendimo priėmimo modeliai:

1. Vieno veikėjo modelis. Naudojant šį modelį iš grupės narių yra išrenkamas vienas asmuo, kurio priimtas sprendimas teiktų didžiausią naudą, įvertinus tas priemones (išteklius), kuriuos gali panaudoti. Šiame sprendimo priėmimo procese yra išskiriami trys etapai:

- Nustatomi visi galimi veikimo būdai;
- Kiekvienas būdas įvertinamas pagal kriterijus, atitinkančius nustatytus tikslus;
- Priimamas sprendimas, kuris maksimizuoja rezultatą.

Šis modelis efektyviausiai naudojamas, kai problema nesudėtinga ir kai ji būna sudėtinga. Kai problema nesudėtinga, galima formalizuoti veiksmus, atlikti reikiamus apskaičiavimus ir greitai priimti sprendimą. Kai problema sudėtinga, ją galima supaprastinti, kad geriau būtų suvokta problemos esmė.

Šis modelis turi ir trūkumų. Naudojant vieno veikėjo modelį yra neigiama sprendimo priėmimo proceso svarba. Taip pat yra nepripažįstami galimi individų ir grupių konfliktai, trukdantys įgyvendinti sprendimus.

2. Organizacijos modelis. Šis sprendimo priėmimo organizacijos modelis taip vadinamas dėl dviejų priežasčių: a) individo racionalumas yra ribotas ir jam turi įtaką organizacija (grupė); b) sprendimas tenkina organizacijos (grupės) poreikius, nes visi sprendimai yra hierarchizuoti.

Naudojant šį modelį organizacijos (grupės) vadovai kiekvienam padaliniui (pogrūpiui) nustato užduotis. Padaliniai (pogrūpiai) norėdami išspręsti šias užduotis naudoja jiems žinomus metodus, stengiasi supaprastinti jiems paskirtą užduotį ir ieško tokio sprendimo,

kuris patenkintų vadovų lūkesčius. Sprendimų paieška nutraukiama, kai surandamas toks būdas, kuris tenkina vadovus.

Organizacijos modelio pagrindinis trūkumas yra tas, jeigu standartinės procedūros nesuteikia priimtino sprendimo, tai tenka taikyti išimtinės priemonės, kurios sutrikdo organizacijos (grupės) veiklą ir padidina sąnaudas pokyčiams įgyvendinti.

3. Politinis modelis. Šis modelis paveldėtas stebint įvairių politinių organizacijų ir partijų veiklą. Naudojantis šiuo modeliu, grupė yra traktuojama kaip visuma individų ar pogrupių, kurie užima tam tikrą padėtį hierarchijoje, skirstant išteklius ir pasidalijant darbą. Kiekvienas individas ar pogrupis turi savo strategijas ir siekia jas įgyvendinti. Strategijų ir tikslų priešišumą reguliuoja grupės struktūra, o jėgų pusiausvyra nusistovi priklausomai nuo individo ar pogrupio noro susitarti. Politinis modelis yra naudingas tuo, kad grupės nariai veikia jos geriausių sprendimų priėmimą. Kita vertus, jį taikyti sudėtinga, nes kartais reikia surinkti papildomos (kartais ir neoficialios) informacijos.

4. Problemų sprendimo PER modelis. Šis modelis susideda iš šešių etapų:

- Įsijungimo fazė. Šioje fazėje yra suformuojama grupė, kuri turi apibrėžti sprendžiamos problemos esmę ir tikslą.
- Suvokimo fazė. Perėjus į šią fazę suformuluojamas visas situacijos vaizdas. Visa grupė turi susidaryti vienodą situacijos vaizdą, kad vienodai suprastų problemą, bet jos dar nevertintų.
- Vertinimo fazė. Šios fazės tikslas – suformuluoti sprendimų alternatyvas ir nustatyti visiems priimtinus vertinimo kriterijus. Svarbu surinktą informaciją sugrupuoti ir „pasverti“, išsiaiškinti problemos priežastis, surasti sprendimo galimybes ir surinkti idėjas, galiausiai nustatyti sprendimo priėmimo ir vertinimo kriterijus.
- Sprendimo priėmimo fazė. Šiame etape priimamas bendras sprendimas, už kurį atsakingi visi grupės nariai.
- Sprendimo realizavimo fazė. Jame įgyvendinamas priimtas sprendimas.
- Įvertinimo etapas. Šioje fazėje reikia išsiaiškinti, ar pasiekti nustatyti tikslai ir ar reikalinga papildoma pagalba.

5. „Kolegialaus pasitarimo“ modelis. Jis skirtas situacijai, kada problemą sprendžianti grupė susideda iš gerai problemą žinančių grupės narių ir kviestinių konsultantų. Šis modelis sudarytas iš aštuonių etapų:

- Pirmajame etape suteikiama pradinė informacija konsultantams.
- Antrajame etape konsultantai atsako užsakovams, ar juos domina ši situacija, kokios mintys kyla.

- Trečiajame etape konsultantai klausinėja grupės, norėdami išsiaiškinti visą papildomą informaciją, kad geriau suprastų problemą.

- Ketvirtajame etape konsultantai pateikia savo hipotezes, kokias pagrindines problemas jie mato užsakovo situacijoje.

- Penktajame etape užsakovai atsako konsultantams, kaip išsakytos hipotezės veikia juos, kuriomis iš jų gali pasinaudoti.

- Šeštojo etapo metu konsultantai išsiaiškina, ką užsakovai jau yra darę norėdami išspręsti problemą ir kokios to pasekmės. Tada jie pasiūlo problemos sprendimo alternatyvas.

- Septintajame etape užsakovai apsisprendžia, kurios iš pasiūlytų galimybių jiems tinka ir kurias jie išbandys.

- Aštuntajame etape apsvaustoma, kaip vyko sprendimo priėmimo procesas ir kokie yra pasiekti rezultatai.

Šis modelis yra labai detalus, todėl galima taikyti ir paprastesnius variantus, susidedančių iš mažesnio etapų skaičiaus.

6. „Proto šturmo“ metodas. Šio metodo tikslas – išgauti kuo daugiau idėjų, sprendžiant konkrečią problemą. Šiam metodui irgi galima išskirti kelis etapus:

- Idėjų generavimas. Šiame etape siekiama surinkti kuo daugiau idėjų, neatsižvelgiant į jų kokybę. Jos neturi būti kritikuojamos ir vertinamos, nes dažniausiai pačios fantastiškiausios idėjos būna ir pačios efektyviausios.

- Idėjų sisteminimas. Gautas idėjų sąrašas gali būti pakankamai ilgas, todėl jas reikia susisteminti į stambesnes grupes.

- Idėjų vertinimas. Šiame etape yra atliekama kokybinė idėjų analizė ir vertinimas, atsižvelgiant į tikslus, realizavimo galimybes ir kitus aspektus. Prioritetų nustatymui gali būti naudojami įvairūs metodai. Bendrą nuomonę suformuluoti ir prioritetą nustatyti galima, pavyzdžiui, kiekvienam nariui suteikiant tam tikrą balsų skaičių.

- Išsirinktos labiausiai patikusios idėjos ir toliau plėtojamos.

7. „Minčių žemėlapis“. Šis metodas leidžia atlikti išsamią priežastinę analizę. Pirmajame etape yra atrenkama pagrindinė problema, kuri užrašoma lapo centre. Grupės nariai išsako savo nuomonę apie galimas problemos priežastis ir jos taip pat surašomos lape. Iš visų lape surašytų priežasčių yra atrenkama svarbiausia ir ji užrašoma kito lapo centre. Taip sudaromas naujas „minčių žemėlapis“. Iš šitų priežasčių išsirenkame vieną, kuri mums atrodo svarbiausia, ir užrašome kito lapo centre. Procesas tęsiamas tol, kol

pagrindinės priežastys bus išanalizuotos iki tokio lygio, kad jau būtų galima priimti konkretų sprendimą.

8. Ekspertinis sprendimo priėmimas. Naudojant šį metodą, grupė suteikia ekspertui galimybę nuspręsti, kokį sprendimą priimti, kad išspręstų problemą. Kai problemos sudėtingos, grupės nariai nesutaria, kuris iš jų gali objektyviai išspręsti problemą. Dar vienas ekspertinio sprendimo priėmimo trūkumas yra tai, kad tuomet nedalyvauja kiti grupės nariai, o tai gali turėti pasekmių, įgyvendinant tokį sprendimą. Taip pat šis sprendimas netinka, kai nėra tarpusavio sąveikos grupėje. Be to, ekspertinis sprendimo priėmimas gali sukelti įtampą grupėje, mažėjant veiklos efektyvumui. Taip pat nepanaudojamos kitų grupės narių protinės galimybės. Šis metodas tinka tik tada, kai vieno, gerai išmanančio žmogaus sprendimas daug efektyvesnis už visų kitų grupės narių diskusijos būdu priimamą sprendimą ir jį įgyvendinant nereikia visų organizacijos narių dalyvavimo.

9. Grupės narių nuomonių vidurkio sprendimas. Naudojant šį metodą, grupės vadovas apklausia narius, kokia jų nuomonė apie šią problemą ir kaip ją spręsti. Po apklausos vadovas išsirenka populiariausią nuomonę ir ją priima kaip grupės sprendimą. Pagrindinis metodo trūkumas yra tas, kad nepagrįstos nuomonės gali anuliuoti pagrįstas nuomones. Taip pat gali pasireikšti ir kiti trūkumai :

- tarp grupės narių nėra pakankamos sąveikos;
- ne visi grupės nariai noriai įgyvendina priimtą sprendimą;
- lieka neišspręsti konfliktai ir prieštaravimai priimant sprendimą. Tai kenkia grupės veiklos efektyvumui.

Šis metodas tinkamas naudoti tada, kai vadovui sunku sukviesti visus grupės narius norint priimti sprendimą skubiai ir kai grupės nariai nesugeba diskutuoti tarpusavyje.

10. Autoritarinis sprendimas be grupės diskusijos. Šį metodą tinka naudoti tada, kai yra mažai laiko sprendimams priimti, kai grupės nariai nesugeba ir neturi pakankamai informacijos efektyviam sprendimui priimti. Kita vertus, vieno asmens priimtas sprendimas gali būti klaidingas. Taip pat gali kilti problemų įgyvendinant sprendimą, nes grupės nariai beveik nedalyvauja priimant sprendimą, todėl gali jo nesuprasti ar jam nepritarti.

11. Autoritarinis sprendimas po grupės diskusijos. Naudojant šį būdą, vadovas sušaukia grupės susirinkimą, pateikia problemas ir klausosi diskusijos tol, kol sugalvoja, kokį sprendimą priimti, ir paskelbia tai grupei. Kuo didesnis vadovo sugebėjimas klausyti, tuo šita diskusija naudingesnė. Privalumai – tinka naudoti, kai nėra galimybių įvertinti visų

nuomonę; panaudojamos grupės narių žinios ir kompetencija. Trūkumai – grupės nariai nejaučia vidinio įsipareigojimo įgyvendinti sprendimą; neišsprendžia tarp grupės narių kilusių prieštaravimų; sukelia situacijų, kuriose grupės nariai konkuruoja, norėdami įtikti vadovui arba išsakyti tai, ką vadovas turėtų padaryti.

12. Konsensuso metodas. Konsensusas – tai objektyviai egzistuojanti tikimybė, jog, nepaisant išankstinio susitarimo nebuvimo, dalyviai pasieks sutarimą. Konsensuso metodą reikia taikyti, norint ugdyti grupės sugebėjimą priimti aukštos kokybės sprendimus, produktyviai spręsti prieštaravimus ir konfliktus. Sprendimai, kurie priimami taikant konsensuso metodą, dažnai priskiriami sinerginiams sprendimams, nes kartu dirbdami grupės nariai priima aukštesnio lygio sprendimą nei dirbdami atskirai. Šiuo metodu priimamas kūrybiškas, aukštos kokybės sprendimas, nes visi nariai įtraukiami jį įgyvendinant, panaudojami visų narių sugebėjimai. Ilgainiui, taikant šį metodą, turi padidėti sprendimų priėmimo efektyvumas. Pagrindinis šio metodo trūkumas: reikalauja daug laiko, psichologinės energijos ir didelių kiekvieno grupės nario sugebėjimų ir grupinio darbo patyrimo. Privalumai - sprendimas aukšto lygio, novatoriškas, kūrybiškas; paprastai visi nariai jaučia įsipareigojimą jį įgyvendinti; panaudojama visų grupės narių kompetencija; padidėja grupės narių sugebėjimas priimti sprendimus; naudinga taikyti priimant ypač svarbius sprendimus.

Kiekvienas paminėtas metodas turi ir privalumų, ir trūkumų, todėl dažniausiai taikomi mišrūs metodai.

Kiekybiniai sprendimo priėmimo metodai. Sprendimo procesas taikant kiekybinius metodus susideda iš penkių dalių:

- uždavinio formulavimo,
- modelio kūrimo,
- sprendinių suradimo,
- modelio ir sprendinio įvertinimo,
- sprendimo įgyvendinimo.

Priimdamas sprendimus vadovas turi atsižvelgti ne tik į kiekybinius metodus, kad ir kokie jie tobuli būtų, bet ir į kokybinius parametrus bei kitas aplinkybes. Taigi sprendimą priima vadovas, o ne modelis.

3.2.2. Grupinis sprendimų priėmimas

Įvairių grupinių darbo metodų taikymas, sprendimų priėmimo nuoseklumo ir reikalavimų laikymasis leidžia padidinti priimamų sprendimų racionalumą ir objektyvumą. Daugelis

grupinių sprendimo priėmimo metodų jau buvo apžvelgti anksčiau, tačiau galima paminėti ir daugiau būdų, etapų, kurie gerina sprendimų priėmimo procesą.

Pasak A.Seiliaus, didžiausia tikimybė, kad paskirtos arba savanoriškais pagrindais susibūrusios grupės norės būti valdomos, todėl natūraliai atsiras savanoris grupės vadovas, kurį su džiaugsmu priims grupė, tikėdamasi iš jo bendros naudos visiems nariams, kartu ir nevaržomo dalyvavimo, priimant bendrus grupinius sprendimus.

Grupės vadovas yra atsakingas už sėkmingą grupės darbą. Tačiau dažnai grupės vadovas tuo pat metu yra ir sprendimą priimančias, ir procesą valdantis, ir laiką stebintis asmuo. Savaime suprantama, toks dėmesio išskaidymas daugeliui dalykų galų gale lems, jog kažkas bus praleista, o grupės vadovas paprasčiausiai nesugebės kokybiškai atlikti visų prisiimtų pareigų. Todėl paskutiniu metu Vakarų šalių organizacijos vis dažniau naudoja procesų konsultantų paslaugomis. Pagrindinis tokių konsultantų uždavinys – ne išspręsti problemą, o padėti grupei pačiai ją išspręsti. Toks grupinio darbo proceso valdymas vadinamas moderavimu.

Norėdamas geriau suprasti moderavimo esmę, A.Vaitiekus palygino tradicinio grupės vadovo ir moderatoriaus elgesį kolektyvinio sprendimų priėmimo procese. Taigi moderavimas suteikia plačių galimybių pašalinti arba sumažinti neigiamą subjektyvių veiksnių įtaką sprendimo priėmimo procesui ir kartu padidinti priimamų sprendimų kokybę.

10 Lentelė

Tradicio grupės vadovo ir moderatoriaus vaidmuo sprendimų priėmimo procese

(Vaitiekus, 2000)

Tradicio grupės vadovas	Moderatorius
Dalyvauja diskusijose ir turi savo nuomonę, vertina kitų dalyvių pasisakymus.	Nedalyvauja diskusijose, nereiškia savo nuomonės, neįvertina pasisakymų.
Pagrindinį dėmesį skiria darbo turiniui ir tik iš dalies – darbo procesui, metodams ir priemonėms.	Savo dėmesį koncentruoja į darbo proceso valdymo metodus ir priemones.
Dažnai išsako savo nuomonę ir ketinimus darbo turinio klausimais.	Atsakingas už grupės nuomonės susiformavimą, visų grupės narių nuomonių ir pasiūlymų išklausymą bei apsvaistymą.
Dažnai nurodo grupės darbo tikslus.	Padeda grupei suformuoti tikslus.
Pasiūlo grupės darbo protokolavimo taisykles. Protokolas paprastai rašomas po grupės susirinkimo, remiantis pasiūlytomis pastabomis.	Visus susitarimus, pasiektus sprendimus ir darbo proceso žingsnius vizualizuoja grupės darbo metu.

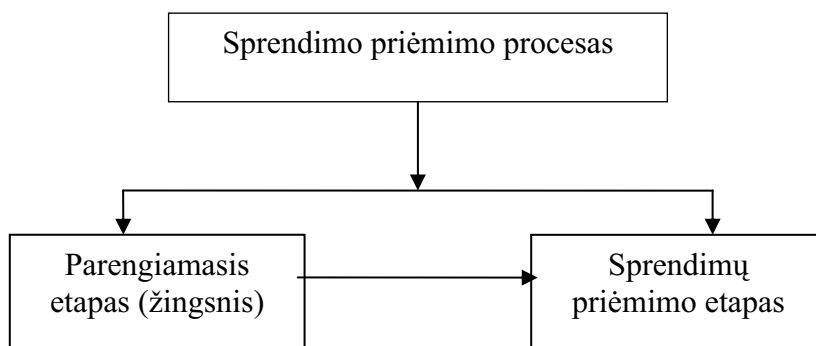
Būtinios procedūros, taisyklės, kurios leistų derinti visų grupės narių tarpusavio santykius. Modeliuojant grupinių sprendimų priėmimo vadovavimo procesą, neatmetama nei viena šiuo metu egzistuojanti valdymo teorija, tik reglamentuojama tų teorijų taikymo vieta ir laikas.

Modelio paskirtis – pasiekti ne bet kokią sutarimą, o patį efektyviausią, kai visi grupės nariai nevaržomi, nebijodami, be prievartos, sąmoningai siekdami niekada nepasiekiamo tobulumo išsenka nuo idėjų, minčių ir pasinaudoję kritika priima įmanomą efektyviausią sprendimą.

Grupės vadovo veiksmai turėtų būti organizuojami laikantis šios schemos:

- problemos įvardijimas;
- grupės formavimas;
- grupės vadovo paskyrimas ar išrinkimas;
- grupės vadovo ir grupės įgaliojimas;
- atpildo už gautus rezultatus numatymas.

Teoriškai būtina skirti du sprendimo priėmimo proceso etapus: iki sprendimo priėmimo (parengiamasis etapas) ir sprendimo priėmimo etapą (8 pav.).

8 pav. Sprendimo priėmimo procesas

Grupė ir jos vadovas turi išsiaiškinti problemą, norimą pasiekti rezultatą, metodus, kuriais galima tai pasiekti, ir numatyti procedūras (parengiamasis etapas). Sprendimų priėmimo etape ieškoma geriausio problemos sprendimo.

S.P.Robbins išskiria **nominalios grupės metodą**. Nominalioje grupėje priimant sprendimus ribojamos diskusijos ir tarpusavio bendravimas. Visi grupės nariai dalyvauja susirinkime, tačiau reikalaujama, kad jie veiktų nepriklausomai vienas nuo kito. Pereinami tokie etapai:

- Kiekvienas grupės narys prieš diskusijų pradžią savarankiškai užrašo savo mintis apie svarstomą problemą.
- Po šio tylaus periodo kiekvienas grupės narys supažindina grupę su viena idėja. Paskui visi paeiliui pateikia po vieną idėją, kol visos idėjos būna pasiūlytos ir užfiksuotos (paprastai konferencijų lentoje).
- Vėliau grupė aptaria idėjas, turėdama tikslą jas išsiaiškinti ir įvertinti.
- Kiekvienas grupės narys nesikalbėdamas ir nesitardamas išrikiuoja idėjas pagal jų vertę. Galutinis sprendimas priimamas remiantis gavusia aukščiausių įvertinimų idėja.

Šio metodo pagrindinis privalumas tas, kad jis leidžia grupei formaliai susitikti, tačiau netrukdo nepriklausomai mąstyti, o tai dažnai netinka grupių, kurių nariai aktyviai bendrauja tarpusavyje, veikloje.

Apytiksliai numčius būsimos grupės sudėtį, psichologiškai ir dalykiškai rengiant grupę bendram protiniam darbui, gerai tinka **lūkesčių analizės metodas**. Paskelbus būsimosios darbo grupės nariams bendrą užduotį, visų prašoma pagalvoti apie galimą kiekvieno nario indėlį į bendrą darbą, apie savo reikalingumą. Po to visiems grupės nariams pateikiami apklausos lapeliai apie bendrą darbą su kiekvienu grupės nariu:

1. Ko aš tikiuosi bendrame darbe iš jo?
2. Kuo aš galiu būti naudingas jam?
3. Kuo jis mano galys būti naudingas man?
4. Ko jis tikisi iš manęs?

Iš abiejų porą sudarančių respondentų atsakymų, sugrupavus du teiginių ketvertus – vieną „aš jam“, kitą „jis man“ – galima išsiaiškinti visus lūkesčius bei kiekvieno dalyvio nuomonę apie savo galimybes. Remiantis šia informacija, galima bandyti arba pertvarkyti numatomą ansamblį, arba pasiūlyti jo nariams padidinti savo galimybes tam tikrose srityse, organizuojant reikiamą pagalbą.

Paskutinis grupinių sprendimų priėmimo metodas yra **elektroniniai posėdžiai**. Vienas naujausių grupinių sprendimų priėmimo būdų, kuris suderina nominalios grupės metodą ir šiuolaikinę kompiuterinę techniką.

Iki penkiasdešimties žmonių susėda prie pasagos formos stalo, ant kurio nėra nieko daugiau, išskyrus kompiuterių terminalus. Dalyviai supažindinami su svarstomais klausimais, paskui jie įveda savo atsakymus į kompiuterį. Individualūs komentarai ir balsavimo rezultatai parodomi kambaryje esančiame ekrane.

Pagrindiniai elektroninių posėdžių privalumai – anonimiškumas, sąžiningumas ir greitis. Posėdžio dalyviai gali anonimiškai įvesti į kompiuterį bet koki pranešimą, kurį visi pamato ekrane, posėdžio dalyviui paspaudus klaviatūros klavišą. Jis taip leidžia žmonėms nebaudžiamiems būti šiurkščiai atviriems. Be to, šis metodas yra greitas, nes nėra tuščių plepalų, diskusijos nenukrypsta nuo temos.

Grupinių sprendimų priėmimo būdai:

- Nereagavimo sprendimas, kai grupės narys iškelia idėją ir nesulaukia jokios reakcijos. Tai reiškia, kad grupė priima sprendimą neremti idėjos ar jos reiškėjo.
- Daugumos sprendimas. Tai gali būti balsavimas arba apklausa. Kaip parodė eksperimentai, grupės narių nuomonių sutapimas daro didelę įtaką individo suvokimui ir sprendimų kokybei. Kai

individo ir kitų grupės narių nuomonė tam tikru klausimu skiriasi, tai 30 proc. žmonių keičia savo nuomonę. Jeigu grupė žmogų veikia teigiamai (pripažinimas, saugumas ir t. t.), jos daroma įtaka keičiant nuomonę bus labai didelė, o jei į grupę susiburiama trumpam laikui, ji žmogaus nedomina, tai ir nesistengiama prisitaikyti. Daugumos nuomonės spaudimui pasiduodama iš netikrumo (kiti taip pat gali būti teisūs), kita vertus, baiminamasi galimų pašiupų, gėdijamasi savo nežinojimo (jei žmogus nėra visiškai tikras dėl savo nuomonės) ir kt. Įrodyta ir tai, kad galimybė savo nuomonę pareikšti anonimiškai leidžia mažiau pasiduoti daugumos nuomonei, todėl dalis sprendimų priimami slapto balsavimu.

- Mažumos sprendimas. Mažuma – tai du ar daugiau narių, kurie sudaro mažiau negu 50 proc. grupės ir teisiškai gali priimti sprendimą, naudodami įvairius metodus. Vienais atvejais tai daryti jiems leidžia juridinis statusas (pvz., akcininkų priimami sprendimai), kitais taip elgtis įgalina neformali padėtis (pvz., turistinėje grupėje mažumos priimtas sprendimas keliauti konkrečia kryptimi). Eksperimentais ištirta mažumos įtaka daugumai. Nustatyta, kad dauguma pripažįsta mažumą, kai ši nuosekliai ir atkakliai laikosi savo nuomonės ir remiasi argumentais. Tada pavyksta įtikinti.

Kai kurie sprendimų būdai turi trūkumų. Daugumos įtaka mažumai gali būti esminė, priimant grupinius sprendimus, nes išankstinė daugumos nuomonė gali nulemti neteisingą grupės sprendimą. Ji neįvertina mažumos nuomonės, nepanaudojama kai kurių narių kompetencija. Mažuma, laikydamasi savo principų, atkaklumu gali įtikinti daugumą visiškai melagingu teigimu.

3.3. Vadovo vaidmuo priimant grupinius sprendimus

Grupės misija, tikslai ir struktūra turi įtakos grupės valdymo efektyvumui, tačiau egzistuoja dar viena labai svarbi efektyvumo sudedamoji dalis, susijusi su žmonių grupės elgsena – tai vadovavimas grupei. Valdymo procesas – tai rezultatai, gauti veikiant kartu su kitais, o ne vienam asmeniui. Nesvarbu, kaip mes tą procesą pavadinsime: valdymu, vadovavimu ar administravimu, jo pagrindą sudaro procesai, įtvirtinantys kieno nors vadovavimą ir užtikrinantys visų grupės narių pastangų koordinavimą. Pagrindinė vadovo veikla – valdymo uždavinių sprendimas, remiantis specifiniais savo gebėjimais nukreipti, stimuliuoti ir sutelkti visų organizacijos narių pastangas bendram organizacijos labui. Vadovas privalo sukurti tokią elgsenos kultūrą, kuri užtikrintų maksimalų organizacijos darbo efektyvumą (kokybės ir kiekybės požiūriu), skatintų visą kolektyvą dirbti kūrybiškai, eksperimentuoti, ieškoti naujovių, pažangių idėjų, žodžių, nukreiptų darbuotojus ieškoti naujų perspektyvų, veiklos krypčių. Vadovavimas – tai gebėjimas paveikti grupę, kad ji įgyvendintų iškeltus tikslus. Visa

tai gali pasiekti teoriškai pasirengę vadovai. Vadovavimas grupei tiesiogiai priklauso nuo jos vadovo požiūrio.

Šiuo metu valdymo teorijos (įvairių autorių požiūriai) yra gerokai prieštaringos, nes vadovai vykstančius procesus gali suvokti ne taip, kaip yra iš tikrųjų, o taip, kaip jiems norisi. Tai gali labai skirtis nuo realiai vykstančių procesų. Socialinis aktyvumas, neatmetant ir vadovavimo, remiasi valdžia bei autoritetu, vadovo vidinėmis nuostatomis, kurios dažniausiai būna išsaknijusios jo sąmonėje, nedeklaruojamos ir nematomos. Susidūrę su konkrečia problemine situacija, vadovai paprastai vadovaujami subjektyviu vertinimu, pagrįstu individualiu suvokimu, kas yra tikra arba patikima. Vadovai, kaip ir visi žmonės, turi savo įsitikinimus, tačiau dažniausiai jų viešai nedeklaruoja, bet jais vadovaujami (arba įsitikinimai vadovauja jiems). Galų gale vieni įsitikinimai padeda pasiekti gerų organizacijos darbo rezultatų, o kiti – ne. Taigi ne visi įsitikinimai gali būti vertingi, siekiant efektyviai valdyti.

Universalios valdymo teorijos teigia, kad vadovai turi vienaip ar kitaip elgtis (pavyzdžiui, naudotis motyvacinėmis teorijomis ir taip paveikti pavaldinius, kad šie norėtų dirbti organizacijos naudai). Tačiau jos nenumato, kad vadovas privalo suvokti savo asmenines nuostatas, kurios, nors ir užslėptos, bet valdo vadovą. Jeigu vadovui pavyksta suvokti, kokią įtaką jo paties nuostatos daro vadovavimui, tai pagerėja jo darbo efektyvumas. Iš vadovų reikalaujama įvairiapusių žinių, sugebėjimo realiai įvertinti esamą padėtį, matyti vystymosi perspektyvą ir, svarbiausia, mokėti įtikinti jam pavaldžius darbuotojus, kad numatyti tikslai realūs ir efektyvūs, t. y. tapti jų vedliu. Buvo įvairių nuomonių apie tai, į ką vadovas labiausiai turėtų atkreipti dėmesį. Efektyviausiai dirbantis vadovas yra tas, kuris sugeba vienodai domėtis gamyba ir žmogaus poreikiais. Taigi šis vadovas turi turėti tam tikrą žinių kompleksą ir sugebėti efektyviai atlikti jam pavestą darbą, skirdamas savo dėmesį abiem veiksniams.

Mokslininkai bando sudaryti žinių kompleksą arba rasti tokių specifinių savybių, kurių pakaktų tam, kad vadovas efektyviai vadovautų jam patikėtai organizacijai. Įgimtos savybės labai padeda tapti geru vadovu. Tiesa, reikia iš karto susitarti, apie kurias būtent savybes yra kalbama. Protiniai sugebėjimai, įgimtas komunikabilumas, charizmatinės ir kitos žmogaus savybės gali padėti tapti geru vadovu. Tačiau, A.Seiliaus nuomone, jei žmogus tokių savybių neturi, tai nereiškia, kad bet kuris sveiką protą turintis žmogus negali tapti geru vadovu, nors procesas bus daug lėtesnis, bet tam tikros privalomos vadovo specifinės savybės gali būti išugdytos.

Mokslinėje literatūroje, atlikus daugybę tyrimų, minimos išrinktos vienuolika vadovams privalomų turėti savybių, nors ir naivu tikėtis, kad kiekvienas efektyvus lyderis gali turėti tą patį tam tikrų bruožų rinkinį:

1. Gebėjimas valdyti;
2. Asmeninės savybės;
3. Aiškūs asmeniniai tikslai;
4. Nuolatinis asmeninis augimas;
5. Problemų sprendimo įgūdžiai;
6. Išradingumas ir inovacinė nuojauta;
7. Gebėjimas paveikti aplinkinius;
8. Šiuolaikinių valdymo principų žinojimas;
9. Gebėjimas vadovauti;
10. Gebėjimas mokyti ir ugdyti pavaldinius;
11. Gebėjimas formuoti ir ugdyti efektyvias darbo grupes.

Sugebėjimas vadovauti – tai ne tik reikalo išmanymas, reikalingos ir asmeninės vadovo savybės. Nėra vienareikšmio atsakymo į klausimą, kas nulemia organizacijos veiklos efektyvumą: vadovo asmeninės savybės ar jo įgytos žinios. Vadovas turi būti asmenybė. Veiklumas tik tada gali visapusiškai pasireikšti, kai išvelgiama reikalo esmė, vyrauja kritiškumas, metodiškumas, tvirtumas ir ištvermingumas. Niekas turbūt neneigs, kad organizacijos vadovas turi būti iniciatyvus. Kuris iniciatyvesnis, tas ir valdo situaciją.

Valdymas nėra fatališkas procesas, jis priklauso nuo konkrečių sąlygų ir konkrečių žmonių. Jeigu žmogus, nuo kurio priklauso kryptinga grupės veikla, yra jos vadovas, jis turi būti ne tik iniciatyvus, bet ir turėti veiklai būtiną informaciją, kad galėtų apginti savo nuomonę arba priimti kitą, geresnę, taip pat teigiamai spręsti nuolat grupėje kylančias konfliktines situacijas ir priimti reikalingus sprendimus. Be to, visus savo ir narių sprendimus privalo kritiškai įvertinti, siekdamas nepasiekiamo tobulumo. Kiekvienas vadovas pagal pasaulėžiūrą ir specifines charakterio savybes turi savą vadovavimo žmonėms stilių. Vadovo darbo stilius nėra tik asmeninis jo reikalas. Nuo jo daug priklauso visos organizacijos veiklos rezultatai, žmonių pasitenkinimas darbu. Vadovo ir narių santykių įvairovė bei sudėtingumas lemia konkrečių valdymo stilių įvairovę.

Valdymo procesą galima aprašyti išskiriant šešis pagrindinius elementus. Visi elementai gyvybiškai svarbūs siekiant efektyviai valdyti, nes nei vienas jų negali kompensuoti kurio nors trūkstamo elemento:

1. Iniciatyvumas. Jis reiškiamas visais atvejais, kai reikia sutelkti pajėgas konkrečiai veiklai, norint pradėti arba sustabdyti vykstančius procesus, pakeisti jėgų kryptį arba pobūdį. Iniciatyvumas yra pirmoji vadovui būtina savybė.
2. Informuotumas. Kuo daugiau operatyvios, objektyvios ir laiku gautos informacijos turi vadovas, tuo sėkmingiau jis gali dirbti. Jeigu jis iniciatyvus ir turi reikiamos informacijos, tai savaime aišku, kad gali organizuoti kolektyvo darbą taip, kad šis būtų efektyviausias.
3. Savo nuomonės gynimas. Tai tam tikros pozicijos turėjimas. Vadovas gali vengti ginti savo požiūrį, nes nėra įsitikinęs jo teisingumu arba dėl silpnumo. Kartais vadovas gali priimti vieną ar kitą požiūrį vien tam, kad atsidurtų opozicijoje arba siekdamas kokio nors privalumo.
4. Konfliktinių situacijų sprendimas. Vadovas, kuris sugeba tinkamai spręsti konfliktines situacijas, yra gerbiamas, o tas, kuris nesugeba konstruktyviai jų spręsti, netenka autoriteto.
5. Sprendimų priėmimas. Organizacijos darbo efektyvumas priklauso nuo sprendimų priėmimo proceso. Sprendimus vadovas gali priimti vienas, patikėti jų priėmimą pavaldiniams arba dar kitais būdais.
6. Kritinė analizė. Ją reikia suprasti, kaip naudingų metodų ir tyrimo veiksmų bei organizacijos veiklos problemų, kurias reikia spręsti kiekvienam vykdytojui ar kolektyvui, vykdančiam tam tikras funkcijas, visumą. Tai būdas, leidžiantis didinti darbo produktyvumą, išsiaiškinti alternatyvius pasiūlymus, prognozuojant ir likviduojant situacijas, kurios gali būti nesėkmingos. Be to, tai mokymasis iš patirties. Kritinė analizė ir atgalinis ryšys yra efektyvaus darbo su žmonėmis bazė.

Trys efektyvaus vadovavimo veiksniai: asmeninių savybių, elgsenos ir situacinis požiūris:

1. Nustatyta, kad geriausiems vadovams būdingas tam tikrų asmeninių savybių kompleksas. Štai kai kurios jų: intelekto lygis ir žinios, išpūdinga išorė, sąžiningumas, sveika nuovoka, iniciatyvumas, socialinis-ekonominis išsimokslinimas ir pasitikėjimas savimi. Tačiau mokslininkai, išnagrinėję vadovų savybes, padarė svarbią išvadą: žmogus netampa vadovu vien todėl, kad turi būtinų asmeninių savybių rinkinį.
2. Elgsenos požiūris. Vadovavimo efektyvumą lemia ne asmeninės savybės, bet veikiau vadovo elgesys su pavaldiniais. Egzistuoja keletas teorijų, stengtasi išsiaiškinti, ar efektyvių vadovų elgesyje nėra ko nors unikalaus. Tyrimo Ohaaajo universitete metu iš daugiau nei tūkstančio bruožų buvo atrinktos dvi kategorijos elgesio savybių, kurios dažniausiai pasitaikydavo apibūdinant viršininkus – tai polinkis struktūrizuoti ir atidumas. Vadovai, turintys šiuos bruožus, pasiekdavo geresnių rezultatų. Beveik tuo pačiu metu Mičigano universitete atliktais tyrimais buvo nustatyta, kad į darbuotojus orientuoti vadovai yra efektyviausi.

3. Situacinis požiūris. Nustatyta, kad vadovavimo efektyvumui lemiamą reikšmę gali turėti papildomi veiksniai: poreikiai, pavaldinių asmeninės savybės, užduoties pobūdis, aplinkos reikalavimai ir poveikis bei vadovo turima informacija. Situacija gali būti vadovui palanki arba nepalanki ir nuo to priklausys rezultatai.

Vadovo pasaulėžiūros įtaka sprendimų priėmimo procesui. Vadovas taip turi paveikti pavaldinius, kad šie sąmoningai priimtų jo idėją ir ją įgyvendindami siektų organizacijos tikslų. Vadovavimo grupei pobūdis gali nulemti jos sėkmę arba nesėkmę. Tvirtas ir efektyvus vadovavimas sukuria kolektyvinio tikslo siekimo atmosferą, kuri padeda grupės nariams nugalėti sunkumus ir gauti maksimalią naudą. Aktyvi grupės narių veikla yra galima dėl to, kad kiekvienas darbuotojas suvokia ir tiksliai žino savo vaidmenį grupėje, be to, jaučia pareigą vienas kitam padėti. Žmogaus elgesys ne visada logiškas. Kartais vadovaujamosi logika, o kartais – jausmais. Todėl nenuostabu, kad būdai, vadovų naudojami priimant sprendimus, varijuoja nuo spontaniškų iki pagrįstų logika.

Efektyviai dirbantis vadovas supranta ir priima kaip neišvengiamą faktą tai, kad jo priimtas sprendimas gali turėti trūkumų, ir tie trūkumai gali būti pakankamai svarbūs. Vadovas priima sprendimą, nes šiuo momentu, atsižvelgus į visus faktorius, jis atrodo tinkamiausias. Vadovaujant organizacijoms pasitaiko labai mažai situacijų, kurios yra tiek vienareikšmės, kad geriausio sprendimo rezultatu bus vien tik laimėjimai. Efektyviai dirbantys vadovai – tai individai, neleidžiantys galimiems sprendimų trūkumams užgožti jų iniciatyvą, jų norą ir sugebėjimą veikti. Tai žmonės, suprantantys, kad sprendimo nepriėmimas, „laukimo“ (o gal viskas susitvarkys savaime) taktika dažniausiai yra nepateisinamas būdas ir dažnai gali būti dar net blogesnis kelias, negu priimti blogą sprendimą. Tačiau praktikoje pasitaiko situacijų, kuriose „laukimo“ taktika bus geras sprendimas. Pavyzdžiui, jei netrukus turi būti gauta papildoma informacija, o laikas nėra kritinis faktorius, galbūt geriau sprendimo iš karto nepriimti.

Skiriami du vadovų naudojamų sprendimų priėmimo procesų charakteriai – intuityvūs ir pagrįsti apmąstymais ar racionalumu sprendimai. Intuityvus sprendimas – tai pasirinkimas, remiantis tik jutomis, manant, kad jie teisingi. Vadovas, priimdamas sprendimą, sąmoningai nesvarsto kiekvienos alternatyvos ir jam nebūdingas net situacijos supratimas. Žmogus tik pasirenka. Tai ypač būdinga aukščiausios valdžios atstovams. Tuo tarpu vidutinės grandies vadovams informacijos apie iškilusią problemą kiekio didėjimas suteikia žymią pagalbą. Sudėtingoje situacijoje galimi tūkstančiai pasirinkimo variantų. Vadovas, besiremiantis tik intuicija, susiduria su atsitiktinumu. Statistikos požiūriu, teisingo pasirinkimo galimybė tokiu atveju nedidelė.

Dažnai vadovai priima sprendimus, pagrįstus asmenine nuomone. Juos lemia žinios ar sukaupta patirtis. Tokie sprendimai kai kada atrodo intuityvūs, kadangi jų logika neakivaizdi. Vadovas pasinaudoja žiniomis apie ankstesnes panašias situacijas ir pagal jas prognozuoja alternatyvių pasirinkimo variantų rezultatą esamoje situacijoje. Remdamasis sveiku protu, jis pasirenka alternatyvą, kuri buvo rezultatyvi praeityje. Toks sprendimų priėmimas įmonėse naudingas, kadangi daugelis situacijų turi tendenciją dažnai kartotis. Vien tik nuomonės nepakanka priimant sprendimą situacijoje, kuri yra nauja (vadovui trūks patirties, kuria remdamasis jis priimtų teisingą sprendimą), unikali ar labai sudėtinga. Kadangi nuomonė visada remiasi patirtimi, iškyla pavojus, kad per didelė orientacija į praeitį gali nukreipti sprendimus vadovui pažįstama kryptimi, todėl gali būti praleista nauja alternatyva, kuri būtų efektyvesnė, nei žinomi pasirinkimo variantai.

Daugeliu atvejų vadovas turi galimybę padidinti teisingo sprendimo tikimybę, priimdamas racionalų sprendimą. Racionalus sprendimas yra pagrįstas objektyviu analitiniu procesu. Svarbiausias skirtumas tarp racionalių sprendimų ir pagrįstų nuomone yra tas, kad pirmasis nepriklauso nuo įgytos patirties. Valdymas vykdomas priimant sprendimus. Problemų sprendimas, kaip ir valdymas, yra nenutrūkstamas ir nesibaigiantis procesas. Geras vadovas turi rūpintis ne sprendimu kaip veiksmu, bet ir viskuo, kas susiję su juo, ir jo poveikiu kitoms veiklos sritims.

Taigi grupės sėkmę iš dalies lemia jos vadovo pasaulėžiūra. Daugelis vadovų savo veikloje vadovaujasi bendra visuomenėje paplitusia informacija ir asmenine nuojauta, todėl vadovavimo efektyvumas yra gana žemas. Ne visi vadovo įsitikinimai gali būti vertingi organizacijai: vieni jų veda į sėkmę, kiti gali nulemti praradimus. Visos vadybos teorijos ne iki galo įvertina vadovo nuostatas, požiūrius į vienus ar kitus reiškinius, kurie gali iš esmės nulemti vadovavimą organizacijai, net jei pats vadovas neįtaria, kad klysta. Anot A.Seiliaus, vadovauti grupei, siekiančiai priimti efektyviausius sprendimus, gali teoriškai ir praktiškai pasirengęs vadovas, turintis specifinių tik vadovui būdingų savybių. Šias savybes gali įgyti bet kuris sveiko proto žmogus, mokydamasis pagal specialią metodiką

Grupės vadovo vaidmuo ir funkcijos priklauso nuo skirtingos grupės raidos pakopos (11 lentelė).

Vadovo vaidmuo kiekvienoje grupės formavimosi pakopoje

Pakopa	Lyderio vaidmuo
<i>Pradžios pakopa</i>	• Padėkite pažinti vienas kitą • Išdėstykite, kokią Jūs norite matyti komandą – aiškiai suformuluokite uždutis • Pasidalinkite sėkmės vizija • Paklauskite, kokios komandos mintys apie prioritetus • Pasakykite komandai, kas jums šioje komandoje yra svarbiausia • Padėkite suprasti komandos paskirtį • Venkite per didelio spaudimo
<i>Rūšiavimo pakopa</i>	• Padėkite komandai sudaryti pagrindinių uždutų sąrašą • Stenkitės išspręsti tarpusavio santykių problemas • Dėmesio centre turi būti problemos, o ne asmenybės • Paskirkite laiką neišspręstiems klausimams spręsti
<i>Stabilizavimosi pakopa</i>	• Organizuoja pagrindinę komandos veiklą • Paskirstomos kai kurių komandos narių funkcijos • Padedama kiekvienam suvokti savo buvimą šioje komandoje
<i>Siekimo pakopa</i>	• Rūpinasi faktišku darbų atlikimu • Išlaiko komandos susikonscentravimą – būti konkrečiam uždutant klausimus, įtraukiant žmones į veiklą ir planuojant laiką • Reguliariai skatina ir teikia grįžtamąją informaciją • Skatina žmones imtis atsakomybės • Reguliariai teikia grįžtamąją informaciją apie pažangą
<i>Tikslo pasiekimo pakopa</i>	• Skatinkite bendravimo intensyvumą • Remkite narių savarankiškumą • Suteikite išteklių ir skatinkite komandos augimą • Į kiekvieną uždutį žiūrėkite kaip į komandos darbo galimybę • Labiau pabrėžkite komandos, o ne individualius nuopelnus

3.4. Grupinio sprendimo priėmimo privalumai

Daugelis autorių sutinka, kad grupinis darbas yra efektyvesnis. Grupės sudaromos tam tikroms uždutims atlikti, nes grupė atlieka tas funkcijas, kurių negali atlikti pavieniai žmonės ir negalima skirstyti į smulkesnes, individualias uždutis; grupė atlieka ryšio, koordinacijos funkciją tarp organizacijos padalinių, kurių veikla nėra glaudžiai susijusi.

Grupė organizacijoje atlieka socialines bei psichologines funkcijas, nes darbas grupėje sudaro sąlygas jos nariams įgyvendinti savo visuomeninius ir psichologinius poreikius:

- Grupė patenkina savo narių priėmimo poreikius.
- Grupė padeda savo nariams išlaikyti savigarbos jausmą, nes pats darbas, jo rezultatai gali būti žmogaus vertinimo kriterijai bei saviraiškos priemonė.

- Darbas grupėje mažina nesaugumo, nerimo, bejėgiškumo jausmą.
- Grupė padeda savo nariams išspręsti problemas bei sėkmingai komunikuoti.
- Grupė padeda pažinti gyvenimo tikrovę, nes žmogus grupėje susiduria su požiūrių, nuomonių, vertybių, normų bei interesų įvairove, tai yra ji remia ir stiprina elgesį, kurio tikimasi.

Pagrindinės priežastys, dėl kurių grupinis sprendimų priėmimas yra geresnis už individualų:

- 1) galimybė pasikeisti informacija ir ją geriau panaudoti;
- 2) padidėjusi motyvacija aukštos kokybės sprendimams priimti;
- 3) galimybė kurti naują informaciją, reikalingą sprendimams priimti;
- 4) grupinės informacijos didesnis patikimumas.

Sprendimus priimančiose grupėse bendrauja įvairaus informuotumo lygio žmonės. Sprendimo priėmimo kokybė tokioje situacijoje priklauso nuo pasikeitimo informacija. Todėl S.Stoškus teigia, kad būtina teisingai įvertinti kiekvieno nario informacinius išteklius, skatinti visus narius aktyviai dalyvauti, atidžiai išklausti papildomą informaciją ir ją tinkamai koordinuoti. Todėl galima sutikti ir su S.P.Robbins nuomone, kad grupės sukaupia išsamesnę informaciją ir žinias. Jose vyrauja didesnė požiūrių įvairovė, todėl galima išnagrinėti daugiau siūlymų ir alternatyvų.

Grupė geriau sugeba priimti teisingus arba atmesti neteisingus sprendimus ir pasiūlymus negu atskiri žmonės. Grupės pateikia labai kokybiškų sprendimų ir jų sprendimai yra priimtinesni. Dalyvavę priimant sprendimą grupės nariai bus entuziastingiau nusiteikę jį remti ir skatinti kitus sutikti su priimtu sprendimu.

3.5. Grupinio darbo organizavimo trūkumai

Grupinis sprendimų priėmimas sudaro sąlygas pagerinti sprendimų kokybę, tačiau priimti gerus grupinius sprendimus nėra lengva, nes šiame procese slypi tam tikrų pavojų.

Derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad kolektyviniai sprendimai yra kompromisiniai. Akivaizdu, jog nuomonės, kad ir kokia problema būtų svarstoma, retai kada visiškai sutampa. Jeigu požiūrių skirtumas labai didelis, tai visus tenkinantis kompromisinis sprendimas tikrai nebus pats geriausias.

Daugelis autorių išskiria grupinio mąstymo problemą (Group think). Grupinis mąstymas apibūdinamas kaip žmonių, visiškai įsitraukusių į vieningą grupę, mąstymo būdas, kai vienos nuomonės siekimas yra svarbesnis nei realus galimų variantų vertinimas. Tokios grupės nariai

daugiausia dėmesio skiria grupės vienybei ir nenorėdami jos išardyti neišsako nuomonės, nes ji skiriasi nuo kitų.

Grupinio mąstymo atpažinimo simptomai:

- 1) grupės nariai stengiasi logiškais aiškinimais įveikti pasipriešinimą jų padarytoms prielaidoms;
- 2) grupės nariai reikalauja, kad abejojančios perimtų daugumos siūlomą alternatyvą;
- 3) stengdamiesi sukelti konsensuso įspūdį, abejojančieji nutyli savo nuogastavimus arba netgi patys sumenkina savo abejonių svarbą;
- 4) grupė savo narių tylėjimą vertina kaip pritarimą daugumos nuomonei.

Aktyvus pasikeitimas asmeninėmis nuomonėmis gali sukelti grupėje ginčą ir paskatinti atvirą konfliktą. Padariniai gali būti labai sunkūs.

Kita egzistuojanti problema yra ta, kad ne visi žmonės sugeba reikšti savo nuomonę, kitiems būdingas perdėtas kuklumas, tada kolektyvą gali suklaidinti atsiradęs gražbylys, ir geriausia mintis liks neišsakyta arba neišgirsta.

Didelė ir laiko problema. Kolektyviniams sprendimams paprastai reikia daugiau laiko, nes būtina išklausti daug nuomonių, nustatyti jų privalumus ir trūkumus.

Grupinis darbas sumažina asmeninę atsakomybę už sprendimą, dėl to padidėja rizika. Be to, specialistai turi būti psichologiškai ir dalykiškai pasirengę dirbti grupinio protinio darbo režimu. Vadovai turi išmokti vadovauti kolektyviniam protiniam darbui. Efektyvaus protinio darbo grupės veikimo sąlygos yra šios:

- grupės nariai turi reikalingų žinių ir įgūdžių;
- grupės nariai yra nusiteikę bendradarbiauti, o ne rungtyniauti;
- grupės nariai skatina vienas kitą ieškoti vertingų minčių;
- grupei vadovauja taip, kad suderinamos visų proto pastangos, leidžiama mažumai reikšti pažiūras ir jausmus, vengiama psichologinio spaudimo;
- grupės dydis turi atitikti užduoties reikalavimus.

Grupinio darbo efektyvumas priklauso nuo daugelio veiksnių. Vienas iš svarbiausių veiksnių – aplinka. Protinį darbą dirbantis žmogus yra jautrus išoriniams dirgikliams, ypač triukšmui. Taip pat svarbus ir laikas bei darbo režimas. Problema turi būti skaidoma į etapus, kurie baigtųsi aiškiais tarpiniais rezultatais. Etapo trukmė turi būti ne ilgesnė kaip pusantros valandos,

pertraukos – po 15-20 minučių. Be to, grupės darbo pradžioje turi būti sudaryta sutartis dėl aiškaus bendro darbo tikslo, rezultatų, turinio ir formos, darbo taisyklių ir darbo režimo ir tvarkos.

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. *Individualiai paanalizuokite ir aptarkite grupėje prevencinio darbo grupės, kurios veikloje dalyvaujate, organizavimą ir valdymą (12 lentelė)*

12 lentelė

Prevencinio darbo grupės veiklos organizavimo ir valdymo analizė

Normos	Klausimai	Realioji situacija	Ideali situacija
Tikslai	Kas apibrėžia grupės tikslus?		
	Kuo remdamasis apibrėžia grupės tikslus?		
	Su kuo derinami grupės tikslai		
Susirinkimai	Kaip dažnai vyksta grupės susirinkimai?		
	Kiek laiko trunka grupės susirinkimai?		
	Kas sudaro darbotvarkę?		
	Kaip priimami grupės sprendimai?		
Užduotis	Kada ir kas vertina atliktas užduotis?		
Vertinimas	Kas vertina grupės rezultatus?		
	Kada vertinami grupės rezultatai?		

2. *Su kokiomis kitomis grupėmis jūsų prevencinio darbo grupė turi glaudžiausiai bendradarbiauti?*
3. *Kokios problemos neleidžia šiai grupei veiksmingiau bendradarbiauti su kitomis grupėmis? Kuri iš šių problemų labiausiai kenkia veiksmingam darbui? Kaip būtų galima šias problemas išspręsti?*

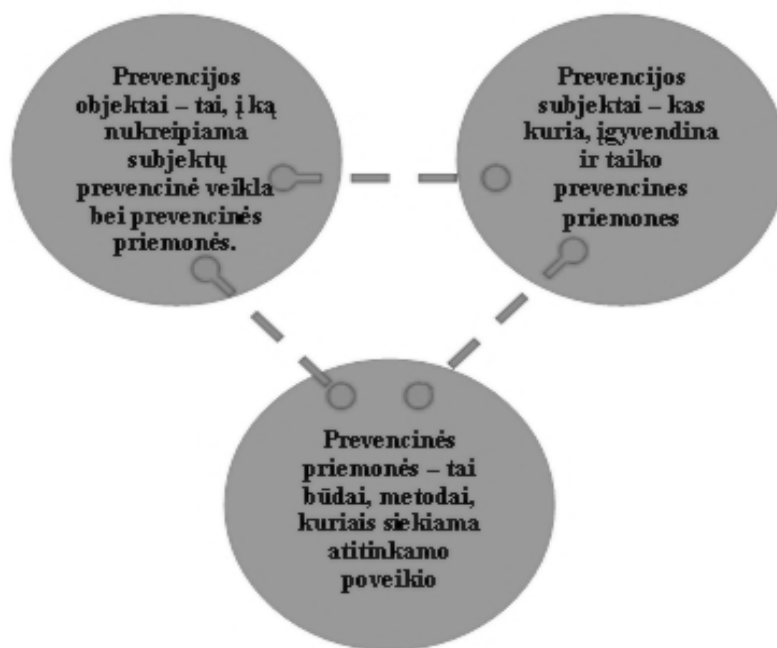
4 TEMA : PREVCINIO DARBO ORGANIZAVIMAS GRUPĖSE

Temos turinys:

- 4. 1. Prevencijos sistema, jos pagrindiniai elementai
- 4. 2. Prevencinės sistemos subjektų modeliai
- 4. 3. Prevencinio darbo grupių (koordinavimo) subjektai
 - 4. 3.1. Policija ir prevencinio pobūdžio organizacijos, veikiančios prie policijos įstaigų
 - 4. 3.2. Pataisos inspekcijos
 - 4. 3.3. Psichologinė pedagoginė tarnyba
 - 4. 3.4. Valstybinis psichikos sveikatos centras
 - 4. 3.5. Vaiko raidos centras
 - 4. 3.6. Visuomenės sveikatos centrai
 - 4. 3.7. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės įstaiga
 - 4. 3.8. Savivaldybė ir mokykla
 - 4.3. 9. nevyriausybinių organizacijų

4.1. Prevencijos sistema, jos pagrindiniai elementai

Prevencijos sistema – sudedamoji socialinio valdymo ir kontrolės dalis. Kiekviena prevencijos sistema susideda iš trijų pagrindinių elementų: prevencijos objekto, prevencijos subjekto ir prevencinių priemonių (9 pav.).

9 pav. Prevencijos sistemos elementai

Prevencijos subjektai – tai individualūs asmenys, konkrečios organizacijos, institucijos, jų socialiniai darbuotojai, pareigūnai, tarnautojai, kurių tiesioginės funkcijos susijusios su vaikų (mokinių) teisių apsauga, atitinkamos pagalbos teikimu ir užtikrinimu. Prevencijos objektai – tai, į ką nukreipiama subjektų prevencinė veikla bei prevencinės priemonės. Tai ne tik neigiami socialiniai procesai, reiškiniai ir jų padariniai, bet ir atitinkamos krizinės situacijos, aplinkybės, priežastys, sąlygos, skatinančios ir darančios įtaką joms atsirasti. Prevencijos priemonės – tai specifiniai poveikio būdai, metodai (papildomai sukurti neutralizatoriai), kurie taikomi ir įgyvendinami minėtose institucijose, siekiant daryti įtaką minėtiems veiksniams.

4.2. Prevencijos sistemos subjektų modeliai

Išskirtini keli prevencijos sistemos subjektų modeliai, kurie galimi įgyvendinant prevencijos priemones dėl vaikų, iškrentančių iš bendrojo lavinimo sistemos, skaičiaus mažinimo.

- **Kai sukuriamas atskiras (grupinis) prevencijos subjektas**, jungiantis vyriausybės organizacijas, taip pat ir bendruomenę. Kiekviena organizacija skiria savo atstovus, ekspertus, kurie dirba bendroje grupėje, asmeniškai atsako už priimamus sprendimus, pvz., visuomeninės tarybos.

- **Kai sudaroma prevencinių subjektų grupė**, t.y. atskiros organizacijos, kurios vykdo bendrą projektą, programą. Pavienė organizacija yra atsakinga už atitinkamų priemonių, dažniausiai detalizuotų prevencinių priemonių planuose, įgyvendinimą. Toks modelis dažniau taikomas, kai įgyvendinamos didelės nacionalinės programos visos valstybės mastu, trukančios kelerius metus, apimančios plačius veiklos barus, pvz., Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa, Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programa, Nacionalinė nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa, Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, Nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programa.

Šiuo metu veikia Nusikalstamumo prevencijos centro sukurta „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų bei susijusių programų duomenų bazė“ (interneto svetainė - http://www.nplc.lt/pr13/ppdb_paieska/paieska.aspx). Duomenų bazė leidžia vartotojams ieškoti nusikalstamumo prevencijos ir susijusių programų pagal rūšį ir vykdymo laiką. Taip pat pateikiama informacija apie programose vykdomas priemones: vykdymo laikas, numatomi rezultatai, pasiekti rezultatai, vykdytojai, finansavimas. Galima ir programų priemonių paieška pagal rūšį, vykdymo laiką, vykdytoją. Sukurta duomenų bazė yra įrankis, leidžiantis greitai ir paprastai surasti informaciją apie vykdytas ir vykdomas nusikaltimų

prevencijos ar susijusias programas, jų priemonės švietimo ir kitose srityse. Ši informacija gali būti naudojama programų vykdymo ir efektyvumo analizei, programų tobulinimui, naujų programų planavimui ir kūrimui.

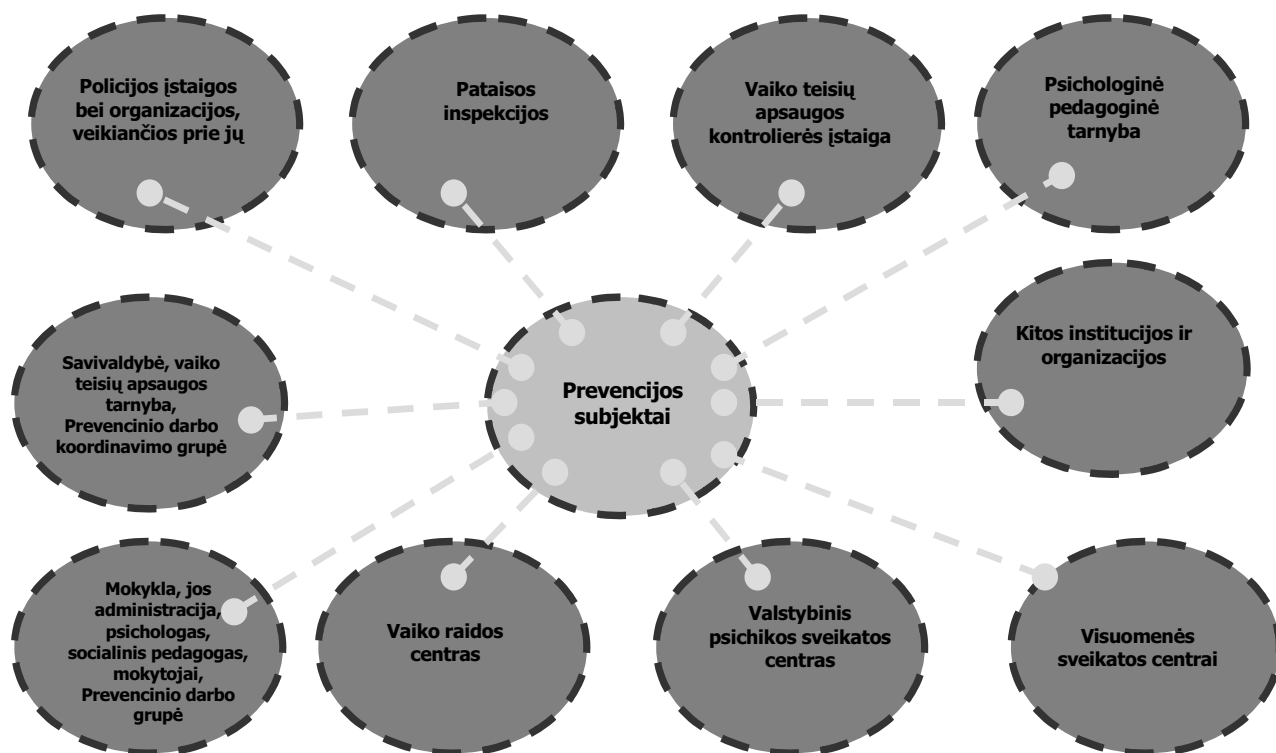
Galima pateikti ir kitas subjektų rūšis. Bene dažniausiai praktikoje taikomas grupinio darbo organizavimas sudarant tarpžinybines grupes, t.y. 5 – 25 ekspertų grupę, kuri tiesiogiai dirba su iškilusia problema, kartu atstovauja savo institucijai.

Grupinis darbas, priklausomai nuo problemos sudėtingumo, subjektų skaičiaus, siekiamų tikslų, bendro darbo trukmės ir kt., gali būti įforminamas kaip:

- **tarpžinybinis pasitarimas**, pvz., Vaiko teisių apsaugos kontrolierės (toliau – VTAK) pasitarimas su Generalinės prokuratūros ir Policijos departamento atstovais dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo baudžiamajame procese (<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai2006/pasitarimo%20protokolas.htm>)
- **tarpžinybinė grupė**, pvz., VTAK iniciatyva sudaryta tarpžinybinė darbo grupė, kuri turi įvertinti interneto kavinių, salonų veiklą, ar jos daro žalingą poveikį vaiko fiziniam, protiniam ar doroviniam vystimuisi.
- **ekspertinė grupė**
- **bendra programa arba dalyvavimas programoje**, pvz., Vilniaus Pilaitės vidurinė mokykla, kur pirmą kartą Lietuvoje pradėta įgyvendinti patyčių prevencijos programa;
- **specializuoti seminarai, konferencijos**, pvz., mokslinė-praktinė konferencija „Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui, šeimai, bendruomenei aspektai“ (<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai2006/konferencijos%20rezoliucija.htm>)
- **ir kt.**

4.3. Prevencinio darbo grupių (koordinavimo) subjektai

Kaip prevencinio darbo grupių subjektai yra išskiriami policija ir prevencinio pobūdžio organizacijos, veikiančios prie policijos įstaigų, pataisos inspekcijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Psichologinė pedagoginė tarnyba, Savivaldybė, mokykla, vaiko raidos centras, valstybinis psichikos sveikatos centras, Visuomenės sveikatos centrai (10 pav.).

10 pav. Prevencinio darbo grupių (koordinavimo) subjektai

4. 3.1. Policija ir prevencinio pobūdžio organizacijos, veikiančios prie policijos įstaigų

Policijos veiklos įstatymas išskiria aukštesnių ir žemesnių pakopų policijos komisariatus. Aukštesnės pakopos policijos komisariatai steigiami apskričių centruose ir užtikrina policijos uždavinių įgyvendinimą visoje apskrities teritorijoje, koordinuoja ir kontroliuoja atitinkamos apskrities teritorijoje veikiančių žemesnės pakopos policijos komisariatų veiklą. Žemesnės pakopos policijos komisariatai steigiami savivaldybių administraciniuose centruose atitinkamų savivaldybių teritorijai aptarnauti. Šie policijos komisariatai:

- 1) užtikrina viešąją tvarką ir visuomenės saugumą;
- 2) atsižvelgdami į vietos gyventojų poreikius, kartu su savivaldybių institucijomis, visuomeninėmis organizacijomis ir gyventojais kuria ir įgyvendina programas, skirtas

nusikalstamumo prevencijai, gyventojų gyvybės, sveikatos ir turto, taip pat viešosios tvarkos apsaugai;

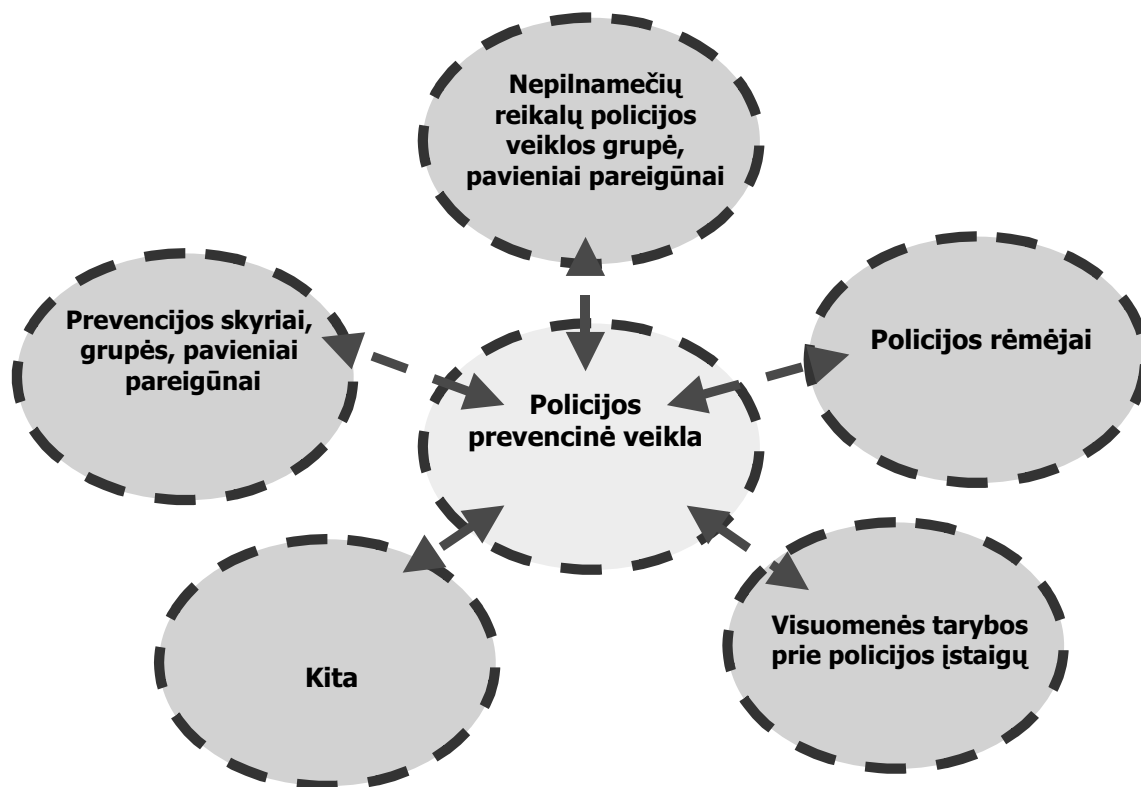
3) vykdo nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, atskleidžia ir tiria nusikalstamas veikas bei kitus teisės pažeidimus;

4) už savo veiklą atsiskaito atitinkamam aukštesnės pakopos policijos komisariatui, savivaldybės merui ir savivaldybės bendruomenei ir kt.

Bendru policijos komisariatui vadovaujančio policijos pareigūno ir savivaldybės mero sprendimu atskiroms savivaldybių teritorijos dalims aptarnauti gali būti steigiamos policijos nuovados. Savivaldybių teritorijos dalims aptarnauti taip pat gali būti steigiami policijos komisariatai, kaip aukštesnės pakopos policijos komisariatų struktūriniai padaliniai. Policijos nuovados ir kiti padaliniai gali būti steigiami ir atskiriems policijos uždaviniams bei funkcijoms vykdyti.

Kiekviena policijos įstaiga turi atitinkamų prevencinių padalinių, kurie atsakingi už prevencinių priemonių kūrimą, įdiegimą, taip pat atitinkamo bendradarbiavimo užtikrinimą. Suprantama, kad nuo policijos įstaigos dydžio ir pobūdžio priklauso prevencinių padalinių (kaip prevencinio pobūdžio organizacijų, kurios veikia prie policijos įstaigų) skaičius ir pajėgumas, pvz., Vilniaus miesto vyriausias policijos komisariatas (toliau Vilniaus VPK) Viešosios policijos padalinyje turi prevencijos skyrių, kuris daugiau atlieka koordinuojantį vaidmenį, mat Vilniaus VPK priklauso 7 teritoriniai komisariatai, kurie vėlgi turi atitinkamų prevencinių padalinių, tačiau pastarieji jau įgyvendina konkrečias priemones. Taigi vienas iš pagrindinių Vilniaus VPK uždavinių – nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencija. Atitinkamas uždavinys numatytas ir Policijos veiklos įstatyme (5 str. 1d. 4 p.), tad prevencinė funkcija yra neatsiejama nuo kiekvienos policijos įstaigos ar atitinkamos tarnybos. Be to, komisariato nuostatuose nurodoma, jog įgyvendindamas savo funkcijas, VPK rengia ir įgyvendina regionines ir vietines nusikalstamų veikų prevencijos programas, planus ir priemones, užkardančias nusikalstamas veikas ir teisės pažeidimus. Paminėtina ir tai, kad Policijos veiklos įstatymo 8 str. reglamentuoja policijos bendradarbiavimą su kitomis valstybės, savivaldybių institucijomis ir visuomene. Policija, siekdama užtikrinti asmens ir visuomenės saugumą bei viešąją tvarką, bendradarbiauja su kitomis valstybės bei savivaldybių institucijomis įgyvendindama nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos programas bei kita forma įtraukdama į šią veiklą visuomenines organizacijas ir gyventojus. Policija bendradarbiauja su visuomeninėmis organizacijomis ir pavieniais asmenimis įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka. Policija remia įvairių formų teisinio

švietimo programas, propaguoja teisės žinias mokymo įstaigose, visuomenės informavimo priemonėse ir leidybinėje veikloje (11 pav.).

11 pav. Policijos prevencinė veikla

Visuomeninė taryba prie teritorinės policijos įstaigos (toliau - Taryba) yra visuomeninė institucija, dirbanti visuomeniniais pagrindais. Tarybos sprendimai yra patariamąjo, rekomendacinio pobūdžio. Tarybos tikslas – svarstyti svarbiausias teritorinės policijos įstaigos ir vietos bendruomenės bendradarbiavimo, kuriant saugią aplinką savivaldybei priskirtose teritorijose, kryptis ir formas. Taryba sudaroma policijos įstaigos vadovo arba bendru su savivaldybės taryba sprendimu, priimtu savivaldybei priskirtose gyvenamosiose vietovėse išrinktų bendruomenės, savivaldybės administracijos, teisėsaugos institucijų atstovų (toliau - bendruomenės atstovai) susirinkime. Taryba svarsto savivaldybei priskirtoje teritorijoje kylančius klausimus, susijusius su:

1. Viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo užtikrinimu;
2. Nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencija;
3. Nepilnamečių nusikalstamumu ir vaikų teisių apsauga;
4. Taryba gali svarstyti ir kitus klausimus, susijusius su bendruomenės reikalais.

Policijos rėmėjas yra netarnaujantis policijoje ar Lietuvos kariuomenėje, įskaitant kario savanorio tarnybą, Lietuvos Respublikos pilietis, savanoriškai padedantis policijai šio ir kitų įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka. Vilniaus miesto darbo su policijos

rėmėjais koordinacinė taryba (toliau - taryba) yra institucija, padedanti Vilniaus miesto vyriausiajam policijos komisariatui (toliau - Vilniaus m. VPK) formuoti Vilniaus policijos rėmėjų veiklos strategiją ir kontroliuoti jos įgyvendinimą. Pagrindiniai Tarybos uždaviniai yra:

1. Rengti bendrą policijos ir policijos rėmėjų veiklos strategiją;
2. Padėti Vilniaus m. VPK teritoriniams policijos komisariatams (toliau - PK) ir Vilniaus m. VPK viešosios policijos (toliau - VP) struktūriniams padaliniams organizuoti ir įgyvendinti policijos rėmėjų veiklos valdymą, jų mokymą ir apskaitą.

Taryba, vykdydama jai skirtus uždavinius, atlieka šias funkcijas:

1. Svarsto aktualius policijos rėmėjų veiklos klausimus;
2. Ieško naujų darbo su policijos rėmėjais būdų įgyvendinant teisės pažeidimų prevencijos priemones;
3. Siekdama formuoti bendruomenės savisaugos sistemą, skatina policijos rėmėjų bendradarbiavimą su visuomeninėmis organizacijomis;
4. Kontroliuoja uždavinių vykdymą, rengia ir teikia Vilniaus m. VPK teritoriniams PK ir Vilniaus m. VPK VP struktūriniams padaliniams pasiūlymus dėl policijos rėmėjų veiklos tobulinimo.

4.3.2. Pataisos inspekcijos

Pataisos inspekcijos atlieka svarbią funkciją, dirbdamos su vaikais, kurie padarė nusikalstamų veikų, tačiau realiai neatlieka laisvės atėmimo bausmės, t. y. su vaikais, kuriems:

- taikytas bausmės vykdymo atidėjimas,
- taikytas lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą.

Yra parengtos ir Kalėjimų departamento patvirtintos rekomendacijos, kaip reikia elgtis su šios kategorijos vaikais (*Plačiau: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2006 m. rugsėjo 21 d. Įsakymas Nr. V-215 Dėl Darbo su nepilnamečiais, kuriems pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 92 ir 94 straipsnius taikytas bausmės vykdymo atidėjimas ar lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, metodinių rekomendacijų patvirtinimo (Skelbta: Valstybės žinios, 2006-09-26, Nr. 102, publikacijos Nr. 3965)*). Dokumente nurodoma, kad pataisos inspekcijos turėtų padėti nepilnamečiams spręsti socialines problemas, formuoti socialinius įgūdžius, integruotis į aktyvų, prasmingą ir visavertį visuomenės gyvenimą, skatinti mokytis, įsigyti specialybę ir pan. Be to, nepilnamečiui, nuteistam už sunkų nusikaltimą, skiriamas ypatingas dėmesys. Toks nepilnametis aplankomas jo gyvenamojoje ar mokslo (darbo) vietoje ne rečiau

kaip du kartus per mėnesį, nuolat domimasi jo interesais, draugais, laisvalaikiu ir pan. Paminėtina ir tai, kad jeigu nepilnamečiui teismas skiria auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą:

- įpareigoja mokytis, tęsti mokslą arba dirbti, pataisos inspekcijos pareigūnas imasi priemonių padėti nepilnamečiui įvykdyti šį įpareigojimą ir kontroliuoja šio įpareigojimo vykdymą, gaudamas įpareigojimo vykdymą patvirtinančius dokumentus iš mokymo įstaigos arba darbdavio;

- įpareigoja atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą, pataisos inspekcijos pareigūnas informuoja nepilnametį ir jo tėvus ar kitus atstovus pagal įstatymą apie įstaigas, kuriose jis gali atlikti šį gydymosi kursą. Pataisos inspekcijos pareigūnas kontroliuoja, kaip nepilnametis vykdo šį įpareigojimą, gaudamas dokumentus iš sveikatos priežiūros įstaigų, psichologinės ir socialinės reabilitacijos įstaigų, teikiančių paslaugas asmenims, turintiems priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų, ir atsižvelgdamas į informaciją, pateiktą nepilnamečio tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą, mokymo įstaigų pedagogų ir kitų asmenų;

- įpareigoja dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų ir organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse, pataisos inspekcijos pareigūnas per mėnesį nuo nepilnamečio įrašymo į pataisos inspekcijos įskaitą dienos, dalyvaujant nepilnamečio tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą, o esant galimybei - ir paskirtą priemonę vykdysiančios institucijos atstovui, nukreipia nepilnametį į valstybinę ar nevalstybinę įstaigą ar organizaciją, vykdančią socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemones. Pataisos inspekcijos pareigūnas kontroliuoja šio įpareigojimo vykdymą, iš valstybinių ar nevalstybinių įstaigų ir organizacijų gaudamas dokumentus apie tai, ar nepilnametis dalyvavo jų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse ir kt.

Paminėtina ir tai, kad pataisos inspekcijos savo iniciatyva, bendradarbiaudamos su kitomis institucijomis, nevyriausybėmis organizacijomis, įgyvendina prevencijos projektus. Kaip geros praktikos pavyzdys paminėtina Vilniaus miesto ir rajono pataisos inspekcija. Nuo 2005 m. gegužės mėnesio Vilniaus miesto ir rajono pataisos inspekcija (toliau – Vilniaus m. ir r. PI) atstovauja Vilniaus regiono pataisos inspekcijai (toliau – Vilniaus regiono PI) Lietuvos jaunimo organizacijos tarybos (toliau – LJOT) projekte „Lietuvos jaunimo užimtumo tobulinimo vystymo bendrija“ (toliau – Projektas). Vilniaus regiono PI kontaktinis asmuo šiame projekte – Vilniaus m. ir r. PI viršininkas. Projekto trukmė – nuo 2004 m. lapkričio mėn. iki 2007 m. gruodžio mėn. Projektas siekia jaunimo rizikos grupių (nuteistųjų, iškritusių iš švietimo sistemos bei baigusią reabilitaciją priklausomų asmenų) užimtumo, integracijos į visuomenę ir

(re)integracijos į Lietuvos darbo rinką, pasinaudojant Lietuvos darbo biržos Jaunimo darbo centrų ir jaunimo NVO turimais ištekiais. Įgyvendindama projekto veiklą Vilniaus m. ir r. PI dalyvauja kuriant metodiką, leidžiančią diferencijuoti nuteistuosius pagal rizikos pakartotinai nusikalsti lygį ir specifinius poreikius, informuojant vienos iš tikslinių projekto grupių dalyvius apie projekto veiklą ir atrenkaant dalyvius, prioritetą skiriant nepilnamečiams ir teismo skirtą įpareigojimą „mokyti“ turintiems asmenims. Pirmąjį projekto etapą jau yra sėkmingai baigę 2, antrąjį – 3, trečiąjį – 3 Vilniaus m. ir r. PI įskaitoje esantys asmenys. 2007 m. vasario mėnesį buvo pradėta atranka į ketvirtąjį projekto veiklos etapą. Dėl teismo paskirtų įpareigojimų „mokyti“ arba „tęsti mokslą“ vykdymo problemų konsultuota 10 Vilniaus m. ir r. PI įskaitoje esančių nepilnamečių. Visi supažindinti su galimybe dalyvauti projekte ir nusiųsti pirminio individualaus pokalbio su grupės koordinatore.

4.3.3. Pedagoginė psichologinė tarnyba

Šios tarnybos veikia savivaldos lygmeniu. Jų tikslas – padėti mokiniams sėkmingai įveikti ugdymosi, asmenybės raidos ir socializacijos sunkumus, teikiant atitinkančią poreikius, profesionalią informacinę ir konsultacinę pagalbą, taip pat padėti mokinių šeimoms ir mokytojams įgyti būtinų vaikų ugdymo kompetencijų norint veiksmingai bendradarbiauti sprendžiant vaikų problemas. Padėti ugdymo įstaigų bendruomenei kurti sveiką, psichologiškai saugią ir pedagogiškai veiksmingą ugdymo aplinką, sėkmingai spręsti konfliktus, teikiant atitinkančias poreikius švietimo, mokymo ir konsultavimo paslaugas.

Kaip pavyzdys paminėtina Kauno miesto psichologinė pedagoginė tarnyba, kuri teikia specialiąją pedagoginę ir psichologinę pagalbą 3 - 18 metų (iki 21 metų turintiems specialiujų poreikių) Kauno miesto mokiniams, jų šeimoms, mokytojams ir ugdymo įstaigoms. Pagalba teikiama individualaus ir grupinio psichologinio konsultavimo, pedagoginio konsultavimo, specialiųjų poreikių įvertinimo, specialaus ugdymo rekomendavimo, specialistų mokymo ir švietimo formomis. Pedagoginėje psichologinėje tarnyboje dirba septyniolika aukštos kvalifikacijos specialistų: devyni psichologai (3 ekspertai, 3 metodininkai ir 3 vyr. psichologai), trys logopedai (metodininkai), keturi specialieji pedagogai (metodininkai) ir vaikų neurologas. Teikiamos paslaugos:

- *Psichologinis konsultavimas*. Konsultuojami vaikai ir paaugliai, turintys elgesio, bendravimo, emocinių problemų, norintys geriau pažinti savo asmenybės savybes, polinkius ir gabumus. Konsultuoja tėvus, turinčius bendravimo su vaiku sunkumų, ieškančius efektyvių auklėjimo būdų, norinčius padėti vaikui spręsti jo elgesio, bendravimo, mokymosi ar emocines problemas. Konsultuoja mokytojus, norinčius padėti vaikui geriau adaptuotis ugdymo įstaigoje, bendraamžių grupėje, turinčius bendravimo su ugdytiniais sunkumų. Konsultuoja specialistus ir kitus asmenis,

susijusius su vaiko problema. Veda mokinių grupinius užsiėmimus bendravimo įgūdžiams lavinti, konfliktams spręsti ir asmenybei tobulinti.

Veda tėvų grupinius užsiėmimus, padedančius geriau suprasti vaikų elgesį, keisti bendravimo su jais stilių.

- *Psichologijos grupės*. Grupiniai psichologijos užsiėmimai mokiniams – tai praktinis darbas su kiekvienu dalyviu grupėje:

- skatinant atpažinti savo jausmus, analizuoti juos,
- mokant susitvarkyti su kylančiomis problemomis, įveikti krizines situacijas,
- lavinant bendravimo įgūdžius.

Iškylantys skaudūs išgyvenimai – tai didelis emocinis krūvis ir atsakomybė valdyti procesą, tenkantys grupės vadovui. Praktiniai psichologijos užsiėmimai tėvams – tai darbas grupėje su konkrečia patirtimi (jausmais ir išgyvenimais), siekiant įsisąmoninti tėvų vaidmenį ir sėkmingiau jį atlikti kasdieniniame gyvenime auginant ir vystant vaikus. Grupiniai psichologijos užsiėmimai specialistams – tai praktinis darbas su mokytojais, remiantis asmeniniu jausminiu patyrimu, siekiant patikslinti, apibrėžti savo vietą ir vaidmenį profesiniame gyvenime.

Pedagoginis psichologinis įvertinimas.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų vertinimas. Ikimokyklinio amžiaus vaikui atvykus į pedagoginį psichologinį vertinimą, bus nustatyti jo kalbos ir pažintinių procesų vystymosi ypatumai. Vaiko tėveliai bendraus su logopedu ir specialiuoju pedagogu. Specialistai padės tėvams geriau suprasti vaiko kalbos vystymosi ypatumus. Bus aptartos pažintinių procesų vystymosi, vaiko elgesio problemos. Su gydytoju bus aptartos sveikatos problemos. Prieš pradėdant lankyti mokyklą tėvų pageidavimu gali konsultuoti psichologas. Jis įvertins vaiko pasirengimą, brandumą mokyklai. Tėvai (globėjai), kiti lydintys asmenys pasikonsultuos jiems rūpimais klausimais.

Mokyklinio amžiaus vaikų vertinimas. Pagrindinis mokinio pedagoginio psichologinio vertinimo tikslas – išsiaiškinti vaiko žinių, mokėjimų ir įgūdžių realųjį lygį ir, jei reikia, rekomenduoti atitinkamą mokymo programą. Specialistai susipažins su pateikta dokumentacija iš ugdymo įstaigos: mokyklos specialiojo ugdymo komisijos išvadomis, vaiko pedagogine charakteristika, medicinine pažyma, mokinio klasės darbų sąsiuviniais (matematikos, lietuvių kalbos). Specialusis pedagogas vertins skaitymo, skaičiavimo ir rašymo įgūdžius, bendrąsias žinias. Logopedas išsiaiškins vaiko kalbos vystymosi ypatumus, skaitymo ir rašymo sutrikimus. Esant reikalui, mokinys bendraus su psichologu, kuris įvertins vystymosi ypatumus, mokymosi sunkumų priežastis, pažintinių procesų vystymosi ypatumus, atskleis vaiko galias ir galimybes. Esant reikalui, gydytojas neurologas konsultuos dėl įvairių

sveikatos sutrikimų. Tėvai (globėjai), mokytojai, kiti lydintys asmenys bus konsultuojami jiems rūpimais klausimais, supažindinami su vertinimo rezultatais.

- *Psichologinis švietimas ir mokymas*. Mokomieji psichologijos seminarai specialistams – tai praktiniai teminiai užsiėmimai, siekiant supažindinti su įvairiais būdais ir metodais, kuriuos galima naudoti lavinant bendravimo įgūdžius, tobulinant tarpusavio santykius, sprendžiant konfliktus, krizines situacijas. Psichologijos paskaitos – tai įvairiapusė aktualių psichologijos problemų ir galimų sprendimo būdų apžvalga.

- *Specialistų konsultavimas*. Specialistų konsultavimas – tai mokytojų, specialistų, susijusių su vaiko problema, norinčių padėti vaikui geriau adaptuotis ugdymo įstaigoje, bendraamžių grupėje, turinčių bendravimo su ugdytiniais sunkumų, konsultavimas.

4.3.4. Valstybinis psichikos sveikatos centras

Valstybinio psichikos sveikatos centro **tikslas** - įgyvendinti psichikos sveikatos politiką, vykdyti visuomenės sveikatos priežiūrą, kuria siekiama mažinti gyventojų sergamumą, gerinti visuomenės ir individo psichikos sveikatą, mokyti sveikos gyvensenos įgūdžių. Svarbiausi centro uždaviniai yra:

1. Visuomenės psichikos sveikatos priežiūros koordinavimas;
2. Pirminės ambulatorinės psichikos sveikatos priežiūros koordinavimas;
3. Gyventojų psichikos sveikatos ir ją lemiančių veiksnių stebėseną ir vertinimas;
4. Gyventojų psichikos sveikatos stiprinimas ir ugdymas;
5. Pagal kompetenciją psichikos sveikatos politikos, valstybinių psichikos sveikatos profilaktikos, alkoholio kontrolės, narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės, tabako kontrolės programų įgyvendinimas;
6. Informacijos apie šalyje vykdomus psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos projektus ir programas kaupimas ir analizavimas. Pasiūlymų priklausomybės ligų prevencijai gerinti teikimas ir kita.

Viena iš pagrindinių centro veiklų – tai dalyvavimas darbo grupėse, pasitarimuose, taip pat metodinių leidinių rengimas, pvz., „Vaikų psichologinis konsultavimas“. Tai leidinys - vienas pirmųjų mėginimų padėti psichologams ir pedagogams spręsti svarbias pedagogines ir psichologines problemas. Patyrę specialistai čia nagrinėja paauglių psichologines problemas, polinkio į narkomaniją ir alkoholizmo prevencijos klausimus, moksleivių, turinčių mokymosi sunkumų, konsultavimo pobūdį, agresyvių, hiperaktyvių vaikų ugdymo ir kitus klausimus. Leideinys „Apie vaikų ir paauglių savižudybes“ yra apie savižudybių daugėjimą lemiančius veiksnius bei savižudybių priežastis.

Patariama, ką daryti išskilus savižudybės grėsmei. „Klasės vadovo ABC darbas su tėvais“ – knygelė, skirta pagelbėti klasės auklėtojui jo nelengvame darbe. Knygelėje pateikiama kai kurių svarbių psichologinių žinių, nurodoma mokėjimų ir įgūdžių, kurie gali būti naudingi auklėtojui bendraujant su mokinių tėvais ir kt.

4.3. 5. Vaiko raidos centras

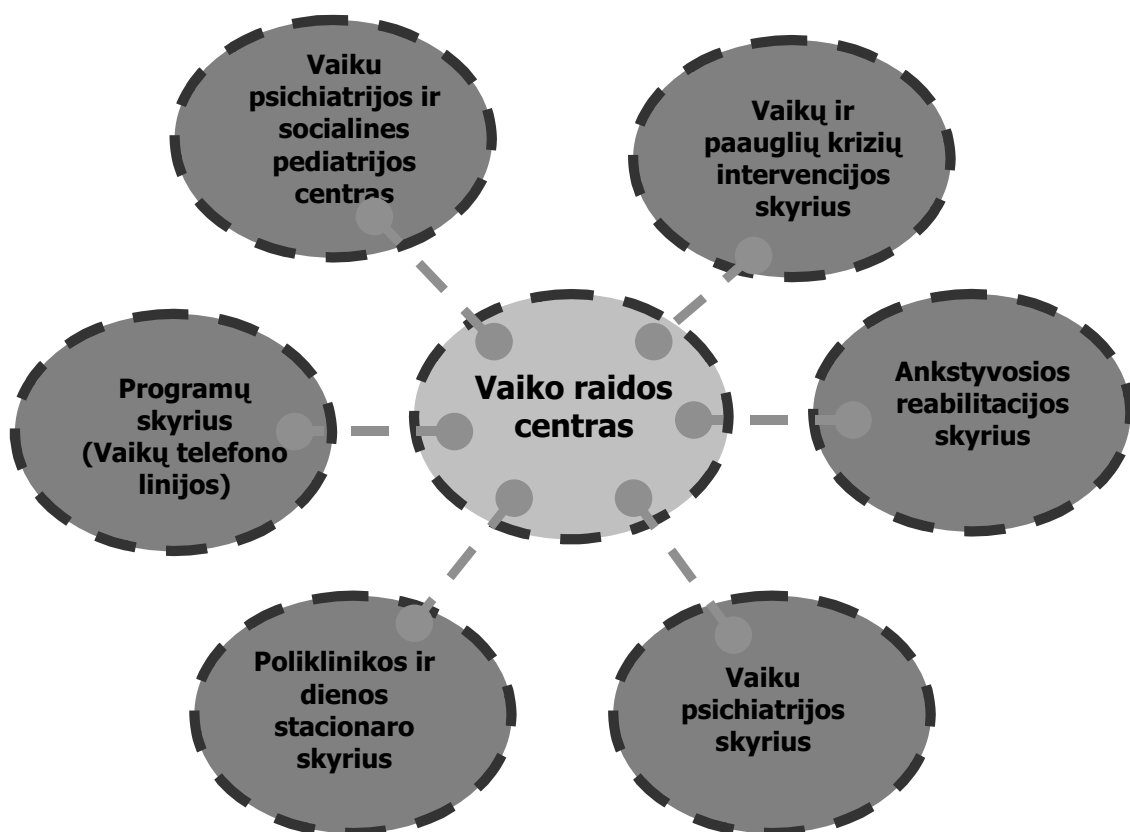
Vaiko raidos centras – tai viešoji įstaiga, Vilniaus universiteto vaikų ligoninės filialas, kuris teikia paslaugas vaikams:

- Su elgesio ir emocinėmis problemomis: elgesio problemos; agresyvumas; hiperaktyvumas; depresija; mokymosi sunkumai; gyvybei pavojingas elgesys; fizinė, seksualinė ir emocinė prievarta; baimė, nerimas.
- Su raidos problemomis: kalbos ir bendravimo problemos; bendras raidos sulėtėjimas; kiti psichologinės raidos sutrikimai, miego, maitinimo problemos.

Paminėtini keli Vaiko raidos centro padaliniai (12 pav.):

- *Vaikų ir paauglių krizių intervencijos skyrius*. Jame dirbanti specialistų komanda dirba krizių intervencijos srityje ir teikia pagalbą krizės ištiktiems vaikams ir jų šeimoms. Krizių intervencija - tai skubi psichologinė bei socialinė pagalba, teikiama krizių išgyvenimų metu. Vaikų ir paauglių krizių intervencijos skyrius pagalbą teikia vaikams ir paaugliams nuo 3 iki 18m. Skyriuje vaikai ir jų šeimos nariai gauna kompleksinę pagalbą – psichologinę, medicininę (psichiatrinę) bei socialinę. Pagrindinis tikslas suteikti intensyvią stacionarią trumpalaikę pagalbą vaikams ir jų šeimoms bei užtikrinti pagalbos tęstinumą. Tai reiškia, kad vaikui, išgyvenančiam tam tikrą krizę, yra suteikiama 7 parų intensyvi pagalba – vaikas paguldomas į nedidelį krizių intervencijos skyrių (skyriuje vienu metu guli ne daugiau kaip 7 vaikai), kuriame su vaiku kasdien bendrauja specialistų komanda: psichologas, psichiatras, socialinis darbuotojas bei slaugytojas. Taikomi įvairūs gydymo metodai: individualus ir šeimos konsultavimas, psichodiagnostika, klinikinis psichiatrinis tyrimas, socialinė rehabilitacija, aplinkos terapija, gydymas vaistais ir kt. Vaikų ir paauglių krizių intervencijos skyrius bendradarbiauja su vaikų reanimacijos, vidaus ligų ir chirurgijos skyriais, pirminės sveikatos priežiūros įstaigomis, specialiosiomis ir bendrojo ugdymo įstaigomis, policijos komisariatais, Vaiko teisių apsaugos tarnyba. Šis Vaiko raidos centro skyrius veikia visą parą.
- *Vaikų linija* – tai psichologinės pagalbos tarnyba vaikams ir paaugliams. Vaikai ir paaugliai gali kreiptis į Vaikų liniją dėl įvairių jiems iškilusių sunkumų – nesutarimų su draugais, tėvais ar mokytojais, konfliktų, mokymosi sunkumų, kai jaučiasi vieniši ar nemylimi, taip pat dėl

įvairių kitų rūpesčių, kai sunku ir norisi pasitarti (plačiau žr. <http://www.vaikulinija.lt>). Vaikų linija teikia psichologinę pagalbą telefonu, laiškais ir internetu. Į tarnybą galima kreiptis nemokamu telefonu numeriu 8-800-11111. Paslauga skirta visos Lietuvos vaikams ir paaugliams. Teikiama pagalba yra **anonimiška** – paskambinus ar parašius į Vaikų liniją, vaikui ar paaugliui nebūtina prisistatyti; **konfidenciali** – vaikas ar paauglys gali būti tikras, kad tai, ką papasakos Vaikų linijai, nepasklis už tarnybos ribų. Be to, vaikų linija vykdo atskiras kampanijas, pvz., „Nustok tyčiotis“ (pradėjo vykdyti 2004 m.). Kampanija yra siekiama skatinti draugiškus vaikų, suaugusiųjų tarpusavio santykius ir kurti saugią mokyklą, kurioje būtų mažiau patyčių ir smurto. Kampanijos uždaviniai: 1. Siekti, kad patyčios būtų įvardytos kaip viena svarbiausių problemų Lietuvos mokyklose. 2. Siekti, kad valstybės institucijos aktyviai dalyvautų diegiant moderniausias smurto prevencijos programas. 3. Formuoti nuostatą, kad patyčios yra nenormalus reiškinys, kurio mastą galima gerokai sumažinti. 4. Mokyti mokyklų bendruomenes modernių patyčių prevencijos metodų. 5. Informuoti visuomenę apie patyčių mastą ir efektyvias patyčių prevencijos programas (<http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/>).

12 pav. Vaiko raidos centro (VRC) centrai ir skyriai

4.3.6. Visuomenės sveikatos centrai

Lietuvoje veikia 10 visuomenės sveikatos centrų su filialais (Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Utenos, Vilniaus), kurie teikia paslaugas apskričių principu. Centrai yra biudžetinės įstaigos. Pagrindinis šių įstaigų veiklos tikslas – vykdyti visuomenės sveikatos priežiūrą atitinkamoje apskrityje, kuria siekiama saugoti gyventojus nuo ligų, žūčių ir invalidumo, ilginti gyvenimo be ligų ir traumų laiką ir gerinti gyvenimo kokybę, didinti gyvenimo ekonominį ir socialinį našumą. Visuomenės sveikatos centrai (toliau – VSC) savo veiklą grindžia patvirtintais nuostatais (Valstybinės visuomenės sveikatos priežiūros tarnybos prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos direktoriaus 2000 m. lapkričio 9 d. įsakymas Nr. 12 „Dėl nuostatų patvirtinimo“), kuriose nurodoma, jog pagrindinės centrų veiklos sritys yra visuomenės sveikatos stiprinimas ir ugdymas; visuomenės sveikatos sauga; ligų profilaktika ir kontrolė; ekstremalių visuomenės sveikatai situacijų atvejais - visuomenės sveikatos ekspertizė, prevencinių priemonių organizavimas ir dalyvavimas jas įgyvendinant; visuomenės sveikatos nuolatinis stebėjimas ir ekspertizė; visuomenės sveikatos priežiūros viešojo administravimo efektyvumo nuolatinis stebėjimas. Visuomenės sveikatos centrai ne tik vykdo nacionalines prevencijos programas, bet ir kuria savo projektus, programas, kurios veikia apskričių ar atitinkamų rajonų mastu. Pavydžiu galime pateikti kelias Vilniaus, Kauno programas.

Vilniaus VSC vykdo šias prevencijos programas: Sveikos gyvensenos ugdymo tarp Vilniaus miesto 7-11 klasių moksleivių programa; Aštuntų klasių moksleivių faktiškas mokymosi krūvis; Susižalojimų prevencija Vilniaus miesto mokyklose ir kt.

Kauno VSC programos. Programos „Priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo mažinimas ir prevencija“ tikslas - sumažinti priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimą, siekiant išvengti jų vartojimo pasekmių sveikatai. Bendradarbiaujančios institucijos – Kauno miesto ir rajono savivaldybės, Kauno miesto ir apskrities mokyklos, Kauno miesto vyriausiasis policijos komisariatas, Kauno priklausomybės centras, Lietuvos AIDS centras, Kauno onkologijos ligoninė. Sveikatos stiprinimo programa „Priklausomybių prevenciją Kauno rajono mokyklose vykdykime kartu“. Tikslas - pagerinti Kauno rajono pedagogų, moksleivių tėvų žinias apie moksleivių žalingus įpročius ir pagilinti igūdžius šioms problemoms spręsti. Uždaviniai: 1. Įvertinti moksleivių tėvų požiūrį į moksleivių žalingus įpročius bei tėvų pagalbos poreikį, kai jiems iškyla su vaikų priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimu susijusių problemų. 2. Organizuojant renginius, ruošiant informacines-metodines priemones pedagogams, moksleivių tėvams pagerinti jų žinias apie žalingų įpročių problemas tarp moksleivių ir formuoti igūdžius šioms problemoms spręsti. 3. Pagerinti

moksleivių žinias apie priklausomybę sukeliančių medžiagų poveikį sveikatai, padidinti jų motyvaciją gyventi sveikai.

4.3.7. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius:

- tiria fizinių ir juridinių asmenų skundus dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų ir jų pareigūnų, nevalstybinių institucijų bei kitų fizinių ir juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai;

- kontroliuoja, kaip yra įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Seimo ratifikuotų konvencijų, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje;

- prižiūri ir kontroliuoja institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, veiklą, dėl kurios pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai;

- siūlo Seimui ir Vyriausybei priemones, kaip pagerinti Lietuvos Respublikoje įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, taikant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai valstybinėse, nevalstybinėse institucijose ir tarptautinėse organizacijose ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą sudaro: vaiko teisių apsaugos kontrolierius, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pavaduotojas, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus patarėjai, padėjėjai ir kiti įstaigos darbuotojai. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, įgyvendindamas įstatymus, bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybių institucijomis ar įstaigomis, nevalstybinėmis institucijomis, taip pat su tarptautinėmis organizacijomis bei kitais fiziniais ir juridiniais asmenimis, įmonėmis, neturinčiomis juridinio asmens teisių, kurių veikla yra susijusi su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga. Be to, čia itin svarbus visuomenės dalyvavimas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikloje. Taigi teisės aktai numato, jog vaiko teisių apsaugos kontrolierius skatina ir remia nevalstybinių institucijų ir visuomenės iniciatyvas, kurios padeda įgyvendinti vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, manydamas, kad pastebėti vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimo požymiai ir pateikta informacija yra teisinga, tyrimui gali pasitelkti visuomenę. Šiuo metu Vaiko teisių kontrolieriaus įsakymu yra sudarytos šios darbo grupės: 1 darbo grupė vaikų psichinės sveikatos gerinimo klausimams spręsti, 2 darbo grupė interneto kavinių, salonų veiklai, darančiai žalingą poveikį vaiko fiziniam, protiniam ar doroviniam vystimuisi, įvertinti, 3 darbo grupė psichologinės pagalbos teikimo vaikams ir jų šeimoms

situacijos analizei atlikti, 4 darbo grupė vaikų buvimo viešosiose vietose be suaugusiųjų priežiūros tamsiu paros metu reglamentavimo poreikiui įvertinti ir 5 darbo grupė vaikų vasaros poilsio ir užimtumo organizavimo problemoms spręsti. VTAK veiklos organizavimą grupėje galima iliustruoti šiais pavyzdžiais:

2005 metais VTAK iniciatyva sudaryta tarpžinybinė darbo grupė, kuri turi įvertinti interneto kavinių, salonų veiklą, ar jos daro žalingą poveikį vaiko fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. Vienas iš darbo grupės siūlymų parengti projektą dėl higienos normų, reglamentuojančių interneto kavinių veiklos saugą sveikatai. Lietuvos higienos normų projekte „Viešosios interneto prieigos taškai. Sveikatos saugos reikalavimai“ įtvirtintos nuostatos dėl privalomo nepilnamečių interneto kavinių lankytojų registravimo ir vaikų lankymosi interneto kavinėse laiko. Numatoma, kad darbo dienomis vaikai gali lankytis interneto kavinėse tik ne pamokų metu (svarstoma alternatyva nuo 14 iki 20 val.), poilsio ir švenčių dienomis iki 20 val. (apribojimai netaikomi atostogų metu); ikimokyklinio amžiaus vaikai kavinės paslaugomis gali naudotis tik lydimi suaugusiųjų; vaikas naudotis kompiuteriu gali ne ilgiau kaip 3 valandas per dieną; draudžiama prie vieno monitoriaus sėdėti daugiau kaip vienam nepilnamečiui. Taip pat įtvirtintas draudimas viešojo naudojimo kompiuterių tinkluose viešinti ir platinti neskelbtiną informaciją.

Higienos normų projekte aptarti reikalavimai patalpoms, kuriose teikiamos prieigos prie viešojo naudojimo kompiuterinių tinklų paslaugos, kompiuterinei technikai ir darbo kompiuteriu vietoms įrengti; nustatyti reikalavimai subjektams, teikiantiems tokio pobūdžio paslaugas turėti higienos pasą – leidimą vykdyti veiklą; nustatyti reikalavimai subjektų, teikiančių tokio pobūdžio paslaugas, darbuotojams išklaudyti įvadinį sveikatos saugos paskaitų kursą ir turėti tai patvirtinantį dokumentą, kt.

Rengiamas Administracinių teisės pažeidimų kodekso papildymas nauju straipsniu dėl higienos norminių teisės aktų ir kitų teisės aktų, reguliuojančių viešosios interneto prieigos taškų (internetu kavinių, salonų ir pan.) veiklą, nevykdymo ar pažeidimo įstatymo projektą, įtvirtinant griežtas pinigines sankcijas (nuo kelių šimtų iki tūkstančių).

Kitas tarpžinybinio bendradarbiavimo pavyzdys – tai klausimo kėlimas dėl nepilnamečių buvimo viešose vietose nakties/ tamsiu paros metu reglamentavimo. Šiuo atveju iniciatyvą pareiškė Policijos ir Savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos. Siekiama, kad LR Vyriausybė apsvarstytų Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo papildymo 481 straipsniu įstatymo projektą, įtvirtinant draudimą vaikams iki 16 metų amžiaus be tėvų, globėjų ar kitų atstovų pagal įstatymą būti viešosiose vietose nuo gegužės 1 dienos iki rugsėjo 30 dienos nuo 23 val. iki 6 val. ir nuo spalio 1 dienos iki balandžio 30 dienos – nuo 22 val. iki 6 val.

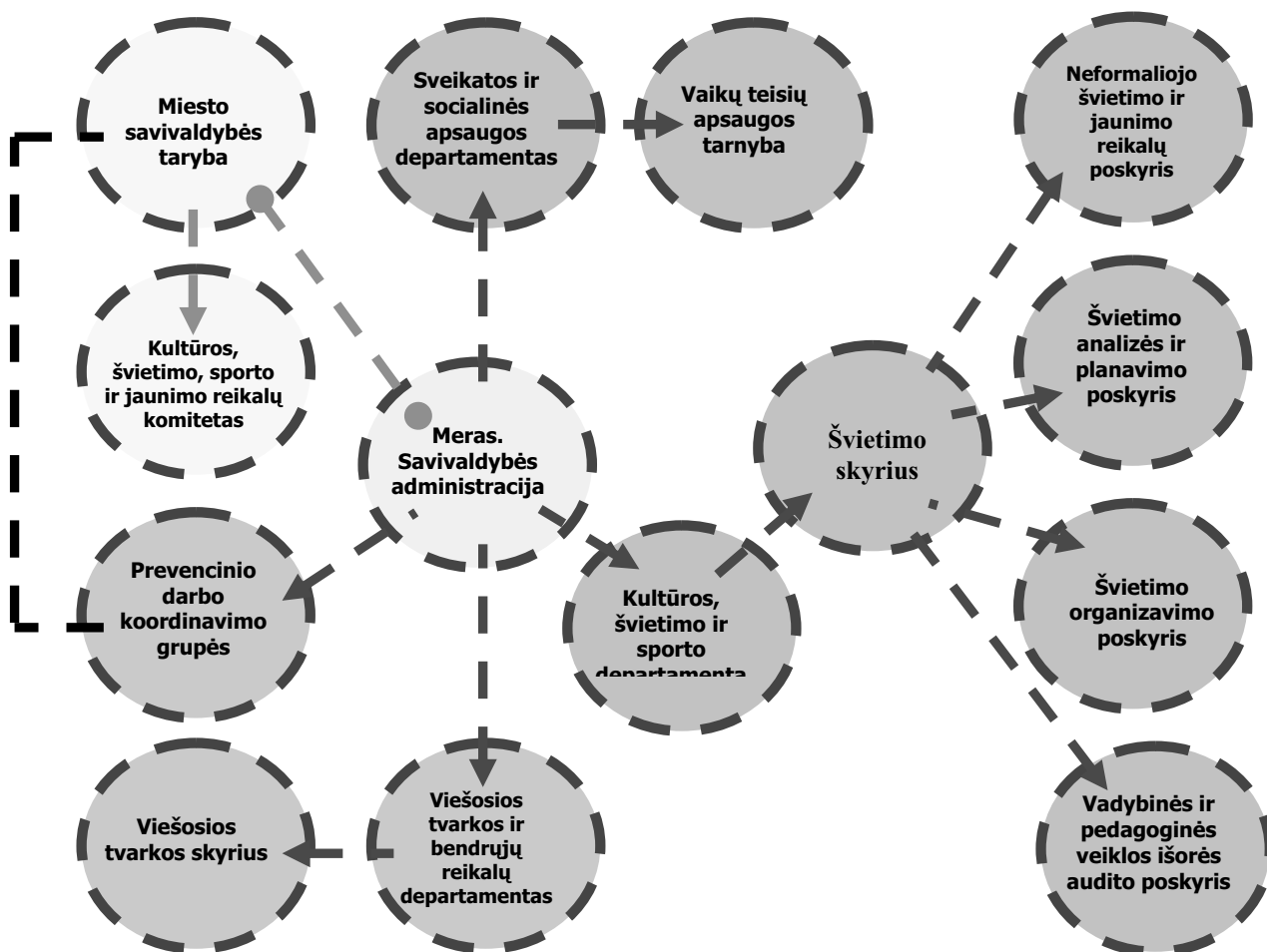
4.3.8. Savivaldybė ir mokykla

Savivaldybės struktūrinių padalinių skaičius, prevencinė funkcijų įgyvendinimo apimtis priklauso nuo jos dydžio, aptarnaujamos teritorijos ir gyventojų skaičiaus. 13 paveiksle pateiktas Vilniaus miesto modelis, kuris turi platų struktūrinių padalinių ratą, mažesnės savivaldybės neturi tiek padalinių, tad prevencinės funkcijos gali būti paskirtos net pavieniams savivaldybės darbuotojams. Čia paminėtinos kelios tarnybos:

- Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos (toliau – SVTAT), kurios yra savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys. Tarnyba savivaldybės mero teikimu steigama savivaldybės tarybos sprendimu. SVTAT pagal savo kompetenciją bendradarbiauja su Lietuvos Respublikos ministerijomis, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, teismais, prokuratūra, Statistikos departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau vadinama Įvaikinimo tarnyba), kitomis valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybinėmis institucijomis ir organizacijomis, kurios rūpinasi vaiko teisių apsauga. SVTAT, vykdydama jai skirtus uždavinius ir atlikdama jai nustatytas funkcijas, kaupia, analizuoja ir sistemina informaciją apie vaikus (neprižiūrimus, socialiai ir pedagogiškai apleistus), kurių asmenines, socialines ir turtines teises dėl nepalankių šeimos ar kitų aplinkybių turi ginti valstybė ar visuomenė (*plačiau apie SVTAT funkcijas žr. modulį „Krizių valdymas ugdymo institucijose“*).
- Prevencinio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse (PDKGS) paskirtis - koordinuoti vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos, vaikų vasaros poilsio ir kitų socializacijos programų konkursų organizavimą ir šių programų įgyvendinimą savivaldybėje, tarpinstitucinį bendradarbiavimą teikiant metodinę, informacinę, konsultacinę ir dalykinę pagalbą prevencinio darbo grupėms mokyklose, neatsižvelgiant į jų pavaldumą ir nuosavybės formas. Koordinavimo grupė sudaroma ir veikia kiekvienoje savivaldybėje. Koordinavimo grupė sudaroma ne mažiau kaip iš 10 narių – savivaldybės įstaigų, valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų atstovų: policijos, vaiko teisių apsaugos tarnybos, švietimo, kultūros, sporto, socialinės globos ir rūpybos skyrių, pedagoginės psichologijos tarnybos, vaikų ir jaunimo organizacijų, visuomenės sveikatos centro, mokyklų ir kt. (*plačiau apie PDKGS funkcijas žr. modulį „Krizių valdymas ugdymo institucijose“*).

Mokyklos

Kiekviena mokykla turi turėti **prevencinio darbo grupę**, kurios - rengia prevencinio darbo planus, atlieka situacijos vertinimą ir stebėseną, nagrinėja prevencinio darbo klausimus, apibūdina mokykloje vykdomus projektus ir įgyvendina teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS ir kitus prevencinius projektus. *(Plačiau apie prevencines darbo grupes mokyklose žr. modulį „Krizių valdymas ugdymo institucijose“).*

13 pav. Savivaldybės padalinių, atliekančių atitinkamą prevencinę veiklą hierarchinis modelis

4.3.9. Nevyriausybinių organizacijų

Lietuvoje aktyviai veikia kelios dešimtys nevyriausybinių organizacijų, kurios teikia įvairiausio pobūdžio paslaugas vaikams, jų tėvams, pedagogams, kitiems specialistams. Paminėtinos kelios

organizacijos, kurios itin svarbios nagrinėjamu kontekstu: „Paramos vaikams centras“, „Vaiko namas“, „Gelbėkit vaikus“, „Saugaus vaiko centras“, „Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras“, „Jaunimo psichologinės paramos centras“ ir kt.

Paramos vaikams centras – tai viešoji įstaiga, kuri teikia psichologinę pagalbą vaikams, suaugusiems ir šeimoms, įveikiant psichologines krizes ir šalinant emocinius nesklandumus; teikia psichologinę pagalbą prievartą patyrusiems vaikams ir suaugusiems; vykdo prevencines kvaishalų vartojimo, vaikų prievartos ir savižudybių programas; ugdo savanorius, globojančius vaikus, įgyvendina „Big Brothers Big Sisters“ programą; rengia ir įgyvendina profesinio tobulėjimo ir tapžinybinio bendradarbiavimo programas švietimo, sveikatos apsaugos, teisėtvarkos, socialinio darbo specialistams; konsultuoja tėvus ir globėjus, rengia ir įgyvendina švietimo programas diegiant efektyvius šeimos bendradarbiavimo ir vaikų ugdymo principus; atstovauja vaikų interesams diegiant reikalingus įstatymus, užtikrinant vaiko teisių įgyvendinimą; telkia bendruomenę ir skatina jos narių dalyvavimą tenkinant vaikų poreikius. Šios organizacijos tikslai yra padėti vaikams, paaugliams ir jų šeimoms įveikti psichologines krizes ir spręsti emocinius nesklandumus; atstovauti vaikų interesams diegiant reikalingus įstatymus, užtikrinant vaiko teisių įgyvendinimą, dalyvaujant koalicijų veikloje; įgalinti vaikus ir paauglius tapti nepriklausomais ir sąmoningais piliečiais, skatinant jų teigiamą savęs vertinimą ir formuojant brandžių ir teisingų sprendimų įgūdžius; vystyti profesionalų, dirbančių su vaikais ir paaugliais, sistemą; suteikti profesionalams ir savanoriams, dirbantiems pagalbos vaikams srityje, naujų žinių ir įgūdžių; plėsti visuomenės žinias apie vaikų poreikius ir problemas ir skatinti savanorišką bendruomenės darbą ir paramą sprendžiant jas; diegti efektyvius šeimos bendradarbiavimo ir vaikų ugdymo principus. Paramos vaikams centro veikla pateikiama 13 lentelėje.

13 lentelė

Paramos vaikams centro veikla

VEIKLOS KRYPTIS	APRAŠYMAS
Prievartos, psichologinių krizių, kvaishalų vartojimo ir savižudybių prevencija	- vaikų prievartos prevencijos ir intervencijos programos švietimo, sveikatos apsaugos, teisėtvarkos, socialinio darbo specialistams; - krizių, savižudybių ir kvaishalų vartojimo prevencijos programos moksleiviams, mokytojams, tėvams; - visuomenės žinių apie vaikų prievartos problemas skleidimas - seminarų, konferencijų ir publikacijų rengimas; - specialistų konsultavimas ir metodinių rekomendacijų rengimas; - bendradarbiavimas su valstybinėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis rengiant ir įgyvendinant strategijas ir įstatymus, reikalingus vaikų saugumui ir gerovei užtikrinti;
Programa „Big Brothers Big Sisters“	Tai vaiko, išgyvenančio psichologinę krizę, ir parengto suaugusio savanorio ilgalaikio, betarpiško bendravimo organizavimas, psichologinė pagalba ir profesionali priežiūra.
Psichologinis konsultavimas	- vaikų ir paauglių, turinčių emocinių ir elgesio sunkumų, konsultavimas; - aukų, patyrusių fizinę, emocinę ir seksualinę prievartą, psichologinis konsultavimas; - šeimos konsultavimas dėl konfliktų ir psichologinių krizių; - tėvų ir mokytojų konsultavimas apie vaikų psichologinį vystymąsi, konstruktyvų problemų sprendimą ir efektyvią vaikų elgesio korekciją; - suaugusiųjų konsultavimas dėl psichologinių problemų.

Vaiko namas – tai nevyriausybinių, nesiekianti pelno organizacija, veikianti psichologinėje – socialinėje, informavimo, švietimo srityse, siekianti užkirsti kelią vaikų prievartai ir teikti visapusišką pagalbą nukentėjusiems nuo prievartos vaikams ir jų šeimos nariams. NVO „Vaiko namas“ veikla pateikiama 14 lentelėje.

14 lentelė

NVO „Vaiko namas“ veikla

VEIKLOS KRYPTIS	APRAŠYMAS
Psichologinė pagalba	- Psichologinis konsultavimas; - Pagalba krizės metu; - Socialinių įgūdžių ugdymas; - Specialisto pagalba atliekant teisinę vaiko apklausą; - Vaiko paruošimas teisinėms procedūroms.
Socialinė pagalba	- Informavimas apie kitas prieinamas paslaugas; - Darbas su artimiausia vaiko aplinka (pvz., su vaiko klase, draugais); - Vaiko lydėjimas į kitas institucijas, teikiančias paslaugas.
Teisinės paslaugos	- Vaiko apklausos kambarys; - Konsultacijos teisiniais klausimais.
Specialistų konsultavimas	- Konsultavimas seksualinės prievartos (arba įtarimo) atveju; - Pagalba organizuojant ir sprendžiant atvejus tarpžinybinėje specialistų komandoje.
Prievartos prevencija	- Metodinių rekomendacijų rengimas specialistams; - Seminarų ir konferencijų prievartos tema organizavimas; - Prevencinių renginių vaikams organizavimas.

Gelbėkit vaikus – tai nevyriausybinių organizacija, kurioje veikia 29 moksleivių grupės prieš smurtą įvairiose Lietuvos mokyklose ir vienija apie 300 vaikų. Vaikų grupių prieš smurtą tikslas yra mažinti smurtą mokyklose. Siekdami šio **tikslo** vaikai:

- susipažįsta su smurto sąvoka, vaiko teisėmis ir pareigomis,
- mokosi bendrauti be smurto,
- renka informaciją apie smurto problemą mokykloje,
- dirba su pradinių klasių moksleiviais,
- suteikia pagalbą nuo smurto nukentėjusiems moksleiviams,
- formuoja neigiamą požiūrį į smurtą.

Saugaus vaiko centras – tai nevyriausybinių organizacija, kurios pagrindinis tikslas yra vaikų prievartos ir kitų vaikų krizių prevencija ir intervencija, suteikiant savalaikę kvalifikuotą pagalbą, mokant specialistus, šviečiant vaikus, tėvus ir visuomenę. Organizacija teikia:

- Nemokamas psichologo, psichiatro, socialinio darbuotojo ir teisininko konsultacijas vaikams, patyrusiems prievartą, ir jų šeimos nariams.
- Psichologai veda grupinius užsiėmimus tėvams ir kitiems suaugusiems, norintiems geriau sutarti su vaikais, išmokyti spręsti konfliktus ir vaiko elgesio problemas.

- Organizuoja individualias konsultacijas vaikams ir suaugusiems.
- Organizuoja seminarus pedagogams, socialiniams darbuotojams, psichologams ir kitiems specialistams, dirbantiems su vaikais.

Kitos nevyriausybinių organizacijos - Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Jaunimo psichologinės paramos centras ir kt.

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. *Individualiai paanalizuokite ir aptarkite grupėse, kas sudaro prevencijos sistemą, kokie jos pagrindiniai elementai?*

2. *Dirbdami grupėse aptarkite:*

I grupė - Prevencijos subjektų, veikiančių teisėsaugos institucijų sistemoje, veikla ir funkcijos.

II grupė - Prevencijos subjektų, veikiančių sveikatos ir socialinės apsaugos sistemoje, veikla ir funkcijos.

III grupė - Prevencijos subjektų, veikiančių švietimo sistemoje, veikla ir funkcijos.

IV grupė - Prevencijos subjektų, veikiančių nevyriausybinų organizacijų sektoriuje, veikla ir funkcijos.

Darbo grupėse rezultatus surašykite 15 lentelėje.

15 lentelė

Prevencijos subjektų veiklos analizė

PREVENCIJOS SUBJEKTAS	VYKDOMA VEIKLA	FUNKCIJOS VYKDANT PREVENCIJĄ

3. *Dirbdami grupelėmis aptarkite ir sudarykite savo savivaldybės / apskrities lygmeniu egzistuojančių prevencijos subjektų sistemą.*

4. *Išnagrinėti (pasirinktinai) nacionalinės prevencinės programos, savivaldybės, apskrities prevencijos programos (vaiko teisių apsaugos srityje) sistemą.*

PAGRINDINIAI MODULIO STUDIJŲ ŠALTINIAI

1. Almonaitienė J. Ir kt. 2006: Bendravimo psichologija, Kaunas : Kauno technologijos universitetas.
2. Everald. B., Morris G. 1997: Efektyvus mokyklos valdymas, Vilnius: Poligrafija ir informatika
3. Furnissas T. 2002: Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą.
4. Darbo organizavimas, psichoterapija, teisinė apsauga ir priežiūra, Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras
5. Savanavičienė A., Šilingienė V. 2005: Darbas grupėse, Kaunas: Technologija
6. Vijeikis J., Vijeikienė B. 2000: Komandinio darbo pagrindai, Vilnius: Rosma.

PAPILDOMA LITERATŪRA

1. Guščinskienė J., Sapežinskienė L., Švedienė L. 2003: Komandos organizavimo principai: reabilitacijos specialistų komandos pavyzdžiu, Kaunas, Technologija.
2. Jacikevičius A. 1995: Žmonių grupių (socialinė) psichologija, Vilnius : Žodynas.
3. Jensen E. 1999: Tobulas mokymas: daugiau kaip 1000 praktinių patarimų vaikų ir suaugusiųjų mokytojams, Vilnius.
4. Johnson L. C. 2001: Socialinio darbo praktika, Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
5. Juozaitis A. M., Vilimienė R. 2000: Nevyriausybinių organizacijų: nuo aiškos strategijos link efektyvios veiklos, Vilnius: Danielius
6. Kjaergaard E., Martinėnienė R. 2000. Demokratija kasdien. Vilnius: Garnelis.
7. Navaitis G., 2002, Psichologinis šeimos konsultavimas : teorijos ir metodai. Vilnius : Tyto alba.
8. Pizas.A., 1994, Judesių kalba. Vilnius: Politika.
9. Suslavičius A. 2006: Socialinė psichologija : vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams ir ne tik jiems, Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla.
10. Suslavičius A., Valickas G. 1999: Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams : vadovėlis aukštosioms mokykloms, Vilnius : Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras
11. Teresevičienė M., Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V. 2006, Andragogika. Kaunas: VDU leidykla.
12. Teresevičienė M. Gedvilienė D. 1999, Mokymasis bendradarbiaujant. Vilnius.
13. Vaitiekus A., 2000: Valdymo sprendimų priėmimo pagrindai : mokomoji knyga, Akademija: LŽŪU Leidybos centras.

MODULIS “KRIZIŲ VALDYMAS UGDYMO INSTITUCIJOSE ”

Modulio rengėjai:

dr. Rokas Uscila - Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras

Jūratė Kanapinskaitė - Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

Asta Railienė- Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

1 TEMA : KRIZĖS SAMPRATA

Temos turinys:

- 1.1 Krizės ir jų raida
 - 1.1.1. Pagrindiniai psichologinės krizės bruožai
 - 1.1.2. Krizių raida
- 1.2. Krizių tipai
 - 1.2.1. Situacinės krizės
 - 1.2.2. Vystymosi krizės
- 1.3. Dažniausiai vaikų išgyvenamos krizės
 - 1.3.1. Artimo žmogaus praradimas (skyrybos, mirtis)
 - 1.3.2. Vaiką žalojantis elgesys
 - 1.3.3. Savižudybė

1.1. Krizės ir jų raida

Psichologinės krizės terminą ir krizės teorijos pagrindus į psichologiją ir psichiatriją įvedė E. Lindemann ir G. Caplan. Jų nuomone, psichologinė krizė – „sveiko žmogaus reakcija į sunkią situaciją, kurioje negalima pasinaudoti turimais sprendimo įgūdžiais, nes jų nebepakanka.“

D. Gailienė (2002) pateikia tokį apibrėžimą: „psichologinė krizė – tai sveiko žmogaus reakcija į sunkią nelauktai susiklosčiusią situaciją, kurioje nebepakanka įprastų būdų sunkumams įveikti, kai reikia didelių asmenybės pokyčių ir naujų būdų prisitaikyti prie sunkumų.“ Sąvoka „krizė“ gali būti vartojama dvejopai: kaip netikėtas, nepataisomas įvykis (katastrofa, stichinė nelaimė, mirtis, prievarta, nepagydomos ligos) ir kaip pereinamasis laikotarpis (išėjimas į pensiją, išsiskyrimas). Psichologijos žodynas pateikia tokį krizinės situacijos apibrėžimą: „krizinė situacija - žmogaus gyvenimo lūžis, turintis didelę psichologinę reikšmę ir keliantis grėsmę jo asmenybės vientisumui - gerai nuomonei apie save, socialinei padėčiai, sveikatai ar gyvybei“ (*Psichologijos žodynas*, p.149). Taigi psichologinė krizė – tai sunki, reikšminga situacija, kuri susiklosto labai nelauktai, reikalauja

iš žmogaus didelių asmenybės pokyčių, naujų būdų prisitaikyti prie sunkumų, kai senieji būdai nuvilia, pasirodo esą neveiksmingi. Vaikai gali susidurti su krizėmis tokiose situacijose kaip:

- Tėvų skyrybos;
- Artimo žmogaus netektis;
- Patiriama prievarta (fizinė, seksualinė, emocinė);
- Paties vaiko ar jam artimo žmogaus liga;
- Staigūs vaiką supančios aplinkos pokyčiai, pavyzdžiui, persikraustymas į naują šalį ar miestą, mokyklos pakeitimas ar pan.;
- Trauminiai įvykiai ar išgyvenimai, pavyzdžiui, autoavarijos, gaisrai, teroro aktai.

Kiekvieno vaiko reakcija į traumuojantį įvykį ar stresinę situaciją yra skirtinga ir individuali. Tačiau kriziniai išgyvenimai turi ir tam tikrų panašumų. Kad vaikas išgyvena didelius sunkumus ar krizę gali rodyti tokie požymiai kaip problemos mokykloje (išsiblaškymas, dėmesio nesukaupimas pamokų metu, prastėjantis pažangumas), atsiradusios sveikatos problemos (maitinimosi pokyčiai – apetito sumažėjimas ar padidėjimas, miego sutrikimai, įvairūs skausmai ar negalavimai dėl nežinomų priežasčių), elgesio pokyčiai, netinkamas elgesys (impulsyvumas, agresyvumas, atsiribojimas, vengimas bendrauti, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, savęs žalojimas), stiprios emocijos ir jausmai (nuotaikų svyravimai, vaikas dažniau nei įprastai liūdnas, uždaras, priešiškas aplinkiniams).

1.1.1. Pagrindiniai psichologinės krizės bruožai

Psichologai France K., Plužek Z. (1999) išskiria tokius pagrindinius psichologinės krizės bruožus:

- *Specifinis emociškai reikšmingas žmogui įvykis.* Vienas iš dažniausiai psichologines krizes sukeliančių įvykių – netektis. Tačiau pastarąją krizę reikėtų suprasti plačiau – tai gali būti ne tik artimo žmogaus mirtis, taip pat ir skyrybos, nedarbas, socialinio statuso, materialinės gerovės netektis. Psichologinės krizės gali išsivystyti ir po netikėtos katastrofos, tarp jų ir masinės (transporto avarijos, sprogimai, gaisrai, žemės drebėjimai, teroro aktai, badas ir pan.). Psichologines krizes gali sąlygoti išgyvenamo streso, frustracijos, vidinio konflikto suintensyvėjimas, patirtas smurtas.
- *Psichologinio diskomforto būseną.* Tai būseną, kai žmogus išgyvena jausmus, kurie trunka ilgiau, negu būdavo anksčiau, kai jam tekdavo įveikti iškilusias sudėtingas gyvenimo problemas. Psichologinio diskomforto būsenos žmogus dažniausiai jaučia stiprią įtampą,

nerimą, sutrikimą, bejėgiškumą, beviltiškumą, baimę, kaltę ir kitus jausmus, kurie nebeleidžia normaliai funkcionuoti ir gerai jaustis.

- *Žmogus nežino, ką daryti šioje naujoje gyvenimo situacijoje.* Kiekvienas žmogus visuomet turi tam tikrą gyvenimo patirtį, kuri padeda įveikti iškilusius sunkumus ir su jais susijusias sunkias ir skausmingas būsenas. Tačiau psichologinės krizės atveju anksčiau sukaupta problemų įveikimo patirtis nebepadeda. Tokia situacija gilina bendrą sutrikimą ir bejėgiškumą, beviltiškumą, kaltės jausmą, menkina pasitikėjimą savimi.
- *Pagalbos galimybė.* Psichologinės krizės metu ypač svarbi galimybė sulaukti pagalbos. Pagalbą gali suteikti tiek artimi žmonės (šeimos nariai, draugai), tiek krizių įveikimo specialistai – profesionalūs psichikos sveikatos specialistai ir savanoriai. Psichologų nuomone, svarbiausia kiek įmanoma padėti žmonėms pajusti, kad jie gali kontroliuoti įvykius. Norėdami padėti žmogui, išgyvenančiam krizę, visų pirma turime būti pasirengę jį išklaudyti, padėti jam pasakyti, kokios pagalbos jis nori ir suteikti ją, padėti jam pasirūpinti savo sveikata. Labai svarbu padrašinti asmenį, priminti įvykį, kada jam pavyko įveikti sunkumus, padėti nuspręsti, koks planas ar veiksmas padėtų jam geriau pasijusti (gal jis norėtų pasimatyti su koku žmogumi, nueiti į kokią vietą) ir padėti tą planą įgyvendinti. Jei pagalbos žmogus vis dėlto nesulaukia, psichologinė krizė gali gilėti ir likti neįveikta.
- *Psichologinės krizės trukmė.* Paprastai krizės išgyvenimas trunka iki dviejų mėnesių. Jei maždaug per du mėnesius sunkūs psichologinę krizę lydintys jausmai ir išgyvenimai nepraeina, žmogui nepavyksta grįžti į įprastą kasdieninio gyvenimo ritmą ir kokybę, tai ši būsena jau nebevadinama krizine. Tokiu atveju yra diagnozuojami tokiems atvejams būdingi sutrikimai.
- *Krizės išėitys.* Kiekvienas psichologinę krizę išgyvenantis žmogus turi dvi išeitis: a) įveikti krizę, b) neįveikti krizės. Jei psichologinė krizė įveikiama, krizinis išgyvenimas paskatina žmogaus augimą, vystymąsi, emocinę brandą. O. Polukordienė (2003) pabrėžia, kad neįveikta psichologinė krizė sąlygoja krizės chronizaciją, t. y. galimus fizinės, psichikos sveikatos, asmenybės integracijos, socialinio funkcionavimo ir adaptacijos sutrikimus. Jie pasireiškia kaip intensyvėjančios psichologinės problemos, gilesni psichikos sutrikimai, kaip somatiniai simptomai ar ligos. Neįveiktos psichologinės krizės atveju gali atsirasti polinkis į priklausomybes – alkoholizmą, narkomaniją ir pan. Šios pasekmės veda į neadaptyvų žmogaus funkcionavimą. Reikėtų pabrėžti, kad visas šias pasekmes teks ilgai įveikti, ir jau ne vienam, o visai specialistų grupei - bendrosios praktikos ir įvairių specializacijų gydytojams, psichologams, psichoterapeutams, psichiatriams, socialiniams darbuotojams ir t. t.

1.1.2. Krizių raida

G. Caplan ir K. France (1999) išskiria 4 situacinių krizių fazes: 1) *poveikio*, 2) *pasidavimo*, 3) *tvarkymosi (mobilizacijos)*, 4) *galutinė (pasitraukimo)*.

Pirmoji žmogaus reakcija į tai, kas įvyko netikėtai, tampa neišvengiama. Dėl streso įtampa auga, didėja nerimas. Žmogus pradeda prasčiau orientuotis situacijoje, atrodo, niekaip negali išspręsti problemos, kilusių sunkumų. Jis jaučia, kad jo pastangos ieškant išeities iš susiklosčiusios situacijos yra bevaisės ir dėl to vis didėja sutrikimo jausmas. Tačiau būdamas šios būsenos žmogus vis tiek bando kovoti su problema, ieško išeities iš susiklosčiusios situacijos, sprendimo būdų. Pasidavimo fazėje įtampa auga toliau, vis stiprėja nevilties, bejėgiškumo jausmas. Žmogus dar mažiau pasitiki savo jėgomis, jį apima jausmas, kad esama problema niekuomet neišsprendės, o skausmingi išgyvenimai niekada nesibaigs. Tvarkymosi, arba mobilizacijos, fazėje sukaupiamos ir mobilizuojamos visos pastangos problemai spręsti. Tuo metu išryškėja didelė sprendimų motyvacija, labai padidėja galimybės asmenybei augti. Palyginti su kitomis fazėmis, tvarkymosi fazėje žmogus yra daug atviresnis, labiau įsiklausantis į kitų žmonių nuomonę, prieinamesnis kitų įtakai. Tokiu atveju krizė įveikiama – žmogus randa išeitį iš susiklosčiusių aplinkybių, pamažu atslūgsta įtampa, sustiprėjama, grįžtama į įprastą gyvenimo tėkmę, atgaunamos jėgos ir pasitikėjimas savimi. Tačiau galima ir kita šios fazės išeitis, kai krizė yra neįveikiama – žmogus pasiduoda, tampa pasyvus, jaučiasi įveiktas ir nieko nesugebantis. Jis nepasitiki savimi, savo jėgomis, jaučiasi niekam nereikalingas ir nieko nesugebantis. Esant tokiai būsenai, kaip vienas iš galimų būdų išvengti su neįveikta krize susijusių jausmų, gali kilti noras nusižudyti. Jei žmogus, neįveikęs krizės, nesulaukia adekvačios ir greitos pagalbos, atsiranda neadaptyvių reagavimo į krizinius išgyvenimus būdų, kurie signalizuoja apie prasidedantį psichologinės krizės chronizacijos procesą. Galutinėje, arba pasitraukimo, fazėje žmogus jaučia didelį fizinį ir protinį išsekimą. Jei krizė įveikta, žmogus pamažu grįžta prie savo įprasto gyvenimo būdo, prie savo įprastos būsenos. Jei krizė neįveikta, silpnėja vidinė asmenybės integracija.

Lietuvos psichologai D. Gailienė, L. Bulotaitė, N. Sturlienė, S. Striunga, R. V. Pivorienė ir kt. taip pat tvirtina, kad traumą patyręs žmogus paprastai išgyvena keturias krizės stadijas: 1) šoką, 2) emocijų prasiveržimą, 3) pusiausvyros atstatymo, 4) pasveikimo.

Šokas. Visi žmonės į sukrėtimą iš pradžių reaguoja labai stipriai, dažniausiai jie net nepatiki tuo, kas įvyko. Realybė tampa iki galo net nesuvokiama, ji tarsi nutolsta, nors išoriškai žmogus gali atrodyti visai ramus, bet kartu jis išgyvena jausmų chaosą. Žmogus jaučia didelį nerimą, įtampą, jis labai sutrinka, nes negali susidoroti su problema, neranda jokių jos

sprendimo būdų. Patyręs šoką žmogus gali pasidaryti arba labai aktyvus, griebtis visokių beprasmiškų veiksmų, arba visiškai sustingti. Neretai žmogus šito periodo net neprisimena.

Emocijų prasiveržimas (reakcijos fazė). Šios stadijos metu žmogus gali išgyventi stiprius liūdesio, pykčio, baimės, sutrikimo, savęs kaltinimo ar gėdos jausmus. Realybė pradedama suvokti teisingai, bet kyla protestas, pyktis, įtūžis, neretai pradeda veikti įvairūs psichologinės gynybos mechanizmai – neigimas, didelis priklausomybės poreikis, racionalizavimas. Gali pradėti veikti ir socialinė regresija, kai žmogus pasidaro bejėgis, nesavarankiškas, labai priklausomas nuo kitų, reikalaujantis globos ir rūpinimosi juo. Tačiau gali pradėti veikti ir autodestrukcija, kuri pasireiškia žmogaus netinkamu, įžūliu, agresyviu elgesiu, galimas piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotikais ar net gali iškilti savižudybės grėsmė. Šioje stadijoje žmogus skaudžiai išgyvena bejėgiškumą ir neteisingumą, jis nuolat klausia savęs: „Kodėl būtent man taip atsitiko?!“ Mėgina ieškoti sprendimo, bet jaučia, kad visos pastangos bevaisės, tad nusivilia dar labiau. Jei žmogui nėra suteikiama pagalba, jis gali įstrigti šioje stadijoje. Tai ypač pavojinga, nes iškyla grėsmė nugrimzti į depresiją ar kitas ligas, alkoholizmą, narkomaniją, žmogus gali net nusižudyti.

Pusiausvyros atstatymas (kulminacija). Šioje stadijoje jau nėra stiprių emocijų, palengva mažėja skausmas, žmogus mėgina susitaikyti su nauja situacija, pripažinti įvykių realumą. Vėl atsiranda įvairių interesų, sukaupiamos visos jėgos, kad būtų rastas sprendimo būdas, kuriami ateities planai. Žmogus išgyvena ne tik liūdnas emocijas, bet patiria ir džiaugsmingų, malonių akimirkų. Tačiau reikia pastebėti, kad pasikeitimai, palengvėjimas ateina labai pamažu. Psichologų nuomone, šioje stadijoje įtampa pradeda mažėti todėl, kad žmogus randa sprendimą, arba todėl, kad jis pasiduoda ir nuleidžia rankas.

Pasveikimas (nauja orientacija, pabaiga). Šioje stadijoje arba grįžta reliatyvi pusiausvyra, arba atsiranda ilgalaikių problemų ar sutrikimų. Jei krizė įveikiama sėkmingai, tai atsigavimo, susitaikymo su savo dalia stadija. Vėl grįžta savo vertės pajautimas, žmogus atnaujiną senus ir užmezga naujus ryšius, vėl imasi įprastos veiklos. Gyvenimas vėl įgyja prasmę.

Tačiau nereikėtų vienareikšmiškai suprasti šių krizės stadijų, kaip neabejotinai būdingų visiems krizę išgyvenantiems žmonėms. Kiekvienas žmogus yra individualus, savitas ir jo patyrimas yra nepakartojamas. Be to, žmogus išgyvena įvairių ir nepaprastai sudėtingų jausmų ir emocijų gamą, todėl tokios supaprastintos stadijos neatskleidžia daugelio svarbių veiksmų.

1.2. Krizių tipai

1.2.1. Situacinės krizės

Situacinės krizės - tai iš esmės individualios psichologinės krizės. Jos yra ne tokios universalios ir ne tokios numatomos negu kitos psichologinės krizės. Z. Plužek (2000) situacines krizes skirsto į tam tikras grupes, kurios atspindi asmenybinius ir tarpasmeninius krizių aspektus. Viena iš tokių grupių yra *organizmo krizės*, kurios pasižymi tuo, kad yra susijusios su išorinės kilmės stresais. Tokios krizės atsiranda, kai dėl stipraus dirgiklio (stresoriaus) veikimo pažeidžiama vidinė organizmo homeostazė. Tokiu dirgikliu gali būti ilgas, sekinantis fizinis ar protinis darbas, veikla slogioje, pavojingoje, emociškai rizikingoje aplinkoje, taip pat įvykę kataklizmai, pavyzdžiui, žemės drebėjimas ar potvynis. Jei pavojus yra netikėtas arba ilgai užsitęsęs, žmogaus psichikoje ir organizme įvyksta permainų. Organizmo krizė gali baigtis pozityviai, nepalikdama jokių pėdsakų, bet gali ir sukelti psichosomatinį negalavimą, kraujotakos sistemos, virškinamojo trakto ir kitokių sutrikimų. Kita krizių grupė išskiriama remiantis *keliama vidinei integracijai grėsme*. Kalbant apie šios rūšies krizes, labiausiai yra pabrėžiama priklausomybė tarp (a) krizinės situacijos sunkumo, sudėtingumo ir (b) sugebėjimo tvarkytis tokioje situacijoje. Tai gali atsitikti dėl tokių priežasčių kaip artimo žmogaus mirtis, mirtina liga, darbo netekimas, sutuoktinio neištikimybė ir pan. Išgyvenant tokio tipo krizę, susvyruoja gyvenimo prasmės pojūtis, prasideda sunkus nevilties laikotarpis, kurio metu nėra noro, jėgų spręsti iškilusias problemas. *Krizės, sukeliančias dideles permainas gyvenimo erdvėje*. Žmogaus gyvenimo erdvės krizės pavyzdžiais gali būti skyrybos, pasaulėžiūros pakeitimas, sveikatos netekimas, luošumas ir pan. Susidariusios krizinės situacijos metu žmogus turi dažnai keisti savo vaidmenį, elgesio būdą, požiūrį.

Ne mažiau svarbios ir *tarpasmeninės bei sociokultūrinės krizės*, kurių priežastys glūdi aplinkoje ir svarboje, kurią asmuo teikia kokiems nors socialiniams santykiams. Šiuo atveju svarbesniu laikoma tai, kas vyksta dabar, negu tai, kas vyko praeityje. Tokių krizių pavyzdžiai gali būti šeimos krizės arba krizės, kylančios dėl prarasto kontakto tarp tėvų ir augančių vaikų, taip pat krizės, kurios kyla iš augančio priešiško kokiame nors asmeniui ar žmonių grupei.

Krizės kyla ir dėl informacijos trūkumo, t. y. dėl to, kad tarp žmonių stinga komunikacijos ir informacijos, kaip galima įveikti krizę, susilpninti jos padarinius, kaip elgtis naujai užklupusioje situacijoje (pvz., įvykus žemės drebėjimui, potvyniui, uraganui ir pan.), arba apskritai kaip krizės išvengti. Tad vienas iš būdų sumažinti įtampą krizės situacijoje būtų žmogaus paruošimas, kaip reaguoti, elgtis ištikus krizei.

Kiekviena krizė, nesvarbu, kokios ji rūšies ir kokių priežasčių sukelta, pasiekusi fazę, kurios metu vis didėja nevilties ir bejėgiškumo jausmas, gali būti pavojinga gyvybei. Suicidologų yra išskirta ypač rizikingų krizių grupė, kuri vadinama *savižudybės krizėmis*. Tokio pobūdžio krizės kyla po psichologinės krizės (kaip bandymas tokiu būdu išspręsti situaciją) arba krizės ūmios fazės metu.

Įvardijamos ir *religinės krizės*. Tai krizės, susijusios su religiniu patyrimu dvejopai: tikėjimo krizės, kurioms būdingos įvairios abejonės, netikrumas, nežinios pojūtis, teologijos, mokslo žinių ir asmeninių tikėjimo išgyvenimų neatitikimas; taip pat krizės, kylančios dėl savojo religinio ir dvasinio gyvenimo vystymo sunkumų. Pasak Z. Plužek (2000), religinės krizės neturi vienodų simptomų, skirtingos būna ir jų atsiradimo priežastys, jos apima skirtingas asmenybės sferas, taip pat skiriasi ir jų trukmės laikas.

O. Polukordienė (2003) taip pat išskiria *egzistencines krizes*. Jos kyla iš vidinių konfliktų, nerimo išgyvenant ir sprendžiant esminius gyvenimo klausimus, atliekant svarbius gyvenime pasirinkimus, priimant reikšmingus sau ir kitiems sprendimus, susijusius su atsakomybe, laisve, nepriklausomybe, meile, mirtimi, tikėjimu ir kitais svarbiausiais žmogui egzistencijos fenomenais.

1.2.2. Vystymosi krizės

Žmogaus vystymasis nėra tolygus procesas. Vystymosi krizės būdingos atskiriems reikšmingiems kiekvieno žmogaus gyvenimo etapams. Jos susijusios su natūraliu permainų procesu, kuris vyksta žmoguje visą gyvenimą, nuo kūdikystės iki pat senatvės. Tai laikotarpis, kai visas vystymasis tarsi sutrinka, nes tuo metu įvyksta pokyčių visose vystymosi sferose – fizinėje, socialinėje ir psichinėje. Kiekvieno amžiaus tarpsnio pabaigoje iškyla vis nauji poreikiai, kurių nepatenkinimas ar slopinimas ir sukelia krizę. Kuo didesnis yra atotrūkis tarp poreikių ir jų patenkinimo galimybių, tuo aštresnė krizė. Daugumos psichologų nuomone, vystymosi krizės yra natūralus ir būtinas reiškinyss formuojantis sveikai, pilnavertei asmenybei. Dažniausiai literatūroje yra pateikiami E. H. Erikson aprašyti 8 asmenybės vystymosi etapai: kūdikystės, ankstyvosios vaikystės, vidurinės vaikystės, pradinio mokyklinio amžiaus, paauglystės, jaunystės, ankstyvosios brandos, senatvės. Kiekvienam vystymosi etapui yra būdinga atitinkama vystymosi krizė. Kiekvienu išskirtu gyvenimo laikotarpiu kreipiamas dėmesys į svarbiausius to laikotarpio išgyvenimo būdus, emocijas, atliekamas užduotis ir funkcijas, taip pat sunkumus. Kiekvienoje jų individas susiduria su nauju konfliktu ar krize, kurią reikia įveikti ir kuri skatina asmenybę arba tobulėti, arba regresuoti. Tai priklauso nuo asmenybės bruožų, patirties ir gynybos mechanizmų stiprumo.

Eriksonas teigė, kad sėkmė arba nesėkmė tam tikroje stadijoje turi įtakos žmogaus raidai vėlesniais gyvenimo periodais. Nors jis aprašė du kiekvienos krizės kraštutinius sprendimus, bet pripažino, kad tarp šių kraštutinumų yra daugybė tarpinių sprendimų ir kad dauguma žmonių priima tam tikrą vidurinį sprendimą.

Kūdikystės (nuo gimimo iki vienerių metų) metais, E. Eriksono nuomone, vaikas išgyvena pasitikėjimo – nepasitikėjimo krizę. Šiuo laikotarpiu kūdikis visiškai priklausomas nuo suaugusiųjų. Jei vaikas patiria meilę, rūpestį, globą, jei su juo bendraujama, jeigu tenkinami visi jo poreikiai, formuojasi saugumo ir pasitikėjimo aplinkiniu pasauliu jausmas. O jei juo nesirūpinama, jei jis nepatiria aplinkinių meilės ir globos, formuojasi baikštumo, įtarumo, nesaugumo, nepasitikėjimo jausmai.

Eriksonas teigė, kad *ankstyvojoje vaikystėje* (nuo 1 iki 3 metų) vaikas išgyvena autonomiškumo (savarankiškumo) – gėdos ir abejojimo savimi krizę. Kaip ji baigsis, daug priklauso nuo tėvų elgesio su vaiku. Pradėjusiam vaikščioti vaikui atsiveria naujų galimybių. Jis mokosi pats valgyti, apsirengti, nusiprausti ir atlikti kitokius paprastus veiksmus. Kai jam pavyksta gerai ką nors atlikti pačiam, vaikas didžiuojasi savo sugebėjimais, viską nori daryti pats. Taip ugdomas pasitikėjimo savimi ir savarankiškumo jausmas. Tačiau jei vaikas nuolat patiria nesėkmių, jei jam neleidžiama savarankiškai veikti, jeigu jis baramas, gėdijamas ar menkinamas, ima jausti gėdą ir abejoti savo gebėjimais, tai sukelia vaiko elgesio problemų.

Apie trečiuosius gyvenimo metus vaikas pereina į naują etapą – valingų veiksmų. Šiuo laikotarpiu pasireiškia trečiųjų gyvenimo metų krizė. Vygotskio nuomone, trečiųjų gyvenimo metų krizės metu pasikeičia vaiko socialinė pozicija aplinkinių žmonių atžvilgiu. Pirmasis simptomas, kuriuo yra apibūdinama krizės pradžia – negatyvizmas. Vaikas priešinasi viskam, ką sako suaugusieji. Jis gali atsisakyti daryti net tai, ko jam pačiam norisi. Dažniausiai šio periodo vaiko vartojami žodžiai yra „Aš pats“ ir „Ne“. Bet kokie tėvų reikalavimai, net pasiūlymai gali būti atmetami. Vaikas nori pats spręsti, pats pasirinkti, pats veikti.

Antrasis krizės simptomas – užsispyrimas, noras gauti ką nors tik todėl, kad jis to pareikalavo. Kaip krizės simptomas yra įvardijamas ir atžagarumas, kuris yra nukreipiamas prieš suaugusiojo pateikiamas vaikui elgesio normas, prieš tam tikrą gyvenimo būdą, kuris susiklostė iki trečiųjų gyvenimo metų. Vaikas tuo siekia išlaikyti savo autonomiškumą ir vadovautis savo norais. Savivaliavimu išreiškiamas vaiko nepriklausomybės siekimas.

Trečiųjų gyvenimo metų krizė – tai iš esmės vaiko socialinių santykių krizė, kurios metu pasikeičia vaiko socialinė pozicija aplinkinių žmonių atžvilgiu ir jo paties požiūris į save.

Vidurinės vaikystės (nuo 3 iki 6 metų) laikotarpiu, Eriksono nuomone, vaikas išgyvena iniciatyvumo – kaltės jausmo krizę. Šiame amžiuje jau plečiasi vaiko interesų ratas, jis ima

domėtis vis įvairesne nauja veikla ir rodo iniciatyvą. Pagrindinis pavojus šiuo laikotarpiu – kaltės jausmo dėl atliktų veiksmų atsiradimas. Suaugusiems svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp vaiko iniciatyvumo skatinimo ir draudimo. Svarbu, kad vaikas neprarastų pasitikėjimo savimi, iniciatyvos.

Pradiniame mokykliniame amžiuje (nuo 7 iki 11 metų) vaikas išgyvena gebėjimo atlikti – menkavertiškumo krizę. Vaikas jau daug ką gali atlikti tiek namuose, tiek mokykloje. Savo darbo rezultatus jis jau lygina su savo vienmečių rezultatais. Svarbu, kad šiuo laikotarpiu vaikas galėtų patirti sėkmę, kad turėtų sąlygas atskleisti gerąsias savo asmenybės savybes. Jei pavyzdžiu šio amžiaus vaikams rodysime protingesnius, gabesnius, miklesnius ir pan. jų vienmečius, jiems ims formuotis menkavertiškumo jausmas.

Kiekvienas amžiaus tarpsnis kelia savų reikalavimų, užduočių asmenybei, sąlygodamas savitas emocijas ir jausmus, primesdamas naujas funkcijas, su kuriomis individui ne visada lengva susitvarkyti.

Ypač vertas dėmesio raidos tarpsnis, kai žmogus beveik suaugęs ir kai vaiko asmenybė virsta suaugusio žmogaus asmenybe, – *paauglystė*. Nei viena anksčiau minėtų krizių nėra tokia sudėtinga ir prieštaringa, kaip paauglystės krizė. Ji sudėtinga ne tik patiems paaugliams, bet ir juos supantiems žmonėms – tėvams, vaiko artimiesiems, mokytojams. Dažnai ji yra vadinama sunkiu, pereinamuoju, problemišku, konfliktišku audrų ir stresų laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu vyksta ypač svarbūs pokyčiai fizinėje, psichologinėje, socialinėse sferose, atsiranda naujų poreikių, pomėgių, keičiasi vertybių sistema, tarpusavio santykiai, autoritetai, savimonė. Labai ryškių pokyčių vyksta emocinėje sferoje - paaugliai siekia tapti nepriklausomi, savarankiški, nori būti išklausyti ir suprasti, nori turėti galimybę pareikšti savo nuomonę įvairiais klausimais, į kurią būtų atsižvelgta. Vaikai šiuo laikotarpiu yra ypač jautrūs, pažeidžiami. Visi šie pokyčiai, prieštaringumai dažniausiai sąlygoja paauglių elgesio problemas: agresyvumą, konfliktiškumą, nepaklusnumą, maištavimą, priešinimąsi; emocinę būseną: įtampą, depresiškumą, suicidines mintis; mokymosi sunkumus, alkoholio ar kitų narkotikų vartojimą. Psichologai pripažįsta, kad labai retai paauglį aplenkia viena ar kita iš vardytų problemų. Eriksonas paauglystės periodą apibūdino kaip tapatumo arba vaidmenų sumaišties periodą (12 – 20 (22) metų), kuriuo vaikas siekia išsiaiškinti, kas jis yra, koks jo vaidmuo gyvenime, kokia gyvenimo prasmė. Tai – savo tapatumo ieškojimo laikotarpis. Sėkmingai išsprendus psichosocialinę šio etapo krizę, jaunuoliui susiformuoja tapatumo jausmas, savo individualybės suvokimas, saugios ateities jausmas. Nesugebėjimas šiuo laikotarpiu suprasti, kas aš esu, t.y. tapatumo stoka, kelia sumaištį.

Jaunystės periodu (maždaug nuo 20 metų) žmogus išgyvena artumo – vienumos krizę. Šio amžiaus žmogus jau galvoja ne vien apie save, ieško savęs, jis ieško artumo ir su kitais žmonėmis. Artumas – tai daugiau nei seksualiniai ryšiai, tai žmogaus sugebėjimas atiduoti dalį savęs kitam žmogui ar grupei, nebijant prarasti savo tapatumo. Jaunas žmogus siekia kito žmogaus meilės ir draugystės, bet kartais nesugeba užmegzti tokių artimų santykių. Tai lemia psichologinę vienumą, žmogus lieka izoliuotas nuo kitų, jaučiasi vienišas.

Brandos laikotarpiu (nuo 30 iki 60 metų) žmogus išgyvena atsinaujinimo – sąstingio krizę. Šio amžiaus žmonės bent iš dalies jau yra išsprendę visus ankstesnius vystymosi keliamus konfliktus. Dabar jie gali rūpintis kitais žmonėmis (vaikais, jaunesne karta), spręsti socialines problemas, atsidėti kūrybai. Suaugę žmonės, pozityviai įveikę brandos krizę, jaučiasi esą produktyvūs, dirba reikšmingą darbą, puoselėja savo šeimą. Jei ankstesni konfliktai liko neišspręsti, žmogus tarsi užsisklendžia – rūpinasi tik savo problemomis, savo sveikata, ramybe, savo gerove.

Senatvės periodu (nuo 60 metų iki mirties) pasižymi pilnatvės – nevilties krizė. Paskutiniame gyvenimo etape žmogus paprastai peržvelgia ir įvertina visą savo gyvenimą. Jei žvelgdamas atgal žmogus jaučia pasitenkinimą tuo, ką ir kaip nuveikė, jis ima suprasti, kad jo gyvenimas buvo prasmingas ir reikšmingas, o jo užsibrėžti gyvenimo tikslai pasiekti. Vidinio „sudegimo“, nusivylimo jausmą, nepasitenkinimą savimi ir savo darbo rezultatais patiria asmuo, kuris jaučiasi nepakankamai panaudojęs savo talentą, nesukūręs prasmingų santykių ir žinantis, kad jau per vėlu tai padaryti. Tokie jausmai gali lemti neramią, kupiną nevilties ir neapykantos sau gyvenimo pabaigą.

Vystymosi krizių atsiradimo priežastys nėra išoriniai įvykiai ar traumuojantys potyriai. Vystymosi krizės yra tiesiogiai susijusios su kova dėl savojo tapatumo, autentiškumo, savo gyvenimo kelio, dėl galimybės įgyvendinti ir įrodyti savo kitoniškumą, su kova dėl žengimo į priekį asmenybės brandos keliu. Šios krizės kyla iš žmogaus prigimties, kuri kupina vidinių prieštarų, daugybės užduočių ir skirtingų perspektyvų, priešingų tendencijų, norų, emocijų, potraukių, galybės poreikių – ir visa tai reikalauja patenkinimo vienu metu. Tuo tarpu žmogus, kuriam pavyksta pozityviai įveikti tas krizes, išgyvena pasitikėjimo, autonomijos, iniciatyvos, meistriškumo, tapatumo, intymumo, pilnatvės jausmus.

1.3. Dažniausiai išgyvenamos vaikų krizės

Vaikai gali susidurti su krizėmis tokiose situacijose kaip:

- Tėvų skyrybos.
- Artimo žmogaus netektis.
- Patiriama prievarta (fizinė, seksualinė, emocinė).

- Paties vaiko ar jam artimo žmogaus liga.
- Staigūs vaiką supančios aplinkos pokyčiai, pavyzdžiui, persikraustymas į naują šalį ar miestą, mokyklos pakeitimas ar pan.
- Trauminiai įvykiai ar išgyvenimai, pavyzdžiui, autoavarijos, gaisrai, teroro aktai.

1.3.1. Artimo žmogaus praradimas

Sąvokos „netektis“, „praradimas“ glaudžiai susijusios su psichinėmis *vienišumo, uždarumo, savigraužos, savęs kaltinimo* ir *socialinės atskirties* būsenomis. Visa tai yra socialinės rizikos veiksniai, kurie turi neigiamą poveikį psichinei-socialinei vaiko raidai ir saviraidai.

Ilgamečiai tyrimai atskleidė, jog 6–7 metų vaikai, daugeliu atvejų net ir jaunesni, netekę artimo žmogaus, dėl to, kas įvyko, dažnai išgyvena kaltę (B. L. Mishara). Viena iš tokių išgyvenimų formų yra *pyktis*, kad taip greitai paliko tėtis ar mama. Suaugusieji, nujausdami galimą neigiamą vaikų reakciją prabilus šia tema, vengia pokalbių su jais apie išgyvenamus jausmus. Netekęs vieno iš savo šeimos narių vaikas ne vien tik turi su tuo susitaikyti, bet ir ieškoti kito stiprybės šaltinio, t. y. būti atviras su draugais, aplinkiniais, bendrauti neapsimetinėdamas. Kanadoje ir JAV garsi psichoterapeutė E. Kuebler-Ross klinikoje tyrė 6–12 metų vaikus ir atskleidė, kad šio amžiaus vaikai noriai kalbasi su kitais apie tai, dėl ko jiems neramu netekus artimo žmogaus. Štai tyrinėtoja J. Wallerstein yra atkreipusi dėmesį į skirtingą vaikų reakciją netekus artimųjų – mirus vienam iš tėvų arba jiems išsiskyrus. Tai, jos nuomone, priklauso nuo vaiko amžiaus, lyties, brandos, gebėjimo prisitaikyti ir įveikti stresą, nuo tarpusavio santykių su artimaisiais, kurių neteko. Anot jos, tokiems vaikams būdingas nestabilumas, pasikeičia jų elgesys ir požiūris į discipliną, santykiai su kitais žmonėmis. Vėliau jie turės priprasti prie pasikeitusio auklėjimo stiliaus, gal naujo tėvo ar mamos partnerio, susitaikyti su savo emocijomis ir socialiniu kitoniškumu. Kaip pabrėžia J. Wallerstein, 2–5 metų vaikams, dar nepasirengusiems išgyventi tokią netektį, būdingi miego sutrikimai, nerimas, jie reikalauja daugiau tėvų dėmesio. 5–8 metų vaikai dažniau verkia, atviriau liūdi ir gedi, bijo prarasti kitą iš tėvų. Baimė gali tapti liguista, įkyri, nepagrįsta. Jų žaidimai neįsivaizduojami be liūdesio, mirties, praradimo motyvų. Mokymasis jiems tampa kančia. Nors 8–12 metų vaikai jaučiasi nuskriausti, nesaugūs, vieniši, netektį jie suvokia sąmoningiau, dėl to mažiau save kaltina. Tačiau jie gedi ilgiau. 12–18 metų paaugliai dažniausiai verkia slapta, jaučiasi atplėšti nuo vaikystės ir išgyvena nesaugumo jausmą.

Amerikiečių mokslininkas D. Peretz netektį apibūdina kaip būseną žmogaus, netekusio kai ko jam artimo ir brangaus. B. Symos išskiria šias netektis: 1) *artimo žmogaus netektis*; 2) *dalinė savo asmenybės netektis*; 3) *materialinių vertybių netektis*; 4) *kūdikio atpratimas nuo maitinimo motinos krūtimi*; 5) *pirmieji metai mokykloje*; 6) *mokyklos baigimas*; 7) *santuoka ir*

kt. Netektis gali būti reali arba simboliška, permanentinė arba laikina, lengva arba traumuojanči ir netgi katastrofiška. Ji gali būti pavienė arba užliejanti kaip banga, akivaizdi arba nepastebima, netikėta arba numatoma, visiška arba dalinė. E. Kuebler-Ross atkreipia dėmesį į šiuos psichologinius netekties išgyvenimo dėsningumus, stadijas: 1) *šokas ir (ar) neigimas*; 2) *derėjimasis*; 3) *pyktis*; 4) *depresija*; 5) *susitaikymas*. Kiekviena iš šių stadijų fenomenali, jai būdingi saviti išgyvenimo aspektai. Tai sąlygoja kultūrinė, socialinė gedinčiojo aplinka, šeimos vertybinė orientacija, mokyklos mikroklimatas, mokytojų nuostatos ir gedinčiojo emocinis pasirengimas, tvirtumas. M. Dovydaitienė pažymi, jog vaikai, kurių tėvai išsiskyrę, yra emociškai labiau pažeidžiami ir sunkiau prisitaiko prie kitų ar užmezga kontaktus ir juos plėtoja. A. Juodaitytė, kaip ir daugelis kitų vaikystės tyrinėtojų, teigia, jog ko nors netektis vaikystėje vėliau paveikia net ir savojo identiteto ieškojimus: vaikas, išgyvenantis tėvo ar motinos mirtį, lyties atžvilgiu praranda identifikavimosi su kuo nors pagrindą. Sakykim, berniukas, netekęs tėvo, gali iš dalies prarasti savęs, kaip vyro, tapatumą. Šį procesą dar labiau sunkintų, jei kiemo ar klasės draugai vengtų bendrauti su tokiu vaiku. Dažnai berniukai, netekę tėvo, įgyja daug moteriškų, o mergaitės – vyriškų bruožų: būna padūkusios, elgiasi kaip berniukai. Be skyrybų ir mirties, prie netekčių formų dar priskiriamos nesaikingas girtavimas, dažni konfliktai šeimoje ar išvykę dirbti svetur tėvai (gana dažnas socialinis šių dienų reiškiny).

Patarimai, kaip elgtis susidūrus su tokia vaikų krize:

- *Retkarčiais paskaityti vaikams knygų apie mirtį, netektį ir kaip žmonės gedi. Leisti jiems reikšti savo mintis ir klausti.*
- *Skaityti su vaikais įvairių kultūrų pasakas, legendas, mitus mirties tematika (beje, šių tekstų pakanka pradinių klasių pasaulio pažinimo, lietuvių kalbos vadovėliuose). Parodyti, kaip skirtingų kultūrų žmonės skirtingai išgyvena artimo netektį ir suvokia pomirtinį gyvenimą. Nebijoti diskusijų apie tai, kaip žmonės gedi.*
- *Kalbėti apie įžymių žmonių mirtis. Vaikai lengviau suvoks mirtį iš suaugusiųjų pasakojimų. Paprastai paaiškinti, kaip žmonės tapo įžymūs ir kaip jų atminimas išlieka gyvas ir po jų mirties.*
- *Sukurta nemažai vaikams dainuoti skirtų dainelių, nevengiančių plėtoti mirties temas. Padainuokime per muzikos pamokas su vaikais keletą jų, kad mirties tema netaptų tabu.*
- *Jei vaikas aptinka negyvą vabzdį, vabaliuką ar gyvūnėlį, pasinaudokime proga su juo pakalbėti apie tai, kas yra mirtis, konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis. Net ir labai maži vaikai geba suvokti, jog mirtis yra tai, kas nejuda, yra sustingę, kas yra ramu ir neatsako į klausimus.*

- *Nuvykime su vaikais į kapines prieš tai gavę tėvų ar globėjų sutikimą ir vaikams paaiškinę, ko ten einame, ką pamatysime ir ką veiksime. Nuvežkime gėlių ir padėkime ant mirusiųjų kapų. Tokia išvyka sudomins vaikus ir jie klausinės apie mirtį. Todėl pasistenkime kuo išsamiau paaiškinti, kaip visuomenė supranta mirtį ir ką daro, kai kas nors iš jos narių netenka artimųjų.*
- *Jei klasėje ar grupėje jau yra vaikas, netekęs artimo žmogaus, tinka tie patys anksčiau aprašyti veiksmai. Paaiškinkime kitiems vaiko artimiesiems, ko šiais veiksmais siekiama, ir gaukime jų sutikimą. Svarbu suaugusiuosius užtikrinti, kad jų, kaip auklėtojo, veikla padės vaikui išsikalbėti, dalytis išgyvenimais ir dėl to jam bus lengviau gedėti.*

Norėdami geriau pažinti gedinčius vaikus, pedagogai turėtų atsižvelgti į tris pagrindinius dalykus: 1) *vaikai iš tiesų išgyvena sielvartą ir gedi*; 2) *savo sielvartą jie išreiškia kiek kitaip negu suaugusieji*; 3) *vaikai yra ypač pažeidžiami, jei netekties išgyvenimas užsitęsia.*

Skyrybos nėra vien teisinis santuokos nutraukimas. Tai skausmingas procesas, paliečiantis visus šeimos narius. Po skyrybų kai kurie vaikai sutrinka, praranda orientaciją, pakinta jų elgesys. *Ikimokykliniame amžiuje* atsiranda agresyvumas, bailumas, nemiga, išgąstis, apetito stoka. *Jaunesniame mokykliniame amžiuje* – tas pats elgesys ir mokymosi rezultatų pablogėjimas, vagiliavimas, melavimas, imlumas blogiems įpročiams, erotizmas. *Vyresniame mokykliniame ir jaunuolio amžiuje* – nuolatinis nerimas, nusižengimai, alkoholizmas, lytiniai nusižengimai, sunkumai pasirenkant profesiją. Paaugliai iš išsiskyrusių šeimų dažniausiai nori mesti mokslus ir pradėti dirbti. Nesvarbu, dėl ko ir kaip skiriasi tėvai, vaikai gali išgyventi stiprius jausmus: gilų skausmą ir liūdesį, pyktį ir kartėlį, kaltę, gėdą, menkavertiškumą, baimę. Todėl privalome vaikui sudaryti saugias sąlygas, išgyvenant šią psichologinę krizę. Būtinai visų institucijų bendras tikslas ir veiklos planas. Tėvams nutarus išsiskirti, tikslinga būtų kreiptis į specialistą, kuris padėtų vaikui išgyventi krizę. Užsiėmimų metu vaikas mokomas išreikšti jausmus, su vaiku diskutuojama, kas yra skyrybos ir kaip jos jį palietė. Būtina kreiptis į specialistus, jei vaikas:

- po skyrybų labai pasikeičia (tampa pasyvus, užsidaręs, niekuo nebesidomi), nesugeba išsakyti savo jausmų, kurie pasireiškia psichosomatiniais simptomais,
- atsiranda problemų mokykloje (nesusikaupia, sunkiau įsisavina žinias, krinta pažangumas),
- pradeda elgtis netinkamai, provokuojamai (įsitraukia į nusikalstamą grupę, pradeda vartoti alkoholį, bėga iš namų).

V. Osterweis ir kiti tyrinėtojai yra atkreipę dėmesį į tai, kad pirmomis netekties išgyvenimo savaitėmis vaikai dažnai būna liūdni, pikti, uždari ir kupini baimės ir kad gali sutrikti jų apetitas ir miegas, kai kuriems iš jų kilti susikaupimo, mokymosi, priklausymo grupei

problemų. Nuotaikų kaita, neigiamos emocijos, pykčio priepuoliai ar net šlapinimasis į lovą naktimis – visa tai būdinga tiek priešmokyklinio amžiaus, tiek vyresniems vaikams. Suaugusiems greičiau susitaikyti su netektimi padeda sukaupti emociniai, kognityviniai, socialiniai gebėjimai. Kadangi vaikai tokių gebėjimų dar neturi, jiems prireikia kelerių ar daugiau metų, kad susitaikytų su vieno iš tėvų praradimu. Sunkiausia vaikams išgyventi tėvų skyrybas. Taip yra dėl to, kad nors vaikas žino, jog tėvas ir mama jau kartu nebegyvena, vis tiek vieną iš jų tai mato, tai nemato. Tokią netektį vaikas gali išgyventi net keliolika metų. Teigiama, jog po pirmųjų netekties išgyvenimo metų vaikas vis dar jaučiasi prislėgtas, jam kyla sunkumų mokykloje, pastebėtas polinkis į delinkventišką elgesį. Kai kas net teigia (J. Bowlby, V. Osterweis ir kt.), jog suaugusiems, kuriems būdinga chroniška depresija, vaikystėje yra tekę išgyventi artimo arba mylimo žmogaus netektį. Vis dėlto gedintys vaikai, kurie geba išgyventi sunkumus, kuriems socialinė aplinka yra palanki, kurie turi suprantančius ir atjaučiančius artimuosius, draugus – patirtą netektį išgyvena greičiau ir tolesnė jų socializacija vyksta sėkmingai, kaip ir tų vaikų, kuriems artimųjų netekties dar neteko patirti. Artimo, brangaus žmogaus praradimas gali būti vienu iš pačių liguosičiausių išgyvenimų. Į šeimos nario mirtį vaikai reaguoja skirtingai nei suaugusieji. Šiuo atveju vaiko šoką dar didina ir tai, kad kiti šeimos nariai būna emociškai neprieinami dėl jų pačių išgyvenimų. Svarbu žinoti galimas vaikų reakcijas, o taip pat pavojaus signalus, kada vaikui reikalinga pagalba. Keletą savaitių po mirties vaikas gali neigti mirties faktą, bet ilgalaikis neigimas ir liūdesio vengimas gali sukelti kitų problemų. Vaikas, kuris bijo dalyvauti laidotuvėse, neturėtų būti verčiamas, tačiau rekomenduotinas nors ir neilgas dalyvavimas kokioje nors ceremonijoje – maldoje, žvakės degime ir pan. Kai vaikas suvokia mirties faktą, jis aktyviai liūdi ir gedi. Svarbu, kad jis žinotų, kad galima liūdesį rodyti. Mirties asmuo buvo svarbus vaiko gyvenime, todėl pyktis yra natūrali reakcija, jo netekus. Vaikas pyktį gali išreikšti žaisdamas agresyvius žaidimus, jį gali kamuoti naktiniai košmarai. Kartais pyktis gali būti nukreiptas į likusius šeimos narius. Mažesni vaikai tiki, kad jie yra visko, kas atsitinka, priežastis. Jie gali prasimanyti, kad brolis ar sesuo, mama ar tėtis mirė, nes jie kažkada to „norėjo“. Vaikai jaučia kaltę, tarsi tas „noras“ išsipildė.

1.3.2. Vaiką žalojantis elgesys

Vaiką žalojantis elgesys – tai neatsitiktinis vaiko sužeidimas dalyvaujant tėvams ar kitiems asmenims, kuriems teismas patikėjo vaiką globoti, prižiūrėti. Yra nustatyta, kad prievartos esmė yra ta, kad ji kyla ne dėl vaiko elgesio, o ją dažniausiai sukelia suaugusiojo asmeninės savybės, jo savijauta ir nuotaikos. Smurtautojo elgesys neprognozuojamas ir nėra jokio

„teisingo“ vaiko elgesio, kuris padėtų išvengti smurto. Dažnai tokie suaugusieji patys yra patyrę ar patiria prievartą. Fizinė, emocinė (psichologinė), seksualinė prievarta ir nesirūpinimas (apleidimas) – keturios vaiką žalojančio elgesio rūšys, kurios gali sukelti žymių fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimų, žlugdyti normalų asmenybės vystymąsi. *Fizine prievarta* vadiname neatsitiktinius, sąmoningus smurtinius veiksmus vaiko atžvilgiu, kurie sukelia vaikui skausmą ar gali sukelti sveikatos ir vystymosi sutrikimų. Tai - mušimas ranka ar įvairiais daiktais; smogimas, stumdymas, spardymas, purtymas; bet koks skausmo sukėlimas (žnaibymas, plaukų tampymas ir pan.); kūno sužalojimo grėsmė; darbo skyrimas ne pagal jėgas. Labai svarbu yra atkreipti dėmesį į požymius, kurie leidžia įtarti, kad vaikas patyrė ar patiria fizinę prievartą: fiziniai požymiai – mėlynės, nudegimo žymės, patinimai, pabrinkimai, gumbai, nubrozdinimai, žaizdos, lūžimai, įdrėskimai ant kūno (ypatingas dėmesys kreiptinas, jei šie požymiai yra neįprastose vietose) ir elgesio pasikeitimai (atsiradęs atsargumas, baikštumas suaugusiųjų atžvilgiu, kažkokios vaikų grupės atžvilgiu; išgąstis, kai kiti vaikai verkia, dėl kito žmogaus netikėtų judesių; atsiradęs agresyvumas arba atsiribojimas; tėvų baimė; baimė eiti namo, į mokyklą; baimė pasilikti tam tikroje vaikų grupėje; neįprasta, neatitinkanti oro sąlygų apranga).

Emocinė (psichologinė) prievarta vadiname vaiko sugebėjimų, jo savęs vertinimo tyčinį griovimą, menkinimą, dėl to sutrinka vaiko prisitaikymas aplinkoje ir tarpasmeniniai santykiai. Tai - pasityčiojimas, žodinė agresija, žeminimas, gąsdinimas, vertimas jaustis kaltam, nors tam nėra objektyvaus pagrindo, nuolatinis parodymas, kad esi nemylimas ir nepageidaujamas, nuolatinis blogos savijautos sukėlimas. Požymiai, kurie leidžia įtarti emocinę vaiko prievartą: įvairūs psichosomatiniai skundai, atsiradęs nevalingas šlapinimasis, tuštinimasis, nepasitikėjimas savimi, depresija, kalbos sutrikimai, nuolankumas suaugusiesiems, melavimas, agresyvus elgesys, pasyvumas, ne pagal amžių suaugęs arba ne pagal amžių vaikiškas elgesys. Fizinį ir emocinį smurtą patyrę vaikai dažnai yra liūdni, pikti. Jiems būdinga baimė, nerimas, nuotaikų svyravimas, rūkymas, alkoholio, narkotikų vartojimas. Fizinis ir emocinis smurtas daro didžiulę įtaką asmenybei: priklausoma, nerimastinga, baiminga arba agresyvi, dominuojanti, kitus žeminanti asmenybė, prievarta grindžianti santykis šeimoje; kurianti asocialias grupes, linkusi asocialiai elgtis, meilės ir užuojautos parodymą suvokianti kaip silpnumą. Vaikų, patyrusių psichologinę ar fizinę prievartą, žemesni intelektualiniai gebėjimai.

Seksualinė prievarta – „tai prievartos rūšis, kai vaikas verčiamas tenkinti suaugusio žmogaus seksualinius poreikius“. Suaugęs pasinaudoja vaiko meile, priklausomybe, pasitikėjimu, taip įgyvendindamas savo galios, valdžios poreikį, norą, kad jam būtų

paklūstama. Tai žaloja vaiko sielą, kelia grėsmę jo vystymosi ir gyvenimo pagrindams. Dažniausiai seksualinės prievartos aukos yra mergaitės, o prievartautojai – vyrai. Paprastai tai būna vaikų gerai pažįstami žmonės, kuriais jie pasitiki. Seksualinė prievarta prievartautojui dažniausiai nėra tik „vienkartinis paklydimas“, nes jie ilgai planuoja ir apsvarsto visas aplinkybes, kaip prisivilioti vaiką. Požymiai, kurie yra būdingi tik seksualinei prievartai: keistas, įmantrus, seksualiai nuspalvintas elgesys; netikėtai išsamios, neatitinkančios amžiaus tarpsnio žinios apie lytinius dalykus; viešas masturbavimasis.

Seksualinės prievartos *pasekmės* gali būti potrauminio streso sutrikimas, nerimas, nemiga, baimė, atsikartojantys persekiojantys prisiminimai apie patirtą skriaudą, temos vengimas, galimos mintys ar bandymai nusižudyti, ryškiai seksualiai nuspalvintas elgesys, pasikeitęs įprastas mokymosi lygis ar interesų ratas, bandymai piktnaudžiauti alkoholiu ar narkotikais. Patyręs seksualinę prievartą vaikas – tai dažniausiai priklausoma, bejėgė, save nuvertinanti asmenybė arba siekianti valdyti, pavergti, pažeminti kitą žmogų asmenybė.

Nesirūpinimas (apleidimas) - juo vadiname ilgalaikį fizinių ar psichinių vaiko poreikių nepatenkinimą, kai kyla grėsmė visaverčiam vaiko vystymuisi ir funkcionavimui. Tai nesirūpinimas vaiko saugumu, maitinimu, sveikata, apranga, higiena, socializacija (igūdžių formavimu), išvijimas iš namų. Požymiai, kurie leidžia įtarti, kad vaiku nesirūpinama: fizinio vystymosi sutrikimai, netvarkinga išvaizda, dantų ir burnos ertmės ligos, nuovargis, apatija, nuolatinis alkis. Vaikai, kuriais nesirūpinama, dažnai prašo išmaldos, vagiliauja, stengiasi kuo ilgiau pasilikti mokykloje, neskuba namo, savaitgalius praleidžia gatvėje. Jie dažnai mieguisti, sunkiai susikaupiantys, anksti pradeda rūkyti, vartoti alkoholį, narkotikus. *Pasekmės*: higienos igūdžių praradimas, pasitikėjimo suaugusiaisiais praradimas, piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais, pamokų praleidinėjimas ar ilgesnis mokyklos nelankymas, blogi mokslo rodikliai, asocialios elgesio normos, priklausymas asocialioms grupėms, prieraišumo stoka, labai ankstyvas subrendimas.

Patirtas smurtas žaloja vaiko sveikatą, neigiamai veikia asmenybės raidą. Dėl patirtos prievartos atsiranda pyktis, agresyvumas, depresija, baimė, nemiga, vaikai nepasitiki savo jėgomis, nejaučia savo vertės, nemyli savęs, jaučiasi esą kitokie, blogesni, negražesni, nesėkmingesni, neverti meilės, neturi draugų ir yra vieniši.

1.3.3. Vaikų savižudybės

„Savižudybė (suicidium) – tai sąmoningas savo gyvenimo nutraukimas, mirtis, išstinkanti tyčia save sužalojus.“ Tai procesas, kurio metu žmogus patiria vis labiau augantį stresą, didėjančią emocinį skausmą, jausmų, minčių sumaištį, nuolat mažėjančią gebėjimą įveikti krizę. Atskiros

žmogaus savižudybė visada paliečia daug daugiau žmonių, o ne vien tik nusižudžiusiojo šeimą. Vaikų savižudybė šokiruoja ir traumuoja dar labiau. Suaugusieji dažnai linkę manyti, kad vaikai nesižudo, jie neturi tam priežasties. Mums sunku patikėti, kad vaikai gali taip kentėti, jog pasirenka net mirtį. Deja, realybė yra kitokia – suicidas – vyraujanti pagal dažnumą vaikų mirties priežastis. Kokios priežastys verčia vaikus pasitraukti iš gyvenimo, pasirinkti mirtį? Nėra paprasto ir vieno atsakymo į šį klausimą. Suicidologai teigia, jog savižudybė yra daugiaveiksnis reiškinys, ją lemia keletas susikaupusių problemų. Dažniausiai tai yra patirta prievarta, smurtas ir konfliktai šeimoje, egzaminų baimė, artimo žmogaus mirtis, artimo žmogaus ar draugo savižudybė, tėvų skyrybos, nelaiminga meilė, bloga socialinė padėtis, neviltis išspręsti problemą ir pan. Be abejo, išvardytos priežastys ne visada skatina save žalojančią elgesį, jos ne vienodai veikia kiekvieną vaiką. Didelę reikšmę turi ir vaiko asmeninės savybės (pvz., lytis, psichiniai sutrikimai, menkas savęs vertinimas, somatinės ligos, mokymosi sunkumai), jo santykiai su aplinka (pvz., nepilna, nedarni šeima, autokratiški tėvai, vaikas jaučiasi nemylimas tėvų, nereikalingas jiems, daugybinės stresinės situacijos, išgyvenama depresija). Besižudantieji dažniausiai nenori mirti, jie tik nori pabėgti nuo savo kančių, jų manymu, neišsprendžiamų problemų. Kraštutinis būdas išsivaduoti iš emociškai kankinančios būsenos – bandymas nusižudyti. Dažnai tokios pastangos yra tiktai veiksmas, kuriuo žmogus nori atkreipti aplinkinių dėmesį, o ne mirti. Mergaitės bando nusižudyti dažniau nei vaikinai, tačiau naudoja mažiau smurtines priemones (pavyzdžiui, vaistus). Todėl mergaites išgelbėti lengviau. Tuo tarpu vaikinai renkasi drastiškesnes ir greitą mirtį užtikrinančias priemones: ginklus, avarijas ir pan. Savižudybė nėra sąlygota vienos priežasties, ketinantis nusižudyti asmuo susiduria su „problemų virtine“, todėl jaučiasi nebegalintis valdyti situacijos, nežino, kaip pakeisti situaciją. Devyniais iš dešimties atvejų suicidas yra pagalbos šauksmas. Apie pagalbos poreikį galima spręsti iš daugelio ženklų: žmogus dažnai kalba apie mirtį, neviltį: „niekas nebeturi reikšmės“, „viskas beprasmiška“, „nebeturiu daugiau jėgų“ ir pan. Mintys apie mirtį gali pasireikšti ir kitoje veikloje, pavyzdžiui, piešiniais, prisiminimo dovanėlių dovanojimu, netiesioginiu atsisveikinimu su draugais ir t. t. Apie 80 proc. bandymų nusižudyti vyksta namuose tuo metu, kai yra tikimybė sutrukdyti, nutraukti suicidą.

Būtina atkreipti dėmesį, jei vaikas:

- *blogiau miega (kankinasi dėl nemigos, dažnai prabunda ar miega labai daug);*
- *ima blogiau mokytis ir dėl to nesijaudina;*
- *atsiranda depresijos požymių;*
- *pastebimai pasikeičia elgesys;*

- *apetito stoka;*
- *atsiranda poreikis vartoti svaigalus ar vaistus;*
- *vaikas turi psichinės raidos sutrikimų ar serga psichine liga;*
- *susirgo sunkia liga (diabetas, vėžys, epilepsija ir pan.).*

Ypač stebėti reikia vaikus, kurie:

- *išgyvena netektį (dėl ligos, mirties, tėvų skyrybų, išsiskyrimo su mylimu žmogumi, artimo žmogaus savižudybės) arba bijo netekti artimo žmogaus;*
- *nesugeba numatyti savo ateities keliams mėnesiams ar metams į priekį;*
- *atsisako ankstesnių tvirtų įsitikinimų ir pozicijų;*
- *netikėtai pasikeičia nuotaika – niūrią nuotaiką pakeičia linksmumas, lyg problemos staiga išsisprendė;*
- *kuria gana tikslius savižudybės planus (data, priemonės, aplinkybės);*
- *gerbia, idealizuoja kurį nors pažįstamą ar žinomą žmogų, kūrinio herojų, kuris nusižudė;*
- *kai artinasi netekties (mirties, išsiskyrimo) metinės ar kitokia dramatiška data.*

Kaip kalbėtis su ketinančiu žudyti?

„*Aš matau, kad tau sunku, kad kažkas negerai ir man tai tikrai rūpi*“. Nebijokite parodyti savo susirūpinimo vaiku ir jo problemomis bei išgyvenimais.

„*Ar kada nors mąstei apie tai, kad gali nusižudyti?*“ Nuoširdžiai užduotas pastarasis klausimas gali paskatinti asmenį papasakoti apie savo ketinimus ir apie jausmus, kurie skatina jį galvoti apie tokį drastišką sprendimą.

„*Ar anksčiau jautei ką nors panašaus?*“, *Ką tuomet darei, kas tau padėjo?*“ – šie klausimai gali padėti prisiminti, kaip sekėsi spręsti sunkumus praeityje, paskatinti ieškoti būdų spręsti problemas dabar, kai jam vėl sunku.

„*Kas atsitiko dabar, dėl ko tau šį kartą sunku?*“ – tai padės jums aiškiau suprasti žmogaus būseną ir sunkumų priežastis, palengvins pašnekovo būseną.

„*Aš žinau, kad yra žmonių, galinčių tau padėti*“. Geranoriškai padrąsinkite, aiškiai parodykite, kad esate pasirengęs palaikyti ir padėti ieškant problemos sprendimų. Padėkite rasti, kreiptis į psichologą, psichoterapeutą.

Ko reikėtų vengti:

„*Nesijaudink, viskas praeis*“ – venkite problemos sumenkinimo, paviršutiniško požiūrio. Nesiūlykite laukti. Žmonės, kurie ketina nusižudyti, nepuoselėja vilčių dėl ateities. Jiems labai blogai dabar, ir jie nebegali laukti, kol ateityje galbūt kažkas pasikeis.

„Nusiramink“, „Pralinksmėk“, „Nueik verčiau į vakarėlį“ – nesakykite žmogui, kaip jis turėtų jaustis. Panašūs pasakymai rodo ne jūsų geranoriškumą, o bėgimą nuo tikrųjų pašnekovo jausmų ir sunkumų.

„Aš niekam nesakysiu“. Jei situacija išties rimta, slaptumas gali būti pažeistas, kad išgelbėtumėte gyvybę, todėl nežadėkite saugoti paslapties.

Specialistai, mokytojai ir tėvai turėtų bendradarbiauti kuriant savo bendruomenės, ypač mokyklos, savižudybių prevencijos programas. Svarbu formuoti ir aktyviai skatinti nuostatą, kad savižudybė nėra išeitis. Greta ugdymo programų diegimo svarbu informuoti pedagogus, tėvus ir pačius moksleivius apie tam tikrą krizių pasireiškimo pobūdį, pasireiškiančius simptomus, prieinamas pagalbos priemones ir institucijas. Siekiant padėti asmeniui rasti tinkamą išeitį be galo svarbu į šį paieškos procesą įtraukti ir individą, patekusį į sudėtingą situaciją. Tokiu būdu individas išmoks spręsti savo problemas, taps savarankiškesnis, stipresnis, atsparesnis stresams. Labai svarbu suteikti psichologinę pagalbą nusižudžiusiųjų artimiesiems – individualią ar savipagalbos grupėse. Socialinės apsaugos sistemoje teikdamos socialines paslaugas, krizių ir savižudybių prevencinę veiklą vykdo socialinės paramos tarnybos, specializuoti krizių įveikimo centrai, psichologinio - socialinio konsultavimo tarnybos.

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. Įvertinkite kiekvieną teiginį (1 ir 2 lentelės – gali būti išdalytos dviem grupėms), ar jis, jūsų manymu, teisingas, ar klaidingas. Pagrįskite savo vertinimus.

1 lentelė

Mitai ir tiesa apie savižudybę

	Teisinga	Klaidinga
1. Savižudybė atsitinka netikėtai.		
2. Žmonės, kurie žudosi, yra pamišę.		
3. Jei tu prisiekei draugui niekam neišduoti jo minčių apie savižudybę, turi laikytis pažado.		
4. Kalbėjimas su žmogumi apie savižudybę gali paskatinti jį šiam žingsniui.		
5. Žmonės, kurie galvoja apie savižudybę, jaučia du skirtingus jausmus vienu metu. Viena jo dalis nori gyventi, o kita – mirti.		
6. Geriausia, ką tu gali padaryti, kai įtari, kad kas nors galvoja apie savižudybę, tiesiai paklausti jo/ jos apie tai.		
7. Žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, tik nori dėmesio, todėl paprastai nenusižudo.		
8. Ne kiekvienas, kuris galvoja apie savižudybę, yra linkęs ją atlikti, todėl ne visada reikia rimtai į tai žiūrėti.		
9. Ketinančius nusižudyti gali nuraminti optimistiški žodžiai: „Nusiramink“, „Tai praeis“, „Tau būtinai reikia prasiblaškyti...“		
10. Vakaruose didžioji depresija užima antrąją vietą tarp labiausiai luošinančių ligų (po širdies ir kraujagyslių susirgimų).		
11. Viena iš depresijos priežasčių – cheminės pusiausvyros smegenyse sutrikimas.		
12. Nikotinas, kofeinas ir kitos stimuliuojančios medžiagos mažina depresijos požymius.		
13. Depresija yra labiau charakterio silpnumo požymis nei liga.		
14. Negydoma depresija gali peraugti į didesnius fizinius, socialinius ir psichinius sutrikimus.		
15. Piktnaudžiavimas alkoholiu gali sąlygoti depresijos išsivystymą.		
16. Tik vienas iš trijų sergančių depresija kreipiasi į medikus. Tai rodo, kad ši liga nėra pavojinga ir rimta.		

2 lentelė

	Teisinga	Klaidinga
1. Žmonės, kurie žudosi, yra pamišę.		
2. Vakaruose didžioji depresija užima antrąją vietą tarp labiausiai luošinančių ligų (po širdies ir kraujagyslių susirgimų).		
3. Viena iš depresijos priežasčių – cheminės pusiausvyros smegenyse sutrikimas.		
4. Nikotinas, kofeinas ir kitos stimuliuojančios medžiagos mažina depresijos požymius.		
5. Depresija yra labiau charakterio silpnumo požymis nei liga.		
6. Negydoma depresija gali peraugti į didesnius fizinius, socialinius ir psichinius sutrikimus.		
7. Piktnaudžiavimas alkoholiu gali sąlygoti depresijos išsivystymą.		
8. Tik vienas iš trijų sergančių depresija kreipiasi į medikus. Tai rodo, kad ši liga nėra pavojinga ir rimta.		
9. Savižudybė atsitinka netikėtai.		
10. Jei tu prisiekei draugui niekam neišduoti jo minčių apie savižudybę, turi laikytis pažado.		
11. Kalbėjimas su žmogumi apie savižudybę gali paskatinti jį šiam žingsniui.		
12. Žmonės, kurie galvoja apie savižudybę, jaučia du skirtingus jausmus vienu metu. Viena jo dalis nori gyventi, o kita – mirti.		
13. Geriausia, ką tu gali padaryti, kai įtari, kad kas nors galvoja apie savižudybę, tiesiai paklausti jo/ jos apie tai.		
14. Žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, tik nori dėmesio, todėl paprastai nenusižudo.		
15. Ne kiekvienas, kuris galvoja apie savižudybę, yra linkęs ją atlikti, todėl ne visada reikia rimtai į tai žiūrėti.		
16. Ketinančius nusižudyti gali nuraminti optimistiški žodžiai: „Nusiramink“, „Tai praeis“, „Tau būtinai reikia prasiblaškyti...“		

2 TEMA : KRIZIŲ PREVENCIJA

Temos turinys:

2.1. Pirminė krizių prevencija

2.2. Intervencija

2.3. Postvencija

2.4. Bendrieji konsultavimo proceso metmenys

2.5. Darbas su šeima

2.5.1. Šeimos gyvenimo stadijos

2.5.2. Šeimos, kaip socialinės sistemos, konsultavimo ypatumai

2.1. Pirminė krizių prevencija

Pasekmių, sukeltų psichologinėmis krizėmis, likvidavimas, kainuoja visuomet daug kartų brangiau negu palankių sąlygų sudarymas, kad būtų išvengta priežasčių, kurios sukelia tokias pasekmes. Todėl krizinių išgyvenimų prevencija, savalaikis krizių įveikimas yra labai svarbi visuomenės sveikatos apsaugos dalis. Esama labai daug požiūrių į psichikos sveikatos ir visuomenės sveikatos problemų prevenciją. Klasikiniu laikomas G. Caplano požiūris, kuriuo remiantis išskiriama pirminė, antrinė ir tretinė prevencija. Pastaruoju metu šios trys prevencijos rūšys yra vadinamos prevencija, intervencija ir postvencija.

Pirminė prevencija - tai apskritai rūpinimasis psichikos higiena: ieškoma strategijų, kaip panaikinti įvairias sąlygas, kurios gali sukelti krizines situacijas, savižudybių grėsmę. Svarbiausias vaidmuo tenka bendruomenės narių ir institucijų atliekamai praktinei prevencinei veiklai, visuomenės, specialistų švietimui. Visos pastangos skirtos kuo greičiau aptikti krizes išgyvenantiems žmonėms ir pasiūlyti jiems paramą: labai svarbu kuo anksčiau pradėti koreguoti krizinius išgyvenimus, nelaukti, kol jie pasireikš intensyviai arba chronizuosis. Pirmoji pagalba turi sustabdyti psichologinės krizės negatyvų vystymąsi, padėti žmogui sukaupti jėgas ir įveikti krizę. Tokią pagalbą teikia krizių įveikimo tarnybos, krizių įveikimo komandos. Todėl labai svarbu kurti kuo platesnį ir prieinamesnį krizes išgyvenantiems žmonėms tokių tarnybų tinklą.

2.2. Intervencija

Intervencija – antrinės prevencijos lygis. Intervencija orientuota į aktualių dėl krizės kilusių problemų sprendimą. Tai – skubi psichologinė pagalba, parama tuo metu išgyvenantiems krizes žmonėms. Tai įsikišimas į patį krizės procesą, kuriame taikoma aktyvi krizių įveikimo terapija/ intervencija. Krizinės intervencijos/ terapijos metu nesiimama paveikti visų problemiškų

individo gyvenimo sferų, o išskiriama tik svarbiausia ir aktualiausia, sudaranti išgyvenamos krizės esmę problema. Krizių intervencijos metu pagrindinis dėmesys skiriamas situacijos ir išgyvenamų jausmų „čia ir dabar“ analizavimui, asmens praeitis aptariama tik tiek, kiek ji reikšmingai sąlygoja dabarties išgyvenimus. Krizinės intervencijos metu svarbiausia - skatinti žmogaus jausmų išreiškimą ir jo asmenybinių aktyvumą, potencialą, kurie reikalingi krizei įveikti. Svarbiausias vaidmuo atliekant krizių intervenciją atitenka profesionaliems psichikos sveikatos specialistams (psichologams, psichiatrams, psichoterapeutams, socialiniams darbuotojams, slaugos specialistams, krizių įveikimo centrų darbuotojams ir savanoriams) ir kitiems reikalingiems specialistams (policininkams, dvasininkams, pedagogams, gaisrininkams), kurie organizuoja ir teikia pagalbą krizes išgyvenantiems žmonėms. Krizių intervencija dažniausiai vyksta teikiant pagalbą psichologinės pagalbos telefonais, krizių įveikimo centruose, krizinių įvykių vietose. Krizę išgyvenančiam žmogui padedama priimti jo gyvenime atsitikusius įvykius ir su jais susijusius išgyvenimus, stiprinama pozityvių sprendimų motyvacija, tvirtinama viltis ir tikėjimas. Problemos sprendžiamos palengva, sudaromi konkretūs artimiausios veiklos planai. Jei leidžia galimybės ir yra poreikis, į pagalbą įtraukiami išgyvenančio krizę artimieji, draugai, reikalingos profesinės tarnybos ar kitos svarbios visuomeninės paramos institucijos. O. Polukordienės teigimu, kliento artimųjų ir draugų, kitų galimų socialinio palaikymo struktūrų įtraukimas į krizių intervencijos procesą - labai svarbi sėkmingo krizių įveikimo proceso sąlyga.

2.3. Postvencija

Postvencija – tai tretinės prevencijos lygis, apibrėžiamas kaip pagalba, kuri teikiama išgyvenusiems krizes žmonėms, nusižudžiusiųjų artimiesiems siekiant greitesnio grįžimo į įprastą jiems gyvenimo ir funkcionavimo lygį. Remiantis E. Schneidmano formulavimu, terminas postvencija apima viską, ko imamasi įvykus savižudybei ar bandymui žudyti. Daroma viskas, kad krizė netaptų chronišku išgyvenimu. Šalinami liekamieji krizės efektai: taikoma psichoterapija, dirbama specialiose paramos ir savipagalbos grupėse. Siūloma ir teikiama parama nusižudžiusiojo, bandžiusiojo žudyti, kitas netektis patyrusiems artimiesiems. Svarbiausias vaidmuo, atliekant krizių postvenciją, vėlgi atitenka psichikos sveikatos specialistams. Tai gali būti speciali darbuotojų komanda ligoninėse, kai pagalbą kartu teikia gydytojas, slaugos specialistas, psichologas, teologas. Tai gali būti specializuotų tarnybų darbuotojai, ateinantys į ligoninę pas linkusius žudyti pacientus. Pagalba bandžiusiems žudyti asmenims turėtų būti teikiama mokyklose bei būti prieinama psichologinės – socialinės paramos įstaigose. Po bandymo žudyti rekomenduojama taikyti kompleksinę pagalbą (socialinę, psichologinę, medicininę).

Labai svarbu suteikti pagalbą savižudžių artimiesiems. Kaip pagalbos būdą Polukordienė įvardija psichikos sveikatos profesionalų pagalbą – individualią ir grupinę, savipagalbos grupes. Taigi postvencija yra labai svarbi užtikrinant, kad savižudiškas elgesys nesikartotų, o bandžiusio žudyti ar nusižudžiusio asmens artimieji vėl galėtų gyventi visavertį gyvenimą.

2.4. Bendrieji konsultavimo proceso metmenys

Konsultavimas – tai profesionalūs patarimai, rekomendacijos, paaiškinimai, siekiant padėti žmogui spręsti problemas ar priimti sprendimus dėl profesinės karjeros, šeimos, asmenybės tobulinimo ar kitų klausimų. Bendrieji konsultavimo tikslai yra:

- padėti vaikui atskleisti ir ugdyti savigarbos ir savosios vertės jausmą. Šis jausmas būtinas, kad vaikas galėtų stiprinti savo asmenybės brandą. Šiam jausmui priešinasi menkavertiškumo kompleksas, įsitikinimas savo galimybių menkumu, savosios vertės neigimas;
- padėti vaikui geriau pažinti save patį ir jį ištikusių sunkumų, krizių, konfliktų ar nesugebėjimo prisitaikyti priežastis. Savęs pažinimas labai svarbus, nes dažnai vaikai slepia nuo savęs tiesą apie save pačius arba neįstengia iki jos prasiskverbti.

Yra skiriami šie konsultanto uždaviniai:

- elgesio keitimo skatinimas, kad vaikas galėtų gyventi produktyviau, būtų tvirtas net esant neišvengiamiems socialiniams apribojimams;
- įgūdžių, kurie galėtų padėti įveikti problemas, iškylančias susidūrus su naujomis gyvenimo situacijomis ar naujais reikalavimais, lavinimas;
- efektyvių gyvenimo sprendimų užtikrinimas. To siekiant konsultavimo metu būtina gebėti įvertinti vaiko poelgius, laiko ir energijos sąnaudas, rizikos padarinius, vertybių lauką;
- gebėjimo užmegzti ir palaikyti tarpasmeninius santykius lavinimas;
- pagalba vaikui kuo efektyviau kontroliuojant savo aplinką ir savo reakcijas, provokuojamas aplinkos;
- galimybių tirti, atrasti ir išryškinti, kaip būtų galima išradingiau ir geriau gyventi vaikui, sudarymas (Kočiūnas, 1995, 13).

Konsultavimo funkcijos yra patarimas – pasakymas, ką vaikas, patarėjo nuomone, turėtų daryti, nuraminimas – vaiko padrašinimas, susidūrus su problema, komunikacija – informacijos suteikimas, vaiko supratimas, emocinis atpalaidavimas – pagalba vaikui psichologiškai atsipalaiduoti, mąstymo išryškinimas – padrašinimas racionaliai galvoti ir perorientavimas – padrašinimas vidiniams pokyčiams.

Konsultanto vaidmuo teikiant konsultacijas yra padėti mokiniui pačiam spręsti konkrečias problemas, tapusias vidinių konfliktų, krizių ar kitų asmeninių sunkumų priežastimis.

Skiriami šie pagrindiniai konsultavimo principai:

- Individualumas. Kiekvienas vaikas yra asmenybė ir skirtingai išreiškia savo jausmus ir sunkumus, ieško įvairiausių būdų išeiti iš susidariusios sunkios situacijos.
- Empatija. Kiekvienas vaikas, išgyvendamas sunkumus, savaip reaguoja į sukeltas nuoskaudas, krizes, nesėkmes, todėl būtina ne tik logiškai ir racionaliai suprasti vaiko išgyvenimus, bet ir pajusti jų realybę ir jam tai parodyti.
- Pasitikėjimas vaiku. Išsiaiškinus ar išklausus problemas, reikia padėti pasirinkti galimą išeitį iš susidariusios padėties.
- Neteisimas ir nesmerkimas. Svarbu giliai suprasti sunkumus išgyvenantį žmogų neteisiant ir nesmerkiant, nors ir susiduriama su asmeniškai nepriimtomis problemomis.
- Vaiko priėmimas tokio, koks jis yra. Mes nuolat susiduriame su tuo, kas mums patinka ar nepatinka, gražu ar negražu ir t.t. Pagalbos procese svarbu pažinti ir suprasti vaiką, jo išgyvenimus, jo santykį su aplinka. Tuomet galima pagalbos reikalingą vaiką priimti tokį, koks jis yra.
- Vaiko apsisprendimo pripažinimas. Svarbu padėti vaikui išreikšti, kokie jo sunkiausi išgyvenimai ir ko jis siektų, kaip norėtų atrasti sau priimtina išeitį.
- Paslapties išlaikymas. Tai vienas iš esminių principų, kuris padeda žmogui pasitikėti vyresniu asmeniu. Šį principą reikia paaiškinti pagalbos reikalingam vaikui, kad jis atvirai atskleistų, kokie sunkumai, išgyvenimai jį kankina, kokios pagalbos jis tikisi (Lukoševičienė; 1996, p.51).

Konsultavimo procesas, net jei su asmeniu susitinkama vienintelį kartą, yra dalijamas į keletą etapų. Kiekviena konsultacija turi pradžią, vidurį ir pabaigą.

Pirmasis susitikimas itin svarbus viso konsultavimo proceso kokybei. Vaiką reikia sutikti kaip patį pirmąjį, be išankstinių nuostatų, pasistengti kaip galima sumažinti prieš tai patirtų neigiamų jausmų pėdsakus. Tokia konsultacijos pradžia kiekvienam asmeniui ir ypač vaikui yra svarbi, nes dažniausiai į konsultaciją ateinama su dviem stipriais jausmais – baime ir viltimi. Būtina siekti, kad nuo pirmųjų susitikimo minučių kliento baimė mažėtų ir didėtų viltis. Svarbiausias komponentas, padedantis tai užtikrinti, yra šiltas, nuoširdus, empatiškas ryšys.

Pirmojo susitikimo tikslai yra:

- Skatinti atvirą, nuoširdų pokalbį apie problemas, kurias vaikui norisi aptarti, ir apie veiksnius bei priežastis, sukėlusias šias problemas.

- Giliau suprasti vaiką, jausti jam didesnę pagarbą ir abipusį pasitikėjimą.
- Įtikinti vaiką, kad per kiekvieną susitikimą galima gauti konkrečios naudos.
- Įteigti vaikui, kad jis pats turi būti aktyvus savo problemų sprendimo dalyvis.
- Nustatyti problemas tolesniam darbui.

Pirmasis susitikimas, jo metu gauta informacija apie vaiką leidžia sudaryti tolesnio konsultavimo eigos planą, t. y. apmąstyti, kokių sprendimų reikės imtis, kad vaiko situacija keistųsi, kokia papildoma informacija apie jį yra būtina ir kokiais metodais bus gaunama. Informacijos rinkimas yra būtinas problemos ir jos priežasčių identifikacijai. Pirminis informacijos rinkimo šaltinis yra pats konsultuojamasis. Tačiau iš jo gauta informacija paprastai būna subjektyvi, kartais netiksli. Todėl nereikėtų ja apsiriboti. Informacija apie vaiką turi būti oficiali, nežeisti niekieno interesų, garbės ar orumo.

Skiriami šie bendriausi konsultavimo žingsniai:

1. Problemos įvardijimas. Planuodami darbą su vaiku pagalbą teikiantys asmenys iš daugybės vaiką slegiančių sunkumų ar problemų pirmiausia turi nustatyti pagrindinį, ašinį sunkumą ir su juo susijusias antrines problemas. Įvardijus pagrindinį sunkumą, svarbu aptarti su vaiku jo požiūrį į prioritetinę sritį ir motyvuoti vaiką, kad jis būtų suinteresuotas bendradarbiauti.
2. Problemos apibūdinimas. Šiame etape darbuotojas siekia tiksliai apibūdinti vaiko problemą. Problemos tikslinimas vyksta tol, kol ją vienodai supranta tiek pagalbos teikėjas, tiek vaikas, problema apibrėžiama tiksliais ir konkrečiomis sąvokomis.
3. Tikslų ir uždavinių numatymas. Šiame etape yra numatomi tolesnio darbo tikslai. Tikslai formuluojami labai konkrečiai, jų numatymas yra siejamas su siekiama pažanga. Uždaviniai yra labai konkretūs tarpiniai žingsniai, kuriais planuojama eiti į tikslo įgyvendinimą.
4. Intervencijų planas. Šis etapas – tai nuoseklus sudaryto problemų sprendimo plano vykdymas. Konsultantas padeda vaikui nuspręsti, ką reikia atlikti atsižvelgiant į realybę, laiką, emocines galimybes ir poreikius, taip pat suprasti, kad siekiant tikslo galimos nesėkmės, kad dalinė sėkmė ar net nesėkmė dar nėra katastrofa – svarbu rizikuoti ir toliau mėginti realizuoti problemos sprendimo planą.
5. Įvertinimas ir grįžtamasis ryšys. Šiame etape pagalbos teikėjas kartu su vaiku įvertina tikslo pasiekimo lygį, atsižvelgdamos į vaiko poreikius, apibendrina pasiektus rezultatus (1 paveikslas).

1 pav. Konsultavimo proceso schema

Siekiant užtikrinti konsultavimo proceso efektyvumą būtina laikytis šių pagrindinių taisyklių:

1. Klausimų formulavimas. Pasak R. Kočiūno (1995), konsultacijos metu formuluodamas klausimus konsultantas siekia dvejopų tikslų: informacijos apie konsultuojamąjį rinkimas ir jo skatinimas analizuoti, tyrinėti save. Konsultacijos metu galima formuluoti tiek uždaruosius, tiek atvirouosius klausimus. Uždarieji klausimai naudojami konkrečiai informacijai apie vaiką gauti ir paprastai numato atsakymą vienu-dviem žodžiais (*taip, ne, nežinau, galbūt*). Atvirieji sudaro galimybes ne tiek faktams apie vaiko gyvenimą gauti, kiek jo jausmams, susijusiems su išgyventu faktu, aptarti. Atvirieji klausimai įgalina vaiką dalytis su konsultantu savo rūpesčiais, išgyvenimais, emocijomis. Formuluodamas atvirouosius klausimus konsultantas skatina vaiką tyrinėti savo nuostatas, jausmus, mintis, vertybes, elgesį, išgyvenimus. Atvirouosius klausimus tikslinga formuluoti susitikimo pradžioje ir viso konsultavimo proceso metu siekiant paskatinti klientą tęsti ar papildyti tai, kas jau pasakyta, pailustruoti išsakytas problemas pavyzdžiais ir padedant vaikui sutelkti dėmesį į išgyvenamus jausmus, jų analizę. R. Kočiūnas (1995) įspėja, kad kai kuriems žmonėms atvirieji klausimai kelia grėsmę ir didina nerimą. Svarbu prisiminti ir tai, kad nors užduoti klausimus konsultuojant svarbu, tačiau reikėtų vengti perdėto klausinėjimo. Tai nemaža problema pradedančiam konsultantui, kuris neretai per daug rūpinasi, ko dar galėtų paklausti, ir pamiršta, kad pirmiausia reikia klausytis. Jeigu klausinėjimas taps pagrindiniu konsultavimo būdu, tai toks pokalbis virs tiesiog apklausa ar tardymu. Psichologai mini keletą taisyklių, kurias reikia prisiminti užduodant klausimus konsultacijos metu:

- Klausimai su „kas“ dažniausiai būna orientuoti į faktus.
- Klausimai su „kaip“ yra daugiau orientuoti į žmogų, jo elgesį, vidinį pasaulį.

- Klausimai su „kodėl“ dažniausiai provokuoja gintis, todėl vengtini. Uždavus tokio tipo klausimus, nedažnai galima išgirsti racionalius, intelektualius atsakymus, kadangi visada nelengva paaiškinti tikrąsias savo elgesio priežastis.
- Reikia vengti užduoti kelis klausimus iš karto.
- Nederėtų kelis kartus garsiai kitaip pateikti tą patį klausimą.
- Savo klausimu neužbėgti už akių.

2. Padrąšinimas ir nuraminimas. Vaikas paprastai padrąšinamas trumpa fraze, parodančia konsultanto pritaurimą, sutikimą ar supratimą. Jis atspindi palankią konsultanto nuostatą ir skatina vaiką toliau pasakoti. Pavyzdžiui, „Tęskite“, „Taip, suprantu“, „Gera“ ir kt. Padrąšinimas sudaro dalį vaiko palaikymo, kuris yra būtinas efektyviam konsultavimui. Kitas svarbus emocinio palaikymo aspektas yra nuraminimas („Labai gerai“, „Nesijaudink dėl šito“, „Pasielgei teisingai“ ir t. t.). Čia tinka pasakotojo minčių perfrazavimas, patikslinimas, t. y. atkartojimas savais žodžiais.

Taisyklės, kurias reikia prisiminti perfrazuojant:

- Perfrazuojama pagrindinė mintis;
- Perfrazuojant negalima iškreipti ar pakeisti teiginio prasmės, nereikėtų pateikti savo vertinimo, kritikos;
- Perfrazuojant reikia vengti pažodžiui pakartoti vaiko pasisakymą, pageidautina kliento mintį išreikšti savais žodžiais (R. Kočiūnas, 1995).

Turinio atspindėjimas: perfrazavimas ir apibendrinimas. Turinio atspindėjimas reiškia, kad, siekiant akcentuoti pokalbio turinį, perfrazuojamas kliento pasakytas teiginys arba apibendrinami keli teiginiai. Turinio atspindėjimas ne tik rodo, kad vaiko yra aktyviai klausomasi, kad jis suprantamas, bet taip pat padeda ir pačiam vaikui geriau suprasti save, suvokti savo mintis, idėjas, nuostatas. Perfrazavimas geriausiai tinka pokalbio pradžioje, nes skatina klientą atviriau aptarti savo problemas.

Jausmų atspindėjimas ir apibendrinimas. Jausmų atspindėjimas ir apibendrinimas - tai neišvengiama dviejų žmonių (vaiko ir konsultanto) kontakto dalis. Ji yra artimai susijusi su vaiko išsakomų minčių perfrazavimu. Nuo perfrazavimo jausmų atspindėjimas skiriasi tik tuo, kad perfrazuojant dėmesys sutelkiamas į problemos turinį, o atspindint jausmus – į tai, kas slypi už turinio. Itin svarbu pokalbio metu išlaikyti pusiausvyrą tarp faktų ir jausmų.

Vienas paprasčiausių metodų, taikomų sprendžiant problemas, yra problemos sprendimas, paremtas sprendimų priėmimo modeliu (2 paveikslas).

2.5. Darbas su šeima

Šeima yra sistema, labiausiai daranti įtaką individo funkcionavimui; tai pirmutinė sistema, atsakinga už individo poreikių patenkinimą. Žmogui funkcionuojant problemų atsiranda dėl šeimos funkcionavimo - praeities ar dabarties. Dažnai neįmanoma patenkinti individo poreikių ir išspręsti jo funkcionavimo problemų be šeimos sistemos pokyčio. Taigi, siekiant šio šeimos sistemos pokyčio, šeimą būtina suprasti kaip socialinę sistemą. Norint suprasti individą, žinotina jo vieta šeimos sistemoje. Socialiniam darbuotojui gali būti naudinga nustatyti šeimos sistemos motyvaciją, galią ir galimybes pasiekti reikiamą pokytį. Kartu šeima yra įtraukiama (jau kaip sistema) į pagalbos procesą.

Siekiant suprasti šeimos sistemą, rekomenduotina turėti *šeimos* socialinę istoriją. Šeimos schemą sudaro keturios dalys:

- 1) reikiama informacija;
- 2) šeimos, kaip sistemos, aprašymas;
- 3) šeimos sistemos poreikių ir problemų nustatymas;
- 4) šeimos sistemos privalumai ir trūkumai.

Studijuojant šeimos struktūrą, reikia kiek galima plačiau sužinoti apie kiekvieną jos narį. Šeimą reikėtų nagrinėti kaip sistemą. Šeimos sistemos nariai yra tie asmenys, kurie turi stipresnę tarpusavio ryšį. Brėžiant šeimos ribas – atskiriant šeimą nuo aplinkos – reikia įtraukti ir visus kitus svarbius asmenis. Taigi į šeimos sistemą gali įeiti kai kurie išplėstinės šeimos nariai, kurie nebūtinai gyvena kartu, pavyzdžiui, senelė ar teta. Į ją gali įeiti žmogus, gyvenantis kaimynystėje, ar žmogus, gyvenantis name, nors pastarasis nebūtų šeimos narys. Vaikus, kurie nebegyvena kartu, taip pat reikia turėti galvoje atsižvelgiant į jų funkcionavimą šeimos sistemoje.

Atkreiptinas dėmesys ir į tuos, kurie mirę ar paliko namus po skyrybų. Reikia nustatyti jų įtaką šeimos sistemai. Ypač sunku nustatyti šeimos sistemą, kai ji priskirtina mišrios šeimos tipui. Mišri šeima - šeima, kurioje tėvai buvo vedę ir turi vaikų iš skirtingų santuokų.

Kita šeimos sistemos struktūros dalis yra jos posistemės: sutuoktiniai (vyras ir žmona kaip partneriai), tėvai; broliai ir seserys: subsistemos tėvai-vaikai. Reikia atskleisti pastarųjų santykius, jų gebėjimą remti vienas kitą. Tėvus (tėvą ir motiną) reikia nagrinėti per jų sąveiką su vaiku (ar vaikais). Svarbu, kaip vaikai bendrauja tarpusavyje. Reikia pasiaiškinti tėvų ir vaikų ryšį, t. y. kartų bendravimą, įtaką. Gali būti ir kitokių posistemų, kurias reikia taip pat atidžiai panagrinėti, nustatyti jų tarpusavio ryšių esmę. A. Hartman ir J. Laird nurodė, kad labai naudinga studijuoti šeimos sistemą remiantis kartų perspektyva. Tam jie siūlo naudoti genogramą.

Kitas aspektas, kuriuo reikėtų vertinti šeimos struktūrą, yra tarpusavio ryšys, siejantis šeimą į vieną visumą. Tai ir šeimos dvasinis tonas, „mes“ pajautimas; šeimos narių ryšių glaudumas. Esant sveikiems santykiams šeimoje yra leistinas tiek prisirišimas, tiek atskirumas. Reikia apibūdinti prisirišimo ir atskirumo mechanizmus. Šeimos normos (tai, kaip šeima elgiasi ir ką nors atlieka) yra ryšio raiškos priemonės. Be to, galima nurodyti, kas yra leidžiama ir kokiomis sąlygomis.

Šeimos sistema yra didesnės sistemos, t. y. aplinkos, dalis. Aplinka turi tam tikrų lūkesčių šeimai. Pastarieji yra susiję su šeimos vidaus funkcionavimu ir atsakomybe kitoms sistemoms. Visuomenėje egzistuojantys skirtingų kultūrų lūkesčiai gali konfliktuoti ir į tai reikia atkreipti dėmesį. Nurodytini išankstinio nusistatymo ar diskriminacijos momentai. Turi būti analizuojama tokių sistemų kaip mokykla, bažnyčia, kultūros grupė, išplėstinė šeima ir pan. įtaka ir trukdymo atvejai. Taip pat naudinga nurodyti aplinkos sistemas, kurios gali tarnauti kaip šeimos ištekliai.

Kiti svarbūs bruožai, daug pasakantys apie šeimos funkcionavimą, yra bendravimas šeimoje, sprendimų priėmimo būdai, tai, kaip atliekami vaidmenys. Šeimos, kurios turi funkcionavimo sunkumų, dažniausiai turi ir bendravimo sunkumų. Pavyzdžiui, tėvai bendrauja per vaikus, nėra bendravimo laisvumo, bendravimas konfliktinis. Taigi svarbu nurodyti bendravimo bruožus, kad geriau būtų suprastas sistemos funkcionavimas.

Norint suprasti kiekvieną socialinę sistemą, žinotina, kokiais būdais priimami sprendimai toje sistemoje. Kurie sprendimai priimami individualiai, kuriuos priima posistemės ir kurie yra visos sistemos sprendimai. Svarbu, kas daro įtaką priimant sprendimus, kaip tie sprendimai perduodami, vykdomi, sustiprinami.

Šeima yra viena iš svarbiausių visuomenės institucijų. Norint, kad visuomenė būtų funkcionali, šeimos turi atlikti joms visuomenės deleguotus vaidmenis. Šeimos funkcijos – pirminis bendrų žmogiškųjų individo poreikių tenkinimas, vaikų priežiūra ir auginimas, kultūros pratęsimas. Norėdami atlikti šias funkcijas, suaugę šeimos nariai atlieka darbinius vaidmenis – sukuria būstą, aprūpina pajamomis, atlieka tėvystės, vaikų priežiūros vaidmenis. Tai yra gyvybiškai svarbūs vaidmenys, patenkinantys visų šeimos narių bendražmogiškus ir ugdymo poreikius. Atlikdama darbo, tėvystės ir santuokos vaidmenis, šeima užtikrina paramą, augimą ir vystymąsi, rūpinasi visais šeimos nariais. Žinant, kaip atliekamos šios funkcijos, galima geriau suprasti šeimos funkcionavimą.

Pokytis yra viso žmonių funkcionavimo dalis. Šeima visada patiria pokyčių, nes gimsta ir auga vaikai, skiriasi, keičiasi šeimos narių funkcionavimas dėl ligos ar atsiradusios negalios, vaikai palieka namus dėl pasikeitusių aplinkos sąlygų, keičiasi ištekliai ir atsakomybė. Visos

sistemos susikuria mechanizmų, kurie padeda įveikti pokyčius arba prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų. Reikia nurodyti prisitaikymo ir įveikimo mechanizmus, nes jie prisideda prie šeimos sistemos lankstumo, reaguojant tiek į šeimos vidaus, tiek aplinkos pokyčius.

Kita sritis, teikianti žinių apie šeimą, kaip socialinę sistemą, yra jos šaknys. Dabartinė šeimos struktūra ir funkcionavimas iš dalies yra praeities, jos šaknų produktas. Čia vėl pravartu pasinaudoti genograma. Taip pat reikia atsižvelgti į šeimos kultūros šaknis. Reikia paanalizuoti svarbiausius šeimos įvykius, kurie sukėlė pokyčius.

2.5.1. Šeimos gyvenimo stadijos

Visose šeimose jų nariai yra susidūrę su poreikių pokyčiais. S. Rhodes nurodė septynias šeimos gyvenimo stadijas:

1. *Intymumas, o ne idealizacija arba iliuzijų išsklaidymas*: formuojasi abišalis vyro ir žmonos ryšys, realistinis partnerio suvokimas.

2. *Papildymas, o ne užsidarymas*: pirmo vaiko gimimas, kol paskutinis vaikas pradeda eiti į mokyklą. Kuriami rūpinimosi kitais šeimos nariais būdai.

3. *Šeimos narių individualizavimas, o ne pseudomutualizmas*: kai šeima augina mokyklinio amžiaus vaikus. Tėvai pripažįsta vaikų identitetą, remia ir sudaro galimybes šeimos nariams ugdytis už šeimos sistemos ribų. Dar viena užduotis – kiekvieno šeimos nario individualizavimas.

4. *Draugavimas, o ne izoliacija*: vaikų paauglystės etapas. Svarbios temos yra atsiskyrimas ir lytiškumas. Formuojasi tėvų ir vaikų santykiai, pagrįsti draugiškumu.

5. *Pergrupavimas, o ne pririšimas arba išvaymas*: etapas, kada vaikai išeina iš namų. Persigrupuojama. Vystosi tėvų ir vaikų, kaip dviejų suaugusių asmenų grupių, santykiai.

6. *Atsigavimas, o ne neviltis*: pora iš naujo aptaria santykius, kai jau nereikia rūpintis vaikais namuose. Keičiasi ir tėvų, ir vaikų santykiai. Vėl reikia iš naujo aptarti santykius su vaikais.

7. *Abišalė pagalba, o ne nenaudingumas*: tėvai jau pensininkai. Pora dažnai tampa seneliais. Užduotis - kurti abišalę kartų pagalbos sistemą.

2.5.2. Šeimos, kaip socialinės sistemos, konsultavimo ypatumai

Studija apie šeimą, kaip apie socialinę sistemą, apima šios sistemos nerimą, poreikius ir problemas. Nors atskirų sistemos ir jos posistemių narių poreikiai prisideda prie visos šeimos sistemos poreikių ir problemų, šeimos sistemos poreikiai ir problemos skiriasi nuo atskirų jos

dalių. Šeimos sistemos poreikiai ir problemos yra susiję su tuo, kas leistų šeimai išsilaikyti kaip sistemai ir atlikti pareigas savo nariams ir aplinkai.

Dirbant su šeimomis, kur etniškumas ir socialinė klasė yra aktualūs klausimai, svarbų vaidmenį vaidina daugiasistemiškumo modelis. Dėmesys čia kreipiamas į šeimos funkcionavimo tarpusavio sąveikos lygį (pačioje šeimoje, išplėstinėje šeimoje ir su įvairiomis formaliomis pagalbos agentūromis). Toks požiūris padės darbuotojui imtis tinkamesnių intervencinių strategijų: ar tai būtų strategijos, geriau tinkančios konkrečiai etninei situacijai, ar pasirinkimas, atnešantis pokyčių didesnėje sistemoje, kuri negatyviai veikia sveiką šeimos funkcionavimą.

Be to, svarbu nustatyti šeimos privalumus ir trūkumus kaip pagrindą, kuriuo remiantis plėtojami profesiniai santykiai ir svarstomos intervencinės priemonės į šeimos narių bei šeimos ir jos aplinkos tarpusavio santykius. Įsikišdamas į šią sąveiką, socialinis darbuotojas leidžia šeimoms patenkinti šeimos, kaip sistemos, ir atskirų jos narių, poreikius ir padėti šeimoms išspręsti socialinio funkcionavimo problemas. Šeimos, kaip socialinės sistemos, suvokimas – tai priemonė nustatyti jos privalumams ir trūkumams, taip pat planuoti intervencijai.

Socialinio darbo su šeima formos yra įvairios ir priklauso nuo šeimos struktūros, jos poreikių ir egzistuojančių problemų. Tik nedidelę darbo su šeima dalį sudaro šeimos terapija, didžioji dalis priklauso ne tokiems konkretiems reikalams: prašymo skirti vaikui globą rašymas, derybų dėl vaiko priėmimo į globėjų šeimą organizavimas, besiskiriančių tėvų vaiko gerovės klausimų sprendimas (Šepetenko P.A. Voronina G. A, 2001).

Socialinis pedagogas turi sugebėti veiksmingai bendrauti su pačiomis įvairiausiomis šeimomis, taip pat skatinti gerą bendravimą pačioje šeimoje. Sutton C. socialinio pedagogo darbe su šeima išskiria keturis itin reikšmingus pagrindinius bendravimo sugebėjimus:

- a) įdėmiai išklausyti,
- b) išreikšti teigiamus jausmus,
- c) pateikti pozityvius reikalavimus,
- d) išreikšti nemalonius jausmus.

Klausymas turi būti pagrįstas atvirumu ir empatiškumu. Socialinis pedagogas turėtų rodyti, kad atidžiai klausosi. Klausant nesvarbu, ar tai, kas šnekama, yra labai reikšminga, ar banalu, vis tiek reikia žiūrėti tiesiai į pašnekovą. Visa savo esybe dera rodyti, jog klausomasi kiekvieno žodžio, nepertraukiant pašnekovo ir nebandant pakeisti pokalbio temos. Net jei pašnekovas kalba, norėdamas praleisti laiką, tobulas klausymas pamalonins jį, leis pajusti savo svarbą.

Nors daugelio šeimų nariai teigia, kad jie rodo kitiems šeimos nariams teigiamus jausmus, ištyrus jų bendravimo ypatumus, paaiškėjo, kad iš tikrųjų beveik nebuvo duomenų apie teigiamų jausmų išraišką (Sutton C., 1999, 86). Todėl socialinis pedagogas galėtų pasiūlyti šeimoms tokią veiksmų seką: tiesiai žiūrėti į žmogų; tiksliai pasakyti, koks elgesys jam patiko; pasakyti, kokius jausmus tai sukėlė.

Daugeliui žmonių sunku ir neįprasta šitokiu būdu kalbėtis, tačiau toks bendravimo būdas yra vertingas, todėl šeimų nariai turėtų jo išmokti. Teigiamas grįžtamasis ryšys – tai padrašinimas ir gerų darbų darymas.

Šeimos nariams taip pat svarbu išmokti tiesiogiai pateikti teigiamus reikalavimus. Tiesioginiais žodžiais išreikštą mintį lydi nežodinė informacija, kuri turi būti tvirta, bet pagarbi. Priešingu atveju šeimos narys reikalavimą gali suprasti kaip grėsmę ir vengti jį įvykdyti. Ne mažiau svarbu, kad šeimos nariai mokėtų išreikšti jiems nemalonius jausmus. Kaltinimas, grasinimas ir priekabių ieškojimas šeimos nariams kelia blogus jausmus ir dažniausiai baigiasi priešiškais kivirčiais. Aiškūs tiesioginiai teiginiai apie konkrečios situacijos sukeltus jausmus iki minimumo sumažina šeimos narių priešiškumą ir paruošia kelią efektyviai spręsti problemą. Dirbdamas su šeima, socialinis pedagogas netampa šios sistemos nariu. Sąveika su pavieniais jos nariais skiriama ta, kad socialinis pedagogas galėtų sąveikauti su kitais šeimos nariais. Dėmesio centre yra šeimos tarpusavio sąveika.

Socialiniame darbe su šeima socialinis pedagogas šeimą turi matyti kaip struktūrą, gebėti nustatyti šeimos vietą gyvenimo cikle, todėl siekiant veiksmingo rezultato svarbu tinkamai parinkti darbo su šeima metodiką, todėl šioje knygos dalyje pateikiamos socialinio pedagogo veiklos kryptys, šeimos analizės algoritmų, tarpusavio santykių nustatymo tyrimai.

Šeimos socialinio konsultavimo paskirtis – pasiūlyti veiksmus, galinčius pakeisti esamą šeimos situaciją.

M.Karpelis ir E.Strausas nurodo, kad šeimos psichologija gali remtis keliais požiūriais į šeimyninę sąjungą. Šeima gali būti apibrėžiama kaip:

- Biologinė šeima, t. y. sąjunga, leidžianti individui pratęsti save biologiškai, palikti palikuonių;
- Teisinė šeima, t. y. visuomenės institucijų sankcionuota sutartis, nustatanti šeimos narių teises ir pareigas;
- Funkcionuojanti šeima, t. y. sąjunga, organizuojanti kasdieninį jos narių gyvenimą, bendravimą ir sąveiką, buitį, tvarkymą, laisvalaikio leidimą;
- Ilgalaikis socialinis įsipareigojimas, t. y. susitarimas užtikrinti vaikų socializaciją, vyresnio amžiaus žmonių rėmimą;

- Subjektyviai suvokiama santykių struktūra, kurios ypatumus ir reikšmę savitai interpretuoja šeimos nariai (Navaitis, 2002, p.36).

Šeimos konsultavimo koncepcijos ir strategijos pateikiamos 3 lentelėje.

3 lentelė

Šeimos konsultavimo koncepcijos ir strategijos

(parengta pagal Sutton, 1999)

Pagrindinės šeimos konsultavimo koncepcijos ir strategijos	Techniniai elementai
Matyti šeimą kaip struktūrą	Susitikimo ar sutelkimo proceso metu užmegzti tiesioginį kontaktą su kiekvienu nariu Įtraukti vaikus Pasistengti, kad tėvai jaustųsi laisvai ir nevaržomai
Simptomus suprasti kaip potencialiai funkcionalius	
Suprasti šeimos vietą gyvenimo cikle	
Suprasti šeimą kaip kartų sąveikos struktūrą	
Sudaryti bendrą formuluotę	Smulkiai apibūdinti konkrečią problemą Skatinti tiesioginį šeimos narių bendravimą Padėti šeimai sukurti problemų sprendimo strategiją Piešti šeimos medį Sugalvoti užduotis, kurios padėtų sureguliuoti šeimos struktūrą Sugalvoti užduotis, įvykdytinas per seansų pertraukas Formuluoti interpretacijas Kurti ir rekomenduoti paradoksus
Formuluotę sieti su atitinkamais intervencijos metodais	

Praktiniai darbo su šeima patarimai:

- Naudotis pagrindiniais gero praktinio darbo principais: konfidencialumas, empiškumas ir pan.;
- Visuomet rodyti pagarbą ir dėmesį;
- Iš pat pradžių išsiaiškinti savo asmeninius tikslus;
- Įsitikinti, kokie žmonių lūkesčiai ir kiek jie realūs;
- Aptarti bendro darbo tikslus su šeima;
- Paremti bendrai visą šeimą;
- Mėginti padėti šeimos nariams geriau bendrauti;
- Kuo daugiau sužinoti apie kitoms bendruomenėms priklausančių žmonių kalbą ir papročius;
- Naudotis kuo įvairesniais metodais ir tikrinti, ar jie tinka šeimoms.

Psichologų nuomone, šeimai pažinti reikia išanalizuoti:

- Šeimos gebėjimą spręsti problemas – gebėjimą atpažinti problemą, suvokti jos egzistavimą, gauti informaciją apie problemą, išnagrinėti alternatyvas, priimti sprendimus ir įvertinti rezultatus;
- Šeimos komunikacines charakteristikas – informacijos, kuria keičiasi šeimos nariai, aiškumą- daugiaprasmiškumą, tiesioginumą – tarmiškumą;
- Šeimos narių vaidmenis - šeimyninių vaidmenų ir šeimos asmeninių galimybių atitikimą, vaidmenų tarpusavio įvairovę, papildymą, vaidmenų ir šeimos poreikių atitikimą;
- Emocinius šeimos narių ryšius – šeimos narių santykių psichologinį intymumą, emocinę distanciją tarp jų;
- Šeimos narių motyvaciją – motyvaciją, lemiančią jų požiūrį į šeimą, motyvaciją išsaugoti jos stabilumą;
- Šeimos narių elgesio kontrolę – kontrolės būdus ir kryptį – tai, kas, ką ir kaip kontroliuoja.

Šeimos konsultavimo sėkmė priklauso nuo šeimos pažinimo ir poveikio jai proceso sėkmingumo. Socialiniai darbuotojai akcentuoja šeimos socialinę istoriją, kuri padeda šeimą suvokti kaip sistemą. Dirbant su šeima galima remtis schema (4 lentelė), kuri apima tris lygmenis. Tai gana ilgas procesas, tačiau vieno susitikimo metu galima pasinaudoti tik kurio nors vieno lygmens aptarimu. Bendras aprašas parengiamas, kai išanalizuojami visi lygiai.

Šeima kaip auklėjimo institucija
(parengta pagal Barkauskaitę-Lukšienę, 2005)

I lygmuo	II lygmuo	III lygmuo
1. Socialinė tėvų padėtis: - Profesinė (darbininkai, tarnautojai ir pan.) - Socialinė politinė (aktyvi socialinė pozicija, neutrali ir pan.) 2. Demografinė šeimos sudėtis: - Suaugę asmenys - Vaikai 3. Šeimyninių santykių tipai: - Tėvų tarpusavio santykiai - Tėvų ir vaikų santykiai - Vaikų tarpusavio santykiai	1. Materialinis faktorius - materialinis šeimos aprūpinimas - materialiniai šeimos poreikiai - vaikų požiūris į materialines vertybes 2. Išsilavinimo lygis: - Tėvai vienodo išsilavinimo lygio - Tėvai skirtingo išsilavinimo lygio 3. Kultūrinis šeimos lygis: - Kultūros vertybių suvokimo lygis - Kultūros vaidmuo ugdant vaikus	1. Šeima kaip auklėjamoji institucija 2. Šeimos vaidmuo formuojant vaiko pasaulėžiūrą 3. Šeima kaip visapusiško vaikų užimtumo organizatorė 4. Šeima kaip palankus emocinis mikroklimatas asmenybės vystimuisi 5. Pedagoginė šeimos kultūra 6. Vaikų auklėjimo šeimoje pedagoginis stilius 7. Šeimos pedagoginio auklėjimo vaidmuo vaikams

Kaip matyti iš 4 lentelės, pirmame lygmenyje analizuojama šeimos demografinė sudėtis, tėvų socialinė padėtis ir pilietinis socialinis aktyvumas visuomenėje ir šeimos tarpusavio santykiai, akcentuojant santykius tėvas – motina, tėvai – vaikai ir vaikai – vaikai. Antrasis lygmuo skirtas materialinių, kultūrinių ir dvasinių šeimos vertybių analizei. Trečiasis lygmuo skirtas analizuoti šeimai kaip auklėjamajai institucijai.

3 TEMA : UGDYMO INSTITUCIJOS VEIKLA VYKDANT KRIZIŲ PREVENCIJĄ

Temos turinys:

3.1. Ugdymo įstaigos specialistų veikla teikiant pagalbą krizės ištiktam vaikui

3.2. Prevencinio darbo grupės mokyklose (PDGM), jų veikla ir funkcijos

3.1. Ugdymo įstaigos specialistų veikla teikiant pagalbą krizės ištiktam vaikui

Tėvų bendradarbiavimas su mokykla yra ne visada pakankamas ir adekvatus. Dažnai tarp mokyklos ir tėvų kyla nesutarimų dėl vaikų auklėjimo. Dažniausiai trūksta abipusio pasitikėjimo. Tėvų ir mokyklos bendradarbiavimas labai sudėtingas. Jis priklauso nuo tėvų amžiaus, šeimos visuomeninio statuso, kultūros lygio, materialinės padėties ir pan. Bendradarbiavimas priklauso nuo to, kaip mokykla įstengia atpažinti mokinio gyvenimo terpę. Sukauptos žinios padeda mokyklai nustatyti bendradarbiavimo su tėvais kryptį ir paruošti profesionalią pagalbą, kaip auklėti ir mokyti jų vaikus. Dažnai tėvų žinios yra labai paviršutiniškos, spontaniškai įgytos, tradicinės ir priklausančios nuo jų išsilavinimo lygio. Tad mokyklos pareiga yra tobulinti tėvus ir pateikti mokslo žinių apie vaikų vystymosi etapus ir auklėjimą. Mokyklos nedažnai kviečia tėvus į oficialius susirinkimus. Tačiau neatmetama ir galimybė, kad mokyklos kviečia dažniau tėvus nei šie į tuos kvietimus atsiliepia. Didžioji dalis tėvų savo vaikų mokykloje lankosi retai, du, tris kartus per metus. Dalis tėvų savo iniciatyva iš vis nesilanko ir toks bendradarbiavimo su mokykla intensyvumas iš esmės juos tenkina. Dauguma tėvų pakankamai dažnai kalbasi su savo vaikais apie tai, kaip jiems sekasi mokykloje, ir mano, kad informacijos apie vaiko mokymosi rezultatus jiems pakanka. Remiantis tyrimo ataskaita „Moksleivių tėvų požiūris į dabartines švietimo problemas” (13, p. 61), nustatyta, kad tėvai, turintys aukštąjį išsilavinimą, su savo vaikais apie mokslą kalbasi šiek tiek dažniau negu tėvai, turintys žemesnį išsilavinimą. Tai rodo, jog vaikų sėkmingas mokymasis didžiajai daugumai tėvų išties rūpi, tačiau pokalbiams apie tai paprastai pasirenkamas tik vienas iš ugdymo proceso dalyvių, t. y. vaikas. Tėvams taip pat atrodo, kad jie žino, kaip jų vaikas jaučiasi mokykloje. Tai, ką išgirsta tėvai iš vaikų ir sužino iš jų gautų pažymių, daugelis tėvų laiko pakankamu informacijos šaltiniu. Tėvai pasitenkina netiesiogine iš mokytojų gaunama informacija apie savo vaiko mokymosi rezultatus ir nesiekia aktyvesnio bendravimo su mokykla, mokytojais, klasės auklėtojais. Mokyklų vadovai skundžiasi, kad tėvai ateina tik tuomet kai yra kviečiami klasės auklėtojo ar direktorius. Jaunesniųjų klasių mokinių tėvai gana aktyviai bendradarbiauja su klasės auklėtoju, o dalis vyresniųjų klasių tėvų nesusipažįsta su savo vaiko auklėtoju per visus mokslo metus.

Toliau pateikiamos ugdymo institucijose dirbančių specialistų funkcijos ir teikiama pagalba.

Specialusis pedagogas

Diagnozuoja. Atlieka pedagoginę mokinių turinčių intelekto sutrikimų, specifinių pažinimo sutrikimų (neišlavėjimų), emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimų, judesio ir padėties sutrikimų, lėtinių, somatinių ir neurologinių sutrikimų, kompleksinių sutrikimų ir ribotą intelektą, taip pat kochlearinių implantų naudotojų vertinimą: nustato mokinių žinių, mokėjimų, įgūdžių, gebėjimų lygį ir tai, ar jis atitinka ugdymo programas, ir įvertina pažangą mokykloje ar, esant labai ribotam mokinio mobilumui dėl ligos ar patologinės būklės, mokinio namuose

Optimizuoja mokymąsi. Numato ugdymo tikslus ir uždavinius ir jų pasiekimo būdus ir metodus, atitinkančius specialiųjų poreikių mokinių poreikius bei galimybes, ir juos taiko. Padeda specialiųjų poreikių mokiniams išmokyti ugdymo turinį. Šviečia mokyklos bendruomenę aktualiais specialiojo ugdymo klausimais.

Konsultuoja. Teikia metodinę pagalbą mokytojams, specialiųjų poreikių mokinių tėvams ir kitiems asmenims, tiesiogiai dalyvaujantiems ugdymo procese, juos konsultuoja specialiųjų poreikių mokinių ugdymo klausimais.

Socialinis pedagogas

Diagnozuoja. Įvertina vaiko socialines problemas ir poreikius.

Konsultuoja vaikus, tėvus ar teisėtus vaiko atstovus, pedagogus ir kitus švietimo įstaigoje dirbančius specialistus dėl pagrindinių vaiko reikmių tenkinimo, saugumo užtikrinimo.

Vykdo prevencinę veiklą. Dirba su vaikais, priklausomais nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, patiriančiais seksualinį ir fizinį išnaudojimą, vykdo saviraiškos ir saviaktualizacijos, mokymosi motyvacijos, lankomumo, užimtumo, emocijų ir elgesio bei kitų problemų sprendimo prevencines programas. Kartu su įstaigos personalu, visuomeninėmis organizacijomis ir socialiniais partneriais iš kitų institucijų atlieka šviečiamąjį - informacinį darbą.

Tiria socialinės pedagoginės pagalbos poreikį mokykloje. Organizuoja ir koordinuoja socialinės-pedagoginės pagalbos teikimą ir vertina jos kokybę.

Koordinuoja. Inicijuoja, organizuoja socialinių projektų kūrimą ir jų įgyvendinimą ir išteklių, kurie būtini vaikų ir jų šeimų poreikiams patenkinti, gavimą.

Atstovauja ir gina vaikų teises švietimo įstaigoje, teisėsaugos ir kitose institucijose.

Ugdo vaikų socialinius įgūdžius. Kartu su klasių auklėtojais, kitais ugdytojais rūpinasi vaikų socialinių įgūdžių ugdymu, tarp jų ir karjeros planavimo įgūdžių ugdymu.

Mokyklos socialinio pedagogo veiklos sritys pavaizduotos 1 paveiksle.

Logopedas

Diagnozuoja. Įvertina mokinių kalbos raidos ypatumus, nustato kalbos ir kitus komunikacijos sutrikimus, specialiuosius ugdymosi poreikius mokykloje ar, esant labiausiai mokinio mobilumui dėl ligos ar patologinės būklės, mokinio namuose.

Optimizuoja mokymąsi. Bendradarbiaudami su mokytojais, specialiųjų poreikių mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais), kitais asmenimis, tiesiogiai dalyvaujančiais ugdymo procese, mokyklą aptarnaujančios pedagoginės psichologinės tarnybos specialistais, numato specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tikslus ir uždavinius, jų pasiekimo būdus ir metodus, atitinkančius specialiuosius mokinių poreikius ir galimybes, ir juos taiko. Sudaro individualiąsias, pogrupines ir grupines specialiųjų poreikių mokinio/mokinių kalbos ugdymo programas, jas taiko, rengia savo veiklos ataskaitą. Šalina specialiųjų poreikių mokinių kalbos ir kitus komunikacijos sutrikimus. Šviečia mokyklos bendruomenę aktualiais kalbos raidos, kalbos neišlavėjimo ar sutrikimų prevencijos ir jų šalinimo, specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo klausimais. Padeda rengti ar/ir padeda mokytojams pritaikyti mokiniams, kuriems paskirta specialioji pedagoginė pagalba, mokomąją medžiagą ir mokymo priemones.

Konsultuoja mokytojus, specialiųjų poreikių mokinių tėvus (globėjus, rūpintojus) ir kitus asmenis, tiesiogiai dalyvaujančius ugdymo procese specialiosios pedagoginės pagalbos mokiniams teikimo klausimais.

Visuomenės sveikatos priežiūros specialistas

Konsultuoja ir informuoja mokytojus, mokinius, jų tėvus (globėjus, rūpintojus) apie sveikatinimo veiklų metodikas. Teikia asmens sveikatos priežiūros įstaigų specialistų rekomendacijas dėl mokinių sveikatos ir vykdo šių rekomendacijų įgyvendinimo priežiūrą mokykloje.

Įvertina ir prižiūri, ar mokyklos aplinka atitinka visuomenės sveikatos priežiūros teisės aktų reikalavimus. Dalyvauja nustatant prioritetinius mokyklos aplinkos ir sąlygų gerinimo klausimus. Vertina, ar ugdymo proceso organizavimas atitinka visuomenės sveikatos priežiūros teisės aktų reikalavimus. Vykdo mokinių maitinimo organizavimo priežiūrą, skatinant sveiką mitybą ir sveikos mitybos įgūdžių formavimą. Vykdo lėtinių neinfekcinių ligų rizikos veiksnių (alkoholio, tabako, narkotikų vartojimas ir kt.) paplitimo nustatymą. Įtarus užkrečiamąją ligą ar apsinuodijimą mokykloje, teikia informaciją visuomenės sveikatos centrui apskrityje. Įgyvendina visuomenės sveikatos centro apskrityje specialistų nurodytų užkrečiamųjų ligų epidemiologinės priežiūros priemones mokykloje.

Teikia pagalbą mokiniams ugdant sveikos gyvensenos ir asmens higienos įgūdžius, kūno kultūros mokytojams komplektuojant fizinio ugdymo grupes, informuoja kūno kultūros mokytojus apie mokinių galimybės dalyvauti sporto varžybose, organizuoja mokinių imunoprofilaktiką. Teikia pirmąją medicinos pagalbą.

Vykdo projektinę veiklą. Inicijuoja mokyklos sveikatinimo projektus (programas) ir dalyvauja juos įgyvendinant.

Mokytojo padėjėjas

Padedą mokiniui (mokinių grupei) orientotis ir judėti aplinkoje, susijusioje su ugdymu(si), mokykloje ir už jos ribų ugdomosios veiklos, pamokų, pertraukų, popamokinės veiklos, papildomojo ugdymo, renginių ir išvykų metu; apsitarnauti, pavalgyti, pasirūpinti asmens higiena; įsitraukti į ugdomąją veiklą ir pagal galimybes joje dalyvauti (paaiškina mokytojo skirtas užduotis ir talkina jas atliekant, padeda perskaityti ar perskaito tekstus, skirtus mokymuisi, padeda užsirašyti ar užrašo mokymo medžiagą, padeda tinkamai naudotis ugdymui skirta kompensacine technika ir mokymo bei kompensacinėmis priemonėmis); atlikti kitą su ugdymu(si), savitarna, savitvarka, maitinimu(si) susijusią veiklą; turinčiam (turintiems) ribotas mobilumo galimybes išlipti iš transporto priemonės atvykus į mokyklą ir įlipti į transporto priemonę išvykstant iš mokyklos, judėti po mokyklą, pasiekti klasę, grupę, kitas patalpas.

Padedą mokytojui parengti ir/ar pritaikyti mokiniui (mokinių grupei) reikalingą mokomąją medžiagą.

Prognozuoja. Bendradarbiaudamas su mokytoju, specialiuoju pedagogu, logopedu ir kitais su mokiniu (mokinių grupe) dirbančiais specialistais, numato ugdymo tikslų ir uždavinių pasiekimo būdus bei pagalbos mokiniams teikimo metodus ir juos taiko.

Mokyklos psichologas

Diagnozuoja. Įvertina mokinio galias ir sunkumus, raidos ypatumus, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas, vaiko brandumą mokytis pagal priešmokyklinio ir pradinio ugdymo programas. Renka ir kaupią informaciją, reikalingą konsultuojamų mokinių problemoms spręsti, bendradarbiaudamas su mokyklos bendruomene, esant būtinybei - su kitomis institucijomis (Vaiko teisių apsaugos tarnybomis, psichikos sveikatos centrais, policija ir kt.), ir stebi mokinių veiklą ir elgesį pamokų metu.

Konsultuoja psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčius mokinius, jų tėvus (globėjus, rūpintojus) šių problemų sprendimo klausimais. Konsultuoja mokinius profesijos pasirinkimo klausimais. Rengia individualias rekomendacijas mokinio psichologinėms, asmenybės ir ugdymosi problemoms spręsti.

Vykdo prevencines programas. Inicijuoja, rengia ir įgyvendina psichologinių problemų prevencijos programas, padedančias išvengti psichologinių, asmenybės ir ugdymo problemų ir veiksmingiau ugdyti psichologinių, asmenybės ir ugdymo problemų turinčius mokinius. Šviečia mokyklos bendruomenę vaiko raidos psichologijos, pedagoginės ir socialinės psichologijos klausimais. Teikia informaciją apie mokinius, turinčius psichologinių, asmenybės ir ugdymo problemų, suinteresuotiems asmenims ar institucijoms, susijusioms su šių mokinių ugdymu, gavęs tėvų (globėjų, rūpintojų) sutikimą.

Tiria. Atlieka aktualius mokykloje psichologinius tyrimus, atsižvelgdamas į mokyklos bendruomenės poreikius.

3.1. 1. Prevencinio darbo grupės mokyklose (PDGM)

Atsižvelgiant į Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatas, taip pat vykdant Nacionalinę narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004-2008 metų programą ir Vaikų ir jaunimo socializacijos programą, kartu siekiant užtikrinti saugią ir sveiką aplinką mokyklos bendruomenei ir sudaryti tinkamas sąlygas vaiko gerovei ir švietimo veiksmingumui buvo nuspręsta mokyklose sudaryti prevencines darbo grupes. Numatoma¹, kad mokyklų vadovai (a):

- sudaro mokyklose prevencinio darbo grupes, kurios organizuoja teisės pažeidimų prevenciją, vertina padėtį ir kasmet parengia veiksmų planą einamiesiems mokslo metams mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto, nusikalstamumo prevencijos, mokinių užimtumo klausimais ir teikia steigėjui ataskaitą ir siūlymus padėčiai gerinti;
- vykdo pašalinių asmenų patekimo į mokyklas apskaitą ir kontrolę, organizuoja jos teritorijos ir prieigų stebėjimą, informuoja teritorinę policiją apie žinomus ir įtariamus smurto, prievartos, narkotikų platinimo, viešosios tvarkos pažeidimų atvejus;
- supažindina mokyklos bendruomenę su teisės aktais, reglamentuojančiais vaiko teises, pareigas ir atsakomybę už teisės pažeidimus, mokyklos lankymą, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą ir platinimą, ŽIV/AIDS, smurtą, nusikalstamumo prevenciją ir mokinių užimtumą;
- informuoja mokyklos bendruomenę apie pagalbos mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių institucijų, policijos, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, Pedagoginės psichologinės

¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas "Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir Nusikalstamumo prevencijos". 2004 m. rugsėjo 17 d. Nr. ISAK-1462.

tarnybos, Psichikos sveikatos centro, Priklausomybės ligų centro, Lietuvos AIDS centro bei organizacijų, dirbančių teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, smurto, prievartos, savižudybių, ŽIV/AIDS prevencijos srityse, adresus ir telefonus;

- prireikus sudaro sutartis su institucijomis, dirbančiomis prevencinį darbą savivaldybėje, kitose vietovėse dėl pagalbos teikimo mokykloje ar už jos ribų, vadovaudamiesi Bendraisiais socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatais²;

- sudaro sąlygas tobulinti administracijos, mokytojų, psichologų, socialinių pedagogų, klasių auklėtojų ir kitų asmenų, dirbančių su vaikais, kvalifikaciją narkotinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto, prievartos, savižudybių, nusikalstamumo ir kitais prevencinio darbo klausimais ir kt.

Mokyklų prevencinio darbo grupės (toliau – darbo grupė) paskirtis – spręsti prevencinio darbo klausimus mokykloje vykdant teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS prevencijos klausimus ir organizuojant pagalbos mokiniui, mokytojui ir tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą.

Darbo grupė sudaroma mokykloje, kurioje dirba ne mažiau kaip 10 mokytojų.

Darbo grupė sudaroma iš 7-15 narių: mokyklos vadovo ar vadovo pavaduotojo ugdymui, mokytojų, klasės auklėtojų, specialistų – socialinio pedagogo, psichologo, visuomenės sveikatos priežiūros specialisto, specialiojo pedagogo ir kt. Darbo grupėje dalyvaujantys mokytojai turi turėti kvalifikacinę kategoriją.

Į darbo grupę gali būti įtraukiami mokiniai, tėvai (globėjai, rūpintojai), atstovai iš mokyklos savivaldos institucijų, seniūnijų, policijos, vaiko teisių apsaugos, pedagoginės psichologinės tarnybos ir kiti asmenys ar socialinėse institucijose dirbantys specialistai, kurie gali prisidėti prie prevencinės veiklos organizavimo mokykloje.

Darbo grupė kartą per metus atsiskaito už darbą mokinių tėvų susirinkime ir mokyklos taryboje. Darbo grupei vadovauja mokyklos vadovas ar jo pavaduotojas ugdymui. Darbo grupės sudėtį tvirtina mokyklos vadovas.

Prevencinio darbo grupės mokyklose funkcijos:

- rengia prevencinio darbo planus, vertina ir stebi situaciją, nagrinėja prevencinio darbo klausimus, aptobuoja mokykloje vykdomus projektus ir įgyvendina teisės pažeidimų,

² Patvirtintais švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-941 (Žin., 2004, Nr. 100-3729)

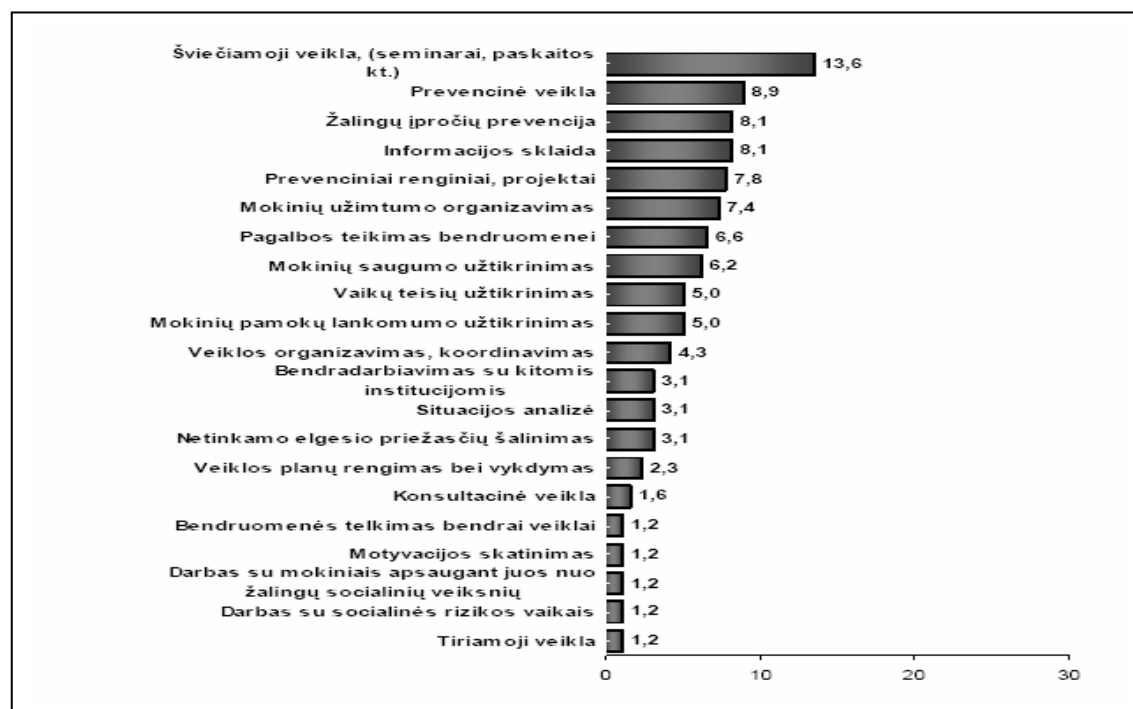
alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS ir kitus prevencinius projektus;

- vykdo mokyklos bendruomenės švietimą ir vaiko teisių apsaugą, teisės pažeidimų prevenciją ir mokinių užimtumą;

- organizuoja mokykloje teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS prevenciją ir pagalbos mokiniui, mokytojui ir tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą;

- kasmet rengia ataskaitas už atliktą darbą ir teikia siūlymus prevenciniam darbui gerinti savivaldybės administracijai, mokyklos tarybai ir tėvų susirinkimui nepriklausomai nuo mokyklos pavaldumo ir nuosavybės formos.

Prevencinio darbo grupių narių nuomonės tyrimo rezultatai parodė, kad svarbiausia prevencinio darbo grupės funkcija mokyklose yra šviečiamoji veikla, t. y. seminarų, paskaitų, diskusijų, susitikimų organizavimas ir mokinių ar visos mokyklos bendruomenės įtraukimas į šią veiklą (Prevencinio darbo grupių mokyklose ir koordinavimo grupių savivaldybėse veiklos vertinimas. Tyrimo ataskaita. Kaunas, 2005).

4 pav. Prevencinio darbo grupės svarbiausios veiklos funkcijos

Gana svarbios funkcijos, respondentų nuomone, yra pati prevencinė veikla (8,9 proc.) ar atskirų jos sričių prevencija (8,1 proc.) bei informacijos sklaida arba prevencinių renginių, projektų (7,8 proc.), mokinių užimtumo organizavimas (7,4 proc.). Mažiausiai akcentuojamos bendruomenės telkimo bendrai veiklai, motyvacijos skatinimo, darbo su mokiniais siekiant apsaugoti juos nuo žalingų socialinių veiksnių, darbo su socialinės rizikos vaikais ir tiriamosios veiklos vykdymo funkcijos (1,2 proc.) (4 paveikslas).

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. Perskaitykite situacija „Kas nužudė Uršulę Sunshine?“ 5 lentelėje išrašykite asmenis, veikiančius istorijoje (mama, kaimynai ir t. t.). Paanalizuokite, kas iš istorijoje minimų asmenų yra atsakingiausi už Uršulės mirtį (parašykite „1“ prie, jūsų manymu, atsakingiausio asmens vardo). Taip išgraduokite savo vertinimus ir surašykite į lentelę nuo atsakingiausio iki mažiausiai atsakingo asmens. Pirmiausia lentelėje užpildykite individualaus vertinimo stulpelį. Tada grupelėse aptarkite duotą atvejį ir atlikite tokį patį asmenų, veikiančių istorijoje, vertinimą.

5 lentelė

Situacijos vertinimo lentelė

Istorijoje veikiantys asmenys	Individualus vertinimas	Grupės vertinimas
Uršulės mama		

KAS NUŽUDĖ URŠULĘ SUNSHINE?

(parengta pagal Valentine D. 2000: Problemiški vaikai / seminaras „Amerikos specialistų bendradarbiavimas Lietuvos švietimui“. Vilnius)

Penkiametės Uršulės Sunshine kūnas buvo rastas negilame Altomonte Springs tvenkinyje Floridoje 1998 metų gruodžio pirmą dieną. Yra manoma, jog ji mirė savo namuose rugsėjo dvidešimt penktą dieną, 1998, po du mėnesius trukusios prievartos, kuri baigėsi po 55 valandų kankinimo.

Uršulė buvo apibūdinta kaip linksmas, pilnas gyvenimo džiaugsmo vaikas, visada mielas aplinkiniams. Ji buvo gerai išauklėta ir draugiška. Ji dažnai juokdavosi ir buvo draugiška su visais. Ji buvo mergaitė, kuri mylėjo savo mamą ir kuriai jos meilė ir rūpestis buvo reikalingi kaip ir kiekvienam penkiametėiui. Uršulė gimė su paralyžiutomis smegenimis ir uždelsta psichika. Jos eiseną buvo nerangi ir bendrauti galėjo, jeigu tik žmonės buvo pasiruošę būti kantrūs ir negailėti pastangų, kad ją suprastų.

Uršulė ir jos mama išgyveno keletą sunkių akimirkų, tačiau jos sugebėjo ištvirti. Jas rėmė trys socialinės agentūros. Uršulė buvo aptarnaujama žmonių su negalia organizacijos ir turėjo šeimos koordinatorių. Šeimos koordinatorius buvo įpareigotas jas aplankyti dukart per metus nuo tada, kai Uršulė pradėjo lankyti darželį. Uršulės motina draugavo su narkotinių medžiagų vartojimo programos dalyviu. Ji papasakojo jam apie savo naujojo vaikinio būdą ir jo „blogus“ bruožus. Ji taip pat papasakojo, kad jis savo pykčio priepuolius išlieja ant Uršulės.

Uršulė ir jos motina taip pat turėjo ryšių su vaikų apsaugos tarnyba. Originalus raportas buvo užpildytas, kai Uršulei buvo ketveri metai. Uršulė buvo palikta namuose viena keletui valandų. Nors vaikų gynimo tarnybos darbuotoja susirūpino mergaitės apleistumu ir pastebėjo, kad ji purvina bei neprižiūrima, tačiau ji buvo įsitikinusi, jog Uršulė ir mama buvo prisirišusios viena prie kitos ir pagrindiniai Uršulės poreikiai patenkinami. Darbuotoja jautė, kad Uršulei negresia pavojus ir susisiekdavo su Uršulės motina kas tris mėnesius telefonu. Uršulės mama visada pranešdavo, esą „viskas gerai“.

Uršulė buvo vienturtė duktė, gimusi dvidešimt septynerių metų imigrantei iš Naujosios Zelandijos ir jos amerikiečiui vyrui. Apie mamą buvo pasakojama, kad jos šeimoje buvo vartojama prievarta; ji buvo išprievartauta pirmą kartą būdama dvylikos metų, kai pabėgo nuo savo patėvio mušimo. Būdama keturiolikos ji pradėjo vartoti narkotikus – pirmiausia rūke marihuaną, o vėliau vartojo kokainą, LSD, meskaliną, amfetaminą. Ji ištėkėjo būdama dvidešimties už vyriškio, kuris vartojo ir pardavinėjo narkotikus. Santuoka buvo sudėtinga, pora dažnai keliaudavo po šalį, kad išvengtų susidūrimo su teisėsaugos institucijomis.

Trečiaisiais vedybų metais Susan tapo nėščia, todėl pradėjo lankyti reabilitacijos programą. Susan dievino savo mažąją dukrelę ir stengėsi patenkinti jos ypatingus poreikius. Tėvas džiaugėsi dukrele, kol sužinojo, kad ji turi ypatingų poreikių. Jis greitai paliko šeimą. Uršulės mama turėjo daug santykių su vyrais, kol pradėjo gyventi su savo pastaruoju draugu, Uršulės žudiku.

Uršulės žudikas buvo apibūdintas kaip neaukštas agresyvaus būdo vyras, ne kartą buvęs suimtas. Kai jo motina paliko šeimą, jis tapo savo tėvo ir jo draugų fizinės bei seksualinės prievartos auka. Vyriškio asmenybė apibūdinama kaip nepastovi, nesugebanti palaikyti intymių santykių. Jo elgesys su Uršule buvo paremtas besąlygišku paklusnumu ir patėvio poreikių tenkinimu. Atrodo, kad vien Uršulės buvimas jį erzino. Jis gąsdindavo Uršulę sakydamas: „Dar vienas žodis ir aš nupjausiu tau liežuvį“, „Jei pajudėsi, nupjausiu tau kojas ir suvalgysiu jas“, „Tu esi debilė. Aš tave nužudysiu ir niekas manęs nekaltins.“

Uršulės elgesys pasikeitė per 1998-ųjų rugpjūtį. Ji tapo apatiška ir tyli. Ji glausdavosi prie mokytojos kojų ir atsisakydavo žaisti per pertraukas. Ji dažnai skųsdavosi pilvo skausmais. Paklausta, kodėl skauda pilvą atsakydavo: „Manau, kad nuo suvalgyto muilo.“

Uršulė penkis kartus prašė savo kaimynų pagyventi su ja. „Aš nenoriu eiti namo ir būti su savo mamos draugu.“ Ji savo bendraklasių tėvams sakė, kad jai neleidžiama gerti vandens ir kad ji valgė muilą vietoje maisto. Ji atsisakė valgyti priešpiečius mokykloje, kadangi sakė esanti „bloga“.

Teisme buvo aštuoniasdešimt penki galimi liudininkai pašaukti į teismą, kurie galėjo paliudyti, kad Uršulė jiems sakiusi, kad ją mušė ir kad ji valgė muilą. Apie Uršulės mamą ir jos draugą niekas nepranešė policijai nuo 1998 rugpjūčio.

Mokyklos administracija apgailestavo. Jie manė, kad Uršulė išsigalvoja šias istorijas. Mokytoja apgailestavo, bet teigė, kad klasėje yra trisdešimt vaikų, ji apie situaciją pranešė direktoriui, kaip reikalavo mokyklos taisyklės. Mokyklos medicinos darbuotoja apgailestavo. Vis dėlto ji nusiuntė mergaitę pas gydytoją dėl, kaip ji mane, skrandžio gripo. Šeimos koordinatorė iš neįgaliųjų agentūros apgailestavo. Tačiau ji neįtarė, kad kažkas buvo blogai. Narkotinių medžiagų vartotojų vadovė taip pat apgailestavo, tačiau ji buvo apmokyta spręsti priklausomybės nuo narkotikų klausimus, o ne šeimyninius konfliktus. Vaikų apsaugos tarnybos darbuotoja apgailestavo, bet ji prižiūrėjo 150 šeimų, taigi darė viską, ką galėjo. Nesirūpinimas vaiku paprasčiausiai nebuvo prioritetas.

Kaimynai apgailestavo, tačiau Uršulės mama visada buvo draugiška ir jų manymu nesugebėsianti nuskriausti vaiko. Jie manė, kad Uršulė pasakoja istorijas kaip ir daugelis „lėtų vaikų“. Uršulės mama apgailestavo. Ji apgailestavo, kad jos dukra mirė ir ji nieko nepadarė, kad tai sustabdytų. Uršulės žudikas apgailestavo. Jis tik tai stengėsi ją disciplinuoti - situacija tapo nevaldoma. Jis niekad nenorėjo jos taip smarkiai mušti.

2. Naudodamiesi multiperspektyvine atvejo analize (3 paveikslas) išanalizuokite pateiktąjį atvejį:

„Vilmai 13 metų. Ji lankosi katalikiškame dienos centre. Ji yra ribinio intelekto, sunkiai koncentruoja dėmesį, labai impulsyvi, emociinga, neadekvačiai reaguoja į situacijas, turi suicidalinių minčių, bet mergaitė yra labai nuoširdi, mielai dalijasi, kuo gyvena, moka išreikšti savo norus, sugeba būti valinga, pripažįsta suaugusiuosius kaip autoritetus ir jų truputį prisibijo. Didžiąją dalį laiko praleidžia su

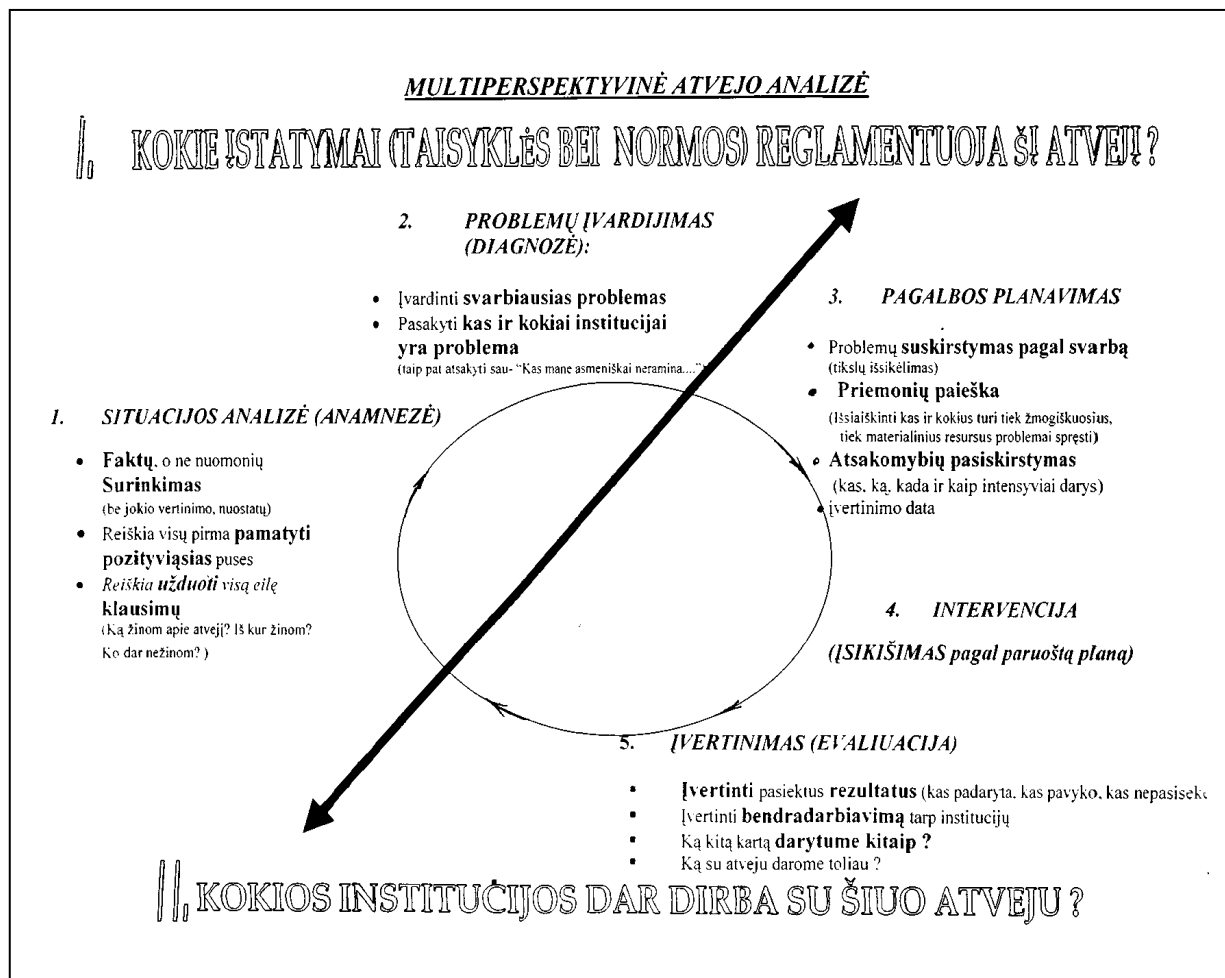
berniukais ir praktiškai neturi jokių šiltesnių santykių su kokia nors mergaite. Vilma įrašyta į policijos įskaitą, gerai pažįstama VTAT'o inspektorei. Yra žinoma, jog prieš metus ji uostė klijus.

Vilma turi abu tėvus, kurie yra jau pensinio amžiaus. Vilmos molina geria, tėtis neturi šios problemos ir šalia pensijos dar turi darbą. Tačiau šeimos materialinė padėtis yra bloga. Mergaitė vaikšto senais, purvinais rūbais, namie daugiausiai maitinasi makaronais, bulvėmis ir košėm. Trijų kambarių bute Vilniaus naujuose mikrorajonuose gyvena abu tėvai, Vilma, jos vyresnysis brolis (25 metų) su žmona ir vienerių metų vaiku. Kitas Vilmos brolis (19 metų) mokosi kitame mieste profesinėje technikos mokykloje, bet savaitgaliais ir per atostogas grįžta namo.

Vilma yra pakeitusi jau tris mokyklas ir dabartiniu metu oficialiai mokosi internatinėje mokykloje, kuri yra visai kitame miesto gale (apie 9 kilometrus nuo namų), tačiau realiai jau 5 mėnesiai kaip į ją nevaikšto. Sako, kad ją skriaudžia vaikai. Visur jai blogai. Nustatyta, kad Vilmai reikalinga adaptuota mokymosi programa. Mokykla bandė kelis kartus susisiekti su tėvais, kurie iš karto atsiliepė ir bandė bendradarbiauti, tačiau Vilma po to į mokyklą nueidavo vos kelias dienas, o vėliau iš namų išeidavo sakydama, jog eina į mokyklą, bet ten nepasirodydavo.

Tėvai su Vilma pastaruoju metu nesusitvarko, Vilma bėga iš namų ir vaikšto gatvėmis su 9-10 metų berniukais, kurie taip pat praleidžia daug pamokų.

Tačiau Vilma labai noriai lankosi dienos centre ir ateina praktiškai kiekvieną dieną (net ir tuomet, kuomet serga). Kartais net nenori eiti namo. Linkusi labai prisirišti prie vadovų-savanorių, kuriuos dažnai palydi iki pat namų. Tačiau dienos namuose ji taip pat turi daug problemų - ji nieko nenori veikti, jeigu ko imasi, niekad nepabaigia iki galo, dienos centre įneša daug chaoso, erzina kitus vaikus. Dienos centre Vilma bendrauja tik su berniukais, mergaitės ją atstumia. Kelia nerimą ir tas faktas, kad bent kartą per dvi savaites ji užsimena apie savižudybę. Vieną kartą ji pasakojo apie savo draugę, kuri nusizudė. Sakė, jog ji padarys taip pat kaip jos draugė, kuri sėdėjo kartu su tėvais prie stalo, pasakė, jog nenori valgyti, nuėjo į savo kambarį ir pasikorė. Vilma ir dienos centre kartą vaikščiojo apsirišus virve kaklą ir kelis kartus vaidino, jog kariausi. Ji mėgsta gąsdinti, grasinti, pesimistiškai žiūri į gyvenimą, labai jautriai reaguoja į neištesėtus pažadus. Dažnai serga, skundžiasi galvos, kojų, akių, skausmais. Vilma nereguliariai vaikšto pas mokyklos psichologę, buvo Vaikų Raidos Centre.“

3 pav. Multiperspektyvinė atvejo analizė

3. Susiskirstykite į grupes po 7-8 žmones. Užduotis: naudojantis problemų sprendimo modeliu (2 paveikslas) sukonstruoti socialinio darbo su individualais ir šeima struktūrinį modelį. Kiekvienai grupei skiriamas tam tikras sprendimų priėmimo modelio etapas. Svarbiausi klausimai, kuriuos turi aptarti grupės:

- Kokie svarbiausi procesai vyksta šiame etape?
- Į ką turėtų atkreipti dėmesį socialinis pedagogas?
- Kokius konkrečius darbo metodus ir priemones naudojame šiame etape savo darbe? (pasidalijimas asmenine patirtimi).

Pristatykite darbo grupėse rezultatus kitoms grupėms.

4 TEMA : TARPŽINYBINIS BENDRADARBIAVIMAS PSICHOLOGINIŲ KRIZIŲ PREVENCIJOS SRITYJE

Temos turinys:

- 4.1. Prevencinio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse (PDKGS), jų veiklos teisiniai pagrindai.
- 4.2. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos, jų funkcijos.
- 4.3. Policija, jos veikla vaiko teisių apsaugos srityje. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno funkcijos.

4.1. Prevencinio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse (PDKGS), jų veiklos teisiniai pagrindai

Optimali psichologinių krizių ir savižudybių prevencijos, intervencijos ir postvencijos sistema praktikoje turėtų sujungti švietimo sistemos, sveikatos, socialinės apsaugos, vidaus reikalų, religijos institucijų žinybų, nevyriausybinių organizacijų pastangas ir finansinius resursus ir garantuoti gerą ryšį tarp jų.

Švietimo sistema. Visuomenė turi būti adekvačiai ir prieinamai informuojama apie tai, kaip teikti paramą krizes išgyvenantiems, galvojantiems apie savižudybę žmonėms, kur ieškoti pagalbos tokiais atvejais. Ypač svarbu, kad pirminės prevencijos žinios apie savižudybes, psichologines krizes būtų prieinamos kuo platesniam visuomenės ratui – per žiniasklaidą, platinant prevencinio turinio lankstinukus, lipdukus ir t. t. Šią veiklą turėtų vykdyti švietimo įstaigos, visuomenės sveikatos priežiūros institucijos, psichologinę-socialinę paramą teikiančios organizacijos, visos bendruomeninio lygio paramos tarnybos. Tokios profesinės grupės kaip mokytojai, dėstytojai, medikai, socialiniai ir slaugos darbuotojai, policijos pareigūnai, religinių institucijų atstovai turėtų gauti pagrindinių krizių ir savižudybių prevencijos žinių ir mokymą, kaip praktiškai jas taikyti.

Žiniasklaida. Jai tenka labai svarbus vaidmuo formuojant nuostatą dėl savižudybių, skleidžiant žinias apie pagalbos tarnybas krizes išgyvenantiems žmonėms. Tačiau labai dažnai žiniasklaidos atstovai neįvertina šio vaidmens ir kitaip naudoja savo įtaką visuomenėje. Pateikiant žinias apie krizinius, savižudybių atvejus reikalinga korektiška, tik neutralaus informavimo lygį atspindinti įvykių pristatymo taktika, kurios žiniasklaidos atstovai dažniausiai nepaiso. O neteisingai rašant ir kalbant apie savižudybes galima sudaryti sąlygas naujoms savižudybėms pagal aprašytųjų pavyzdį. Kad to būtų išvengta, žurnalistų prašoma vengti įvykio supaprastinimo, nenutylėti psichikos sveikatos sutrikimų, jei savižudis jų turėjo, vengti sensacingo savižudybės pateikimo, nepublikuoti

savižudžių fotonuotraukų, neromantizuoti savižudybės atvejų, nespausdinti žinių apie savižudybes pirmuose leidinių puslapiuose. Ir būtinai reikia pateikti ir pozityvią, viltį palaikančią informaciją apie galimybes gauti pagalbą, konkrečiai nurodant adresus ir telefonus.

Sveikatos apsauga. Sveikatos apsauga funkcionuoja optimaliai, kai ji nukreipta į realią sveikatos apsaugą ir problemų, sukeliančių ligas, prevenciją, o ne tik į ligų gydymą. Tačiau krizių ir savižudybių prevencinės paslaugos praktiškai nėra mokamos iš sveikatos sistemos lėšų. Krizių intervencijos finansavimas išlieka opia problema, nors būtent sveikatos sistemoje dažniausiai bazuojasi tokios reikalingos krizių ir savižudybių prevencijai ir galinčios teikti krizių intervencines paslaugas tarnybos: psichikos sveikatos centrai; specializuoti stacionarai; juose ar prie jų veikiantys psichologinės anoniminės pagalbos telefonai.

Pasak O. K. Polukordienės (22, p.80), visi iki šiol žinomi Lietuvoje bandymai iš sveikatos sistemos lėšų finansuoti prevencines krizių ir savižudybių pastangas yra nelabai sėkmingi ir efektyvūs arba pasižymi programinio finansavimo ribotumais, negarantuoja prevencinės veiklos tęstinumo ir koordinuojami labai formaliai.

Socialinė apsauga. Didelis vaidmuo tenka socialinės paramos tarnyboms, kurios gali teikti adekvačią informaciją ir konsultacijas visais svarbiais krizės ištiktam žmogui klausimais (socialiniais, juridiniais, įdarbinimo, apie kitas pagalbos tarnybas), svarbus vaidmuo tenka socialinių darbuotojų atliekamai veiklai, trumpalaikio prieglobsčio organizacijai, kitai bendruomenės lygiu teikiamai socialinei pagalbai, kuri reikalinga krizes išgyvenantiems žmonėms.

Socialinės apsaugos sistemoje teikdamos socialines paslaugas, krizių ir savižudybių prevencinę veiklą vykdo socialinės paramos tarnybos; specializuoti krizių įveikimo centrai; psichologinio - socialinio konsultavimo tarnybos.

Sistemos, teikiančios greitąją pagalbą krizių ir savižudybių atvejais ir galinčios atlikti ir prevencinę funkciją: *policija, greitoji medicinos pagalba, gaisrinė*. Policijos pareigūnai, greitosios medicinos pagalbos darbuotojai, gaisrininkai vieni pirmųjų vyksta į masinių krizių (katastrofų, avarių) vietas, policijos ir greitosios pagalbos darbuotojai labai dažnai dalyvauja teikiant pagalbą krizes ištiktiems, savižudiškiems žmonėms. Šiuo atveju jiems neretai tenka skubių gelbėtojų vaidmuo (šis vaidmuo atitinka ir gaisrinės darbuotojų, kariuomenės struktūrų, dalyvaujančių masinėse gelbėjimo operacijose darbą). Todėl labai svarbu, kad šių struktūrų darbuotojai taip pat būtų supažindinti su krizių ir savižudybių

prevencijos pagrindais, patys po sunkių gelbėjimo darbų galėtų tikėtis psichologinės paramos ir palaikymo.

Religinės institucijos. Dvasininkų, bažnyčios vaidmuo atliekant savižudybių ir krizių prevenciją bendruomenės lygiu yra taip pat labai svarbus. Religijos institucijų dvasinės paramos funkcija tiesiogiai susijusi su pagalba žmonėms, išgyvenantiems krizes, galvojantiems apie savižudybę.

Nevyriausybės organizacijos. Nevyriausybės organizacijos greičiausiai reaguoja į aktualius visuomenės poreikius, užsiimdamos ta veikla, teikdamos tas paslaugas, kurios tuo metu reikalingiausios visuomenei. Atliekant savižudybių ir krizių prevenciją Lietuvoje nevyriausybinių organizacijų vaidmuo taip pat labai didelis. Du trečdaliai tarnybų, tiesiogiai atliekančių krizių įveikimo ir savižudybių prevencijos funkcijas Lietuvoje, – nevyriausybės organizacijos.

Apibendrinant galima teigti, kad visų šių valstybinių ir nevalstybinių sistemų bendradarbiavimas – būtina sąlyga efektyviai atliekant savižudybių ir krizių prevenciją valstybėje.

Apie tarpžinybinį, valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą, jo poreikį ir būtinybę kalbama ir rašoma daug, bet realioje gyvenimo praktikoje šis bendradarbiavimas dar neatitinka esamo poreikio ir nepakankamai tarnauja tiems, kam yra skirtas, šiuo atveju – žmonėms, išgyvenantiems krizes, galvojantiems apie savižudybę, ir specialistams ir savanoriams, teikiantiems pagalbą, visiems neabejingiems piliečiams visuomenėje, vienaip ar kitaip dalyvaujantiems atliekant savižudybių ir krizių prevenciją.

Preveninio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse (PDKGS), jų veiklos teisiniai pagrindai

Savivaldybių administracijos (b):

- sudaro savivaldybėse preveninio darbo koordinavimo grupes įtraukdamos policijos, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, socialinės, švietimo ir sveikatos priežiūros bei kitų institucijų, dalyvaujančių preveninėje veikloje atstovus ir įgyvendina priemones, kurios padėtų užtikrinti vaiko teisę į mokslą ir sugrąžintų į mokyklą jos nelankančius vaikus;
- teikia paramą preveniniam darbui organizuoti mokyklose bei numato bendradarbiavimo priemones kartu su policijos, sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos, pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis, įtraukdamos verslo atstovus, konfesines ir vietos bendruomenes, nevyriausybines organizacijas, mokinių tėvus, politikus, visuomenės veikėjus;

- organizuoja mokytojams, socialiniams pedagogams, psichologams, visuomenės sveikatos specialistams, klasės auklėtojams kvalifikacijos kėlimą narkotinių medžiagų, alkoholio ir tabako vartojimo, smurto, savižudybių ir kitais prevencinio darbo klausimais.

Savivaldybių administracijų prevencinio darbo koordinavimo grupės (toliau - koordinavimo grupė) paskirtis - koordinuoti vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos, vaikų vasaros poilsio ir kitų socializacijos programų konkursų organizavimą ir šių programų įgyvendinimą savivaldybėje, tarpinstitucinį bendradarbiavimą teikiant metodinę, informacinę, konsultacinę ir dalykinę pagalbą prevencinio darbo grupėms mokyklose, neatsižvelgiant į jų pavaldumą ir nuosavybės formas. Koordinavimo grupė sudaroma ir veikia kiekvienoje savivaldybėje. Koordinavimo grupė sudaroma ne mažiau kaip iš 10 narių – savivaldybės įstaigų, valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų atstovų: policijos, vaiko teisių apsaugos tarnybos, švietimo, kultūros, sporto, socialinės globos ir rūpybos skyrių, pedagoginės psichologijos tarnybos, vaikų ir jaunimo organizacijų, visuomenės sveikatos centro, mokyklų ir kt.

Koordinavimo grupės sudėtį ir veiklos nuostatus tvirtina savivaldybės administracijos direktorius. Koordinavimo grupė kartą per metus už savo veiklą atsiskaito savivaldybės tarybai, mokykloms ir visuomenei.

Koordinavimo grupė savo veiksmus derina su Narkotikų kontrolės komisija savivaldybėje ir sprendžia teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prievartos, prekybos žmonėmis, ŽIV/AIDS, nusikalstamumo prevencijos koordinavimo klausimus.

Prevencinio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse (PDKGS) funkcijos:

- koordinuoja Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos, Vaikų vasaros poilsio ir kitų socializacijos programų konkursų organizavimą ir šių programų įgyvendinimą savivaldybėje.
- koordinuoja tarpinstitucinio bendradarbiavimo įgyvendinimą savivaldybės teritorijoje ir mokyklų darbo grupių veiklą neatsižvelgdama į jų pavaldumą ir nuosavybės formas;
- teikia metodinę ir konsultacinę paramą prevenciniam darbui organizuoti mokyklose ir numato priemones kartu su policijos, sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos, pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis įtraukiant į prevencinio darbo organizavimą verslo atstovus, konfesines ir vietos bendruomenes, nevyriausybines organizacijas, mokinių tėvus, politikus, visuomenės veikėjus;
- kaupia ir analizuoja savivaldybės teritorijoje veikiančių mokyklų, kitų įstaigų bei nevyriausybinių organizacijų duomenis bei informaciją teisės pažeidimų, psichoaktyvių

medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS ir kitose srityse;

- inicijuoja savivaldybės įstaigose, valstybės institucijose ir nevyriausybinėse organizacijose pasitarimus, seminarus ir mokymus aktualiais prevencinio darbo klausimais;

- vertina, kaip vykdomos prevencinės priemonės švietimo, gydymo, socialinės rūpybos įstaigose, rūpinasi prevencinio darbo veiksmingumu, atlieka vykstančių procesų analizę;

- kasmet savivaldybės administracijos atsakingas padalinys rengia ir teikia Švietimo ir mokslo ministerijai informaciją apie savivaldybės teritorijos mokyklose vykdomas priemones teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo ŽIV/AIDS ir kt. prevencijos klausimais ir teikia siūlymus padėčiai gerinti.

Įdomu tai, kad tokios svarbios funkcijos, kaip veiklos organizavimas ir vykdymas ar pagalbos teikimas bendruomenės nariams, koordinavimo grupių nariams atrodo ne tokios reikšmingos, nors būtent jos ir galėtų būti vienos iš pagrindinių, vykdant konkrečią prevencinę veiklą.

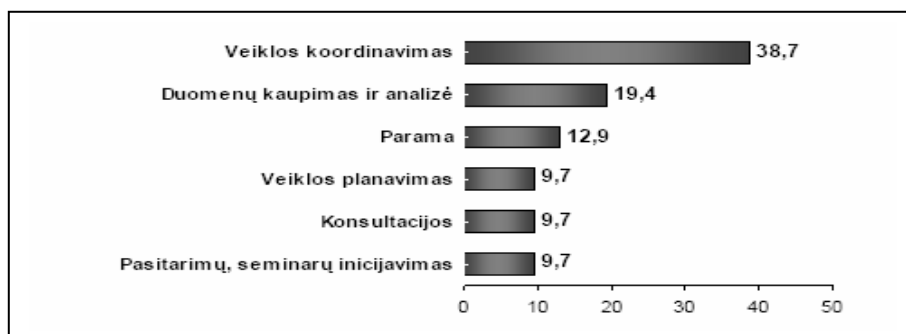
Palyginus prevencinio darbo grupės narių, mokyklų vadovų ir koordinavimo grupių narių nuomones, išskiriant svarbiausias veiklos funkcijas, išryškėjo, kad artimesnės yra prevencinio darbo grupių narių ir mokyklų vadovų nuomonės išskiriant grupės veiklos funkcijas. Tuo tarpu 37 koordinavimo grupės nariai labiau pabrėžia prevencinę veiklą bendrai, neskaidydami jos į atskiras veiklos sritis ar tos veiklos atskirus aspektus, tokius kaip veiklos planavimas, situacijos analizė.

Analizuojant respondentų atsakymus į klausimą „Kokias svarbiausias funkcijas, susijusias su prevencine veikla, turėtų atlikti Jūsų institucija?“ ir remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad pagrindinės funkcijos yra:

- Konsultavimas;
- Veiklos organizavimas bei koordinavimas;
- Informacijos kaupimas bei analizė;
- Veiklos planavimas;
- Gerosios patirties sklaida;
- Informacijos sklaida.

Toks nuomonių pasiskirstymas atskleidžia gerą respondentų prevencinės veiklos realizavimo išmanymą ir prevencinės veiklos formų žinojimą, nes esminės koordinavimo grupių narių

funkcijos iš tiesų yra konsultacijų teikimas ir veiklos platesniame kontekste organizavimas ir koordinavimas. Tuo tarpu mokyklų prevencinio darbo grupių nariams paliekama svarbiausia prevencijos funkcija – konkrečios veiklos diegimas praktikoje, atsižvelgiant į mokyklos bendruomenės poreikius. Analizuojant respondentų atsakymų į klausimą „Kokias svarbiausias funkcijas, susijusias su prevencine veikla, turėtų atlikti savivaldybės koordinavimo grupė?“ rezultatus (5 paveikslas), galima teigti, kad pagrindinė koordinavimo grupės funkcija yra veiklos koordinavimas (38,7 proc.). Gana svarbus, respondentų nuomone, duomenų kaupimas ir analizė (19,4 proc.) bei parama (12,9 proc.). Koordinavimo grupių narių vertinimu, reikšmingos yra ir veiklos planavimas (9,7 proc.), konsultacijos bei pasitarimų, seminarų inicijavimo funkcijos.

5 pav. Funkcijos, susijusios su prevencine veikla, kurias turėtų atlikti savivaldybės koordinavimo grupė

Akivaizdu, kad savivaldybių koordinavimo grupių, kaip ir mokyklų prevencinio darbo grupių, narių veikla yra įvairialypė, susidedanti iš daugybės atskirų segmentų, sudarančių bendrą visumą, todėl ir respondentų nuomonė, išskiriant vienas ar kitas funkcijas, yra gana vienoda (*Prevencinio darbo grupių mokyklose ir koordinavimo grupių savivaldybėse veiklos vertinimas. Tyrimo ataskaita. Kaunas, 2005*).

Prevencinės veiklos programų sudedamosios dalys

Atliekant prevencinės veiklos programų (toliau PVP) kokybinį tyrimą, buvo nagrinėjamas programose pateiktų struktūrinių dalių turinys: situacijos analizė, tikslai, uždaviniai, veiklos turinys, veiklos kryptys, programų vertinimas ir kontrolė, metodai ir formos bei priemonės programai įgyvendinti. Pateiktų PVP programų struktūrinės dalys skyrėsi. Programų sudedamųjų dalių statistiniai duomenys pateikiami.

4.2. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos (toliau – SVTAT), jų funkcijos

SVTAT yra savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys. Tarnyba savivaldybės mero teikimu steigama savivaldybės tarybos sprendimu. SVTAT pagal savo kompetenciją bendradarbiauja su Lietuvos Respublikos ministerijomis, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, teismais, prokuratūra, Statistikos departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau vadinama Įvaikinimo tarnyba), kitomis valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybiniomis institucijomis ir organizacijomis, kurios rūpinasi vaiko teisių apsauga. SVTAT vykdo jai pavestus uždavinius ir atlieka nustatytas funkcijas:

- kaupia, analizuoja ir sistemina informaciją apie vaikus (neprižiūrimus, socialiai ir pedagogiškai apleistus), kurių asmenines, socialines ir turtines teises dėl nepalankių šeimos ar kitų aplinkybių turi ginti valstybė ar visuomenė;
- rengia pagal savo kompetenciją atitinkamoms valstybės ir savivaldybės institucijoms ir įstaigoms pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos, vaiko globos (rūpybos) ir teisės pažeidimų prevencijos gerinimo;
- rengia ir įgyvendina (pati arba kartu su valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybiniomis institucijomis ir organizacijomis) tikslines programas ir kitas socialines priemones, susijusias su vaiko teisių apsauga, vaiko globa (rūpyba) ir teisės pažeidimų prevencija;
- rūpinasi (pati arba kartu su valstybės ir savivaldybės institucijomis bei įstaigomis, nevyriausybiniomis institucijomis ir organizacijomis), kad būtų nustatomi ir registruojami vaikai, linkę į girtavimą, narkomaniją, toksikomaniją, valkatavimą, amoralių elgesį, turintys kitų sveikatos ar elgesio problemų;
- rūpinasi kartu su valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybiniomis institucijomis ir organizacijomis, kad būtų plėtojamos socialinės, psichologinės ir teisinės paslaugos vaikams, smurto aukoms;
- palaiko ryšius su vaikais, nusiūstais į specialiosios globos (ugdymo) įstaigas ar atliekančiais bausmę įkalinimo įstaigose, taip pat su šių įstaigų administracijomis, vaikų tėvais, kitais vaikų atstovais pagal įstatymą domisi šių vaikų elgesiu, jų ugdymo sąlygomis.

4.3. Policija, jos veikla vaiko teisių apsaugos srityje. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno funkcijos.

Akivaizdu, kad krizinės situacijos dažnai susijusios su teisės pažeidimais, kur būtinas policijos pajėgų įsiterpimas, bendras darbas su anksčiau minėtomis institucijomis.

Tarnybinės viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) (toliau – nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas) tarnybinės veiklos instrukcija (toliau – instrukcija) reglamentuoja teritorinių policijos įstaigų nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų tarnybinių veiklą organizuojant ir vykdant vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, prostitucijos, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją, nepilnamečių įrašymo ir išrašymo iš policijos profilaktinės įskaitos, taip pat darbo su šiais ir policiją dominančiais vaikais, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų bendradarbiavimo su kitomis policijos tarnybomis ir suinteresuotomis institucijomis tvarką.

Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai dirba teritoriniu principu. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas aptarnaujamoje teritorijoje organizuoja ir vykdo vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, prostitucijos, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją ir kt. Be to, nustato:

- teisės pažeidimą(-us) padariusius vaikus, rengia jų administracinių teisės pažeidimų bylas;
- vaikus, vartojančius narkotikus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, valkataujančius, elgetaujančius, teikia jiems neatidėliotiną socialinę pagalbą ir informuoja apie juos tėvus ar kitus atstovus pagal įstatymą. Vaiko tėvams ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą teikia informaciją apie institucijas (tarnybas) ir organizacijas, kurios yra kompetentingos padėti vaikui ir šeimai;
- vaiko teisių pažeidimo faktus ir apie tai informuoja vaikų teisių apsaugos tarnybą;
- tėvus ar globėjus (rūpintojus), neatliekančius pareigos doriai auklėti ir prižiūrėti vaikus, piktnaudžiaujančius savo teisėmis ar pareigomis ir savo elgesiu darančius jiems neigiamą įtaką, žiauriai su jais besielgiančius, seksualiai juos išnaudojančius, ir raštu informuoja apie tai vaiko teisių apsaugos tarnybą;
- vaikus, likusius be tėvų ar globėjų (rūpintojų) globos, vaikus, kuriems dėl sveikatos būklės ar kitų priežasčių reikalinga neatidėliotina pagalba, nedelsdamas informuoja apie juos vaiko teisių apsaugos tarnybą, jeigu reikia, suderinęs su vaiko teisių apsaugos tarnyba, įkurdina juos atitinkamą vaikų globą ir priežiūrą užtikrinančiose įstaigose;

- suaugusius asmenis, nugirdžiusius vaikus, įtraukusius juos girtauti, vartoti narkotikus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, į nusikalstamą veiklą, užsiimti azartiniais lošimais, elgetavimu, prostitucija, ir nustatyta tvarka informuoja apie tai teritorinės policijos įstaigos vadovą, o jei veika užtraukia tik administracinę atsakomybę – rengia administracinių teisės pažeidimų bylas;

- vaikų teisės pažeidėjų, kitas neformalias jų grupuotes, jų veiklos pobūdį, grupavimosi vietą, kitas aplinkybes ir nustatyta tvarka informuoja apie tai teritorinės policijos įstaigos vadovą;

- apibendrina, sistemina ir analizuoja vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, narkomanijos, smurto prieš vaikus būklę, priežastis ir aplinkybes aptarnaujamoje teritorijoje, imasi priemonių joms šalinti;

- teisės aktų nustatyta tvarka priima ir nagrinėja gyventojų pranešimus, skundus ir pareiškimus dėl vaikų padarytų teisės pažeidimų, dėl tėvų ar globėjų (rūpintojų), neprižiūrinčių, netinkamai auklėjančių vaikus;

- bendradarbiauja su kitais policijos padaliniais, vaiko teisių apsaugos tarnybos, savivaldos, švietimo, medicinos, kitų suinteresuotų institucijų darbuotojais ir nevyriausybinų organizacijų atstovais, vietos bendruomene sprendžiant nepilnamečių nusikalstamumo, smurto prieš vaikus, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, prostitucijos prevencijos klausimus, imasi priemonių apsaugoti vaikų, padariusių teisės pažeidimus ir nukentėjusių nuo teisės pažeidimų, teises ir teisėtus interesus;

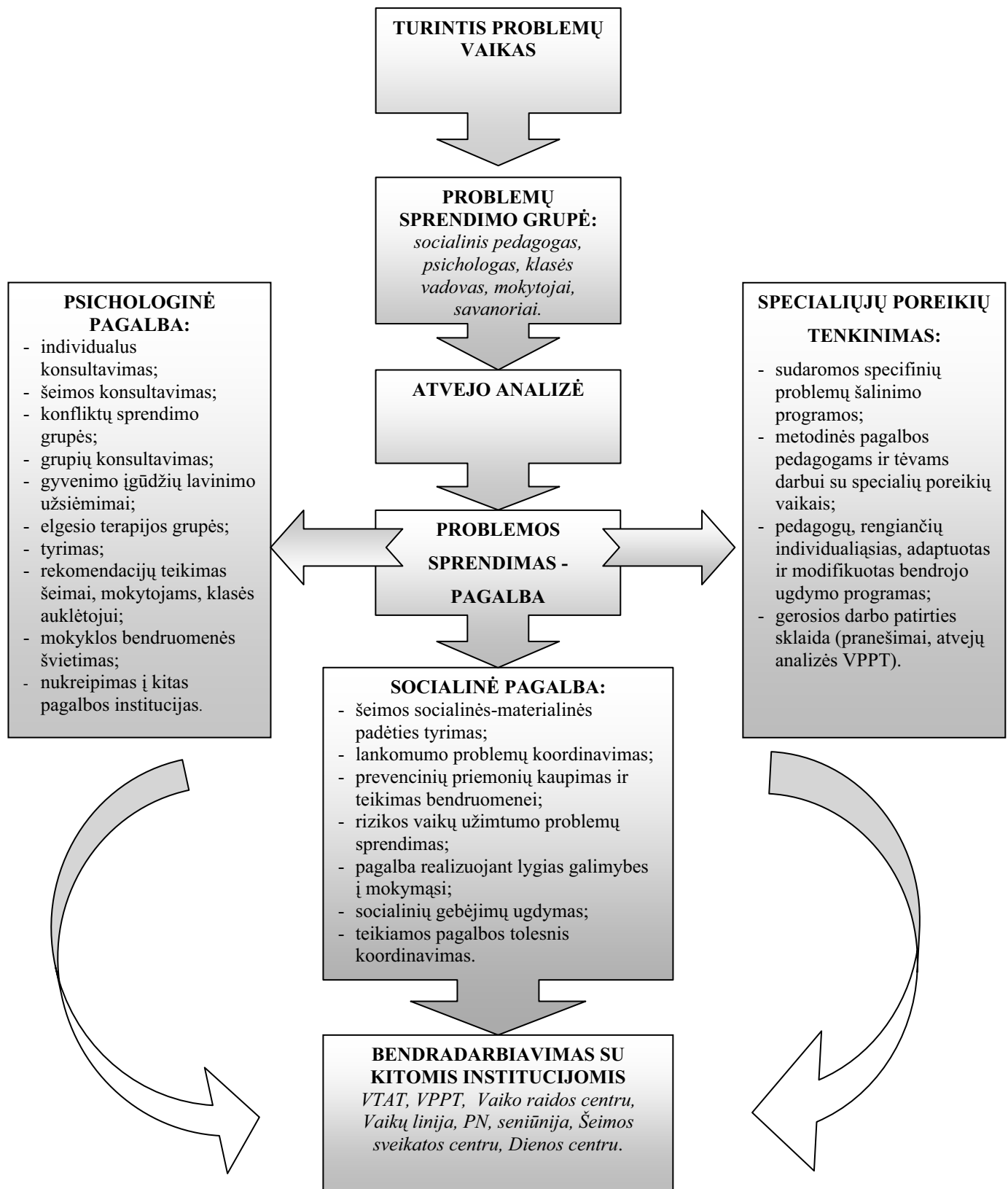
- tvarko informacijos apie aptarnaujamą apylinkę bylą, kurioje kaupiami duomenys apie vaikų mokymo ir ugdymo, globos įstaigas, institucijas ir nevyriausybines organizacijas, vykdančias vaikų teisės pažeidimų prevenciją, nepilnamečių susibūrimo vietas, klubus, kavines, nepilnamečių grupuotes; nepilnamečius, padariusius administracinius teisės pažeidimus; nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas; nepilnamečius, įrašytus į profilaktinę įskaitą; vaikus, patyrusius (patiriančius) fizinį, seksualinį, psichinį smurtą; gyvenančius ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis vaikus; socialinės rizikos šeimas, kuriose yra nepilnamečių vaikų; asmenis, darančius neigiamą įtaką vaikams, įtraukiančius juos į nusikalstamą veiklą, girtauti, vartoti narkotines medžiagas; tarnybinės veiklos rezultatus ir kitą kriminogeniniu požiūriu svarbią informaciją.

Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas, vadovaujantis nepilnamečių reikalų pareigūnų veiklos poskyriui (grupei):

- kartą per ketvirtį sistemina, apibendrina ir analizuoja vaikų padarytų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, narkomanijos būklę teritorinės policijos įstaigos aptarnaujamoje teritorijoje;
- planuoja vaikų teisės pažeidimų prevencijos priemones pusmečiui ir metams, sudaro prevencinių priemonių planus;
- kiekvieną ketvirtį apibendrina nepilnamečių reikalų pareigūnų veiklos poskyrio (grupės) tarnybinės veiklos rezultatus, informuoja apie tai teritorinės policijos įstaigos vadovą;
- rengia apibendrintą informaciją vietos savivaldos, kitoms suinteresuotoms institucijoms apie vaikų padarytas nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, teikia siūlymus, kaip gerinti jų prevenciją;
- rengia, dalyvauja rengiant ir įgyvendinant kartu su kitais policijos padaliniais, vietos savivaldos, kitomis valstybinėmis institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis prevencijos programas, tikslines policijos, kitas socialinės paskirties priemones, susijusias su vaikų teisių apsauga, jų teisės pažeidimų, narkomanijos prevencija ir užkardymu;
- kontroliuoja ir koordinuoja nepilnamečių reikalų pareigūnų veiklos poskyrio (grupės) specialistų individualų prevencinį darbą su vaikais, įrašytais į policijos profilaktinę įskaitą, teikia jiems metodinę ir praktinę pagalbą;
- organizuoja nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų mokymus vaikų padarytų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, smurto prevencijos, vaikų teisių apsaugos, taip pat teisinio švietimo klausimais;
- kaupia pažangią vaikų nusikalstamumo, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, smurto prevencijos patirtį, pagal galimybes taiko ją savo darbe;
- užtikrina nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų bendradarbiavimą su kitais policijos padaliniais, suinteresuotomis institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir judėjimais, žiniasklaida vaikų teisės pažeidimų, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, smurto prevencijos ir vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugos klausimais.

Užduotys ir klausimai besimokantiems:

1. *Prevenčinio darbo grupės mokyklose (PDGM) teisiniai veiklos pagrindai.*
2. *Prevenčinio darbo koordinavimo grupės savivaldybėse (PDKGS) veiklos teisiniai pagrindai.*
3. *PDGM veiklos funkcijos, sudėtis.*
4. *PDKGS veiklos funkcijos, sudėtis.*
5. *Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos, jų funkcijos.*
6. *Policija, jos veikla vaiko teisių apsaugos srityje. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno funkcijos.*
7. *Išanalizuokite pasirinktos apskrities savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos teisinį veiklos reglamentavimą.*

2. pav. Socialinių problemų sprendimų grupės veiklos modelis

PAGRINDINIAI MODULIO STUDIJŲ ŠALTINIAI

1. Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. Klaipėda, 2000.
2. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas: Technologija, 2002.
3. Polukordienė O. K. Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Vilnius, 2003.

PAPILDOMA LITERATŪRA

1. Bulotaitė L., Pivorienė R. V., Sturlienė N. Drauge su vaiku... Psichologo patarimai mokytojams. Vilnius, 2001.
2. Durkheim E. Savižudybė. Vilnius: „Pradai“, 2002.
3. Gailienė D. Jie neturėjo mirti. Vilnius, 1998.
4. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius, 1996
5. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Asmenybės ir bendravimo psichologija. Vadovėlis XI – XII klasėms. Vilnius, 2002.
6. Gučas A. Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas “Šviesa”, 1990.
7. Kas gresia tavo vaikui? Vilnius, 2000.
8. Kyburienė L. Klasės valdymo psichologiniai aspektai. Kėdainiai, 2006.
9. Kurienė A., Pivorienė R.V. Būkime atidūs – vaiką ištiko bėda. Vilnius, 2000.
10. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997.
11. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997.
12. Myers D.G. Psichologija. Poligrafija ir informatika, 2000.
13. Navaitis G. Psichologinė parama paaugliui. Vilnius, 2001.
14. Petruitytė A. Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika, 2003.
15. Pivorienė R. V., Striunga S., Sturlienė N. “Švyturys“ Savižudybių prevencijos programa moksleiviams. Vilnius, 2000.
16. Polivanova K. H. Psichologija vozrastnykh krizisov. Moskva, Academia, 2000.
17. Savižudybių prevencijos idėjos. Sudarytoja Gailienė D. Vilnius, 2001.
18. Seksualinė prievarta prieš vaikus. Vilnius, 2000.
19. Shneidman E. S. Savižudžio sąmonė. Vilnius, 2002.
20. Suslavičius A. Paremiamoji psichologija. Kaunas: Šviesa, 2000.
21. Suslavičius A. Socialinė psichologija. Vilniaus universiteto leidykla, 1998.

MODULIS “SOCIALINIŲ PARTNERIŲ VAIDMUO TEIKIANT SOCIALINĘ PAGALBĄ”

Modulio rengėjai:

doc. dr. Giedrė Kvieskienė - Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

Andrejus Piliavecas – Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras

Svetlana Zaivej - Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas

1 TEMA. SOCIALINĖS PARTNERYSTĖS SAMPRATA

Temos turinys:

Socialinės partnerystės samprata.

Socialinės partnerystės tinklas.

Socialinės partnerystės principai.

Socialinės partnerystės modelis.

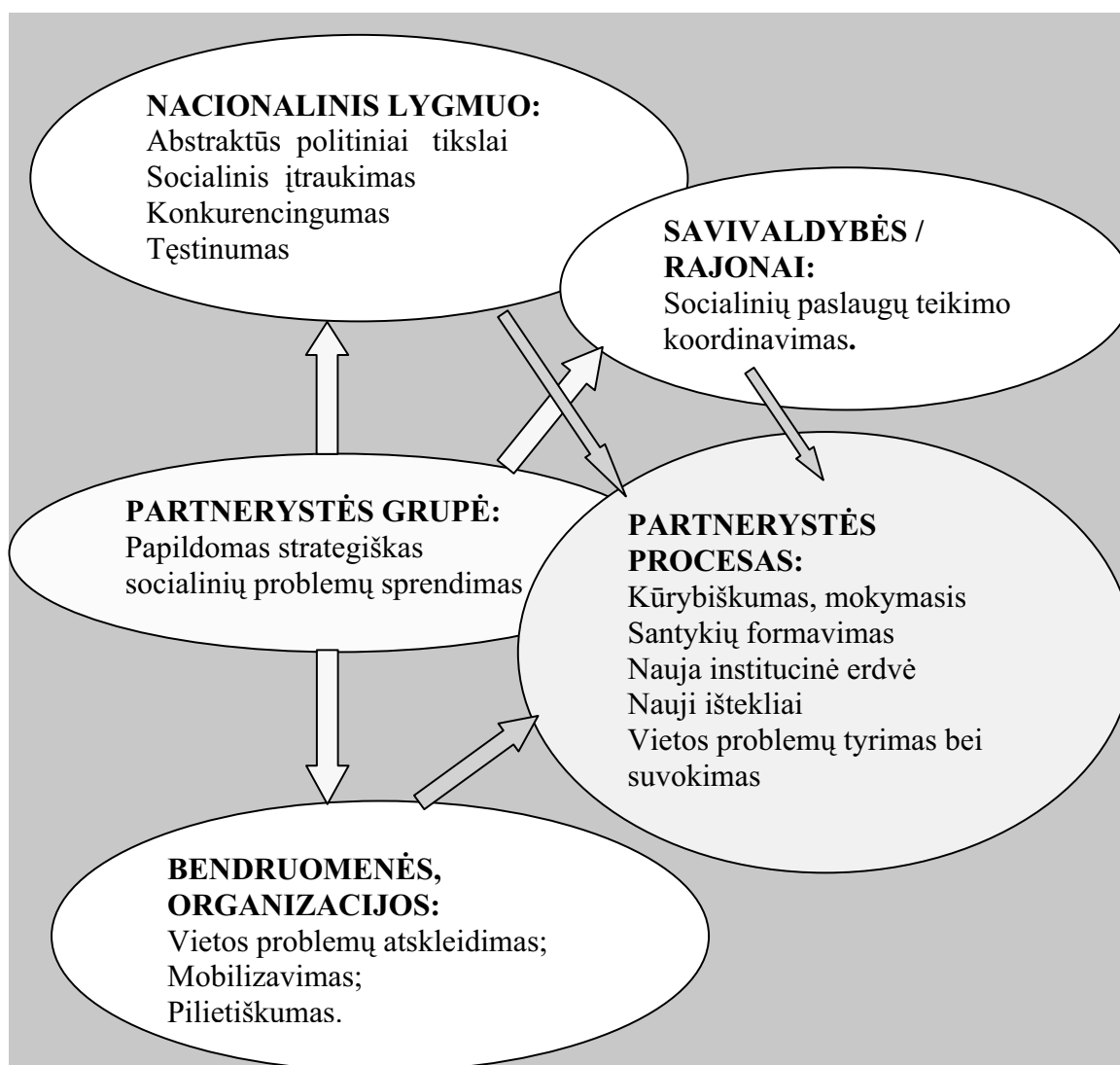
Socialinė partnerystė - efektyviausia klasių kovos forma, leidžianti greičiausiai ir taikiomis priemonėmis pasiekti norimų rezultatų. Ji vyksta ne demonstracijomis ar streikais, o prie derybų stalo, lygiai atstovaujant organizuotiems darbuotojams ir darbdaviams.

Socialinė partnerystė – tai subjektų, dalyvaujančių socializacijos procese, bendradarbiavimas (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimu Nr. 209 patvirtinta „Vaikų ir jaunimo socializacijos programa“).

Socialinės partnerystės tinklas – partnerystės grupė, laisvanoriškas, bent tris sektorius jungiantis privačių, visuomeninių, valstybinių ir valdžios organizacijų, atstovaujančių tam tikrai teritorijai, aljansas, turintis aiškiai apibrėžtą struktūrą, vaidmenis, o veikla siejama su nuolatiniais ir ilgalaikiais veiksmais siekiant socialinės gerovės.

Socialinės partnerystės tinklas – tam tikrų įgūdžių turinti asmenų, valstybinių, NVO institucijų grupė, kuri siekia bendro tikslo – padėti asmenybei spręsti kylančias socioedukacines problemas, ugdyti ar tobulinti turimus sociokultūrinius mobilumo įgūdžius, mokytis spręsti problemas ir integruotis besikeičiančiame pasaulyje.

Socialinės partnerystės erdvė

Socialinė partnerystė Lietuvoje visiškai pasiteisino: tai universalus ir veiksmingas būdas, kaip derinti partnerių interesus, palaikyti socialinę santarvę, skatinti ekonominę ir socialinę pažangą.

Socialinė partnerystė gali padėti įveikti ir naujus iššūkius, kurių atsirado Lietuvai tapus Europos Sąjungos (toliau vadinama ES) nare. Plėtojant socialinę partnerystę, atsižvelgiama į Lisabonos strategijoje nustatytus pagrindinius tikslus – paversti ES ekonomiką konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kur socialinė ir ekonominė plėtra būtų suderinta su didesniu užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda. Socialinį dialogą, kurio principus apibrėžia Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos ir kurio plėtotė akcentuojama Lisabonos strategijoje, partneriai vertina kaip vieną reikšmingiausių civilizuotos visuomenės instrumentų užsibrėžtiems uždaviniams įgyvendinti.

Socialinis dialogas ir toliau bus pagrindinis būdas, kaip derinti partnerių interesus ir ieškoti priimtinausių problemų sprendimo būdų. Kartu partneriai, įvertindami būtinybę į dialogą įtraukti kuo platesnius visuomenės sluoksnius, sieks, kad Lietuvoje būtų diegiama Europoje pripažinta ir naujosios ES narėms rekomenduojama partnerystės praktika kurti ir plėtoti pilietinio dialogo struktūrą, į kurią būtų įtraukiama įvairių asociacijų.

Partneriai pripažįsta, kad visomis jiems tinkamomis priemonėmis sieks įgyvendinti Europos socialinėje chartijoje numatytus tikslus.

Partneriai sutaria dėl pagrindinių bendradarbiavimo tikslų ir prioritetų bei numato socialinės partnerystės priemones. Šiame Susitarime numatytos svarbiausios partnerių veiklos sritys ir priemonės.

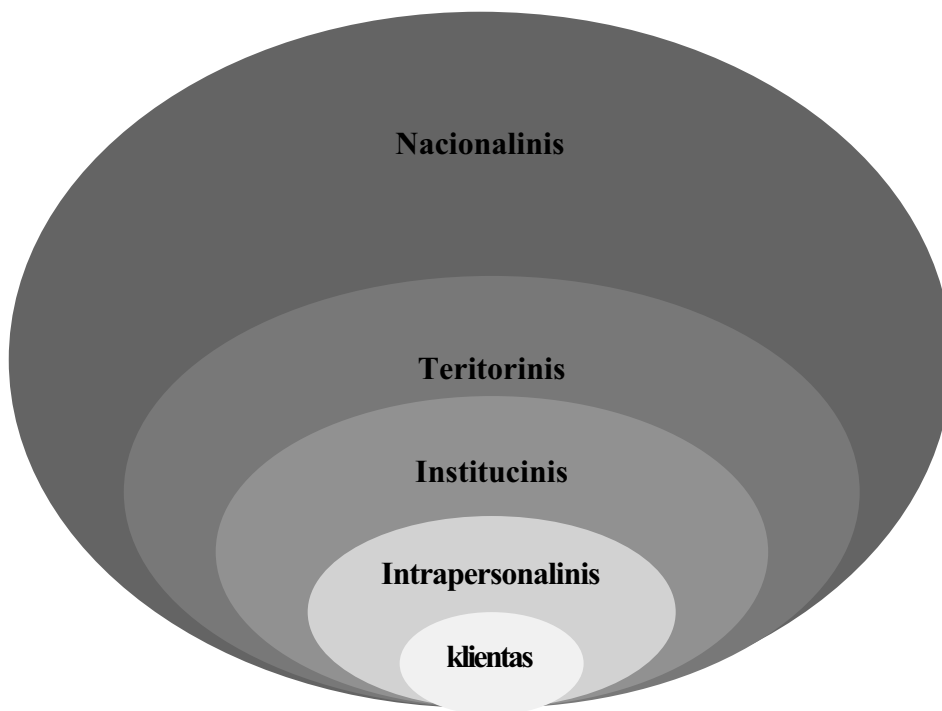
Socialinė partnerystė grindžiama šiais principais:

- 1) demokratiškumo;
- 2) savanoriškumo ir savarankiškumo priimant šalis susaistančius įsipareigojimus;
- 3) galiojančios teisinės sistemos nepažeidžiamumo;
- 4) realaus įsipareigojimų vykdymo;
- 5) objektyvios informacijos suteikimo;
- 6) tarpusavio kontrolės ir atsakomybės;
- 7) šalių lygiateisiškumo, geranoriškumo ir pagarbos teisėtiems savitarpio interesams.

Socialinė partnerystė teikiant socialines paslaugas gali būti vykdoma šiais lygiais:

- 1) nacionaliniu;
- 2) teritoriniu (savivaldybės, apskrities);
- 3) instituciniu (įstaigų ar organizacijų ir jų struktūrinių padalinių);
- 4) intrapersonaliniu (konkreči socialinės pagalbos gavėjų grupė arba asmuo).

Socialinės partnerystės, teikiant socialines paslaugas, lygių schema

Užduotys savarankiškam darbui:

1. Išanalizuoti Europos Sąjungos ir Lietuvos norminius teisės aktus, reglamentuojančius socialinės partnerystės santykius teikiant socialinę pagalbą;

2. Vadovaujantis Socialinės partnerystės, teikiant socialines paslaugas, lygių schema, parengti galimą išsamų socialinės partnerystės modelį, siekiant išspręsti vieną iš pasirinktų socialinių problemų:

- narkomanija ir priklausomybės ligos;
- socialinės rizikos grupės vaikai ir jų šeimos;
- mokyklos nelankymas;
- nusikalstamumas;
- skurdas;
- kitos.

2 TEMA. SOCIALINĖS PARTNERYSTĖS MODELIO TAIKYMAS SPRENDŽIANT VAIKŲ, VARTOJANČIŲ PSICHIKĄ VEIKIANČIAS MEDŽIAGAS, GRAŽINIMO Į ŠVIETIMO SISTEMĄ, PROBLEMAS

Temos turinys:

- 2.1. Situacijos analizė
- 2.2. Pagrindinės sąvokos
- 2.3. Narkomanijos ir psichologinės socialinės reabilitacijos samprata
- 2.4. Socialinės psichologinės reabilitacijos atsiradimo priešistorė
- 2.5. Narkomanų reabilitacinės bendruomenės modelis
- 2.6. Pagrindiniai efektyvios socialinės psichologinės reabilitacijos principai
- 2.7. Socialinės psichologinės reabilitacijos organizavimas ir strategija
- 2.8. Medicininės ir socialinės reabilitacijos lyginamoji analizė. vaikų, vartojančių psichotropines medžiagas, kompleksinės reabilitacinės pagalbos sistemos modeliavimas
- 2.9. Vaikų ir jaunimo socialinės reabilitacijos ir integracijos centras
- 2.10. Socialinės partnerystės modelio praktinis įgyvendinimas

2.1. Situacijos analizė

Narkomanija - viena aktualiausių šių dienų Lietuvos socialinių, ekonominių bei politinių problemų. Narkotikų vartojimas - tai plintantis ir vis jaunėjantis reiškinys, su kuriuo susijusios kitos problemos, tai AIDS, prostitucija, savižudybės, smurtas, nešvarūs pinigai, nusikaltimai, kontrabanda, prekyba žmonėmis bei kitos, nešančios mūsų visuomenei nesaugumą, socialinės ligos.

Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis (www.vpsc.lt), kiekvienais metais Lietuvoje užregistruojama vis daugiau narkomanija sergančių asmenų. Sveikatos priežiūros įstaigose registruoti tik tie nuo narkotikų priklausomi asmenys, kurie kreipėsi dėl gydymo arba buvo nustatyti kitomis aplinkybėmis. Tikslus sergančiųjų narkomanija skaičius nėra žinomas, nes jų registravimo duomenys ne visada sutampa su faktiniais duomenimis. (Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programa.)

2003 m. Vilniaus apskrityje iš viso buvo užregistruota 69 031 priklausomybės ligonių iš jų – 4689 asmenys dėl priklausomybės narkotikams. Daugiausia priklausomų nuo narkotikų asmenų buvo registruota Vilniaus mieste – 2114, tai sudarė 45 proc. visų šalies registruotų asmenų. 2003 m. 100 tūks. gyventojų teko 135,2 narkomanijos atvejai (2002 m.-126,3). 2003 m. mirė 48 registruoti dėl narkotikų vartojimo asmenys.

Pastaraisiais metais atliekami psichologiniai ir sociologiniai tyrimai bei studijos rodo, kad labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis – vaikai ir jaunimas. Neturintys gyvenimo patirties vaikai patenka į “gyvenimo pinkles” ir anksti pradeda vartoti narkotikus. Smalsumas, bendraamžių įtaka, neturėjimas ką veikti, susvetimėjimas tarp šeimos narių dažniausiai tampa pirmo narkotikų pabandymo priežastimi. Palengva toks epizodinis vartojimas savaitgaliais ar vakarėlių metu tampa pastoviu, sudarydamas idealią terpę nuolatiniam narkotikų vartojimui ir priklausomybės ligų vystymuisi. Pasak M. Gossop, nuobodžiaujančiam paaugliui narkotikai gali pasiūlyti pradinę susijaudinimo arba socialinio pripažinimo perspektyvą (Gossop M., 2001, psl. 26).

Analizuojant statistinius šaltinius, didžiausią grėsmę mūsų visuomenės ateičiai kelia priklausomų nuo psichiką veikiančių medžiagų asmenų amžiaus jaunėjimo tendencijos, vis daugiau vaikų ir paauglių yra gydomi ne tik dėl priklausomybės vienai ar kitai psichoaktyviai medžiagai, bet ir dėl sunkių somatinių narkotikų vartojimo komplikacijų: 2003 m. iš visų registruotų priklausomybės ligonių 0,1 proc. net iki 14 metų, 7,7 proc. - nuo 15 iki 19 metų, 27,4 proc. - nuo 20 iki 24 metų, 38,1 proc. nuo 25 iki 34 metų. Iš viso net 73,3 proc. priklausomų asmenų 2003 metais buvo iki 35 metų amžiaus, o 2005 metais šios grupės priklausomų asmenų išaugo net iki 76,3 proc.. (www.vpsc.lt).

Pasak L. Bulotaitės (2004), galima drąsiai teigti, kad narkomanija mūsų šalyje – jaunimo problema, o narkotikai jau tapo jaunimo gyvenimo dalimi.

Narkotikų vartojimo plitimas tarp 15-16 metų mokinių Vilniaus apskrityje 2003 metais siekė 22,7 %. Tarp šalies regionų ligotumas narkomanija 2003 metais Vilniaus apskrityje buvo 2,8 karto didesnis už šalies vidurkį (382,3 atveju).

Lietuvos AIDS centro duomenimis, iš viso nuo 1988 m iki 2004 m. Lietuvoje užregistruoti 845 ŽIV infekuoti asmenys. Iš jų 46 % yra nuo 15 iki 30 metų amžiaus. Vilniaus apskrityje užregistruoti 145 ŽIV infekcijos atvejai. (www.aids.lt)

2003 m. Vilniaus Priklausomybės ligų centre dėl abstinencijos sindromo buvo gydomi 64 nepilnamečiai iki 18 metų. Tačiau Lietuvoje dar nėra tęstinių rehabilitacijos bei socialinės integracijos paslaugų teikimo sistemos vaikams bei jaunuoliams, sergantiems narkomanija. Šalyje neatliekama centralizuota nepilnamečių gydymo stebėseną. Trūksta vieningumo ir

bendradarbiavimo įgūdžių tarp institucijų, teikiančių paslaugas asmenims, nukentėjusiems nuo narkotikų vartojimo bei jų šeimoms.

Per trejus metus įvairiose Lietuvos miestuose buvo įsteigta 16 narkomanų reabilitacijos bendruomenių. Tačiau jose nėra teikiamos paslaugos vaikams iki 18 metų, nėra programų jaunimo socialinei integracijai. Remiantis 2003 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atlikto narkomanų reabilitacijos bendruomenių tyrimo duomenimis, įsteigtose bendruomenėse trūksta kvalifikuotų darbuotojų, patalpos nėra pritaikytos reabilitacijos tikslams. Todėl šių bendruomenių paslaugos yra brangios, o teikiama pagalba nėra kokybiška ir neturi reintegracinės asmenų, baigusių reabilitacijos bendruomenę, programos, užtikrinančios efektyvią reabilitacinės pagalbos sistemą. Taip pat nepakankamas psichosocialinis darbas su nukentėjusių nuo narkotikų vartojimo asmenų artimaisiais. Šie faktoriai ypač sunkina asmenų, baigusių reabilitacijos programą, sugrįžimą į visuomenę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Lietuvoje itin trūksta socialinės pagalbos tiek vaikams, vartojantiems psichiką veikiančias medžiagas, tiek jų tėvams bei reabilitacijos paslaugų. Šeimos, susidūrusios su šia problema, neretai atsiduria beviltiškoje padėtyje (nežino, kur kreiptis, kaip padėti vaikui ir pan.). Pažymėtina, kad valstybėje vykdoma nemažai prevencinių programų, bet trūksta institucijų tarpusavio bendradarbiavimo ir veiksmų koordinavimo. Šiuo metu Lietuvoje nėra vientisos sistemos, kuri padėtų kovoti su psichiką veikiančių medžiagų neteisėtu vartojimu. Spragos jaučiamos visuomenės (ypač tėvų) informavimo ir švietimo srityje. Itin trūksta kvalifikuotų specialistų (vaikų psichiatrų, psichologų, socialinių darbuotojų), galinčių suteikti kvalifikuotą pagalbą įvairias psichiką veikiančias medžiagas vartojantiems asmenims bei jų šeimoms, ir kurie dalyvautų prevencinėje veikloje. (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita, <http://vaikams.lrs.lt/informaciniai.htm>)

Pasak Vaiko teisių apsaugos kontrolierės šalyje trūksta specializuotų įstaigų, kuriose būtų sudarytos tinkamos vaikų, turinčių priklausomybę, gydymo sąlygos. Taip pat yra labai nedaug stacionarių narkomanų reabilitacijos įstaigų, galinčių teikti pagalbą vaikams. Tuo tarpu pastariesiems labai trūksta ilgalaikės psichologinės – socialinės reabilitacijos paslaugų. Būtina sukurti specialią vaikų, piktnaudžiaujančių psichiką veikiančiomis medžiagomis, ilgalaikės reabilitacijos ir socialinės reintegracijos sistemą (vaikui turi būti užtikrinta galimybė gauti reikiamas medicininės, socialinės bei psichologinės reabilitacijos paslaugas) (<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai.htm>).

2.2. Pagrindinės sąvokos

Narkomanija

- Tai liguistas potraukis vartoti medžiagas (narkotikus), sukeliančius trumpalaikę pakilią nuotaiką. Sergančiam narkomanija būdingi trys sindromai: pakitusio reiktyvumo, psichinės ir fizinės priklausomybės sindromai. (Kriščiūnas A., 2002, psl. 196).
- Psichikos liga, kuria suseraga asmenys dėl piktnaudžiavimo psichiką veikiančiomis medžiagomis, pasireiškianti asmens fizinės ir psichinės priklausomybės nuo psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitomis neigiamomis medicininėmis, teisinėmis ir socialinėmis pasekmėmis. (LRN PĮ Žin., 1997, Nr. 30-711).

Psichoterapija

- (gr. ψυχοθεραπεία, *psychotherapija - sielos gydymas*) yra psichinių, emocinių ir psichosomatinių sutrikimų bei ligų gydymas psichologinių metodų visuma, taikant verbalinę ir neverbalinę komunikaciją. (www.lt.wikipedia.org).
- Tai gydymo metodai, kuriuos taikant suvokiami ir keičiami jausmai, mintys ir elgesio motyvai, trukdantys asmeniui gerai jaustis. Psichoterapijos tikslas yra išmokyti pacientą rasti tinkamesnius, geresnius, nei jis taikė, problemų sprendimo būdus. (Dilingas H., Reimeris Ch., 2000, psl. 214).

Psichotropinės arba psichiką veikiančios medžiagos – tai medžiagos, pakeičiančios organizme vykstančius cheminius procesus, sąlygojančios elgesio bei mąstymo sutrikimus, keičiančios emocinę būseną bei sukeliančios priklausomybės ligą.

Psichotropinių medžiagų grupės (Pasaulinė sveikatos organizacijos klasifikacija):

- alkoholis;
- tabakas ir tabako gaminiai;
- opioidai;
- raminamosios ir migdomosios medžiagos;
- kokainas ir preparatai iš kokos augalo;
- stimulatoriai ir kofeinas;
- haliucinogenai;
- lakiosios medžiagos;
- kitos psichoaktyvios medžiagos ir jų mišiniai.

Piktnaudžiavimas – psichotropinėmis medžiagomis fiziškai ir psichiškai žalojamas organizmas. Diagnozė “piktnaudžiavimas” yra pimoji priklausomybės ligos pakopa.

Prevenција – tai priemonių kompleksas, skirtas užkirsti kelią įvairiems neigiamiems socialiniams reiškiniams. G. Caplan (1964) išskiria tris prevencijos tipus:

1. *pirminė* (arba ankstyvoji) – priemonės, skirtos išvengti pirmo neigiamo reiškinio (ligos) pasireiškimo;
2. *antrinė* arba pedagoginė intervencija – priemonės anksti nustatyti bei gydyti („įsiterpti“) priklausomybės ligą, kad būtų išvengta recidyvo;
3. *tretinė* - reabilitacinės ir socialinės reintegracijos į visuomenę priemonės, padedančios išvengti galimų priklausomybės ligos padarinių arba psichologinio atkryčio bei sugrįžimo prie psichiką veikiančių medžiagų vartojimo.

Vaikų, vartojančių psichotropines medžiagas, reabilitacija – tai procesas, kurio metu teikiamos minėtų asmenų poreikius atitinkančios medicininės, psichologinės ir socialinės paslaugos siekiant padėti jiems atsisakyti alkoholio, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo bei atstatyti gebėjimus, ryšius su šeima ir bendruomene, sėkmingai integruotis į visuomenės gyvenimą.

Vaikų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinė integracija – tai veiksmų ir priemonių sistema, kuri padeda asmeniui ugdyti bei atstatyti gebėjimus susikurti socialinę gerovę, tapti visaverčiu visuomenės nariu.

Vaikų, vartojančių psichotropines medžiagas, sveikimo procesas – tai vystymosi bei tobulėjimo eiga, kuri progresuoja nuo pagrindinių, elementarių iki struktūrinių blaivėjimo mokymosi užduočių. Šios progresijos eiga prasideda nuo abstinencijos ir juda blaivumo bei produktyvaus gyvenimo link.

2.3. Narkomanijos ir psichosocialinės reabilitacijos asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas samprata

Narkotikų vartojimo problemą galima nagrinėti įvairiais požiūriais: politiniu, socialiniu, sveikatos, mokslinių tyrimų ir pan. Psichotropinės medžiagos mokslinėje literatūroje apibrėžiamos kaip medžiagos, pakeičiančios organizme vykstančius cheminius procesus, sąlygojančios elgesio bei mąstymo sutrikimus, keičiančios emocinę būseną bei sukeliančios priklausomybės ligą. (Černiauskienė M., 2001, psl. 5)

Šiandien pagal Pasaulinės sveikatos organizacijos patvirtintą klasifikaciją psichotropinėms medžiagoms priskiriami alkoholis, tabako gaminiai, lakios, raminamosios, migdomosios medžiagos, stimulatoriai, haliucinogenai bei kitos psichoaktyvios medžiagos ir jų mišiniai. Tačiau priklausomybės nuo psichotropinių medžiagų vartojimo liga dažniausiai suprantama kaip priklausomybė nuo nelegalių narkotikų arba narkomanija. Narkomanijos sąvoka yra skirtingai apibrėžiama įvairiuose šaltiniuose. Narkomanijos reiškinį galima apibūdinti trejopai: mediciniu, socialiniu bei juridiniu požiūriu;

Mediciniu požiūriu narkomanija - priklausomybės liga, atsirandanti dėl ilgo psichotropinių medžiagų vartojimo, kuris yra vertinamas labiau negu ankstesnis gyvenimo būdas. Narkomanijos liga pasižymi: savikontrolės praradimu, fizine ir psichologine abstinencija, nemokėjimu elgtis su bet kokiomis psichiką veikiančiomis medžiagomis (pvz. nepaisymas visuomenėje įprastų alkoholio gėrimo normų), fiziniu atsidavimu (pasitenkinimo sindromas, pažvalėjimas po narkotikų), padidėjusiu toleravimu (didėjančios dozės), nepaisymų žalojančio poveikio. (Dilingas H., Reimeris Ch., 2000, psl. 83).

- *Socialiniu* požiūriu narkomanija – tai šeimos (arba artimiausios vartojančiojo aplinkos) liga, pasižyminti sergančiojo socialine degradacija: darbo, mokymosi įgūdžių, pozityvių socialinių ryšių praradimais.
- *Juridiniu* požiūriu narkomanija – tai nelegalių narkotinių medžiagų vartojimas, kurį lydi baudžiami administracine ir baudžiamoji tvarka įstatymų ir teisės normų pažeidimai.

Taigi, *narkomanija* – tai psichikos liga, kuria suserga asmenys dėl piktnaudžiavimo psichiką veikiančiomis medžiagomis, pasireiškianti asmens fizinės ir psichinės priklausomybės nuo psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitomis neigiamomis medicininėmis, teisinėmis ir socialinėmis pasekmėmis. (LR NPI Žin., 1997, Nr. 30-711).

Kalbant apie asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, reabilitacijos sampratą, pirmiausiai reikėtų apibrėžti *prevencijos* sąvoką, reiškianti priemonių kompleksą, skirtą

užkirsti kelią įvairiems neigiamiems socialiniams reiškiniams (Kvieskienė G., 2003, psl. 226). *Reabilitacija* plačiąją prasme yra tretinis prevencijos lygmuo – socialinės, psichologinės bei edukacinės priemonės, padedančios išvengti galimų ligos padarinių.

Kitame šaltinyje *reabilitacija* – tai koordinuotas, kompleksinis medicininių, socialinių, pedagoginių, profesinių priemonių naudojimas, siekiant maksimalaus reabilituojamojo funkcinio aktyvumo. Reabilitacijos sąvoka labiau nusako ligonio funkcinę būklę, jos grąžinimą bei ligonio elgesio kitimus (Kriščiūnas A., 1996, psl. 75).

Apibendrinant, asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, *socialinė psichologinė reabilitacija* – tai kryptingų socialinių psichologinių paslaugų kompleksas, padedantis atstatyti šiems asmenims prarastus psichologinius mechanizmus, ugdytis socialinius bei sveikos gyvensenos įgūdžius, savarankiškumą, pasitikėjimą savimi bei kitus gebėjimus, reikalingus visaverčiam dalyvavimui visuomenės gyvenime.

2.4. Socialinės psichologinės reabilitacijos atsiradimo priešistorė

Psichikos sveikatos ligų gydymas prasidėjo dar Antikos laikais. Graikų gydytojai visas psichikos ligas siejo su kūno ir sielos negalėmis. Romos imperijos laikais gydytojas Ciceronas aprašė daugybę ligos simptomų. Psichikos ligoniai buvo izoliuojami, laikomi patalpose su aukštai esančiais langais. Gydimui taikyti masažai, „masyvūs“ kraujo nuleidimai, dietos. Protui stiprinti buvo skaitomi kritiniai tekstai, rengiami klausimų aptarimai arba teatro vaidinimai, žaidimai šachmatais ir kelionės.

Viduramžių ir renesanso epochoje graikų ir romėnų gydymo meną plėtojo arabai ir paskleidė užkariautose Europos šalyse. Atsirado pirmosios specializuotos įstaigos psichikos ligoniams, jos buvo įsteigtos Damaske, Kaire, Granadoje. Jose pacientai buvo gerai slaugomi, o darbuotojai pasižymėjo palankiu požiūriu į psichikos ligonius.

XVII – XVIII amžiais psichikos ligoniai buvo kalinami kartu su nusikaltėliais, lošikais, skurdžiais, valkatomis ir prostitutėmis. Prancūzijoje buvo įsteigta „Ypatingoji ligoninė“, Vokietijoje – „Sunkiųjų darbų kalėjimai“, Anglijoje – „Darbo namai“.

XVIII amžiaus antroje pusėje prasidėjo psichikos ligonių gydymo humanizavimas. Tam turėjo įtakos psichiatrijos mokslo vystymasis bei ryškiausių šio mokslo atstovų pastangos. Prancūzijoje psichiatriją išvystė Philipp Pinell (1745-1826), jo bendradarbiai ir mokiniai Etienne Esquirol (1772 – 1840), „Mokslas apie monomanijas“, ir Josephas Daguinas (1788 - 1815). Šie mokslininkai gynė ligonių teises, propagavo „moralų gydymą“; jie įdiegė naujas ligonių slaugymo ir gydymo pažiūras, pagrįstas dėmesiu, švelnumu ir kantrybe.

Anglijoje John Conollis (1794 - 1866) visiškai atsisakė prievartos priemonių, stengėsi keisti žmonių elgesį. Svarbiausi principai: kantrybė, teisingumas ir gerumas; kasdienės gydytojų vizitacijos; socialiniai renginiai dalyvaujant visuomenei; reguliarus ligonių darbas; amatai ir žemės ūkis.

Iš Anglijos šie principai paplito po visą Europą, ypač Vokietijoje. Vėliau buvo kuriamos vadinamos žemės ūkio „kolonijos“.

Ižymiausias XIX a. Vokiečių psichiatras Wilhelmas Greisingeris (1817 - 1865) teigė: „...psichikos ligos yra smegenų ligos, pamišimas įvyksta dėl pažeistos smegenų būklės.“ Jis domėjosi socialine psichiatrija - gydymu ir ligonių priežiūra. Greisinger išklėlė anatominės, fiziologinės, psichologinės ir klinikinės sintezės koncepciją teigdamas, jog atitinkamų smegenų sričių pažeidimas sukelia specifinius psichikos sutrikimus.

XX amžiaus pradžioje Sigmundas Freudas (1866 - 1939) pagrindė ir plėtojo psichoanalizę. Jo bendradarbiai ir mokiniai Eugenius Bleuleris, Alfredas Adleris ir Carlos

Gustavas Jungas daug prisidėjo, kad psichoanalizė būtų naudota taikant psichoterapijos metodus.

Nuo 1952 metų, gydant psichikos ligonius, „revoliuciją padarė“ *psichotropiniai vaistai*. Kartu atsiranda papildymas psichikos ligų sąrašė – narkomanija bei kitos priklausomybės nuo psichotropinių vaistų ligos.

Šiandien, sprendžiant priklausomybės ligų gydymo problemas, yra naudojami įvairūs metodai: pakaitinis gydymas metadonu, kraujo perpylimas, kodavimas, hipnozė, ir pan. Tačiau vienas efektyviausių, pripažintas visame pasaulyje, gydymo be narkotinių medžiagų būdas – yra *narkomanų psichologinė socialinė reabilitacinė bendruomenė* pagal JAV modelį (*The therapeutic community*), egzistuojanti jau apie 40 metų (Nacional Institute on Drug Abuse, www.nida.org).

2.5. Narkomanų reabilitacinės bendruomenės modelis

Reabilitacijos bendruomenė plačiąją prasme - tai žmonių, turinčių specifinių poreikių, grupė, susijusi bendra teritorija, tarpusavio ryšiais, gyvenanti pagal tam tikras taisykles, principus ir reabilitacinę programą, siekianti bendro tikslo – sveikos gyvensenos.

Pagrindinis *narkomanų reabilitacinės bendruomenės* tikslas – padėti asmenims, sergantiems priklausomybės liga, išmokyti gyventi be svaigalų, išugdyti sveikos gyvensenos vertybes, įgyti socialinių įgūdžių, integruotis į darbo rinką, tapti visaverčiais ir produktyviais visuomenės nariais.

Pagrindiniai reabilitacinės bendruomenės elementai: aktyvus dalyvavimas, grįžtamasis ryšys, socialinių vaidmenų modeliavimas, kolektyvo įtaka individualiems pokyčiams, struktūriškumas ir sistemingumas, atvira komunikacija, individualus bei grupinis susitapatinimas ir unikalumas.

JAV narkomanų reabilitacijos bendruomenės remiasi socialinio išmokymo teorija skatinant pozityvius elgesio ir mąstymo pokyčius. Paprastai naudoja hierarchinį sveikimo modelį su pakopomis, kurios atspindi vis didėjančių besireabilituojančių asmenų socialinės atsakomybės lygį. Viena svarbiausių sudedamųjų programos dalių yra reabilitacinės bendruomenės narių tarpusavio įtaka, pasireiškianti per įvairius grupinius procesus ir naudojama tam, kad padėtų asmeniui, nukentėjusiam nuo psichotropinių medžiagų vartojimo, įsisavinti sveikos gyvensenos bei socialines vertybes ir normas, ugdyti socialinius įgūdžius. Pagrindinis reabilitacinės bendruomenės ypatumas – aktyvus personalo, bendruomenės narių bei paties asmens, pasiryžusio atsisakyti psichotropinių medžiagų vartojimo, dalyvavimas. Reabilitacinės bendruomenės nariai tiek formaliai, tiek neformaliai bendraudami veikia vienas kitą, įtakojant mąstymo, elgesio bei pasaulėžiūros pokyčius.

Pagalba asmenims, vartojantiems psichotropines medžiagas, JAV reabilitacinėse bendruomenėse yra organizuojama dviem kryptimis, atsižvelgiant į klientų gyvenimo iki psichotropinių medžiagų vartojimo patirtį:

I krypties – reabilitacijos (rehabilitation) paslaugos skiriamos asmenims, turėjusiems socialinę patirtį: šeimą, darbą, išsilavinimą, gebėjimus gyventi visuomenėje, tačiau tapusiems psichotropinių medžiagų vartojimo aukomis ir praradusiems visus ar dalį šių socialinių vertybių. Reabilitacijos programa padeda atstatyti fizinę ir emocinę sveikatą, „prisiminti“ ir plėtoti prarastus socialinius gebėjimus.

II krypties - abilitacijos (habilitation) - paslaugos skirtos pacientams, neturėjusiems sveiko gyvenimo patirties. Reabilitacijos bendruomenė paprastai šiems asmenims tampa

pirmuoju bandymu gyventi tvarkingai ir disciplinuotai. Jų sveikimo procesas yra sudėtingesnis ir remiasi sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymu (si), naujų prosocialių vertybių pažinimu bei išmokimu.

Reabilitacijos bendruomenės modelis yra pritaikomas skirtingoms klientų grupėms: paaugliams, jaunuoliams, suaugusiems, moterims, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų ir pan., atsižvelgiant į bendrus ir specifinius asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, poreikius. Kiekvienam klientui yra sudarymas individualus paslaugų teikimo planas.

JAV Nacionalinio Narkotikų vartojimo instituto atliktų tyrimų duomenimis reabilitacijos efektyvumas stipriai susijęs su programos trukme. Vidutiniškai reabilitacijos programos poveikis per teigiamus asmenų, nukentėjusių nuo psichotropinių medžiagų vartojimo, pokyčius, pradeda reikštis ne anksčiau kaip po 90 dienų. Tradiciškai pilno reabilitacijos kurso trukmė yra nuo 18 iki 24 mėnesių. Tačiau finansavimo apribojimai privertė modifikuoti reabilitacijos bendruomenės programas, sumažinti jų trukmę iki 12 mėnesių bei steigiant nestacionarias reabilitacinės pagalbos įstaigas – dienos centrus.

Lyginant šių programų efektyvumą, JAV atlikti tyrimai parodė, jog asmenis, praėję tradicinį narkomanų reabilitacijos bendruomenės kursą net 50 proc. rečiau atkrinta (grįžta prie narkotikų vartojimo). Tuo tarpu trumpalaikės reabilitacijos programos poveikis yra 10 proc. mažiau efektyvesnis už dienos centro programą. Šie duomenis leidžia daryti išvadą, jog ilgalaikė narkomanų socialinės psichologinės reabilitacijos bendruomenė yra efektyviausias asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, gydymo modelis.

Šiandien narkomanų reabilitacijos bendruomenės modelis bene populiariausias visame pasaulyje.

Šio modelio pagrindų yra sukurtos tokio populiarios programos kaip

Daytop (www.daytop.org), *12 steps* (<http://www.12step.org>),

Adolescents (<http://www.parentingadolescents.com>),

Art Feelings Workshop (<http://www.daytop.org/auxiliary.html>) bei kt.

1984 metais įkurta tarptautinė Daytop organizacija padėjo net 66 pasaulio šalims perimti narkomanų reabilitacijos bendruomenės modelį bei įkurti pagalbos centrus. Daytop organizacijos veikla grindžiama glaudaus bendradarbiavimo principais, organizuojami mokymai, teikiama techninė pagalba ir programa tiek valstybės, tiek nevyriausybinėms organizacijoms, pasiryžusioms vystyti socialinio mokymo savipagalbos modelį.

2.6. Pagrindiniai efektyvios socialinės psichologinės reabilitacijos principai

Analizuojant užsienio šalių patirtį bei remiantis JAV Narkotikų vartojimo tyrimo instituto atliktais tyrimais (Nacional Institute of Drug Abuse, 2000, www.nida.org), asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinės reabilitacijos procese, galima išskirti šiuos pagrindinius efektyvaus reabilitacijos proceso principus:

1. **Unikalumo principas.** Nėra universalaus gydymo būdo, absoliučiai tinkančio asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinės psichologinės reabilitacijos proceso organizavimui. Paslaugos turėtų būti derinamos su kiekvieno kliento individualumu bei specifiniais poreikiais.
2. **Prieinamumo principas.** Reabilitacinė pagalba turi būti prieinama kiekvienam asmeniui, nepriklausomai nuo jo socialinės padėties, amžiaus, išsilavinimo, sveikatos problemų ar kitų specifinių poreikių.
3. **Kompleksiškumo principas.** Efektyvus reabilitacinis gydymas apima ne tik psichotropinių medžiagų vartojimo problemas, bet padeda spręsti ir kitas socialines, psichologines, teises bei medicinas problemas.
4. **Kaitos principas.** Siekiant socialinės reabilitacijos efektyvumo, taikoma programa bei teikiamų paslaugų poveikis turi būti nuolat vertinami ir keičiami, atsižvelgiant į besireabilituojančio asmens asmenybės ypatumus. Labai svarbu, kad reabilitacinės programos priemonės atitiktų kliento amžių, lytį, etnines bei kultūrines vertybes.
5. **Programos nenutraukimo principas.** Vienas svarbiausių reabilitacinės programos elementų yra gydymo trukmė. Remiantis atlikto asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinės reabilitacijos ypatumų tyrimo rezultatais, pastebėta, jog esminiai asmenybės pokyčiai sveikimo motyvacijos link yra įmanomi ne anksčiau kaip po 3 reabilitacinio gydymo mėnesių. Todėl ypač svarbu užtikrinti ilgalaikį socialinės psichologinės reabilitacijos procesą.
6. **Psichoterapijos principas.** Svarbus efektyvios reabilitacijos komponentas yra psichoterapija. Individualios ir grupinės psichoterapijos metu klientai sprendžia tarpusavio bendravimo problemas, formuoja bei stiprina motyvaciją sveikimui, ugdo bei lavina prosocialaus bendravimo įgūdžius, lavina gebėjimus produktyviai funkcionuoti bendruomenėje, šeimoje ir visuomenėje.
7. **Privalomo gydymo sąlygų principas.** Siekiant padėti asmeniui, vartojančiam psichotropines medžiagas, nėra būtinas jo savanoriškas apsisprendimas. Be abejo,

stipri motyvacija palengvina reabilitacijos proceso organizavimą, tačiau taikomos sankcijos šeimoje, teisės saugos institucijose, darbo aplinkoje ir pan. ženkliai padidina reabilitacijos proceso sėkmę pradiniam etape.

8. **Kontrolės principas.** Reabilitacijos proceso metu klientai turi būti nuolat tikrinami dėl psichotropinių medžiagų vartojimo. Tokie tyrimai padeda besireabilituojantiems ne tik atsispirti potraukiui dar kartą pavartoti narkotinę medžiagą, anksti diagnozuoti atkrytį, bet ir užtikrina reabilitacijos bendruomenės narių pozityvių, pagrįstų pasitikėjimu tarpasmeninių santykių plėtrą.
9. **Tęstinumo principas.** Asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinės reabilitacijos procesas yra etapiškas ir ilgalaikis. Priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo, kaip ir kitoms lėtinėms ligoms yra būdingi paūmėjimai arba recidivai (atkryčiai). Recidyvo galima sulaukti tiek reabilitacijos proceso metu, tiek ir jam pasibaigus. Todėl reabilitacijos procesas negali būti tiesiog užbaigtas, jis reikalauja tęstinumo, nuolatinių kliento pastangų tobulinti įgytas žinias bei gebėjimus, o prireikus gauti savalaikę kvalifikuotą pagalbą.

Šie asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinės reabilitacijos organizavimo principai gali būti papildyti ir kitais, atspindinčiais pagalbos organizavimo bei teikimo ypatumus pagal tam tikrą vietą, šalį ar regioną, principais.

2.7. Socialinės psichologinės reabilitacijos organizavimas ir strategija

Vartodamas narkotikus, žmogus praranda ne tik materialines bei socialines, bet ir dvasines vertybes: artimų žmonių palankumą bei pasitikėjimą, asmeninį atvirumą, savigarbą bei tikėjimą. Išgyvendamas dvasinę tuštumą bei asmeninę priklausomybę nuo jį užvaldžiusios psichotropinės medžiagos, asmuo dažnai pasiekia tą etapą, kai pradeda jaustis vienišas, niekam nereikalingas, nenaudingas, nereikšmingas, praradęs viltį. Todėl labai svarbu, kad žmonės, esantys tokioje gyvenimo situacijoje, patektų į žmonių terpę, kurioje jam būtų suteikta visavertė specializuota pagalba. Tokia vieta tampa socialinės reabilitacijos įstaiga.

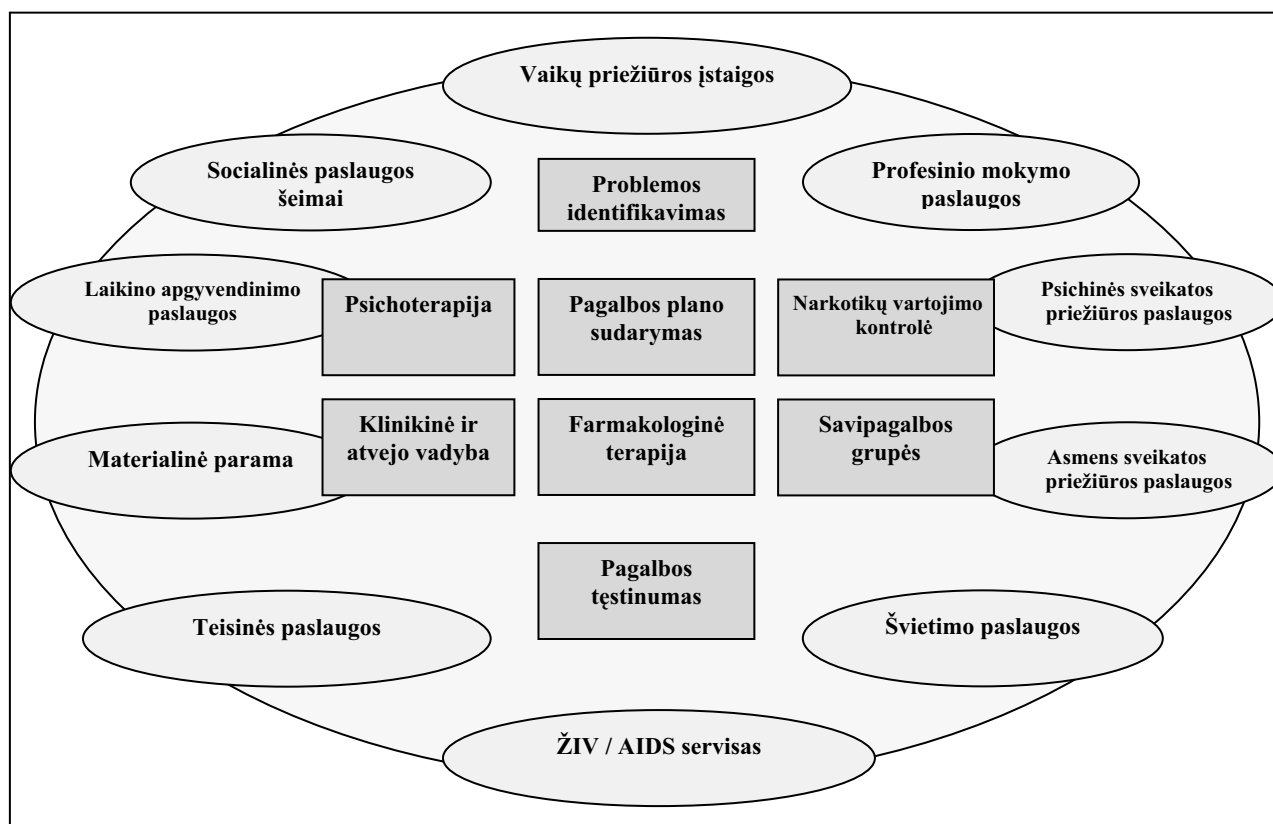
Reabilitacija įvairiuose šalyse organizuojama atsižvelgiant į socialines ekonomines sąlygas, sveikatos ir socialinės apsaugos sistemas, socialinio draudimo būklę, nacionalines ir vietines tradicijas. Joje dalyvauja medicinos, socialinės rūpybos, kultūros, švietimo bei teisės specialistai ir įstaigos. Universalios reabilitacijos sistemos kol kas nėra. Tačiau ji turėtų apimti visas asmens, vartojančio psichotropines medžiagas, pažeidimų sferas: fizinę, psichologinę bei socialinę sveikatą.

Strateginiu požiūriu asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, reabilitacija turėtų būtų suvokiama kaip sudėtinga ir įvairiapusė teisinių, organizacinių ir ekonominių priemonių sistema, padedanti nukentėjusiesiems asmenims kiek įmanoma atstatyti sutrikusias funkcijas, padėti išugdyti savarankiškumą bei stiprinti integracijos į visuomenę galimybes.

JAV Narkotikų vartojimo tyrimo institutas (www.nida.org) parengė kompleksinės reabilitacinės pagalbos asmenims, vartojantiems psichotropines medžiagas, sistemos organizavimo strategiją, kurioje pavaizduojami pagrindiniai reabilitacijos sudėtiniai komponentai bei jų tarpusavio priklausomumas pav.

Analizuojant šią struktūrą, matyti, jog medicininė pagalba asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, yra svarbi, tačiau didžiąją dalį struktūrinių elementų apima socialinę ir psichologinę reabilitacija.

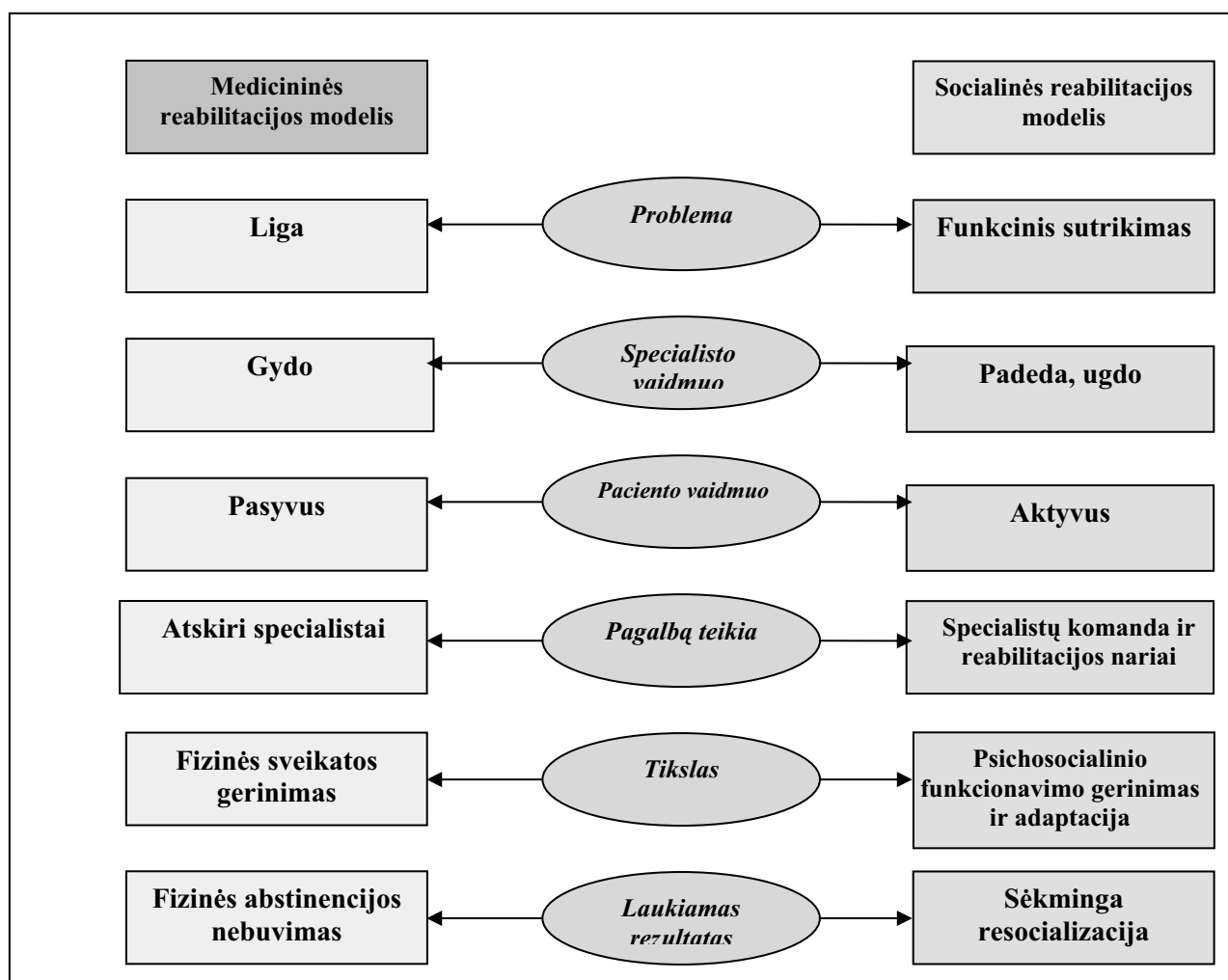
1 paveikslas. Kompleksinės reabilitacinės pagalbos asmenims, vartojantiems psichotropines medžiagas, sistemos organizavimo strategijos komponentai pagal JAV Narkotikų vartojimo tyrimo instituto modelį

2.8. Medicininės ir socialinės reabilitacijos lyginamoji analizė

Asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, socialinės psichologinės reabilitacijos komponentai yra laikomi neatsiejama bendros reabilitacinės pagalbos sistemos dalimi. Apibendrinant aukščiau aprašytus efektyvios reabilitacijos asmenims, vartojantiems psichotropines medžiagas, principus, galima būtų pavaizduoti esminius socialinės psichologinės ir medicininės reabilitacijos modelių skirtumus (2 pav.)

2 paveikslas. Socialinės psichologinės ir medicininės reabilitacijos modelių palyginimas

Taigi, kuriant kompleksinį reabilitacijos modelį asmenims, sergantiems priklausomybės nuo psichotropinių medžiagų vartojimo ligomis, vien tik medicininės reabilitacinės pagalbos priemonių nepakanka. Medicininė detoksikacija arba organizmo išvalymas yra tik pirmas žingsnelis priklausomybės gydymo link. Didžioji bei svarbiausioji pagalbos dalis atitenka tęstinių socialinių psichologinių paslaugų teikimo kompleksui.

2.9. Vaikų, vartojančių psichotropines medžiagas, kompleksinės reabilitacinės pagalbos sistemos modeliavimas

2.9.1. Pozityviosios socializacijos ir resocializacijos samprata

Kalbant apie kompleksinės reabilitacijos pagalbą vaikams, vartojantiems narkotines medžiagas, galutinį rezultatą, pirmiausiai reikėtų atskleisti pozityviosios resocializacijos sąvoką. Socializacijos terminas socialinių mokslų studijose pradėtas vartoti nuo dvidešimtojo amžiaus vidurio (Kvieskienė G., 2005, psl. 12).

Sociologijoje socializacijos sąvoka plačiąją prasme suprantama kaip socialinės sąveikos procesas, kurio metu žmonės perima žinias, vertybes, nuostatas, elgesį, būtinus efektyviam dalyvavimui visuomenės gyvenime. Socializacijos procesas yra sąlygotas tiek mūsų biologinės prigimties, tiek ir kultūros (Dumbliauskas V., 1999, psl. 14). Biologiniame kontekste kiekvienas žmogus turi savo genetinę praeitį: refleksai, instinktai, temperamentas, kuri veikia individo socialinį elgesį. Sociologijos atstovai, tiriantys žmogaus elgesį, teigia, jog daugybė žmonių elgesio tipų- nuo altruizmo iki agresijos – yra nulemti genetiškai.

Panašios nuomonės laikomasi ir medicinoje. Šeimos anamnezėje buvusios problemos dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo genetiniai faktoriai yra vienas didžiausių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų išsivystymo rizikos faktorių. C. A. Precottas ir K. S. Kendleris savo tyrimais įrodė, kad tarp alkoholikų vyrų paveldimumas nustatomas 40–60 proc. atvejų. Atlikus alkoholizmo (priklausomybės nuo alkoholio) genetinius tyrimus, nustatyta, kad tendencija tapti alkoholiku paveldima dėl genų mutacijų. Dėl šių mutacijų centrinėje nervų sistemoje (CNS) pakinta baltymai (enzimai, receptoriai, transportiniai, struktūriniai, kiti signaliniai proteinais) ir sutrinka transiterių reguliacija. (Precottas C. A., Kendleris K. S., 1989, psl. 101 - 107)

Vartojant priklausomybę sukeliančią psichoaktyviąją medžiagą, "normalizuojasi genetiškai pakitusi smegenų chemija", lemianti vis dažnesnį potraukį vartoti psichoaktyviąją medžiagą. Dofamino koncentracijos svyravimai limfinėje sistemoje gali būti itin dramatiški, pavyzdžiui, sukelti gilią depresiją, o neuronų lygyje – sutrikdyti jų aktyvumą. Tiksliai nėra žinoma, kurią struktūrą (alkoholdehidrogenazę, dofamino receptorių ar kt.) paliečia mutacija, tačiau gydytojui praktikui taip dar kartą patvirtinama kruopštaus šeimos anamnezės duomenų rinkimo svarba.

Asmenų, kuriems priklausomybė išsivysto sąlyginai greitai ir pavartojus sąlyginai mažas dozes, genetinė predispozicija į sutrikimą yra ypač ryški. Atliktų tyrimų duomenimis (Precottas C. A., Kendleris K. S., 1989, psl. 101 - 107), paveldima alkoholizmo

predispozicija yra kompleksinė: iš motinos pusės ji gali būti koduojama keliais genais, iš tėvo pusės ji gali būti užkodota mažesnio genų skaičiaus. Jei vaikas paveldi alkoholizmui imlius genus iš abiejų tėvų, tikimybė susirgti labai padidėja. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *kuo didesnę mutavusių genų kiekį individas paveldi iš motinos, tuo didesnė tikimybė susirgti priklausomybe nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo*, išimtiniais atvejais individai gali susirgti net po kelių pavartojimų. Tuo tarpu kiti tampa priklausomi nuo psichoaktyvios medžiagos po kelių mėnesių ar net metų. Per šį laikotarpį centrinėje nervų sistemoje susiformuoja daug įvairių adaptacijos mechanizmų, taip pat ir *sensitizacija* bei *išmokimas*.

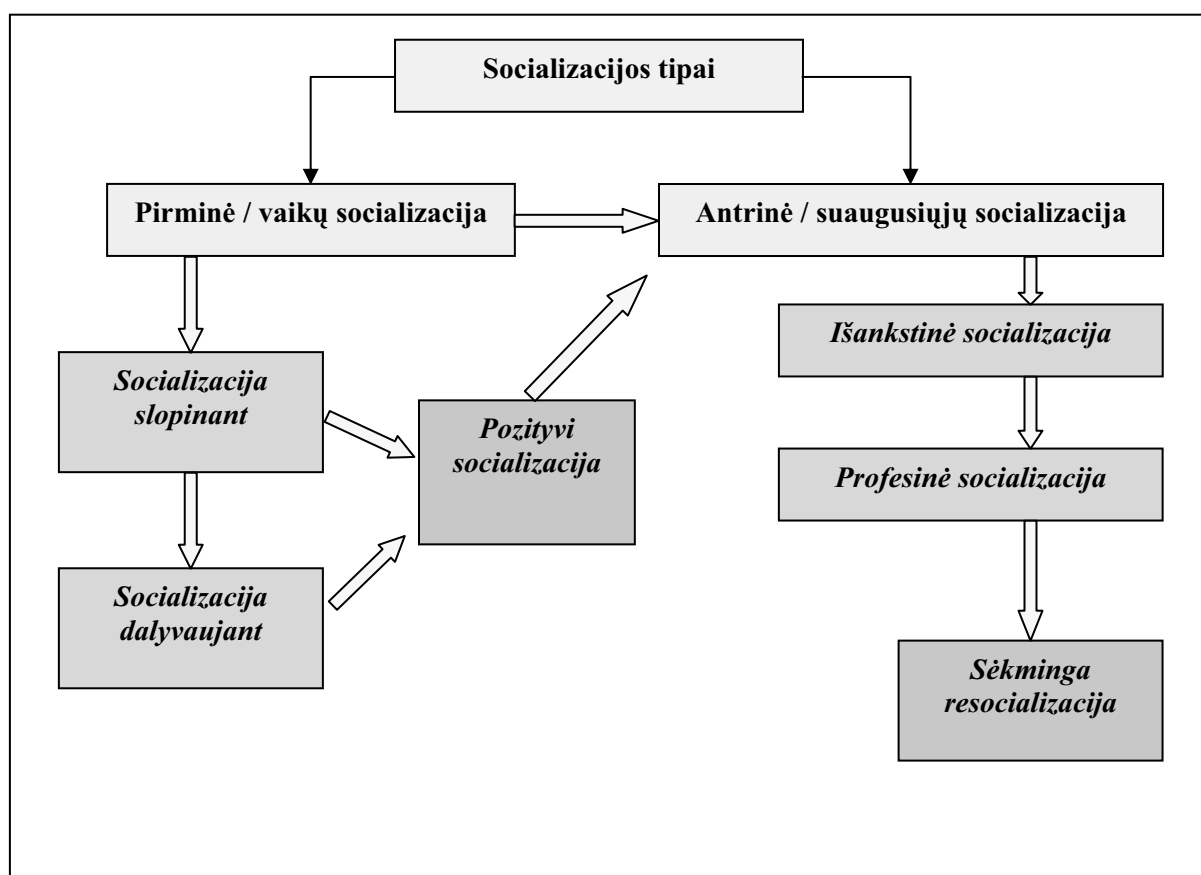
Kultūriniame socializacijos kontekste individas, kaip konkrečios visuomenės dalis, perima jos kultūrą: vertybes, normas, idealus ir elgesio modelius. Taigi, *socializacija* socialinės pedagogikos požiūriu yra istoriškai sąlygotos socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese. Individas perima socialinį patyrimą kai yra ugdomas, ir tada, kai jį veikia įvairūs stichiniai, dažnai prieštaringi socialiniai veiksniai, tačiau daugiausia socializaciją lemia mokymas ir auklėjimas. Ši socializacijos samprata yra artima *ugdymo* terminui.

Socializacija – tai procesas, kuris prasidedantis nuo žmogaus gimimo ir trunka visą jo gyvenimą. Tai procesas, kuris vyksta ir negali nevykti. Skiriami du socializacijos tipai: pirminė, arba socializacija vaikystėje ir antrinė, arba suaugusiųjų socializacija. Pirminė socializacija – tai žinių ir įgūdžių, būtinų kasdieninio gyvenimo rutinoje, išmokimas. Šiame procese pagrindinį vaidmenį atlieka vaiko pirminė šeima, kurioje jis auga.

Todėl prevencijoje socialinės pedagogikos kontekste yra reikšmingas *pozityviosios socializacijos* fenomenas, įrodytas ir plačiai nagrinėtas Giedrės Kvieskienės. (Kvieskienė G., 2005). Antrinės socializacijos proceso metu žmogus perima socialinių vaidmenų modelius, reikalingus kokybiškam dalyvavimui visuomenės gyvenime. Skiriami tris antrinės socializacijos potipiai: išankstinė, profesinė ir resocializacija - vieno gyvenimo būdo atsisakymas vardan kito, kuris labai skiriasi nuo kito. (Dumbliauskas V., 1999, psl. 17).

Grįžtant prie asmenų, vartojančių psichotropines medžiagas, *pozityviosios (re)socializacijos tikslo*, galima daryti išvadą, jog modeliuojant kompleksinės socialinės rehabilitacijos pagalbos organizavimą, svarbiausią reikšmę turi asmenų, nukentėjusių nuo psichotropinių medžiagų vartojimo, *amžius*. Todėl vaikams turėtų būti taikomos *pirminės pozityviosios socializacijos priemonės*, tuo tarpu suaugusiems – *antrinės pozityviosios resocializacijos priemonės*.

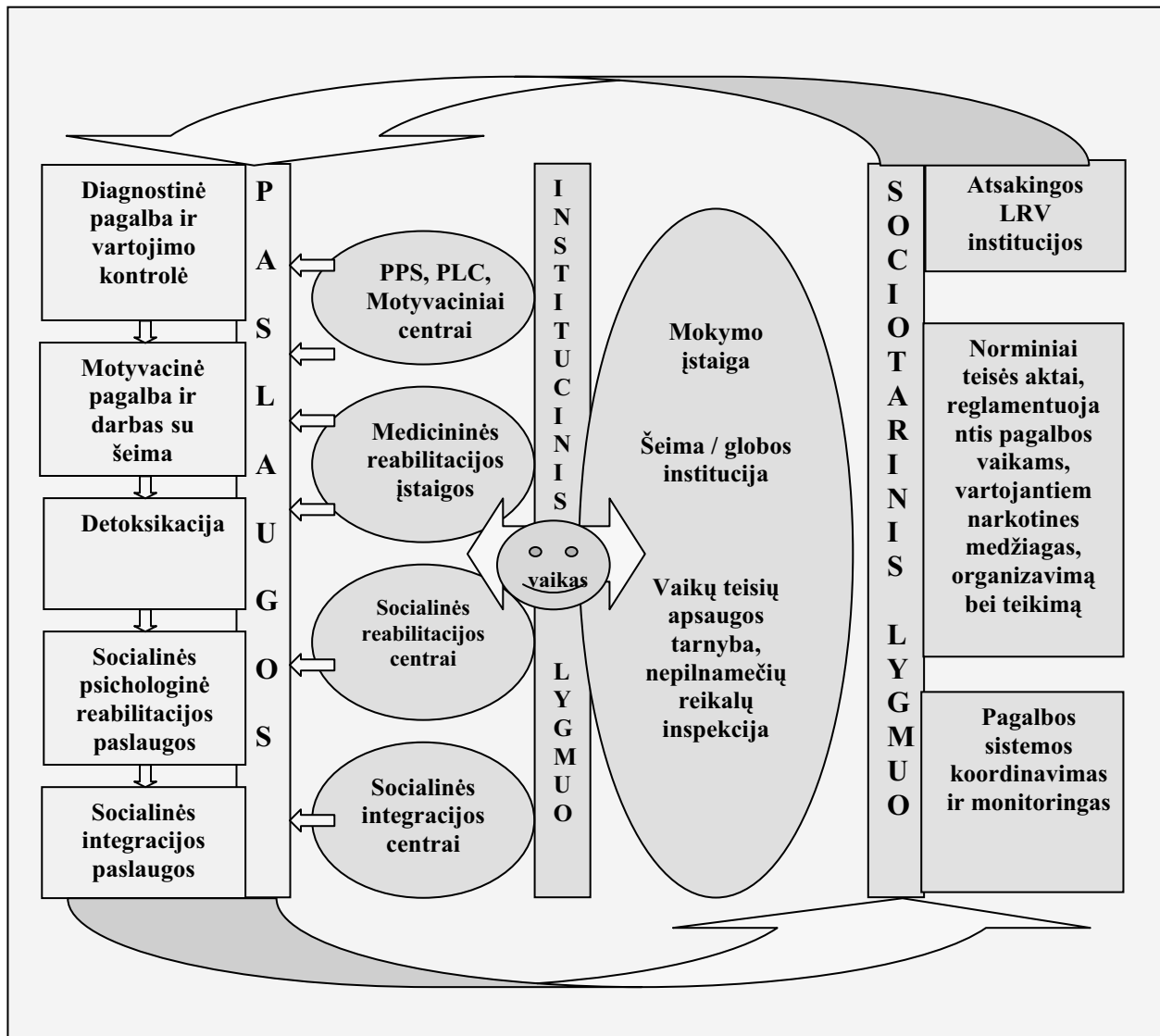
3 paveikslas. Pozityvios socializacijos ir resocializacijos vieta bendrame socializacijos ciklo kontekste

2.9.2. Kompleksinės reabilitacijos pagalbos vaikui, vartojančiam psichotropines medžiagas, modelis

Kompleksinės reabilitacinės pagalbos vaikui, vartojančiam psichotropines medžiagas, modelio kūrimas apima visas ankstyvos socializacijos institucijas: šeimą, globos, formalaus ir neformalaus ugdymo įstaigas, vaikų teisių apsaugos tarnybą ir yra grindžiamas jų tarpusavio bendradarbiavimu. Efektyvus reabilitacinės pagalbos modelis turėtų užtikrinti išsamų paslaugų kompleksą, pradedant nuo ankstyvos psichotropinių medžiagų vartojimo diagnostikos ir baigiant sėkminga integracija į visuomenę (4 pav.)

**4 paveikslas. Kompiuterinės reabilitacijos pagalbos vaikui, vartojančiam
psichotropines medžiagas, modelis**

Anksti nustatius psichotropinių medžiagų vartojimo problemas, paauglys laiku nukreipiamas gydyti. Pagrindinius požymius, padedančius pastebėti psichoaktyvias medžiagas vartojančius paauglius, turėtų žinoti ne tik medikai, tačiau ir žmonės, kurie bendrauja su jais namuose, mokyimo įstaigoje ar bendruomenėje. Nuolatinė vaiko stebėseną, pastangos pažinti jo elgesio pakyčių priežastis padeda užtikrinti savalaikį prevencinių priemonių taikymą. Daugelyje literatūros šaltinių nurodomi šie svarbūs vaiko, vartojančio psichotropines medžiagas, požymiai:

- staigūs asmenybės pasikeitimai be kitos žinomos priežasties;
- interesų praradimas mėgstamoje veikloje;
- nesugebėjimas atlikti įprastos veiklos, mokyklos ar darbo vietos nelankymas;
- draugų rato pasikeitimas, nenoras kalbėti apie naujus draugus;

- asmens higienos aplaidumas;
- sunkumai sukoncentruoti dėmesį, užmaršumas;
- staigus agresyvus elgesys, irzlumas, nervingumas, lengvabūdiškumas;
- paslaptinumo didėjimas, perdėtas jautrumas į klausimus;
- šeimos narių, senų draugų vengimas;
- nuolatinės kalbos apie alkoholį ar narkotines medžiagas;
- problemos su teisėsauga;
- depresija, beviltiškumas, polinkis į savižudybę.

Vaikas, vartojantis psichotropines medžiagas, negali būti „nepastebėtas“ artimiausios jo aplinkos: šeimos ar globos institucijos, mokyklos atstovų. Tačiau, neretai „nenoras“ pripažinti problemos ir socialinio smerkimo baimė atskleidžia vartojimo problemą tik vaikui pažeidus teisėtvarą. Šiuo atveju vaikas atsiduria vaiko teisių apsaugos tarnybos ir Nepilnamečių reikalų inspekcijos akiratyje.

Lietuvoje priklausomybės ligų gydymas yra atliekamas, remiantis „Priklausomybės ligų gydymo ir reabilitacijos standartais“ patvirtintais 2002 metais. Priklausomybės ligų priežiūrą atlieka psichikos sveikatos centrai (Schemeje - PSC). Stacionarus priklausomybių gydymas vykdomas priklausomybės ligų centruose (Schemeje- PLC).

Psichikos sveikatos centruose aptarnaujami suaugusieji bei vaikai ir paaugliai iki 18 metų amžiaus. Iki 16 metų amžiaus pirminė patikra galima tik dalyvaujant tėvams ar globėjams. Vaikų ir paauglių psichiatrai aptarnauja pagal apylinkes (pagal gyvenamąją vietą).

Sveikatos priežiūros įstaigose pradėti steigti detoksikacijos ir trumpalaikės reabilitacijos skyriai ir poskyriai vaikams, vartojantiems psichiką veikiančias medžiagas. Tokie atskiri padaliniai šiandien yra Vilniaus ir Klaipėdos priklausomybių ligų centruose.

Po medicininės reabilitacijos arba detoksikacijos kurso vaikui, vartojančiam psichotropines medžiagas, būtina tęstinė ilgalaikė socialinė psichologinė pagalba. Tokia pagalba teikiama specializuotose socialinėse reabilitacijos įstaigose. Siekiant pozityvios vaiko socializacijos, socialinės reabilitacijos įstaigos turėtų glaudžiai bendradarbiauti su vaiko šeima ar globos institucija bei formalaus mokymo įstaigomis. Pagalbą vaikui, įgyvendinant socialinės integracijos į visuomenę funkciją, gali atlikti tiek socialinės reabilitacijos centrai, tiek atskirai įsteigtos organizacijos.

Sėkmingą socialinės reabilitacijos sistemos funkcionavimą bei kontrolę užtikrina norminių teisės aktų sistema, reglamentuojanti medicininių, socialinių bei psichologinių reabilitacijos paslaugų vaikams, vartojantiems psichotropines medžiagas, organizavimą ir teikimą bei nuolatinis teikiamų paslaugų monitoringas.

2.10. Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos ir integracijos centras, socialinės partnerystės modelio įgyvendinimas

2005 m. rugsėjo mėn., Ukmergės rajone, Lėno kaime, Viešosios įstaigos „Apsisprendimas“ iniciatyva bendradarbiaujant su Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės komunikacijos institutu, buvo įsteigtas pirmasis Lietuvoje „*Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos ir integracijos centras*“ (www.apsisprendimas.lt), teikiantis ilgalaikę kompleksinę pagalbą vaikams, jaunuoliams bei jų šeimoms, nukentėjusiems nuo psichiką veikiančių medžiagų vartojimo (7 pav.)

7 paveikslas. Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos ir integracijos centras. Ukmergės raj., Lėno k.

Pagrindinis Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos ir integracijos centro programos tikslas - padėti vaikams, sergantiems priklausomybės ligomis, ir jų šeimoms, sėkmingai reabilituotis; užtikrinti socialinę apsaugą rehabilitacijos ir reintegracijos procese, padedant tapti produktyviais, savarankiškais ir visaverčiais visuomenės nariais.

Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos ir integracijos centre teikiamos socialinės laikino pacientų apgyvendinimo paslaugos, 4 kartus per dieną organizuojamas maitinimas, taikomas darbo ir poilsio režimas. Vykdomi terapiniai savianalizės, socialinių prosocialaus bendravimo įgūdžių ugdymo, meninės raiškos užsiėmimai. Organizuojamas turiningas laisvalaikio bei savaitgalių užimtumas.

Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos *ir integracijos centro* programos trukmė 53 savaitės, ją sudaro penkios pakopos:

I pakopa – adaptacinė. Šios pakopos trukmė - 5 savaitės.

Pagrindinis pakopos tikslas – padėti rehabilitacijos centro ugdytiniui prisitaikyti prie vykdomos socialinės rehabilitacijos programos. Šioje pakopoje įgyvendinami su ugdytinio socialine rehabilitacija susiję uždaviniai:

- padėti ugdytiniui įsisavinti Vaikų rehabilitacijos centro taisykles bei draudimus;
- padėti adaptuotis prie Vaikų rehabilitacijos centro dienotvarkės;
- padėti ugdytiniui mokytis atvirumo bei sąžiningumo;
- padėti koreguoti destruktivų elgesį;
- padėti mokytis sėkmingo bendravimo su kitais centro ugdytiniais.

Šiame reabilitaciniame etape Vaikų rehabilitacijos centro ugdytiniai specialistų pagalba atlieka I pakopoje numatytas individualias užduotis ir pristato jų atlikimo rezultatus visai bendruomenei.

II pakopa – motyvacinė. Šios pakopos trukmė - 13 savaičių, kurių metu Vaikų rehabilitacijos centro ugdytiniai susipažįsta su narkomanijos priežastimis, dėsniniais bei pasekmėmis, pradeda atpažinti praeityje padarytas elgesio klaidas, susipažįsta su sveikimo nuo narkomanijos ypatumais, mokosi atsakingumo.

Pagrindinis šios pakopos tikslas – stiprinti centro paciento asmeninę motyvaciją nevartoti psichoaktyvių medžiagų, siekiant ugdyti sveiko gyvenimo įgūdžius. Šioje pakopoje Vaikų rehabilitacijos centras kelia tokius uždavinius:

- padėti ugdytiniui išmokti vertinti bei džiaugtis gyvenimu be narkotikų, alkoholio ir tabako;
- padėti formuoti laiko planavimo įgūdžius;
- padėti ugdytis savęs pažinimo įgūdžius bei mokytis atpažinti savo asmeninius jausmus bei poreikius.
- padėti ugdytiniui išanalizuoti savo ankstesnį elgesį bei nuostatas, skatinančias psichoaktyvių medžiagų vartojimą.

II pakopoje Vaikų ir jaunimo socialinės rehabilitacijos centro ribose bei dalyvaujant darbuotojui ugdytiniai gali susitikti su tėvais bei artimaisiais, siekiant atstatyti sutrikusius bendravimo santykius. Šioje pakopoje centro ugdytiniai pradeda mokymąsi pagal bendrojo lavinimo programą, kuri yra organizuojama pačiame centre, siekiant įgyti pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą.

III pakopa – prosocialių vertybių ugdymo. Šios pakopos trukmė - 17 savaičių.

Pagrindinis šios pakopos tikslas – padėti Vaikų rehabilitacijos centro ugdytiniais išugdyti socialiai orientuotą, pagrįstą vertybinę sistemą, kuri padėtų formuojant sveiką gyvenimo būdą. Šioje pakopoje Vaikų rehabilitacijos centro ugdytinis praeina savęs pažinimo programą, mokosi įveikti stresines situacijas, išreikšti savo asmeninius jausmus, mokosi problemų bei konfliktų sprendimo strategijos. Taip pat šioje pakopoje ugdytiniai stengiasi suvokti materialinių, socialinių bei dvasinių vertybių esmę. Šiame socialinės rehabilitacijos

etape centro ugdytinis gali būti renkamas bendruomenės lyderiu, kuris mokosi paskirstyti atsakomybę kitiems centro pacientams, mokosi pasirūpinti ne tik savimi, bet ir kitais, mokosi savitarpio pagalbos, stebi ir vertina bendruomenės narių funkcionavimą, siekiant efektyvinti reabilitacinį centro pacientų procesą.

IV pakopa – savanoriškumo ir asistavimo. Šios pakopos trukmė - 13 savaitių.

Pagrindinis šios pakopos tikslas – mokyti centro ugdytinius dalytis su kitais savo asmenine patirtimi, supažindinti su socialinio darbo ypatumais. Šioje pakopoje centro pacientas mokosi būti darbuotojo pagalbininkas, kuris padeda jam praveisti tam skirtus užsiėmimus bei atlieka jam pavestus darbus, siekiant socialinės reabilitacijos efektyvumo. Šiame socialinės reabilitacijos etape Vaikų reabilitacijos centro ugdytinis lydimas socialinio darbuotojo ar savarankiškai gali 1 dienai išvykti į namus. Taip siekiama vykdyti jo socialinę integraciją į visuomenę. Taip pat šioje pakopoje yra vykdoma profesinio orientavimo programa.

V pakopa – integracijos į visuomenę. Šios pakopos trukmė – 4 savaitės.

Pagrindinis šios pakopos tikslas – padėti Vaikų reabilitacijos centro ugdytiniui sėkmingai integruotis į visuomenę. Šiame etape bendruomenės nariui teikiama pagalba, sudaroma palaikomoji blaivėjimo programa; sudaromos sąlygos lankyti seminarus ir kitus mokymus, susijusius su priklausomybių ligų temomis. Jei Vaikų reabilitacijos centro ugdytinis pageidauja, tarpininkaujama padedant jam siekti aukštesnio išsilavinimo.

3 TEMA: VAIKŲ DIENOS CENTRAI KAIP PAŽANGI SOCIALINĖS PARTNERYSTĖS PATIRTIS SPRENDŽIANT VAIKŲ, GYVENANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, PROBLEMAS

Temos turinys:

- 3.1. Vaikų dienos centrai Lietuvoje
- 3.2. Ikimokyklinis ugdymas vaikų dienos centruose
- 3.3. Dienos centras mokyklinio amžiaus vaikams
- 3.4. Dienos užimtumo ir intensyvios pagalbos vaikui paslaugos
- 3.5. Pozityvios socializacijos programos, įgyvendinamos dienos centruose

3.1. Vaikų dienos centrai Lietuvoje

Viena iš galimų pagalbos vietų vaikams, turintiems elgesio ir emocinių problemų, yra vaikų dienos centrai. Vaikų dienos centrų Lietuvoje daugėja kasmet, tačiau jų vis dar trūksta tūkstančiams socialinės rizikos vaikų.

Didžiausia problema – stinga lėšų darbuotojų atlyginimams ir administracinėms išlaidoms. Atsižvelgiant į tai, kad dienos centruose dirba nemažai profesionalių žinių turinčių savanorių, o centrai išlaikomi iš kooperuotų lėšų, čia teikiamos paslaugos vaikams ir šeimoms pigesnės – vidutiniškai po 150 litų per mėnesį.

Dienos centruose vaikai praleidžia vidutiniškai 5 valandas per dieną, t. y. 25 valandas per savaitę, žvelgiant į (probleminių šeimų ir su jomis dirbančių) dienos centrų dabartinę situaciją Lietuvoje. Dėl sparčiai besikeičiančių ekonominių ir socialinių gyvenimo sąlygų visuomenėje vykstančios permainos vis labiau pažeidžia silpnas, įvairių materialinių ir psichologinių problemų turinčias šeimas. Dažniausiai dėl girtavimo, narkotikų vartojimo ar kitokio socialiai nepriimtino elgesio tėvai neužtikrina pagrindinių savo vaikų teisių: negali jų tinkamai prižiūrėti, sudaryti jiems priešmokyklinio ugdymo, pamokų ruošos, higieninių poreikių tenkinimo ir laisvalaikio sąlygų. Nuolat gausėja problemišku šeimų, jose 2003 metais gyveno 42820 vaikų. Kasmet dėl nepriežiūros, smurto šeimoje tėvų globos netenka apie trys tūkstančiai vaikų (Nacionalinė nevyriausybinė organizacijų vaikų dienos centrų programa, 2004). Nevyriausybinė organizacijų iniciatyva savivaldybių teritorijose jau nuo 1996 metų pradėti steigti dienos centrai vaikams.

Dienos centras - tai įstaiga, teikianti problemišku šeimų vaikams ir pačioms šeimoms socialines, taip pat priešmokyklinio ir papildomojo ugdymo paslaugas. Jau 2001 metais Lietuvoje veikė 77 dienos centrai, kuriuos lankė 2145 vaikai iš problemišku šeimų. Šiuo metu

dienos centrai, įsikūrę mokyklų ar kitose patalpose (dažniausiai nuomojamose ir išlaikomose savivaldybių), padeda spręsti vaikų maitinimo, priešmokyklinio ugdymo, pamokų ruošos, laisvalaikio organizavimo problemas.

Dienos centrų veikla atitraukia vaikus nuo neigiamos socialinės aplinkos, tenkina vaikų poreikius ir sudaro galimybę šeimai gauti socialines paslaugas. Daugelis dienų centrų dirba ne tik su vaikais, bet ir su juos lankančių vaikų šeimomis. Galima teigti, kad dienų centruose teikiamos paslaugos vaikams ir jų šeimoms atitinka alternatyviąją globą.

Pastaraisiais metais valstybės dėmesys „Rizikos grupės“ vaikams išaugo. Nuo 1997 metų pradėta „Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa“, „Vaikų vasaros poilsio programa“. Jau nuo 1992 m. bendradarbiaujant Vilniaus savivaldybei, bendrijai „Viltis“, Universitetinei ligoninei „Vaiko raidos centras“ ir Jaunimo psichologinės paramos centrui kuriamas „Vilniaus modelis“ – naujas kompleksinis paslaugų modelis sudėtingoms vaikystės problemoms spręsti. Jo tikslas – užtikrinti bendradarbiavimą tarp skirtingoms žinyboms priklausančių institucijų ir tokiu būdu teikti efektyvią pagalbą „rizikos grupių“ vaikams (Vilniaus modelis). 2002 metais patvirtinta tęstinė nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienų centrų 2002–2004 metų programa, kuri finansuoja kompleksinį darbą su vaiku ir jo šeima. 2003m. Vilniaus miesto savivaldybės administracijos sveikatos ir socialinės apsaugos departamentas pagal „Mokyklinio amžiaus vaikų iš probleminių šeimų dienų užimtumo ir socializacijos paslaugų teikimo 2003 – 2004m.“ programą, pradėjo pirkti socialines paslaugas iš Vilniaus mieste įsikūrusių nevyriausybinių vaikų dienų centrų, taip užtikrindamas tęstinį ir nuoseklų darbą su problemišku šeimų vaikais.

Pagal Nacionalinę nevyriausybinių organizacijų vaikų dienų centrų 2005 – 2007 metų programą dienų centruose turi būti dirbama su probleminėmis šeimomis, kurios apibrėžiamos kaip:

- 1) Socialiai pažeistos (skurstančios) šeimos dėl materialinių nepriteklių (mažos pajamos, nedarbas, kitokios priežastys) ir negalinčios tinkamai pasirūpinti vaikais;
- 2) Šeimos, neužtikrinančios reikiamų priežiūros ir ugdymo sąlygų vaikams (dėl tėvų ar turimo vienintelio iš tėvų ligos);
- 3) Nedarnios šeimos, kuriose nuolat girtaujama, piktnaudžiaujama kitais svaigalais, per mažai dėmesio skiriama vaikų priežiūrai, ugdymui, pagrindinių fiziologinių poreikių tenkinimui;
- 4) Šeimos, kuriose vaikus augina viena motina ar vienas tėvas ir kurioms reikia psichologinės, socialinės ar kitokios pagalbos, sprendžiant įvairias problemas.

Kaip minėta anksčiau, kiekvieną iš šių keturių probleminių šeimų apibrėžimo dalių galima priskirti prie elgesio ir emocinių problemų atsiradimo rizikos veiksnių. Dienos centrams taip pat yra pateikiami ir reikalavimai, kokios paslaugos turėtų būti suteikiamos klientams. Pagal Vilniaus miesto savivaldybės administracijos sveikatos ir socialinės apsaugos departamento „Mokyklinio amžiaus vaikų iš probleminių šeimų dienos užimtumo ir socializacijos paslaugų teikimo 2005 – 2007 m. programą“ dienos centruose turi būti teikiamos paslaugos, atitinkančios ugdytinio amžių (Galutinių pasiūlymų rengimo sąlygos, 2005). Teikiamos paslaugos turi ne tik atitikti centro klientų amžių, bet ir būti jiems patrauklios. Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvoje besikuriantys ar jau įsikūrę vaikų dienos centrai skatinami siekti teikiamų paslaugų kokybės, kelti įstaigų personalo kvalifikaciją.

3.2. Ikimokyklinis ugdymas vaikų dienos centruose

Pagrindiniai ikimokyklinio ugdymo tikslai yra užtikrinti vaikų psichinę ir fizinę raidą, sudaryti optimalias sąlygas įgūdžių, reikalingų visuomenėje, vystymuisi ir sukurti dienos centre saugumo ir pasitikėjimo atmosferą. Darbe su ikimokyklinio amžiaus vaikais taikoma pedagogika, pagrįsta tiek individualiais, tiek kolektyviniais auklėjimo principais. Kiekvienam vaikui sudaromas individualus vaiko ugdymo planas, kuriame numatomi pagrindiniai ugdymo tikslai bei pedagogo ir vaiko motinos atsakomybė ir įsipareigojimai. Ugdymo planas leidžia stebėti ir vertinti vaiko raidą ir padidinti motinos ir pedagogo atsakomybę už kryptingą vaiko vystymąsi.

Siekama, kad vaikų veikla dienos centre būtų įdomi ir įvairi, atitinkanti jų galimybes ir poreikius, padedanti vaikui atskleisti savo sugebėjimus, plėtoti teigiamas savybes. Pedagogai stengiasi kasdien ugdyti vaikų atsakomybę už savo poelgius, veiksmus, žodžius, skatinti pagalbą ir pagarbą artimui, asmeninę iniciatyvą. Darbe su vaikais visuomet pabrėžiami lygiateisiškumo ir demokratijos principai. Žaidimų, meninės, darbinės, pažintinės, švietėjiškos ir komunikacinės veiklos metu itin didelis dėmesys skiriamas šių veiklų ryšiams. Kasdien dirbama konkrečia tema, kuri keičiama kas savaitę ar dvi savaites. Tema vaikų veiklai – tai būdas žadinti vaikų kūrybingumą, padėti atsiskleisti jų gabumams, į visumą susieti vaikų išgyvenimus, atradimus, išplėsti vaikų pasaulio suvokimą ir patyrimą. Ikimokyklinio ugdymo metu siekiama, kad vaikai augtų veiklūs, aktyvūs, todėl sudaromos visos galimybės vaikams tyrinėti, išbandyti save, atrasti ir sužinoti. Siekiant šių tikslų organizuojamos ekskursijos, išvykos, darbinis ir fizinis lavinimas. Grupės kambarys taip pat pritaikytas diferencijuotam vaikų ugdymui: jis suskirstytas į veiklos kampelius, kurie skirti žaidimams, tyrinėjimams, „mokslui“, judėjimui, menui.

3.3. Dienos centras mokyklinio amžiaus vaikams

Dienos centrai, orientuoti į mokyklinio amžiaus vaikus arba turintys šio amžiaus tarpsnio lankytojų grupę, atlieka šiek tiek kitokias funkcijas negu ikimokyklinio amžiaus grupių turintys centrai. Paauglių dienos centro tikslai:

- Užtikrinti vaikų psichinę, fizinę ir socialinę raidą;
- Ugdyti paauglių pasitikėjimą savimi, iniciatyvumą, meninę saviraišką;
- Atsižvelgiant į paauglių interesus, įtraukti juos į kūrybinę, darbinę, sportinę, šviečiamąją veiklą;
- Skatinti pozityvų paauglių mąstymą, mokymosi motyvaciją;
- Padėti paaugliams išvengti neigiamo aplinkos poveikio;
- Užkirsti kelią paauglių moraliniam nuosmukiui ir jo pasekmėms: alkoholizmui, narkomanijai, smurtui ir pan.;
- Padėti moksleiviams sėkmingai integruotis į visuomenę, užtikrinti jų socialinį saugumą;
- Supažindinti paauglius su demokratijos ir lygiateisiškumo principais.

Pokalbių, diskusijų, susitikimų metu vaikai mokosi bendravimo kultūros, įgyja naujų žinių, išplečia savo akiratį. Kultūros renginiai ir būrelių veikla padeda vaikams atskleisti savo individualius sugebėjimus ir realizuoti savo pomėgius. Įgyvendindami sumanymus ir sulaukdami teigimų įvertinimų, vaikai suvokia savo vertę ir svarbą, tampa atsakingesni ir drausmingesni, auga jų mokymosi motyvacija. Sveikatingumo stovyklų ir sportinių užsiėmimų metu stiprinama moksleivių fizinė sveikata, skatinamas bendradarbiavimas siekiant bendro tikslo. Žalingų įpročių ir nusikalstamumo prevencijos programos padeda moksleiviams išvengti neigiamos aplinkos įtakos, neiškristi iš mokyklos ir nepatekti į policijos suvestines. Profesinis orientavimas skirtas supažindinti paauglius su studijų perspektyvomis, motyvuoti juos siekti tolesnio išsilavinimo. Kasmet paaugliams sudaroma galimybė dalyvauti juos dominančių profesinių, aukštesniųjų ar aukštųjų mokyklų atvirų durų dienose. Didelis dėmesys darbe su paaugliais skiriamas pamokų ruošai. Kiekvienam moksleiviui sudaromos sąlygos atlikti namų darbus ir konsultuotis su paauglių pedagogu. Vaikų mokymosi rezultatai aptariami kartu su mokytojais, klasės vadovu ir tėvais. Pozityvus ugdymas labai svarbus paauglystėje, juk didžioji dalis tokio amžiaus vaikų nepatiria pilnaverčių šeimos narių santykių šeimoje. Taigi, ugdymas vaikų dienos centruose ir turi būti orientuotas į saviraiškos skatinimą, mokymąsi pozityviai bendrauti.

3.4. Dienos užimtumo ir intensyvios pagalbos vaikui paslaugos

Kiekviename vaikų dienos centre stengiamasi suteikti tam tikrų paslaugų kompleksą, atitinkantį konkretaus vaiko poreikį.

Pirmąjį bloką sudaro pirminių poreikių tenkinimo veiksniai:

- Socialinis darbas su atveju: socialinis darbas; informavimas; konsultavimas (socialinis; psichologinis; pedagoginis); atstovavimas (šeimoje; mokykloje; policijoje; medicinos įstaigoje); tarpininkavimas.
- Intensyvios pagalbos programa dienos centre: mokymas; socialinių, mokymosi, buities, higienos įgūdžių ugdymas; užimtumo organizavimas (sportas, rankdarbiai, meniniai užsiėmimai, žaidimai); maitinimo organizavimas.

Antrojo bloko veiklos apima darbą su šeima,:

- Socialinės paslaugos tikslinės grupės šeimoms/artimiesiems;
- Informavimas; konsultavimas: a) socialinis; b) psichologinis; c) teisinis;
- Socialinių, tėvystės, vaiko auklėjimo įgūdžių ugdymas;

Trečiojo bloko paslaugos yra daugiau orientuotos į sėkmingos integracijos veiksmus

- Integracinės paslaugos vaikams ir jų tėvams;
- Konsultavimas;
- Tarpininkavimas;
- Laisvalaikio organizavimas;

Dienos centruose dirbančių darbuotojų kvalifikacijai pateikiami gana aukšti kokybiniai reikalavimai. Reikalaujama, kad dviems vaikams dienos centre tektų vienas darbuotojas (įskaitant savanorius). Asmenys, atsakingi už projektų vykdymą, turi turėti atitinkamą išsilavinimą: socialiniai darbuotojai (psichologai) turi turėti aukštąjį socialinio darbo (psichologijos) išsilavinimą arba studijuoti socialinius mokslus (psichologiją) ne žemesniame kaip ketvirtame kurse; socialinio darbuotojo padėjėjai turi turėti aukštesnįjį socialinių mokslų išsilavinimą arba būti išklausę atitinkamus kursus. Taip pat reikalaujama, kad dienos centre būtų dirbamas individualus socialinis darbas su vaiku.

Socialinis darbas organizuojamas pagal individualius vaiko ugdymo planus, sudaromus įstaigos socialinio darbuotojo, Vaikų teisių apsaugos tarnybos, mokyklos, nepilnamečių reikalų inspekcijos (reikalui esant), vaiko tėvų. Individualūs planai peržiūrimi ir patikslinami ne rečiau negu tris kartus per metus. Individualūs vaiko susitikimai su socialiniu darbuotoju (psichologu) turi būti organizuojami ne rečiau kaip kartą per savaitę. Dienos centras vaikams turi padėti tvarkyti asmeninius reikalus už įstaigos ribų, ginti jų teises ir teisėtus interesus, sudaryti sąlygas gauti reikiamą informaciją, padėti vaiko tėvams, globėjams, organizuoti vaikui psichologinę ir

kitą pagalbą, spręsti vaiko elgesio trūkumus, jo charakterio ir temperamento sunkumus. Į dienos centrus patenka vaikai, kurių gyvenimas dažnai pilnas įvairių psichosocialinės raidos rizikos faktorių: smurto, apleistumo, nesirūpinimo, skurdo ir t.t.

Šie požymiai susiję su vaikų elgesio, emocinėmis, mokymosi problemomis, žemu savęs vertinimu, prastais socialiniais įgūdžiais, psichosomatiniais sunkumais. Lietuvoje elgesio ir emocinių problemų identifikavimo priemonių jau yra, tačiau atsiranda keblumų dėl to, kas ir kada turi ar gali jas nustatyti ir imtis reikiamų priemonių. Dėl neišvystytos pagalbos vaikui sistemos dažnai vaikų problemos ilgą laiką lieka nepastebėtos. O intervenciją svarbu pradėti vykdyti kuo anksčiau, nes elgesio, emocinės problemos laikui bėgant tampa vis sunkesnės.

Viena iš institucijų, susidurianti su elgesio ir emocinių problemų turinčiais vaikais, yra dienos centrai, kuriuose, kaip buvo minėta anksčiau, dirbantys specialistai turėtų sugebėti įvertinti vaikų elgesio ir emocines problemas ir laiku pasirūpinti tinkama pagalba ar laiku nusiųsti šiuos vaikus pas kitus specialistus.

3.5. Pozityvios socializacijos programos, įgyvendinamos dienos centruose

3.5.1. Socialinių įgūdžių formavimo programa

Socialiniai įgūdžiai – tai socialinio elgesio formos, kuriomis siekiama geresnių tarpusavio santykių ir efektyvesnės socialinės sąveikos. Šios programos tikslai – mokyti vaikus tinkamo, socialiai priimtino elgesio, skatinti jų saviraišką ir kūrybiškumą bendraujant. Vienas svarbiausių šios programos tikslų - supažindinti vaikus su pagrindiniais socialiniais įgūdžiais, tinkamai bendrauti su aplinkiniais, spręsti konfliktines situacijas, geriau pažinti savo jausmus, aktyviai organizuoti savo veiklą. Socialinių įgūdžių formavimo programa ypač tinka dirbant su vaikais, priklausančiais “rizikos grupėms”, kurių elgesys dėl įvairių priežasčių tampa destruktivus. Laiku susiformavę tam tikri vaiko socialiniai įgūdžiai padeda jam sėkmingai adaptuotis tiek mokykloje, tiek vykdant kitokią veiklą. Programos užsiėmimų principai:

- Vengti kritikos. Leisti kiekvienam turėti savo nuomonę, mokytis ją išklausti ir gerbti.
- Dirbti grupėmis. Tai sudaro daugiau galimybių bendrauti, mokytis reikšti savo jausmus ir mintis, rasti bendrus sprendimus.
- Patalpa, kurioje vyksta užsiėmimas sutvarkyta taip, kad grupės nariai matytų vieni kitų akis.

- Stengtis, kad nebūtų pasyvių stebėtojų. Dirbti turi visi.
- Šie užsiėmimai nėra psichoterapinė grupė. Grupės mokiniai turi būti tiesiog geri kolegos, jaustis tos pačios grupės dalimi.

Socialinių įgūdžių formavimo metodinių užsiėmimų eiga:

I etapas - Konkretaus atskiro įgūdžio mokymas

II etapas - Jo aptarimas

III etapas - Analizė bei modeliavimas

IV etapas - Namų užduočių pateikimas bei aptarimas

Žaidybinio užsiėmimo metu stebimas vaikų elgesys yra analizuojamas grupėje, ieškoma sąsajų tarp vaiko elgesio, kuris pasireiškia užsiėmimo metu, ir gyvenimiškų situacijų, atkreipiamas vaikų dėmesys į tam tikrus jų elgesio komponentus grupinėje situacijoje ir natūralioje aplinkoje. Remiantis užsiėmimo metu gauta medžiaga apie vaikų elgesį, pereiname prie konkretaus įgūdžio taikymo žingsnių. Reikėtų skatinti vaikus aktyviai dalyvauti juos analizuojant, kad besimokantieji suvoktų kiekvieno žingsnio svarbą ir norėtų įgusti tinkamai elgtis tam tikroje konkrečioje situacijoje. Taip pat būtina modeliuoti kiekvieną mokomą elgesį. Modeliu gali būti tiek grupės vadovas, tiek ir patys vaikai. Kuo daugiau vaikų bus įtraukti vaidinti įvairias situacijas, tuo didesnė tikimybė, kad jie išmoktą medžiagą pritaikys ir ne tik užsiėmimų metu.

Namų užduočių tikslas – įtvirtinti tą įgūdį, kurio buvo mokoma užsiėmimų metu, skatinti jį pritaikyti natūralioje aplinkoje. Namų užduotys svarbios tuo, kad jas atliekant įgūdžiai formuojami ir tobulinami kartojant bei išbandant juos įvairiose gyvenimo situacijose. Namų užduotys turi būti aptariamose naujo susitikimo grupėje pradžioje. Tuomet grįžtamąjį ryšį to, kaip vaikams sekėsi suprasti ir pritaikyti tam tikrą mokyto elgesio komponentą, su kokiais sunkumais jie susidūrė, kaip galima jų buvo išvengti, gauna grupės vadovas ir patys vaikai. Svarbu atkreipti vaikų dėmesį į pasyvų, agresyvų ir socialiai netinkamą elgesį. Namų užduotys turi skatinti išbandyti tą medžiagą, kurią buvo siūlyta įsiminti susitikimo metu.

3.5.2. Sveikatos ugdymo programa

Pagrindinis vaikų *sveikatos ugdymo tikslas* – padėti vaikams ugdyti atsakomybę už savo ir kitų sveikatą, formuoti nuostatas sveikai gyventi, įtvirtinti sveikos gyvensenos įgūdžius, teikti būtinas žinias apie sveikatos saugojimą ir stiprinimą. Sveikatos ugdymas – tai procesas, kuris prasideda nuo pat gimimo. Todėl šią programą taikome įvairaus amžiaus moksleiviams.

Sveikatos ugdymo uždaviniai:

- Sveikatos suvokimas – padėti moksleiviams įsitikinti, kad sveikata yra vertybė ir skatinti prisiimti atsakomybę rūpintis savo sveikata.
- Savęs pažinimas – padėti pažinti savo kūną, suvokti jo galimybes, pajusti sveikatos būseną.
- Žinojimas – padėti įgyti patirties bei supratimą apie sveikatos išsaugojimą ir stiprinimą.
- Nuostatos – padėti moksleiviams ugdyti teigiamas nuostatas į sveikatą, jos išsaugojimą ir stiprinimą.
- Sprendimai – pratinti teisingai nuspręsti apie savo sveikatą nuo vaiko priklausančiose situacijose.
- Elgesys – pratinti laikytis sveikos gyvensenos principų.
- Tėvų mokymas.

Sveikatos ugdymo klausimų sritys:

- Žinios apie save
- Kūno higiena ir apsauga
- Maistas ir mityba
- Darbo ir poilsio suderinamumas
- Grūdinimas ir aplinka
- Savisauga ir ligų prevencija
- Vaikas, šeima ir visuomenė

Sveikatos ugdymo metodiniai užsiėmimai:

- Žaidimas
- Pokalbis – diskusija
- Probleminių klausimų aptarimas

- Vaidinimas
- Struktūrizuota veikla
- Minčių lietus (darbas grupėse)
- Teminė paskaita

3.5. 3. Savęs pažinimo ir tarpusavio pagalbos programa

Pagrindiniai savęs pažinimo programos tikslai:

- Padėti vaikams pažinti savo jausmus ir atskirti juos nuo būsenų bei pojūčių, padėti suvokti jausmų reikšmę.
- Ugdyti savęs pažinimo įgūdžius
- Padėti įsijausti, išvelgti savo vidų
- Ugdyti teigiamų ir neigiamų jausmų suvokimą
- Mokyti vaikus tinkamai reikšti savo jausmus
- Padėti vaikams pripažinti ir suprasti vieni kitų jausmus, mokyti jų nesmerkti
- Mokyti suteikti vienas kitam pagalbą

Ši programa taikoma, sprendžiant ir tarpusavio santykių problemas. Palaikyti glaudžius ir saugius santykius su kitais žmonėmis yra asmenybės poreikis. Vaikas, augdamas ir siekdamas saugiai jaustis, dažniausiai linkęs elgtis gerai ir vysto tas asmenybės puses, kuriomis aplinkiniai patenkinti arba pritaria tokiam elgesiui ir slopinti tas asmenybės puses, kurioms aplinkiniai nepitaria. Kadangi tarpasmeniniai santykiai įtakoja vaiko asmenybės vystymąsi, tai jie gali būti ir įvairių sutrikimų priežastis. Taikant šią programą, vaikai ugdomi tarpasmeniniuose santykiuose priimti vieni kitus tokiais, kokie yra. Taip pat mokosi išvelgti kaip asmeninės problemos atsispindi tarpasmeniniuose santykiuose. Iš kitų reakcijų bei savęs stebėjimo pradeda pažinti savo elgesio stipriąsias puses bei netinkamą elgesį. Mokosi suvokti kokią įtaką savo elgesiu vaikai gali padaryti kitų žmonių jausmams, jų nuomonei. Visa tai padeda suprasti, kad kiekvienas žmogus yra atsakingas už savo elgesį, kad prisiimdami atsakomybę, ugdytiniai kuria tarpasmeninius santykius ir nuo to priklauso jų kokybė.

3.5. 4. Smurto prevencijos programa

Pagrindinis smurto prevencijos programos tikslas – padėti vaikams suprasti, kad jie turi teisę ginti savo kūną, savigarbą, neleisti savęs žeminti, naudotis savimi, ieškoti pagalbos ir už šeimos ribų.

Specifiniai tikslai:

- Suteikti vaikams ir moksleiviams reikiamų žinių apie emocinį, fizinį ir seksualinį smurtą.
- Formuoti saugios elgsenos įgūdžius, reikalingus teisingiems sprendimams atsižvelgiant į įvairias socialines situacijas ir aplinką.
- Skatinti sveikos ir atsakingos gyvensenos poreikį.
- Stiprinti vaikų savigarbą ir pasitikėjimą savimi.
- Ugdyti pagarbą kitiems, neabejingumą tam, kas vyksta šalia, rūpinimąsi kitais.
- Skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą su bendraamžiais, tėvais ir kitais suaugusiais.
- Padėti tiksliau suvokti asmeninę atsakomybę ir jos ribas.
- Ugdyti savitvardą.
- Suteikti tinkamą, vaikų amžiaus tarpsnį atitinkantį patarimą ar paramą.
- Skatinti vaikus mąstyti pozityviai.
- Padėti suprasti, jog ir suaugusieji ne visada teisūs.
- Skatinti kūrybiškumą taikant įgytas žinias praktiškai.

3.5.5. Pasirengimo karjerai programa

Pasirengimas karjerai - tai procesas, sudarantis sąlygas informacijos apie save kaupimui, jos panaudojimui ir susipažinimui su darbinės veiklos pasauliu bei savo santykio su tuo pasauliu nustatymui. Pasirengimas karjerai nesibaigia įsidarbinimu. Mes toliau augame, keičiamės, kaip ir visas pasaulis. Greitai besikeičiančio sudėtingo dabartinio gyvenimo reiškiniai reikalauja naujai vertinti savo gyvenimą. Vadinasi, pasirengimo karjerai procesas tęsiasi visą gyvenimą.

Pagrindiniai pasirengimo karjerai programos principai:

1. **Viskas nuolatos keičiasi.** Dabartinis pasaulis labai greitai keičiasi, todėl reikalingas žmonių, vykdančių karjeros planavimą, lankstumas. Turime suvokti, kad pasikeitus aplinkybėms, keičiame savo sprendimus. Kiekvienas pasirinkimas turi savo teigiamas ir neigiamas puses. Priimdami vieną ar kitą sprendimą mes kartais praleidžiame kai kurias galimybes, bet tuo tarpu įgyjame daugiau patyrimo.

2. **Mokymasis yra tęstinis.** Kai pripažįstame, kad pasaulis nuolatos keičiasi ir kad daugybė darbų dar tik atsiras, akivaizdu, jog pasirengimas karjerai turi būti tęstinis, visą gyvenimą trunkantis procesas. Vienodas reikšmės įgyja “mokymasis mokytis” ir mokytis kokio nors specifinio dalyko.
3. **Pasitikėjimas savimi.** Baimė suklysti apsaugo mus nuo klaidų, bet taip pat neleidžia iš jų pasimokyti. Tokiame besikeičiančiame pasaulyje, kuriame lankstumas ir prisitaikymas tampa svarbiausiomis savybėmis, derėtų žmones skatinti ne tik protingai rizikuoti, bet ir to mokytis.
4. **Prisileiskite bendraminčius.** Apie mūsų vertę neretai sprendžiama iš to, kiek mes esame stiprūs ir nepriklausomi, tačiau pasitaiko atvejų, kai ne viską galime padaryti vieni. Kiekvieniame gyvenimo ir karjeros etape reikalinga pagalba ir parama žmonių, kuriais mes pasitikime.
Ši programa padeda moksleiviams atrasti pagrindinę kryptį, susieja ugdymo procesą su tikslais, kurie ateityje bus svarbiausi. Šiame procese jie išmoksta atlikti gerai apskaičiuotus sprendimus ir geriau suvokia pasirengimą karjerai, kaip visą gyvenimą nenutrūkstantį procesą. Dirbant pagal šią programą, sudaromos galimybės moksleiviams socializuotis ir mokytis vieni iš kitų.

Metodiniai užsiėmimai:

- **Diskusija.** Šio užsiėmimo metu moksleiviai, kalbėdami tam tikra tema, gali pasidalinti idėjomis, jausmais, mintimis su kitais. Diskusijos vertingos dėl to, kad leidžia moksleiviams panaudoti mąstymo įgūdžius, praplėsti turimas mintis ir išklausti kitų nuomones. Šioje programoje diskusijų metodas taikomas tiek mažose, tiek didelėse grupėse.
- **Minčių lietus.** Šis metodas skatina moksleivius laisvai pateikti savo idėjas tam tikra tema. Užsiėmimo metu yra iškeliamas gyvenimo problema arba situacija, kuriai spręsti moksleiviai ieško įvairių būdų. Visos idėjos yra užrašomos ir po to atidžiai nagrinėjamos.
- **Planuota veikla.** Šių užsiėmimų tikslas – paspartinti moksleivių savęs suvokimo procesą sudėtingose situacijose. Planuota veikla grindžiama dirbtinai sukurta situacija, kurią galima stebėti ir aptarti. Užsiėmimo metu moksleiviai mokosi ir įgyja tam tikro patyrimo.

PAGRINDINIAI MODULIO STUDIJŲ ŠALTINIAI

1. Bulotaitė L. Priklausomybių psichologiniai aspektai. Vilnius, 1998.
2. Bulotaitė L. Narkotikai ir narkomanija. Iliuzijos ir realybė. Vilnius, 2004.
3. Center for Substance Abuse Treatment. Treatment of Adolescents With Substance Abuse Problems. Treatment Improvement Protocol (TIP) Series, No. 32. DHHS Publication No. 99-3283. Rockville, 1999.
4. Dilingas H. , Reimeris Ch. Psichiatrija ir psichoterapija. Vilnius, 2000.
5. Giedrė Kvieskienė. Pozityvioji socializacija. V. 2005.
6. Giedrė Kvieskienė. Socializacija ir vaiko gerovė. V. 2004.
7. Gorski T. , Miller M. Staying Sober. USA: Herald House/Independence Press, 1986.
8. Gossop M. Gyvenimas su narkotikais. Vilnius, 2001.
9. Grant M. , Hodgson R. Kaip įveikti alkoholio ir narkotikų problemas. Vilnius, 1991.
10. Grigaitytė A. Narkotikų kontrolės departamento metinis pranešimas 2004. Vilnius, 2004.
11. Precott C. A., Kendler K. S., Age at first drink and risk for alcoholism: a noncausal association. Alc Clin Exp Res, 1999.
12. Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide – <http://165.112.78.61/PODAT/PODATindex.html>
13. Rupšienė L. Nenoras mokytis - socialinis pedagoginis reiškiny. Klaipėda, 2000.
14. Kriščiūnas A. Psichiatrija. Vilnius, 2002.
15. Kriščiūnas A., Klimavičius R. ir kt. Reabilitacija // Vadovėlis Lietuvos aukštųjų medicinos mokyklų studentams. Kaunas, 1996.
16. www.nida.org // Nacional Drug Abuse Institute
17. <http://www.parentingadolescents.com> // Parenting Adolescents organization's web page.
18. www.smm.lt // LR Švietimo ir mokslo ministerijos internetinė svetainė.
19. www.socmin.lt // LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos internetinė svetainė.

PAPILDOMA LITERATŪRA

1. Almonaitienė J. Bendravimo psichologija. Kaunas, 2003.
2. Auchter T., Strauss L.V. Psichoanalizės terminų žodynėlis. Vilnius, 2003.
3. Bielskutė J., Zaborskis A. Paauglių narkomanija ir jos veiksniai. Kauno medicinos universitetas // „Sveikatos mokslai“ Nr. 4, 2003.
4. Bitinas B., Patrick J., Podgorecki J., Račkauskas J., Barkauskaitė M., Kvieskienė G., Zuoza R., Indrašienė V. Socialinio pedagogo darbo knyga. Socialinis ugdymas VII. Vilnius, 2002.
5. Bitinas B., Prakapas R., Kvieskienė G., Patrick J., Podgorecki J., Račkauskas J., Barkauskaitė M., Zuoza R., Indrašienė V. Magistrantas – 2004. Socialinis ugdymas VIII. Vilnius, 2004.
6. Bitinas B., Patrick J., Podgorecki J., Račkauskas J., Barkauskaitė M., Schooland K., Kvieskienė G., Žadeikaitė L., Zuoza R.. Socialinio pedagogo ABC. Socialinis ugdymas V. Vilnius, 2002.
7. Bitinas B., Patrick J., Podgorecki J., Račkauskas J., Barkauskaitė M., Schooland K., Dautartas J., Kvieskienė G., Zuoza R. Narkomanijos prevencija ugdymo įstaigose. Socialinis ugdymas IV. Vilnius, 2001.
8. Bitinas B., Patrick J., Račkauskas J., Rajeckas V., Barkauskaitė M., Dautartas J., Kvieskienė G., Ruibienė R. Socialinis ugdymas II. Vilnius, 2001.
9. Barkauskaitė M., Bitinas B., Dautartas J., Kvieskienė G., Rajeckas V. Socialinis ugdymas I. Vilnius, 1999.
10. Bitinas B., Barkauskaitė M., Dautartas J., Kvieskienė G., Rajeckas V., Patrick J., Račkauskas J. Socialinis ugdymas III. Vilnius, 2000.
11. Černiauskiene M. Apie priklausomybę sukeliančias medžiagas ir jų vartojimo prevenciją ugdymo įstaigose: metodinė medžiaga. Vilnius, 2000.
12. Davidavičienė A.G., Stonienė L. Narkotikų vartojimo ir ŽIV/AIDS prevencija ugdymo įstaigose. Vilnius, 2000.
13. Davidavičienė A.G. Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo projektas Europos mokyklose (ESPAD): ESPAD tyrimo duomenys, 2003.
14. Dumbliauskas V. Sociologija. Mokymo priemonė. Vilnius, 1999.
15. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas, 1993.
16. Psichologijos žodynas. Vilnius, 1993.

17. Sinkevičiūtė R. Narkotikų kontrolės departamento metinis pranešimas 2005. Vilnius, 2005.
18. Sinkevičiūtė R. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje. Vilnius, 2005.
19. Trenckmann U. , Heinz T.W. Alkoholis ir depresija. Vilnius, 1999.
20. Kvieskienė G. , Bitinas B. , Patrick J. , Podgorecki J. , Račkauskas J. , Barkauskaitė M. , Schooland K. , Zuoza R. , Targamadzė V. Demokratinis ugdymas socialiniame kontekste. Socialinis ugdymas VI, 2002.
21. Kvieskienė G. , Bajoriūnas Z. , Bitinas B. , Indrašienė V. , Leliūgienė I. , Patrick K., Podgorecki J. , Račkauskas J. , Uzdila J. , Targamadzė V. , Žadeikaitė L. Socialinė pedagogika: teorija ir praktika. Socialinis ugdymas IX, 2005.
22. Leliūgienė M. , Klemkaitė J. Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais. Vilnius, 2004.
23. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas, 2002.
24. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997.
25. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Vilnius, 1993.
26. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. IX-2110 „Dėl Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 58-2041.
27. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. IX-2110 „Dėl Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 58-2041.
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 2 d. nutarimas Nr. 1216 „Dėl Nacionalinės narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės 2004-2008 metų strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 94-4251.
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 17 d. nutarimas Nr. 537 „Dėl Vaikų, vartojančių psichiką veikiančias medžiagas, medicininės, psichologinės, socialinės reabilitacijos paslaugų teikimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 64-2285.
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 1407 „Dėl Vaikų, vartojančių psichiką veikiančias medžiagas, medicininės, psichologinės, socialinės reabilitacijos paslaugų teikimo koncepcijos įgyvendinimo 2006-2008 metų priemonių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 151-5548.

31. Myers D. G. Psichologija. Kaunas, 2000.
32. Narkotikų kontrolės departamentas. Pirminės narkomanijos prevencijos bendruomenėje vykdymas: metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2005.
33. Vaičiulienė A. Paauglio psichologija. Vilnius, 2004.
34. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius, 1997.
35. World Health Organization, Child and Adolescent Mental Health Policies and Plans.
36. Mental Health Policy and Service Guidance Package, 2005.
37. www.aids.lt //Lietuvos AIDS centro interneto svetainė.
38. <http://www.alcoholicos-anonimosnj.org/html/articulos.html> //Alcoholicos Anonimos organization's web page.
39. www.daytop.org // Daytop for a drug free world organization's web page.
40. <http://www.daytop.org/auxiliary.html> // Art feelings workshop organization's web page.
41. <http://www.galiugyventi.lt> // Pažeidžiamųjų grupių atstovavimo koalicijos „Galiu gyventi“ internetinė svetainė.
42. www.lirt.lt // Lietuvos invalidų reikalų tarybos internetinė svetainė.
43. www.lt.wikipedia.org // Vikipedija. Laisvoji enciklopedija
44. www.kaplc.lt // Kauno priklausomybių ligų centro internetinė svetainė.
45. www.kplc.lt // Klaipėdos priklausomybių ligų centro internetinė svetainė.
46. www.nkd.lt // Narkotikų kontrolės departamento prie LR vyriausybės internetinė svetainė.
47. <http://www.parentingadolescents.com> // Parenting Adolescents organization's web page.
48. www.sam.lt // LR Sveikatos apsaugos ministerijos internetinė svetainė.
49. <http://www.sanpatrignano.org> // San Patrignano Community's web page.
50. http://sec.lt/pages/zodynas/index_.html //Socialinės apsaugos terminų virtualus žodynas.
51. www.sipad.lt // Socialinių įstaigų priežiūros ir audito departamento prie LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos internetinė svetainė.
52. <http://vaikams.lrs.lt> // LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos internetinė svetainė.
53. www.vplc.lt // Vilniaus priklausomybių ligų centro internetinė svetainė.
54. www.vpsc.lt // Valstybinio psichikos sveikatos centro internetinė svetainė.
55. <http://www.12step.org> // 12 Step organization.

